

VERSENY ÉS SZABÁLYOZÁS

• 2021 •

VERSENY ÉS SZABÁLYOZÁS

• *Az évkönyv szerkesztőbizottsága* •

Valentiny Pál (elnök), KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet

Kiss Ferenc László (tiszteletbeli főszerkesztő)

Nagy Csongor István, Szegedi Tudományegyetem

Berezvai Zombor, Budapesti Corvinus Egyetem és Gazdasági Versenyhivatal

K T I

Közgazdaságtudományi
Intézet

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

VERSENY ÉS SZABÁLYOZÁS

• 2021 •

Szerkesztette

VALENTINY PÁL • ANTAL-POMÁZI KRISZTINA •
BEREZVAI ZOMBOR • NAGY CSONGOR ISTVÁN

KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet
Budapest • 2021

Szerkesztette

Valentiny Pál • Antal-Pomázi Krisztina • Berezvai Zombor • Nagy Csongor István

Copyright © KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 2021

ISSN 1789-9702

A kiadó címe:

KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

A kiadvány online formában elérhető az alábbi címen:

<http://www.mtaki.hu/publikacio/publikacio-kategoria/verseny-es-szabalyozas/>

Felelős kiadó: Fertő Imre

Szerkesztette: Patkós Anna

A kötetet tervezte: Környei Anikó

Nyomta és kötötte: Dürer Nyomda Kft., Gyula

Felelős vezető: Aggod István ügyvezető igazgató

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
I. Áttekintés • MÚLT, JELEN, JÖVŐ AZ ÁGAZATI ÉS VERSENYSZABÁLYOZÁSBAN	11
<i>Nagy Csongor István</i> • A versenyellenes cél fogalma a versenyjogban	13
<i>Teleki Lóránt</i> • A versenyjogi jogsértésekkel kapcsolatos magánjogi jogérvényesítés uniós és hazai tapasztalatai	49
<i>Berezvai Zombor</i> • Versenypolitika, fenntarthatóság és etika	85
II. Betekintés • VERSENYSZABÁLYOZÁS JÁRVÁNY IDEJÉN	107
<i>Valentiny Pál</i> • A versenyszabályozás a járvány alatt zavartalanul működik?	109
<i>Polyák Gábor–Pataki Gábor–Gosztonyi Gergely–Szalay Klára</i> • Versenyjogi előzmények és piacsabályozási eszközök a digitális piacokról szóló európai rendelet tervezetében	145
<i>Firniksz Judit</i> • Rangsorolás – új szabályozási igény a platformok és az információs túlterheltség korában	165
<i>Leskó Mariann</i> • A biztosítási piac a koronavírus-járvány tükrében	201
III. Körbetekintés • A HÁLÓZATOS SZOLGÁLTATÁSOK PIACA ÉS SZABÁLYOZÁSA	219
<i>Pápai Zoltán–Nagy Péter</i> • A magyarországi mobilárszínvonal hedonikus regressziós módszerrel történő vizsgálata	221
<i>Felsmann Balázs</i> • Energiahatékonysági kötelezettségi rendszer Magyarországon – az első év tanulságai	259
A SZERZŐKRŐL	283

ELŐSZÓ

A Verseny és szabályozás 2021 – a sorozat tizenharmadik, magyar nyelvű évkönyve – immár külső támogatók nélkül, a KRTK kibővült pénzügyi forrásaira épülve készülhetett. Az évkönyv hármasként követi az *első részében* a versenyszabályozáshoz köthető általános kérdésekkel foglalkoznak a szerzők. *Nagy Csongor István* tanulmánya a versenyellenes cél versenyjogi fogalmát vizsgálja, és – a bírósági gyakorlat alapján – újradefiniálja a versenyellenes cél „meghatározásának meghatározását”. A szerző által megfogalmazott javaslat szerint az általános kartelltilalom úgy ragadható meg, mint amely a versenyellenes célú megállapodásoknak mind nevesített, mind nem nevesített eseteit ismeri és alkalmazza. A tanulmány bemutatja a nem nevesített versenyellenes céllal kapcsolatos joggyakorlat hullámzásait, valamint a versenyjogi elemzésben ezáltal keletkezett károkat, inkonzisztenciát és önellentmondásokat, a túlzott jogérvényesítés és a túlzott megfelelés megnövekedett kockázatát.

A kötet második tanulmányában *Teleki Lóránt* a versenyjogi kártérítési perek egyes részkérdéseit mutatja be az uniós szintű, tagállami – ezen belül is a hazai – joggyakorlat fényében. Az uniós kártérítési irányelv központi szabályainak (joghatóság, elévülés) bemutatása után a teljes kártérítéshez való jogot, a versenyhatósági határozatok kötőerejét, majd a bizonyítás problémáit tárgyalja. A szerző megállapítja, hogy a „magánversenyjog” szabályai sok szempontból harmonizáltak tekinthetők, ugyanakkor számos eljárás még a korábbi, harmonizáció előtti nemzeti szabályozás alapján folyik, ráadásul az egységesítési törekvést követően is maradtak tisztázandó, alapvető fontosságú kérdések.

Berezvai Zombor tanulmánya a versenyszabályozás egyik legvitatottabb problémaköréhez, a versenypolitikai és más közpolitikai beavatkozások egymáshoz való viszonyának kérdéséhez szól hozzá. A klímaváltozás napjaink legjelentősebb globális problémája. Az európai zöldmegállapodás ambiciózus céljainak elérése érdekében egyre többször vetődik fel a versenypolitikai hozzájárulás szükségessége. A szerző arra a következtetésre jut, hogy bár a versenypolitikai célok és jogalkalmazás etikai alapjai átgondolásra és módosításra szorulnak, önmagában a versenypolitikai jogalkalmazás változása marginális hatást érhet csak el a klímaváltozás elleni harcban. Elsősorban olyan állami szabályozásra van szükség, amely egyrészt megszünteti a különösen szennyező iparágak állami támogatását, másrészt pedig elősegíti, hogy a fogyasztók a termékek valódi árát fizessék meg (például karbonadó bevezetésével). Így a vállalkozások a környezet számára pozitívan ható innovációkra ösztönözhetők,

és könnyebbé válik a szennyező termékeket helyettesítő áruk piacra juttatása. A versenyhatóságoknak versenypártolási tevékenységeik során ilyen jellegű javaslatokat kell megfogalmazniuk a jogalkotók számára.

A kötet *második, tematikus része* a versenyszabályozásnak a világjárvány alatti működését tárgyalja. Az első tanulmány, *Valentiny Pál* írása felvázolja azoknak az élénk versenypolitikai vitáknak a legfontosabb fordulatait, amelyek közepette kitört a világjárvány. Majd ismerteti a versenyhatóságok első reagálását a járvány adta új helyzetben. Miközben a versenyszabályozás főbb elvei nem változtak, a hatóságok egy sor időleges felmentést adtak a versenyszabályok szigorú érvényesítése alól. A szerző áttekinti a járvány során kialakult leggyakoribb potenciális versenykorlátozó helyzeteket az árdrágítástól a versenytársak közötti együttműködésen át a fúziókig és az állami támogatások elosztásáig. Ismerteti az első elemzéseket az állami intézkedések következtében előálló versenykorlátozások már jelentkező vagy várható hatásairól.

A digitális piacok készülő szabályozása a versenypolitikai viták centrumában áll. Itt még az is kérdéses, hogy a digitális piacok működési problémáit az *ex post* versenyszabályozás vagy az *ex ante* ágazati szabályozás eszköztárával lehet-e orvosolni. Ehhez a gondolathoz kapcsolódik *Polyák Gábor és szerzőtársai* tanulmánya, amely az Európai Unió megoldási javaslatait elemzi. A digitális piacokról szóló, 2020-ban közzétett rendelettervezet sajátos piacsabályozási eszközöket ígér a globális platformszolgáltatók piaci magatartásának alakítására. A tervezetben tükröződnek az Európai Bizottság korábbi, a platformszolgáltatókat érintő versenyjogi döntései is. A szerzők bemutatják, hogy egy olyan piacsabályozási megoldásról van szó, amely *ex ante* eszközökkel igyekszik elkerülni a platformszolgáltatók erőfölénnyel való visszaélését, elsősorban azokon a kapcsolódó piacokon, amelyek szereplői a maguk üzleti modelljeit a platformok igénybevételére alapozzák, és amelyeken maguk a platformszolgáltatók is megjelenhetnek saját szolgáltatásokkal. A tanulmány a rendelettervezet előzményeit, szabályozási koncepcióját és főbb rendelkezéseit elemzi.

A tematikus rész harmadik tanulmánya, *Firniksz Judit* írása a digitális piacok egy részletszabályozásába enged bepillantást. Abból indul ki, hogy az összegyűjtött adatok körének és mennyiségének robbanásszerű növekedésével olyan üzleti modellek alakultak ki, amelyek lehetővé tették, hogy az online platformok globális méretűvé nőjék ki magukat, miközben a fogyasztók küzdenek a rájuk zúduló információ-mennyiség feldolgozásával. A világjárvány felgyorsította a digitális piaci folyamatok változását. Nyilvánvalóvá vált, hogy az új piaci jelenségek igénylik a szabályozást, ilyen például az online piacokon megvalósuló rangsorolás kérdése, amelynek tárgyalása betekintést enged a platformokat érintő fogyasztóvédelmi és antitröszt jellegű problémák világába és a kialakulóban lévő szabályozás logikájába.

A negyedik ide tartozó tanulmány szerzője, *Leskó Mariann* egy másik szektort vizsgált. A koronavírus-járvány okozta gazdasági sokknak a biztosítási szektorra gyakorolt hatását tekinti át, különös tekintettel a hazai lakossági piac helyzetére. Elemzésében láthatjuk, hogy a nemzetközi tapasztalatok alapján a járvány negatívan hatott a biztosítási szektor teljesítményére, ezzel szemben a hazai piac megtartotta

növekedési pályáját, a legfontosabb alágazatokban a díjbevételek a kárkifizetések megugrása nélkül növekedtek. Ebben a szektor segítségére lehetett a korábbi években kezdett digitalizációra való felkészülés, az alágazatok növekedési potenciálja (alacsonyabb lefedettsége) és a kormányzat egyes családtámogató döntései is.

Az évkönyv *harmadik része* a hálózatos szolgáltatások piacával és szabályozásával foglalkozik. *Pápai Zoltán* és *Nagy Péter* tanulmánya a magyarországi lakossági előfizetéses (*postpaid*) mobilárak alakulását vizsgálja 2015 és 2020 között. A vizsgált időszakban a sok jellemzőből összeálló mobilcsomagok tartalma jelentősen változott, különösen az adathasználat esetében. Így az árak egyszerű összehasonlítása a szolgáltatás tartalmának, minőségének változása esetén nem ad megfelelő képet a ténylegesen bekövetkezett árváltozásról, ezért a szerzők – a magyarországi hírközlési árak elemzési gyakorlatában először – az árváltozást a szolgáltatás jellemzőiben bekövetkezett változások hatásának kiszűrésével becsülték meg, kétértékű időváltozós hedonikus regressziós módszerrel. Az eredmények alapján egyértelműen látszik, hogy a mobilszolgáltatás minőségváltozást is figyelembe vevő hedonikus ára jelentősen csökkent a hat évet felölelő vizsgált időszakban.

A kötet utolsó, *Felsmann Balázs* által készített tanulmánya az energiahatékonysági kötelezettségi rendszer (EKR) hazai bevezetésének körülményeit és az első évi működés tapasztalatait tárja elénk, elhelyezve a magyarországi szabályozást az európai energiahatékonysági intézkedések sorában. Az energiahatékonysági kötelezettségi rendszerek azon kevés intézkedések közé tartoznak, amelyeknél az Európai Unión belül továbbra is jelentős a tagállami szabadság. A 2012-ben elfogadott energiahatékonysági irányelv főszabályként kötelezővé tette az EKR bevezetését, de megengedte azt is, hogy a tagállamok alternatív eszközökkel érjék el az irányelvben vállalt energiamegtakarításokat. Bár a tagállamok többsége élt az EKR eszközeivel, a kialakított rendszerek számos tekintetben eltérnek. A szerző bemutatja, hogy Magyarország hosszú ideig nem vezetett be kötelezettségi rendszert, inkább központi koordinációra alapuló alternatív szakpolitikát alkalmazott. A piaci mechanizmusok elsődlegességére építő energiahatékonysági kötelezettségi rendszer így meglehetősen későn, csak 2021-ben indult el Magyarországon. A szerző véleménye szerint a késői indulás előnye lehet, hogy bevezetésénél Magyarország már támaszkodhat más tagállamok korábbi tapasztalataira, így remélhetően elkerülhetők lesznek a modell gyermekbetegségei.

A szerkesztők

I. Áttekintés

MÚLT, JELEN, JÖVŐ AZ ÁGAZATI ÉS VERSENYSZABÁLYOZÁSBAN

A VERSENYELLENES CÉL FOGALMA A VERSENYJOGBAN

A tanulmány a versenyellenes cél versenyjogi fogalmát vizsgálja, és – a bírósági gyakorlat alapján – újradefiniálja a versenyellenes cél „meghatározásának meghatározását”. A tanulmányban megfogalmazott javaslat szerint az általános kartelltilalom úgy ragadható meg, mint amely a versenyellenes célú megállapodásoknak mind nevesített, mind nem nevesített eseteit ismeri és alkalmazza. A tanulmány szintén bemutatja a nem nevesített versenyellenes céllal kapcsolatos joggyakorlat hullámszásait, valamint annak kárszámláját: a versenyjogi elemzésben okozott károkat, inkonzisztenciát és önellentmondásokat, továbbá a túlzott jogérvényesítés (*false positives*) és a túlzott megfelelés megnövekedett kockázatát. A tanulmány konklúziója, hogy a versenyellenes cél nem nevesített kategóriája inkonzisztens és redundáns, ezért meg kellene szüntetni.

BEVEZETÉS

Az európai uniós versenyjog hat évtized alatt, a magyar versenyjog pedig három évtized alatt nem adott világos meghatározást arra nézve, hogy mi a versenyellenes cél jogintézményének jogpolitikai célja, és miként kell ezeket a megállapodásokat azonosítani.¹ A versenyellenes cél alkalmazási köre, a versenyellenes célúnak minősülő megállapodások listája időnként változó, azonban az elmúlt időszakban a versenyellenes cél szembeűnő és indokolatlan túlbűrjázásának lehettünk tanúi. Ez a joggyakorlat két irányban terjesztette ki a versenyellenes célt. Egyrészt, olyan új, nevesített megállapodással bővült a versenyellenes célú megállapodások köre (információs kartell), amely a versenyellenes cél hagyományos kategóriáival is kezelhető volt, illetve amely olyan megállapodásokat is versenyellenes célúvá nyilvánít, amelyeknek nincs versenyellenes természete, ezért csak a körülmények (hatások) alapján dönthető el, hogy azok versenyellenesek-e, vagy sem. Másrészt, az *Allianz*-ügyben az Európai Bíróság és a Kúria megállapította, hogy a versenyellenes célnak nemcsak nevesített kategóriái vannak, ez pedig egy olyan korszakot nyitott meg, ahol a „nem szerethető” vagy „nem szimpatikus” megállapodások korlátozott információ alapján (sommásan: gazdasági elemzés nélkül) megtilthatók. Ezzel pedig nemcsak a versenyellenes cél fogalmának érdeme veszett el, hanem az egy olyan elszabadult ágyúgolyóvá vált, amely komoly károkat okoz a versenyjogi jogalkalmazás számára (Nagy [2015]).

¹ „[R]estriction of competition by object, a concept that, after more than 50 years of EU competition law, continues to be hotly debated.” (*Whish–Bailey* [2015] 123. o.)

A jelen tanulmányban, első lépésben, bemutatom és elemzem a versenyellenes cél „meghatározásának meghatározását” a bírósági gyakorlatban, különös tekintettel az *Allianz*-doktrínára, amely alapvető fogalmi változásokat hozott a kérdésben. Ennek során bemutatom a versenyellenes cél hagyományos kartelljogi fogalmát, a magyar versenyjogi gyakorlat egy sajátos intézményét (a vélelmezetten versenyellenes megállapodásokat), a versenyellenes cél fogalmának az *Allianz*-doktrína miatti cseppfolyósodását, majd újradefiniálom a versenyellenes cél fogalmát ennek tükrében. Javaslatom szerint az *Allianz*-ügyben hozott ítéletet követően az általános kartelltilalom úgy ragadható meg, mint amely a versenyellenes célú megállapodásoknak mind nevesített, mind nem nevesített eseteit ismeri és alkalmazza. A nevesített célmegállapodásokat a versenyellenes cél hagyományos kategóriái jelentik (amely a közelmúltban kiegészült az információs kartell kategóriájával), míg a nem nevesített célmegállapodások az *Allianz*-doktrína alapján azonosíthatók. Ezt követően, második lépésben, bemutatom a nem nevesített versenyellenes céllal kapcsolatos joggyakorlat hullámvázait az *Allianz*-ügyben hozott ítéletet követően, amelynek során az *Allianz*-doktrína alkalmazási köre leszűkült, azonban a doktrína egyúttal megerősítést is nyert. Harmadik lépésben bemutatom az *Allianz*-doktrína kárszámláját: a versenyjogi elemzésben okozott károkat, inkonzisztenciát és önellentmondásokat, valamint a túlzott jogérvényesítés (*false positives*) és túlzott megfelelés megnövekedett kockázatát, tehát amikor a versenyhatóság vagy a bíróság, hibásan tilt versenybarát magatartást, vagy a vállalkozások egyébként versenybarát együttműködés kialakításától riadnak vissza a versenyjogi kockázatok miatt.

A tanulmányban bemutatott javaslatom szerint a versenyellenes cél egy kategóriaépítő mechanizmus, amelynek – ennek megfelelően – csak nevesített esetei lehetnek. A célvizsgálat ugyan kiterjed a kontextus vizsgálatára, ez azonban nem jelent hatáselemzést (sem részletes, sem sommás formában), ilyenkor a kontextus csak annyiban releváns, hogy a megállapodást értelmezni, gazdasági funkcióját megérteni tudjuk. A kontextus minden ezen túli vizsgálata inkonzisztens és ellentétes a versenyellenes cél jogpolitikai indokával. A cél és a hatás közötti megkülönböztetés a versenyjogi elemzés keretét jelenti, amelyet tartalommal a piaci vizsgálat tölt meg. Az elemzési keret célja a jogalkalmazási hibák esélyének minimalizálása: a túlzott jogérvényesítés – amikor nem tiltandó megállapodásokat megtiltanak vagy annak megkötésétől a feleket elrettentik – és a nem kielégítő jogérvényesítés (*false negatives*) – amikor tiltandó megállapodásokat nem tiltanak meg – minimumra csökkentése. A versenyellenes cél fenti túlbúrjázása jelentős mértékben megnöveli annak kockázatát, hogy nem tiltandó, a piaci verseny szempontjából pozitív megállapodásokat a versenyhatóságok vagy a bíróságok megtiltanak, illetve a felek az ilyen versenybarát megállapodások megkötésétől a versenyjogi kockázatok miatt visszariadnak. Ez az a helyzet, amit Robert Bork klasszikus könyvében antitröszt-paradoxonnak nevezett: a versenyjog elnyomja a versenyt (*Bork* [1978]).

A VERSENYELLENES CÉLÚVÁ MINŐSÍTÉS SZEMPONTJAI – A VERSENYELLENES CÉL „DEFINIÁLÁSÁNAK DEFINIÁLÁSA”

Egy megállapodás akkor versenyellenes célú, ha versenyellenes természetű, vagyis önmagában és nem a körülményekkel való együttthatásában rejti a versenykorlátozást, és olyan fokban veszélyezteti a versenyt, hogy a hatások bemutatása szükségtelen. A Kúria a *Kontaktlencse-kartell*-ügyben² az alábbiak szerint összegezte a versenyellenes célú és versenyellenes hatású megállapodások közötti különbséget.

- ♦ „[28] (...) A bizonyítási kötelezettség tekintetében és a cél általi versenykorlátozásoknál (árkartell, piacfelosztás) az EUB gyakorlata kidolgozott egy könnyített bizonyítási rendszert, amely szerint nem kell empirikus vizsgálattal, úgynevezett *counterfactual* elemzéssel bizonyítani a versenyellenes hatást, mert e megállapodások olyan károssági fokkal bírnak, hogy ilyen vizsgálat nélkül is nyilvánvaló a közgazdasági törvényszerűségek alapján, hogy a kifogásolt magatartás hiányában a verseny alapvető mutatói kedvezőbben alakultak volna.”

A versenyellenes cél hagyományos fogalma

A versenyellenes cél hagyományos fogalmának talán legfontosabb előnye a kategorizálás munkamódszeréből fakadt: ennek az intézménynek a működése arra épül, hogy a versenyjog – az esetről esetre történő alkalmazás helyett – világos kategóriákat dolgozott ki. A versenyellenes cél általános meghatározását nem alkalmazták konkrét esetekre (erre nem is alkalmas), hanem ennek alapján egyedi ügyekben alkalmazható kategóriákat dolgoztak ki.

A versenyellenes célú megállapodások pedig automatikusan versenyellenesnek voltak tekintendők: sértették az általános kartelltilalmat [Tpvt. 11. §-a, illetve EUMSZ 101. cikkének (1) bekezdése], és vajmi kevés esélyük volt arra, hogy megfeleljenek a mentesség feltételeinek [Tpvt. 17. §-a, illetve EUMSZ 101. cikkének (3) bekezdése]. A természetüknél fogva versenyellenes megállapodások minősültek versenyellenes célúnak, vagyis azok, amelyek nem a kontextusukkal való együttthatásuk eredményeként, hanem már önmagukban versenykorlátozók voltak.

A versenyellenes céllal kapcsolatos vizsgálódás textuális és nem kontextuális volt abban az értelemben, hogy nem volt szükség hatáselemzésre. A legtöbb esetben a jogalkalmazó a szerződés négy sarka között maradhatott, és a gazdasági kontextust nem kellett megvizsgálni a tényleges vagy lehetséges hatások meghatározására, legfeljebb a megállapodás megértésére. Ebből eredt a versenyellenes cél intézményé-

² Kúria *Kfv.II.37.110/2017. sz. ügyben hozott ítélete* (BH 2018.8.235).

nek roppant előnye: azt a közgazdaságban járatlan jogász is minden további nélkül tudta alkalmazni.³

E helyütt utalni kell arra, hogy a versenyhatóságok és a bíróságok, információ hiányában, gyakran nem magukat a piaci hatásokat vizsgálják, hanem olyan körülményeket (például piaci hatalom, piacszerkezet), amelyek e hatásoknak közvetett bizonyítékai. Ezért az a tétel, hogy szükségtelen megvizsgálni a hatásokat, egyúttal azt is implicálja, hogy szükségtelen megvizsgálni a hatások közvetett bizonyítására rendszerint használt körülményeket. A versenyellenes cél fogalmának értelme veszne el, ha a versenyellenes hatásoknak vagy azok hiányának megállapítása érdekében meg kellene vizsgálni a piaci körülményeket. Önellentmondásos lenne azt állítani, hogy a versenyellenes cél intézményének az a lényege, hogy nem kell megvizsgálni a piaci hatásokat, míg a versenyellenes célúvá minősítésről csak a piaci hatások elemzését követően lehet állást foglalni, hiszen pont ez az a vizsgálat, amelyet a versenyellenes cél intézménye meg akart spórolni (Nagy [2013c]).

A versenyellenes cél fogalmának jogpolitikai háttere, hogy a versenyjogban, legalábbis ami a versenykorlátozó megállapodásokat illeti, azok a megállapodások tekinthetők automatikusan versenyellenesnek, amelyeknek versenyellenes természete van. A versenyellenes karakter azt jelenti, hogy a versenyellenes potenciál magából a megállapodásból fakad és nem a megállapodás és a piaci körülmények együtthatásából. Más szóval, ezek a megállapodások a piac szerkezetére, a felek piaci hatalmára, a belépési korlátokra stb. tekintet nélkül versenykorlátozók – noha a piac szerkezete katalizálhatja ezt a folyamatot (Nagy [2013c]). Ezt a tételt megerősíti az az elv, hogy a versenyellenes célú megállapodások *per definitionem* érzékelhető negatív hatással vannak a versenyre, és a felek piaci részesedésére tekintet nélkül tiltottak.⁴ Bár a csekély piaci erejű vállalkozások közötti megállapodások nem képesek a verseny korlátozására vagy torzítására, nincs értelme ezeket az „alkalmatlan kísérleteket” kivenni az abszolút tilalom köréből, mivel az ilyen típusú megállapodásoknak soha nincs pozitív piaci hatása. Mivel pedig ezek a megállapodások a legjobb esetben is semlegesek a versenyre nézve, nem indokolt a kategorikus tilalmat egy rájuk vonatkozó kivétellel megtörni.

A versenyhatóságnak és a felperesnek természetesen mindig az az érdeke, hogy a versenyellenes célú megállapodások köre minél szélesebb legyen, hiszen ezáltal enyhül a rájuk nehezedő bizonyítási teher, és jelentős energiákat spórolhatnak meg akkor, ha egy megállapodás automatikusan versenyellenesnek minősül, hiszen nem kell vesződniük a hatások megvizsgálásával és bemutatásával. A versenyellenes cél jogintézményének azonban távolról sem az a célja, hogy a versenyhatóságok és

³ EB [2011] (Horizontális iránymutatás) 24. pont. Lásd C-209/07. sz. *Competition Authority kontra Beef Industry Development Society Ltd and Barry Brothers (Carrigmore) Meats Ltd.*-ügyben hozott ítélet (EBHT 2008., I-08637. o.), 16. pont.

⁴ Lásd C-226/11. sz. *Expedia Inc. kontra Autorité de la concurrence*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2012:795.

a felperesek életét kényelmesebbé tegye. Ezt az intézményt azért alkotta meg a versenyjogi gyakorlat, hogy a teljességgel fölösleges hatásvizsgálatok megspórolhatók legyenek.

*Vélelmezetten versenyellenes megállapodások hungarikuma
mint jogértelmezési zsákutca*

A versenyellenes célú megállapodásokkal kapcsolatban érdemes utalni a magyar versenyjogi gyakorlat egyik sajátos koncepciójára. A Tpv. 11. §-ának (2) bekezdése példálózó jelleggel felsorolja azokat a megállapodástípusokat, amelyek az általános kartelltilalom körébe tartoznak. Az *Albacomp és társai*-ügyben⁵ a GVH megállapította, hogy „a Tpv. 11. § (2) bekezdésében felsorolt magatartások esetében a jogalkotó el[e]ve vélelmezi a magatartás versenyellenes mivoltát, így [ezek esetében a versenyellenesség nem igényel] hosszabb bizonyítást”.⁶

Ugyanezt a tételt követte a GVH a *Castrol Hungária*-ügyben.⁷ Fontos hangsúlyozni, hogy az európai uniós versenyjog nem ismeri a vélelmezetten versenyellenes megállapodások ilyen intézményét (*Nagy [2008a]*), valódi hungaricummal van tehát dolgunk. Ez az elgondolás azonban nem vált a bírósági gyakorlat részévé, ezért nem tekinthető a magyar versenyjog autentikus értelmezésének.

A GVH döntéshozatali gyakorlata szerint az alábbi megállapodások versenyellenessége vélelmezett.

- ◆ 11. § (2) Ez a tilalom vonatkozik különösen:
 - a) a vételi vagy az eladási árak, valamint az egyéb üzleti feltételek közvetlen vagy közvetett meghatározására;
 - b) az előállítás, a forgalmazás, a műszaki fejlesztés vagy a befektetés korlátozására vagy ellenőrzés alatt tartására;
 - c) a beszerzési források felosztására, illetve a közülük való választás lehetőségének korlátozására, valamint az üzletfelek meghatározott körének valamely áru beszerzéséből történő kizárására;
 - d) a piac felosztására, az értékesítésből történő kizárásra, az értékesítési lehetőségek közötti választás korlátozására;
 - e) [hatálytalan];
 - f) a piacra lépés akadályozására;
 - g) arra az esetre, ha azonos értékű vagy jellegű ügyletek tekintetében az üzletfeleket megkülönböztetik, ideértve olyan árak, fizetési határidők, megkülönböztető eladá-

⁵ Vj-21/2005. sz. *Albacomp és társai*-ügyben hozott GVH-határozat. Helybenhagyta a Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.150/2008/7. sz. ítélete és a Kúria Kfv.IV.37.258/2009/8. sz. ítélete.

⁶ 106. pont.

⁷ Vj-7/2008/178. sz. GVH határozat, 45. pont.

si vagy vételi feltételek vagy módszerek alkalmazását, amelyek egyes üzletfeleknek hátrányt okoznak a versenyben;

h) a szerződéskötés olyan kötelezettségek vállalásától történő függővé tételére, amelyek természetüknél fogva, illetve a szokásos szerződési gyakorlatra figyelemmel nem tartoznak a szerződés tárgyához.

A Tptv. 11. §-ának (2) bekezdésében található példálózó felsorolás nagyobb kört fog át, mint a versenyellenes célú megállapodások. Másrésztől azonban a felsorolás nem tartalmaz bizonyos vertikális megállapodásokat, amelyek mind az európai uniós, mind a magyar versenyjogban versenyellenes célúnak tekintendők. Mindazonáltal az *Albacomp és társai*-ügyben hozott határozat nem versenyellenes célról, hanem vélelmezett versenyjogellenességről beszél. Ez utóbbi implikálja ugyanis, hogy a megállapodás piaci körülményeinek elemzése, vagyis a hatások vizsgálata alapján a versenyjogellenesség elkerülhető, bár minden ezzel kapcsolatos kétség az eljárás alá vont terhére értékelendő. Kérdéses azonban, hogy ez a vélelmezett versenyjogellenesség hogyan viszonyul a versenyellenes cél fogalmához.

Álláspontom szerint a „vélelmezett versenyellenesség” elgondolása alapvetően hibás. Ez a megközelítés csupán a GVH gyakorlatában jelent meg, és csak remélni lehet, hogy nem válik a bírósági gyakorlat részévé.

A vélelmezett versenyellenes megállapodások fogalma komoly, jogszabályértelmezési elvek által nem indokolt jogalkalmazási problémákat vet fel.

Egyrészt, a Tptv. 11. §-ának (2) bekezdése nem a versenyellenes célú, hanem a versenyellenes célú és a versenyellenes hatású megállapodásokra vonatkozó példákat tartalmaz, tehát nincs textuális törvényértelmezési indoka annak, hogy a 11. § (2) bekezdésében található példákat kvázi-versenyellenes célúnak tekintsük.

Másrészt, megoldhatatlan jogalkalmazási problémák adódnak abból, hogy a Tptv. 11. §-a (2) bekezdésében található példák jelentős vagy akár nagy része a gazdasági kontextus elemzése nélkül nem értelmezhető, és így konkrét esetben nem alkalmazható. Ez nem véletlen, hiszen ezek a versenyellenes hatású megállapodásokra vonatkozó példák is lehetnek. A versenyellenes célú megállapodások kategóriáinak olyan ismérveket kellene meghatározni, amelyek könnyen alkalmazhatók az adott megállapodás szövege alapján. A versenytársak közötti árkartell például ilyen. Ezzel szemben például a Tptv. 11. §-a (2) bekezdése *d)* pontjának utolsó fordulata („értékesítési lehetőségek közötti választás korlátozása”) vagy *f)* pontja („a piacra lépés akadályozása”) egy konkrét szerződéses szöveg vonatkozásában nem értelmezhető, és ekképpen nem alkalmazható piaci vizsgálat nélkül. Egy versenytalpi kikötés, amelynek értelmében egy kereskedő csak egy adott gyártó termékeit forgalmazza, és nem értékesít konkurens márkákat, korlátozza az értékesítési lehetőségek közötti választást, és akadályozza a piacra lépést, noha távolról sem versenyellenes célú, és semmi okunk nincs arra, hogy ehhez a forgalmazási szerződésekben gyakran alkalmazott és legitim, korlátozáshoz ilyen bizalmatlanul viszonyuljunk. Nem beszélve arról, hogy a versenytalpi kikötések csoportmentességben részesülnek,

amennyiben azokat nem kötik több mint öt évre, és a felek piaci részesedése kevesebb mint 30 százalék.⁸ Ráadásul egy versenytilalmi kikötés összefüggésében, piacelemzés hiányában, az értékesítési lehetőségek közötti választás korlátozása és a piacra lépés akadályozása nem értelmezhető.

A versenyellenes cél fogalmának cseppfolyósodása

A versenyellenes cél fejlődésének történetében fordulatot az Európai Bíróság *Allianz*-ügyben ítélete hozott,⁹ amely lényegében egy kiterjesztő magyar bírósági gyakorlatból (*Nagy* [2016a] 170–176. o) és egy magyar versenyügyből nőtte ki magát (Vj-51/2005/184. sz., *Allianz, Generali és társai*-ügyben hozott GVH-határozat). Ez egy olyan eset volt, amikor nem az európai uniós versenyjog befolyásolta a magyar versenyjogi gyakorlatot, hanem a magyar versenyjogi gyakorlat hatott az európai uniós versenyjogra.

Az ügyben a GVH egy nem nevesített vertikális megállapodást anélkül nyilvánított versenyellenes célúnak, hogy a versenyellenes cél számára új kategóriát javasolt volna. A GVH törekvése érthető volt: a versenyhatóság szereti minél több megállapodásra ráfogni, hogy az versenyellenes célú, mivel ilyenkor nem kell azzal vesződni, hogy bebizonyítsa: a megállapodásnak valóban versenyellenes hatásai vannak vagy lehetnek. Ugyanakkor, ha a versenyhatóság szubjektív ízlése szerint anélkül sütheti rá számára nem szimpatikus megállapodásokra a versenyellenes cél bélyegét, hogy bármilyen energiát kellene fektetnie a piaci hatások megállapításába, akkor ezzel a versenyellenes cél értelmét veszti: nem lehet megállapítani, hogy mit fog a GVH automatikusan jogellenesnek tekinteni, és melyik megállapodás érdemli ki a hatáselemzés kegyét.

Az *Allianz*-ügyben az Európai Bíróság megállapította: egyedi esetenként – esetről esetre, egy sommás, leegyszerűsített hatásvizsgálatot követően – kell megállapítani, hogy az adott megállapodásnak van-e versenyellenes célja.

- „Annak értékelése érdekében, hogy valamely megállapodás célja versenyellenes, különösen e megállapodás rendelkezéseinek tartalmát és objektív célkitűzését, valamint azt a gazdasági és jogi környezetet kell megvizsgálni, amelybe a megállapodás illeszkedik (...). A szóban forgó jogi és gazdasági környezet értékelésének keretében figyelembe kell venni továbbá az érintett termékek vagy szolgáltatások jellegét, valamint az érintett piac vagy piacok működésének és szerkezetének tényleges feltételeit.” (*Allianz*-ítélet 36. pont.)

⁸ *EB* [2010a], továbbiakban európai uniós vertikális csoportmentességi rendelet.

⁹ C-32/11. sz. *Allianz és társai kontra GVH*-ügyben 2013. március 14-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2013:160 (továbbiakban *Allianz*-ítélet vagy *Allianz*-ügy).

Míg a fenti bekezdés első mondata csupán megismétli a Bíróság addig bevettnek számító gyakorlatát, a második mondat túlmegy ezen, és merőben új tényezőket sorol fel. Előírja, hogy a versenyellenes cél elvének alkalmazása során, a „környezet” címszó alatt egyfajta korlátozott hatáselemzést kell végezni. Az ennek során figyelembe veendő tényezők az alábbiak: az áruk (szolgáltatások) jellege, az érintett piac működésének tényleges feltételei, az érintett piac szerkezete. Az *Allianz*-ítélet 48. pontja megerősíti ezt, amikor úgy rendelkezik, hogy a

- ♦ „bírósnak különösen a piac szerkezetét, az alternatív értékesítési csatornák létezését és azok jelentőségét, valamint az érintett társaságok piaci erejét kell figyelembe vennie.”

A hatáselemzés gyakran a tényleges vagy lehetséges negatív hatások helyettesítőinek vizsgálatára szorítkozik (piaci hatalom, piacszerkezet stb.). Ennek egyik oka lehet, hogy a hatások még nem következtek be, és a versenyhatóság a lehetséges hatásokat vizsgálja. Más esetben magukat a piaci következményeket nem lehet egzakt módon kimutatni, ezért a versenyhatóság a felek piaci pozíciója, a piac jellemzői, szerkezete alapján, tehát közvetett módon állapítja meg: a megállapodásnak minden bizonnyal volt ilyen-olyan hatása az érintett piacon (*Nagy* [2013c] 559. o.).

Az *Allianz*-ítélet 48. pontja megismétli a fenti megközelítést, és úgy rendelkezik, hogy esetről esetre, az ügy összes körülményének figyelembevételével kell megállapítani, hogy vajon fennáll-e versenyellenes cél, és ezt csak valamilyenfajta piacelemzést követően lehet eldönteni. Ennek az elemzésnek ki kell terjednie a piac szerkezetére és a felek piaci hatalmára, ami minden bizonnyal magában foglalja az abszolút és relatív piaci részesedés megállapítását (vagyis az érintett vállalkozások saját és a többi piaci szereplő piaci részesedésének megállapítását), valamint az alternatív forgalmazási csatornák vizsgálatát.

- ♦ „Ezenfelül e megállapodások abban az esetben is a verseny célzott korlátozásának minősülnek, ha a kérdést előterjesztő bíróság azt állapítja meg, hogy valószínű, hogy – figyelembe véve a gazdasági környezetet – a verseny a szóban forgó megállapodások megkötésének következtében megszűnik vagy jelentősen gyengül az érintett piacon. E következmény kockázatának felmérése érdekében a kérdést előterjesztő bíróságnak különösen a piac szerkezetét, az alternatív értékesítési csatornák létezését és azok jelentőségét, valamint az érintett társaságok piaci erejét kell figyelembe vennie.” (*Allianz*-ítélet 48. pont.)

A versenyellenes cél post-Allianz újradefiniálása – nevesített és nem nevesített kategóriák

Az Európai Bíróság *Allianz*-ügyben hozott ítéletét követően fogalmilag a következőképpen ragadható meg a versenyellenes cél.

Egyrészt, a versenyjogi gyakorlat számos olyan megállapodástípust meghatároz, amelyek versenyellenes célúnak minősülnek. Ilyen például a versenytársak közötti árkartell vagy a gyártó és forgalmazó között a viszonteladási ár meghatározása. Ez ugyan nem törvényi nevesítés, a versenyjogi gyakorlat alapján e megállapodástípusok (kategóriák) viszonylagos pontossággal körülhatárolhatók.

Másrészt, az Európai Bíróság *Allianz*-ügyben hozott ítélete óta a versenyellenes cél egy nyitott kategória: a nevesített versenyellenes célú megállapodások mellett a versenyhatóság, illetve a bíróság az ügy egyedi körülményei alapján nem nevesített megállapodásokat is versenyellenes célúnak nyilváníthat anélkül, hogy újabb nevesített kategóriát hozna létre. Ebben az esetben az ügy összes körülményének és a piaci kontextusnak a figyelembevételével a konkrét megállapodás versenyellenes célúvá nyilvánítható, bár egyik nevesített kategóriába sem tartozik, illetve nem is szolgált alapul új nevesített kategória létrehozatalához.

Nevesített horizontális célmegállapodások • A durva kartellek klasszikus triászát az árkartell,¹⁰ a mennyiségi kartell¹¹ és a piacfelosztás¹² jelenti. Árkartell esetén a versenytársak az árakat rögzítik, mennyiségi kartell esetén a termelés mennyiségét csökkentik például termelési kvóták meghatározásával. A piacfelosztás mind területi, mind ügyfélkör szerinti lehet. Ez a három összejátszás közgazdaságilag szorosan kapcsolódik egymáshoz. A magasabb ár kisebb mennyiséget, a kisebb mennyiség magasabb árat eredményezhet. A piacfelosztás eredményeként egy adott piacon vagy piaci szegmensben egy vállalkozás marad, amely ezzel lényegében monopolhelyzetbe kerül.

Az elmúlt időszakban – viszonylag új fejleményként – a horizontális célmegállapodások köre bővült a versenytársak közötti információcsere egyes eseteivel (ezzel az új kategóriával az alábbiakban külön foglalkozom).¹³ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy távolról sem minden horizontális információcsere minősül versenyellenes célúnak, csupán azok egy szűk köre (kereskedelmileg szenzitív információ cseréje), ezért egy versenytársak közötti információcsere esetén részletesebb vizsgálatot igényel annak megállapítása, hogy itt céltípusú vagy hatás alapján megítélendő megállapodással van-e dolgunk.

Az információcsere-megállapodások versenyjogi megítélése összetett, azonban a kereskedelmileg szenzitív információ (így különösen a tervezett árakkal és mennyiséggel kapcsolatos információ) kölcsönös megosztása versenyellenes célú magatartásnak minősülhet. Más esetekben, a bírósági gyakorlat értelmében, csak hatáselemzés alapján állapítható meg a Tpv. megsértése. Hozzá kell tenni, hogy bizonyos

¹⁰ 2.Kf.27.037/2008/12. sz. ítéletében a Fővárosi Ítéltábla; Fővárosi Ítéltábla Vj-114/2002/67. sz. GVH határozat bírósági felülvizsgálata során hozott 2.Kf.27.050/2011/9. sz. ítélete; Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.217/2010/4. sz. ítélete.

¹¹ Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.798/2006/7. számú ítélete; Kúria Kfv.III.37.072/2013/15.

¹² Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.798/2006/7. sz. ítélete; Kúria Kfv.III.37.072/2013/15. sz. ítélete; Kúria Kfv.II.37.923/2010/5. sz. ítélete.

¹³ EB [2011] (továbbiakban horizontális iránymutatás) 74. pont.

információ cseréje (így a jövőbeli magatartással kapcsolatos információ) önmagában implikálhatja egy kartell (például árkartell) fennállását vagy összehangolt magatartás megállapításához vezethet; ilyen esetben az információcsere nem mint információs kartell, hanem például mint árkartell kerül elmarasztalásra. Például a *Taxi-kartell-ügyben*¹⁴ a Fővárosi Ítéltábla¹⁵ árkartellként határozott meg egy olyan összejátszást, amely a jövőbeli árakkal kapcsolatos információcsereként is definiálható:

- ♦ „[a] vállalkozásoknak a saját maguk által követendő magatartásuknak a feltárása, avagy az áremeléssel kapcsolatosan tervezett lépéseiknek egy másik, versenyben álló vállalkozás tudomására hozása tilalmazott.”

Ennek megfelelően, noha az információcsere versenyjogi alapon csak akkor kifogásolható, ha alkalmas a verseny korlátozására, a kereskedelmileg szenzitív információ cseréje könnyen valamelyik versenyellenes célú megállapodás kategóriájába eshet.

Nevesített vertikális célmegállapodások ♦ A vertikális megállapodások körében a magyar versenyjog versenyellenes célúnak tekinti a konkrét vagy minimális viszonteladási ár meghatározását, valamint a passzív eladások tilalmát (abszolút területi kizárólagosság).¹⁶ Emellett, bár ezzel a kérdéssel a joggyakorlat még érdemben nem foglalkozott, vélhetően versenyellenes célúnak minősülnek a vertikális csoportmentességi rendelet 7. §-ában felsorolt úgynevezett különösen súlyos korlátozások.

A viszonteladási ár rögzítése mint versenyellenes célú megállapodás a konkrét és a minimális viszonteladási árakban történő vertikális megállapodást jelenti. A maximális árak és a kötőerővel nem rendelkező ajánlott árak meghatározása nem tartozik ebbe a körbe. Ha azonban az ajánlott viszonteladási árakat a szállító kikényszeríti vagy az árak be nem tartása szerződéses szankciót von maga után, akkor az ajánlott ár könnyen kikötött viszonteladási árrá változhat.

Akkor beszélünk abszolút területi kizárólagosságról, ha egy gyártó úgy szervezi meg egy termék/szolgáltatás értékesítési vagy forgalmazási rendszerét, hogy az egyes viszonteladóknak, többnyire disztribútoroknak, megtiltja a területükön kívüli akár passzív, akár aktív eladások teljesítését. Valamely vállalkozásnak biztosított területi kizárólagosság azért tekinthető abszolútnak, mert erre a területre az adott márka többi (területi) értékesítője semmilyen körülmények között sem értékesíthet. Egy értékesítés/eladás akkor tekinthető aktívnek, ha az eladó annak létrejötte érdekében – az ügylet lebonyolításán felül, azt megelőzően – aktív erőfeszítéseket (reklám, spam, direkt marketing, felhívás ajánlattételre, ajánlat) tett. A passzív eladások ti-

¹⁴ Vj-114/2002. sz. *Taxi-kartell-ügy*.

¹⁵ Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.050/2011/9. sz. ítélete.

¹⁶ 205/2011. (X. 7.) kormányrendelet a vertikális megállapodások egyes csoportjainak a versenykorlátozás tilalma alóli mentesítéséről, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100205.kor> (a továbbiakban: kormány vertikális csoportmentességi rendelet). Ezzel kapcsolatban lásd Nagy [2008], [2011], [2013b].

lalma azt jelenti, hogy a forgalmazó egy adott területen kívül nem értékesíthet, míg az aktív eladások tilalma azt, hogy a kéréstlen megrendeléseket teljesítheti, azonban nem tehet erőfeszítéseket (nem fejthet ki aktivitást) annak érdekében, hogy a területen kívül értékesítsen.

Az *Unilever és társai*-ügyben¹⁷ a GVH – utalva az európai uniós versenyjogra – a passzív eladások tilalmáról és ezáltal az abszolút területi kizárólagosságról mondta ki, hogy az gyakorlatilag *per se* versenyjogellenes: automatikusan az általános kartelltilalomba ütközik, és egyedi mentességben sem részesülhet.¹⁸

Ezt a tételt azonban a magyar bírósági gyakorlat precedenserővel még nem erősítette meg (az *Unilever és társai*-ügyben nem került sor bírósági felülvizsgálatra), és álláspontom szerint az lenne az indokolt, hogy ne is erősítse meg. Bár – főszabály szerint – a magyar versenyjogot az európai uniós joggal összhangban kell értelmezni, a magyar bíróság hatásköre eldönteni, hogy mikor tér el az uniós jog megoldásaitól. Bár az abszolút területi kizárólagosság tilalma (versenyellenes célúvá minősítése) az európai uniós versenyjog központi eleme, ezt a szabályt a piaci integráció célja indokolja, vagyis egy olyan nem gazdasági szempont, amely a Magyarországon belüli ügyekben nem releváns. A területi kizárólagosság versenyjogi megítélése esetén két szempont ütközik egymással. Az egyik a gazdasági észszerűség. A közgazdasági megfontolások a területi kizárólagosság megengedhetőségét támasztják alá. Ha a forgalmazó nem rendelkezik kizárólagossággal, nem lehet biztos abban, hogy a termék promóciója érdekében tett erőfeszítéseinek hozadéka nála csapódik le, és nem egy másik nem kizárólagos forgalmazónál. A kizárólagosság azonban stimulálja a forgalmazó értékesítési erőfeszítéseit, mivel a forgalmazó tudja, hogy az általa generált forgalom nála fog lecsapódni. A másik szempont a piaci integráció célja: az európai uniós versenyjog számára nem elfogadható a belső piac nemzeti határok szerinti felosztása, még akkor sem, ha ez nem állami intézkedésekre, hanem vállalkozások megállapodásaira vezethető vissza (*Nagy* [2016b] 98. o.). Ezt a két szempontot próbálta összhangba hozni az Európai Bíróság, amikor az abszolút területi kizárólagosságot versenyellenes célúvá, a relatív területi kizárólagosságot (amely csak az aktív eladásokat tiltja, a passzív eladásokat nem) pedig hatástípusú megállapodássá nyilvánította (*Nagy* [2013a]). A szempontok e kettősége azonban Magyarországon nem merül fel, mivel a magyar versenyjog nem célozza a magyar piacon belüli piaci integrációt, ilyen cél hiányában az lenne indokolt, ha a magyar versenyjog a területi kizárólagosságot (sem a relatív, sem az abszolút területvédelmet) nem tekintené versenyellenes célúnak.

A viszonteladási ár rögzítésén és az abszolút területi kizárólagosságon felül minden bizonnyal versenyellenes célúnak tekinthetők a kormány 205/2011. (X. 7.) számú vertikális csoportmentességi rendeletének 7.§-ában felsorolt, úgynevezett különösen súlyos korlátozások (amelyek szövegszerűen megfelelnek az európai uniós vertikális

¹⁷ Vj-156/2004. sz. ügy.

¹⁸ 88. pont, 93–94. pont.

csoportmentességi rendelet 4. cikkének). A kormányrendeletben felsorolt öt korlátozás közül az első kettő a fenti kategóriákba esik (vizonteladási ár rögzítése, abszolút területi kizárólagosság), a harmadik és negyedik a szelektív forgalmazási rendszerekben alkalmazott, a szelektív forgalmazási rendszer által nem indokolt korlátozásokat tartalmaz, míg az ötödik korlátozás a részegység szállítójának értékesítésével kapcsolatos korlátozást nyilvánít különösen súlyosnak. A kormányrendelet kimondja:

- ◆ „7. § A 2. § szerinti mentesülés nem alkalmazható arra a vertikális megállapodásra, amelynek célja közvetlenül vagy közvetetten, önmagában vagy más, a megállapodásban részt vevő vállalkozások ellenőrzése alatt álló tényezőkkel együtt (...)
 - c) egy szelektív forgalmazási rendszer kiskereskedelmi szintjén működő tagjai által a végső felhasználók részére történő aktív vagy passzív értékesítések korlátozása, ide nem értve annak lehetőségét, hogy a szelektív forgalmazási rendszer valamely tagja számára megtiltsák a nem megengedett telephelyről történő működést;
 - d) a forgalmazók között – ideértve a kereskedelem eltérő szintjein működő forgalmazókat is – egy szelektív forgalmazási rendszeren belül megvalósított keresztszállítások korlátozása; vagy
 - e) olyan korlátozás, amelyben a részegység szállítója és az ilyen részegységet beépítő vevő állapodott meg, és amely abban korlátozza a szállítót, hogy a részegységet pótalkatrészként értékesítse a végső felhasználóknak, javítóműhelyeknek vagy más olyan szolgáltatóknak, amelyeket a vevő nem hatalmazott fel termékeinek javításával vagy karbantartásával.”

Bár a csoportmentesség jogforrása kormányrendelet, tehát a Tpv. -nél alacsonyabb szintű, észszerűen feltételezhető az a jogalkotói megfontolás, hogy az a megállapodás, amely – piaci részesedésére tekintet nélkül – sem csoportmentességben, sem a csekély jelentőségű megállapodások kedvezményében nem részesülhet, az piaci részesedésére tekintet nélkül tiltott, tehát versenyellenes célú.

Ezt támasztja alá az európai uniós versenyjog szabályozási rendszere, valamint az Európai Bíróság vonatkozó joggyakorlata is. Egyrészt, az európai uniós vertikális csoportmentességi rendelet 4. cikkében szereplő korlátozások nemcsak csoportmentességben, de a csekély jelentőségű megállapodások számára fenntartott kedvezményben sem részesülhetnek. Másrészt, az Európai Bíróság a *Pierre Fabre*- és a *Coty*-ügyben¹⁹ az európai uniós vertikális csoportmentességi rendelet 4. cikkének c) pontja szerinti korlátozást versenyellenes célúnak tekintette. Bár a Bíróság tartózkodott attól, hogy egyenlőségjelet tegyen az európai uniós vertikális csoportmentességi rendelet 4. cikke szerinti különösen súlyos korlátozások és az EUMSZ 101. cikkének (1) bekezdése szerinti versenyellenes célú megállapodások közé, a két

¹⁹ C-439/09. sz. *Pierre Fabre*-ügyben 2011. október 13-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:649., valamint C-230/16. sz. *Coty*-ügyben 2017. december 6-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2017:941.

ítéletből mégis levonható egy ilyen implicit következtetés, többek között azért is, mert a Bíróság a versenyellenes célúvá történő minősítés és a csoportmentességi rendelet szerinti különösen súlyos korlátozás tekintetében mindkét ügyben azonos következtetésre jutott: a *Pierre Fabre*-ügy szerinti korlátozás versenyellenes célúnak minősült, és a rendelet 4. cikkének köszönhetően kizáródott a csoportmentesség-ből, míg a *Coty*-ügyben a korlátozás nem minősült versenyellenes célúnak, és nem záródott ki a csoportmentességből a rendelet 4. cikke alapján.

Emellett, a *Pierre Fabre*- és a *Coty*-ügyben hozott európai bírósági ítéletek azt sugallják, hogy önmagában a szelektív forgalmazás versenyellenes célú, amennyiben objektíve nem indokolt, és ez a tétel nemcsak magára a szelektív forgalmazásra általában, hanem az annak keretében elfogadott egyes korlátozásokra is alkalmazandó.

Az Európai Bíróság *Pierre Fabre*-ügyben hozott ítélete szerint:

- ♦ 39. A szelektív forgalmazási rendszert képező megállapodásokkal kapcsolatban a Bíróság már megállapította, hogy az ilyen megállapodások szükségképpen befolyásolják a versenyt a közös piacon (...). Az ilyen megállapodásokat, amennyiben azok objektíve nem igazolhatók, „céltott korlátozásoknak” kell tekinteni.

Az Európai Bíróság *Coty*-ügyben hozott ítélete értelmében:

- ♦ 24. Ugyanakkor a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a szelektív forgalmazási hálózat szervezésére nem vonatkozik az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésében meghatározott tilalom, amennyiben a viszonteladókat valamennyi lehetséges viszonteladó vonatkozásában egységesen meghatározott és hátrányos megkülönböztetéstől mentesen alkalmazott objektív minőségi kritériumok alapján választják ki, továbbá amennyiben a szóban forgó termék jellemzői a termék minőségének megóvása és megfelelő használatának biztosítása érdekében szükségessé teszik az ilyen forgalmazási hálózatot, végül pedig amennyiben a kialakított kritériumok nem haladják meg a szükséges mértéket (...).

A *Pierre Fabre*-ügyben a szelektív forgalmazási rendszer keretében alkalmazott kikötés előírta, hogy a kozmetikai és testápoló termékek értékesítésének okleveles gyógyszerész kötelező jelenléte mellett kell történnie, ami az internetes értékesítés kizárását implikálta. Ezt a Bíróság céltott versenykorlátozásnak minősítette, mivel az nem minősült objektíve indokoltnak; emellett megállapította, hogy az az európai uniós vertikális csoportmentességi rendelet 4. cikke c) pontjának körébe esik. A *Coty*-ügyben luxusárú szelektív forgalmazási rendszerében a vizsgált szerződéses kikötés nem zárta ki az internetes értékesítést, azonban megtiltotta a forgalmazók számára, hogy az áruk internetes értékesítése során kifelé látható módon harmadik felek platformjait vegyék igénybe. Ezt a Bíróság nem tekintette versenyellenes célú korlátozásnak, amennyiben az az áruk luxusimázsának megőrzésére irányul, egységesen határozzák meg, hátrányos megkülönböztetéstől mentesen alkalmazzák, és a megvalósítani kívánt célra tekintettel arányos.

Más szóval: ebből levonható az a következtetés, hogy a szelektív forgalmazás körében elfogadott, objektíve nem igazolható korlátozások versenyellenes célúak, vagy másképp fogalmazva, a szelektív forgalmazás és annak keretében elfogadott korlátozások versenyellenes célúak, kivéve ha objektíve indokolhatók.

Nem nevesített célmegállapodások • Az elmúlt időszakban azonban, az *Allianz*-ügyben hozott ítéletet követően a versenyellenes cél fogalma elvesztette ezt a fajta működési elvét, és egy olyan korszakot nyitott meg, ahol a „nem szerethető” vagy „nem szimpatikus” megállapodások sommásan, gazdasági elemzés nélkül megtilthatók. Ezzel pedig nemcsak a versenyellenes cél fogalmának érdeme veszett el, hanem az egy olyan elszabadult ágyúgolyóvá vált, amely komoly károkat okoz a versenyjogi jogalkalmazás számára (Nagy [2015]).

A versenyellenes cél európai uniós versenyjogi fogalmának napjainkban tapasztalt és sokak által kritizált inkoherenciája magyar hatás eredménye. Azt mondhatjuk, hogy míg általános tendenciaként az uniós versenyjog befolyásolja a nemzeti versenyjogok fejlődését, ebben a kérdésben mindez fordítva történt. A kétséges dicsőséget a magyar versenyjog számára az *Allianz*-ügy hozta, ahol az Európai Bíróság lényegében átvette a GVH értelmezését. Az ezt követő európai bírósági gyakorlat világossá tette, hogy az *Allianz*-ügyben hozott ítélet nem felülírta a versenyellenes cél korábbi nevesített kategóriáit, hanem ezt a taxációt nyíltta tette. Más szóval: a versenyellenes cél korábban létező nevesített kategóriái fennmaradnak, azonban az ügy körülményei alapján egy nem nevesített megállapodás is versenyellenes célúvá nyilvánítható anélkül, hogy ennek érdekében egy új megállapodáskategóriát nevesítsenénk. Ezzel elmosódott a versenyellenes célú és hatású megállapodások közötti határvonal. Azt is mondhatnánk, hogy ott, ahol határfolyónak kellene folynia, csak egy csermely csörgedezik.

A nevesített kategóriák esetén még mindig világosan előre meghatározható, hogy melyek azok a megállapodások, amelyek versenyellenes célúak, és így automatikusan tiltottak. Ennek az az eredménye, hogy adott a megállapodásoknak egy listája, amelyeket a joggyakorlat versenyellenes célúnak tekint. Az *Allianz*-ügy előtt, ha egy megállapodás nem szerepelt ezen a listán, akkor meg kellett vizsgálni annak hatásait. Az *Allianz*-ügy óta azonban ez a bizonyosság már nem áll fenn, mivel minden megállapodás versenyellenes célúvá nyilvánítható, ha az ügy körülményeinekfigyelembé vétele alapján a versenyhatóság vagy a bíróság ezt jónak látja.

A versenyellenes cél *Allianz*-ügyben²⁰ lefektetett felfogása szerint ez az intézmény nem egy kategóriaépítő elv: egyedi esetenként, esetről esetre, egy sommás és leegyszerűsített hatásvizsgálatot követően kell vizsgálni, hogy az adott megállapodásnak van-e versenyellenes célja.

²⁰ A magyar eljárással kapcsolatban lásd Cseres–Szilágyi [2013].

A POST-ALLIANZ ESETJOG –
A NEM NEVESÍTETT VERSENYELLENES CÉL
HULLÁMZÁSAI

Az Európai Bíróságnak nem sokkal az *Allianz*-ügyben hozott ítélet után, a *Cartes bancaires*-ügyben, majd ezt követően a *MasterCard*-, *Maxima Latvija*-, *Hoffmann-La Roche & Novartis*- és *Budapest Bank*-ügyben²¹ megadatott a lehetőség, hogy a versenyellenes cél fogalmát újra megvizsgálja. Bár ezekből az ítéletekből úgy tűnhet, mintha az Európai Bíróság visszaretent volna a saját kreatúrájától, valójában nem érvénytelenítette az *Allianz*-ügyben lefektetett tételt, csupán óvatosan alkalmazta.

Az *Allianz*-ügyet követő ítéleteiben az Európai Bíróság erőteljesen hangsúlyozta, hogy egyrészt, ennek az elvnek az alkalmazása nagyon kivételes, csak egyértelmű és kétségtelen helyzetekre vonatkozik, másrészt, csak akkor beszélhetünk versenyellenes célról, ha „az ilyen összejátszás önmagában elegendő károssági fokot mutat a verseny tekintetében,”²² harmadrészt, „kellően szilárd és megbízható tapasztalatnak kell fennállnia ahhoz, hogy megállapítható legyen, hogy e[gy] megállapodás önmagában a jellegénél fogva káros a verseny megfelelő működésére.”²³

Ezt a kivételes alkalmazhatóságot az is alátámasztja, hogy ezekben az ügyekben az Európai Bíróság egy kivételével minden alkalommal megtagadta, hogy a nem nevesített megállapodást versenyellenes célúvá nyilvánítsa, és az egyetlen esetben, amikor megtette (*Hoffmann-La Roche & Novartis*-ügy),²⁴ valójában egy sajátos piacfelosztást nyilvánított versenyellenes célúvá, ami egy nevesített kategória, tehát szükségtelen volt az *Allianz*-ügyben lefektetett elv alkalmazása (lásd *Nagy* [2019]).

A nem nevesített versenyellenes cél kivételességét a magyar bírósági gyakorlat is visszatükrözi. Az *Allianz*-ügyben hozott ítéletet²⁵ követően, a Kúria az *Alcon és társai*-ügyben²⁶ hozott Kfv.I.37.870/2018/9. sz. ítéletében megállapította: a GVH vagy meggyőzően és részletesen kifejti, hogy a szállító által alkalmazott kettős árrendszer miért versenyellenes célú, vagy bizonyítja annak hatásait.

²¹ C67/13. sz. *Groupement des cartes bancaires kontra Bizottság* ügyben 2014. szeptember 11-én hozott ítélet; C382/12. sz. *MasterCard Inc. és társai kontra Bizottság* sz. ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2201; C-345/14. sz. *SIA „Maxima Latvija” kontra Konkurences padome* ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2015:784; C-179/16. sz. *Hoffmann-La Roche Ltd, Roche SpA, Novartis AG, Novartis Farma SpA v Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato* ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2018:25; C-228/18 sz. *GVH kontra Budapest Bank Nyrt. és társai* ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2020:265.

²² *Groupement des cartes bancaires kontra Bizottság*-ügyben hozott ítélet, 57. pont.

²³ *GVH kontra Budapest Bank Nyrt. és társai*-ügyben hozott ítélet, 76. pont.

²⁴ *Hoffmann-La Roche Ltd, Roche SpA, Novartis AG, Novartis Farma SpA v Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato*-ügyben hozott ítélet.

²⁵ A Kúria Vj-51/2005/184. sz. GVH-határozat felülvizsgálata során hozott Kfv.37268/2013/8. sz. ítélete.

²⁶ BH 2020.1.25; Vj-55/2013/115. sz. GVH-határozat.

- ◆ „[67] Az alperes szerint a jogsértő magatartás céljában is korlátozta a versenyt. Elmulasztotta azonban bemutatni, hogy miért is volt érdeke a felpereseknek az internetes kereskedőkkel való kapcsolat felszámolása, e vevői kör elvesztése. (...) (...) [69] (...) A kettős árazás tényállási elemeinek egyértelmű meghatározása nélkül számszaki kalkuláció, ténylegesen alkalmazott árak, egyéb konkrétumok, számszerűsített adatok hiányában a kedvezményrendszer kialakítása és alkalmazása versenyjogsértőnek nem minősíthető. Versenykorlátozó cél megállapításának csak akkor van helye, ha az alperes észszerű indokát adja annak, hogy miért állhatott érdekében a verseny korlátozása a felpereseknek. (...) [73] A jogellenes cél kimondásakor ki kell térni annak a felperesek saját érdekkörén alapuló motivációira is. (...) (...) [76] A hatóság köteles a döntéshozatalhoz szükséges tényállást tisztázni és bizonyítani. Mivel jogszabály nem határozza meg a kettős árrendszer mint versenyjogsértő magatartás fogalmát, ezért azt az alperesnek kell kimunkálnia, és a határozat indokolásában bemutatnia. [77] A kettős árazás mint versenyjogsértő magatartás csak akkor értékelhető a felperesek terhére, ha azt konkrét számadatok, számszaki levezetés, a ténylegesen alkalmazott egyedi árak is alátámasztják.”

Az *Allianz*-ügyben hozott ítéletet követően élt a remény, hogy ennek az előzetes döntésnek a hatóköre korlátozott lesz, arra tekintettel, hogy egy speciális ügy sajátos körülményei között született, és talán lehetett volna amellett érvelni, hogy bár az ítélet nyelvezete általános, nem kellene szükségszerűen általános alkalmazhatósága legyen. Ezek a remények azonban hiúnak bizonyultak.

A *Cartes bancaires*-ügyben francia bankok hoztak létre egy gazdasági érdekű egyesülést annak érdekében, hogy megvalósítsák a tagok bankkártyáinak fizetési és készpénzfelvételi rendszerei közötti interoperabilitást. 2002 decemberében az egyesülés különböző intézkedéseket fogadott el azzal a céllal, hogy az elfogadási tevékenység bővítésére bátorítsa a bankokat, ezáltal fenntartva a rendszer egyensúlyát, kezelendő a külső gazdasági hatások problémáját. Egyrészt, azok a bankok, amelyek elfogadási tevékenysége jelentősen elmaradt kibocsátó tevékenységüktől, hozzájárulást kellett fizessenek, amelyet az ilyen hozzájárulással nem terhelt (tehát az előző feltételnek meg nem felelő) bankok között osztottak fel. Másrészt, egy fix összegben felül az új tagoknak minden egyes, a belépést követő három éven belül kibocsátott aktív kártya után díjat kellett fizetniük, valamint egy kiegészítő díjat, amennyiben a hatodik év végére megháromszorozták a kártyáik számát a harmadik év végéhez képest. Harmadrészt, bevezettek egy „alvó tagok felébresztése” elnevezésű díjat: azoknak a tagoknak, amelyek nem voltak elég aktívak az új intézkedések hatályba lépése előtt, külön díjat kellett fizetniük.

Az Európai Bíróság szűken értelmezte a versenyellenes cél fogalmát, utalva arra, hogy ez egy kivétel, és nem a főszabály, amely csak a legsúlyosabb versenykorlátozásokra vonatkozik, amelyek jellegüknél fogva „károsak a rendes verseny megfelelő működésére”.²⁷

- „A »cél általi« versenykorlátozás fogalma ugyanis csak bizonyos típusú vállalkozások közötti összejátszásokra alkalmazható, amelyek a verseny tekintetében elegendő károssági fokot mutatnak ahhoz, hogy úgy lehessen tekinteni, hogy hatásukat nem szükséges megvizsgálni; ellenkező esetben ugyanis a Bizottság mentesülne azon kötelezettsége alól, hogy bizonyítsa az olyan megállapodások piacra gyakorolt tényleges hatásait, amelyek esetében egyáltalán nem nyert bizonyítást, hogy jellegüknél fogva károsak a rendes verseny megfelelő működésére.”²⁸

Ugyanakkor arra is utalni kell, hogy bár a Bíróság szerint a versenyellenes cél fogalmát szűken kell értelmezni, és úgy ítélte meg, hogy a vizsgált mechanizmus megérdemli a hatáselemzést, nem beszélhetünk az *Allianz*-ügyben hozott ítélet érvénytelenítéséről: a Bíróság több helyen hivatkozott az *Allianz*-ügyre, és kifejezetten megerősítette az itt lefektetett elvi tételeket, megközelítést.

- „A Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint annak értékelése érdekében, hogy valamely vállalkozások közötti megállapodás vagy vállalkozások társulása által hozott döntés elegendő károssági fokot mutata ahhoz, hogy az EK 81. cikk (1) bekezdése értelmében vett »cél általi« versenykorlátozásnak kelljen tekinteni, e megállapodás rendelkezéseinek tartalmát és az általa elérni kívánt célkitűzéseket, valamint azt a gazdasági és jogi háttérrel kell megvizsgálni, amelybe a megállapodás illeszkedik. Az említett háttér értékelése keretében figyelembe kell venni továbbá az érintett termékek vagy szolgáltatások jellegét, valamint az érintett piac vagy piacok működésének és szerkezetének tényleges feltételeit is.”²⁹

Ez a megközelítés összeegyeztethetetlennek tűnik a Bíróság ítéletének 57. pontjával: akkor beszélhetünk versenyellenes célról, ha „az ilyen összejátszás önmagában elegendő károssági fokot mutat a verseny tekintetében”. Ha az összejátszás önmagában, minden más körülménytől függetlenül versenyellenes, akkor miért van szükség a piac szerkezetének vizsgálatára?

A *MasterCard* ügyben³⁰ az Európai Bíróság megállapította, hogy a bankkártya rendszerben alkalmazott multilaterális bankközi jutalék (*multilateral interchange*

²⁷ *Groupement des cartes bancaires kontra Bizottság*-ügyben hozott ítélet, 50. pont.

²⁸ 58. pont. Lásd továbbá 49. pont.

²⁹ 53. pont.

³⁰ *MasterCard Inc. és társai kontra Bizottság* sz. ügyben hozott ítélet. Az ügy elemzését lásd *Scoccini* [2014].

fee, MIF), amelyet a kereskedőnél elhelyezett kártyás fizetési terminált üzemeltető bank fizet a bankkártya kibocsátójának, nem minősül versenyellenes célú megállapodásnak. A Bíróság, az *Allianz* ügyben³¹ hozott ítéletre utalással, rögzítette, hogy a versenyellenes cél megállapítása során “nem lehet olyan egyszerű feltételezések-re és állításokra támaszkodni, amelyek szerint a MIF versenyellenes hatásai ‘nyilvánvalók.’”³² Bár itt a versenyellenes cél nem volt az ügy sarkalatos kérdése, mivel a multilaterális bankközi jutalékot a hatásai alapján értékelték és ennek alapján versenykorlátozóknak találták,³³ az ítélet világossá teszi, hogy a versenyellenesség automatikus megállapítására csak olyan megállapodások esetén van lehetőség, amelyek versenykorlátozó hatása kétségtelen.

A *Maxima Latvija*-ügyben³⁴ a lett legfelsőbb bíróság egy vertikális versenytilalmi kötelezettség kapcsán terjesztett elő előzetes kérdést. Maxima Latvija kereskedelmi helyiségeket bérelt bevásárlóközpontokban, és egyes bérleti szerződésekben elsőbbségi jogokat kapott: a bérbeadó csak Maxima Latvija jóváhagyásával adhatott bérbe kereskedelmi helyiségeket harmadik személyeknek.³⁵ Egy ilyen versenytilalmi kikötés a versenyjogi gyakorlat szerint egyértelműen nem minősül versenyellenes célúnak, és az *Allianz*-ügyben hozott ítélet előtti időszakban meglepőnek számított volna egy ilyen előzetes kérdés. Az *Allianz*-ügyben hozott ítéletet követően azonban már bármilyen megállapodás versenyellenes célúnak minősülhet.

Nem meglepő módon, az Európai Bíróság megerősítette, hogy a vertikális versenytilalmi kikötések nem versenyellenes célúak, és ezért hatásaik alapján vizsgálандók.³⁶ Meglepő módon ezt a konklúzióját a versenyellenes cél *Allianz*-ügy előtti fogalmán alapuló megállapításokkal indokolta. Egyrészt, a versenyellenes célúvá minősítés a megállapodás „tartalmán” kell alapuljon.³⁷ Másrészt, csak olyan megállapodás nyilvánítható versenyellenes célúvá, amely

- ◆ „önmagában elegendő károssági fokot mutat a verseny tekintetében ahhoz, hogy úgy legyen tekinthető, hogy a hatásainak vizsgálatára nincs szükség.”³⁸
- „Még ha az alapügyben szóban forgó kikötés potenciálisan azzal a hatással is jár, hogy korlátozza a Maxima Latvija versenytársainak azon egyes bevásárlóközpontokba való bejutását, amelyekben e társaság szupermarketet üzemeltet, ez a körülmény – ha bizo-

.....
³¹ 185. pont.

³² 187. pont.

³³ 186. pont.

³⁴ *SIA „Maxima Latvija” kontra Konkurences padome* ügyben hozott ítélet. Az ügy elemzését lásd *Troch–Sbrolli* [2015], *Broadhurst* [2015], *Kmieciak* [2015].

³⁵ 5. pont.

³⁶ 21. és 23–24. pont.

³⁷ 17. pont („Ha viszont a megállapodás tartalmának elemzése nem tár fel a verseny tekintetében elegendő károssági fokot, akkor meg kell vizsgálni annak hatásait, és a megállapodás megtiltásához olyan tényezők együttes megléte szükséges, amelyek azt bizonyítják, hogy a verseny ténylegesen érezhetően akadályozva vagy korlátozva volt, illetve torzult.”)

³⁸ 20. pont.

nyítást is nyer – nem jelenti egyértelműen azt, hogy az e kikötést tartalmazó szerződések jellegükönél fogva akadályozzák, korlátozzák vagy torzítják a versenyt a referenciapiacon, vagyis az élelmiszer-kiskereskedelem helyi piacán.³⁹

Harmadrészt, a Bíróság a versenyellenes célú megállapodások kategóriáit határozza meg („bizonyos, összejátszásra irányuló magatartások”) a korábbi tapasztalatok és tudományos bizonyíték alapján.

- E tekintetben általánosan elfogadott, hogy bizonyos, összejátszásra irányuló magatartások, úgymint a kartellek révén való horizontális árrögzítéshez vezető magatartások úgy tekinthetők, hogy jellegükönél fogva annyira valószínűen negatív hatásokkal járnak különösen az áruk és szolgáltatások áraira, mennyiségére vagy minőségére, hogy úgy tekinthető, hogy az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének alkalmazásában szükségtelen bizonyítani a piacra gyakorolt tényleges hatásait (...). A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy az ilyen magatartás a termelés csökkenésével és az árak növekedésével jár, és a forrásoknak különösen a fogyasztók hátrányára való kedvezőtlen elosztását eredményezi (...).⁴⁰

A *GVH kontra Budapest Bank és társai*-ügyben⁴¹ a magyarországi bankok a két kártyatársaság (MasterCard és VISA) tekintetében egységesen és multilaterális alapon állapították meg a bankközi jutalékokat. Ezt a jutalékokat a kereskedőnél elhelyezett kártyás fizetési terminált üzemeltető bank fizeti a bankkártya kibocsátójának. Amikor a fogyasztó bankkártyával fizet, a terminált üzemeltető bank díjat számít fel a kereskedővel szemben, ezt követően ennek egy részét továbbítja a kártyát kibocsátó banknak. A bankkártyapiac kétoldalú piac. Ebben a rendszerben a bankkártyát kibocsátó bank két forrásból kap ellentételezést: a kártyatulajdonos fizet a banknak a kártyáért, míg a bankkártyaterminált üzemeltető bank a kereskedői jutalék egy részét megosztja vele. Az európai bankok gyakorlata szerint a bankközi jutalékokat multilaterális alapon határozták meg, ami számos versenyfelügyeleti eljárás tárgyát jelentette Európában.⁴² Ennek során a versenyhatóságok hol versenyellenes hatás alapján megítélendőnek, hol versenyellenes célúnak tekintették a multilaterális bankközi jutalékokat. Végül a kérdésre az Európai Unió jogszabályi választ adott, és rendelettel maximalizálta a bankközi jutalék mértékét (*EU* [2016]).

A multilaterális bankközi jutalék akár árrögzítésnek is tűnhet, mivel a terminált üzemeltető bank szolgáltatásainak ellenszolgáltatását jelentő díjat egységesen állapít-

³⁹ 22. pont.

⁴⁰ 19. pont.

⁴¹ *GVH kontra Budapest Bank Nyrt. és társai*-ügyben hozott ítélet, 59. pont.

⁴² Lásd például C382/12. sz. *MasterCard Inc. és társai kontra Bizottság* sz. ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2201.; *Sainsbury's v MasterCard*, [2016] CAT 11; *Giannino* [2017]; Commission Decision of April 29, 2019 relating to a proceeding under Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union and Article 53 of the EEA Agreement (Case AT.39398 – *Visa MIF*).

ják meg a versenytársak. Ezt a következtetést azonban beárnyékolja az a körülmény, hogy a bankközi jutalék a bankkártyarendszer hatásos működéséhez képest járulékos és a kártyahasználat (kártyával való fizetés) előmozdításának eszköze.

A Vj-18/2008. sz. ügyben a GVH elmarasztalta a magyarországi bankokat a bankközi jutalék rögzítéséért, valamint azért, mert a két kártyatársaságot egységesen kezelték (mind a MasterCard, mind a VISA esetében egységes díjat határoztak meg). A határozat bírósági felülvizsgálata során a Kúria előzetes kérdéssel élt az Európai Bírósághoz: abban kért iránymutatást, hogy a fenti magatartás versenyellenes célúnak minősült-e.

Az Európai Bíróság megállapította: nem vélemezhető, hogy a multilaterális bankközi jutaléknak versenyellenes célja van. Bár az Európai Bíróság ezt ténykérdésként kezelte, amelyet a tagállami bíróságnak kell eldöntenie,⁴³ azt a vélelmet állította fel annak automatikus elmarasztalhatóságával szemben. Az Európai Bíróság ítéletének megfogalmazása ezt egyértelművé teszi: a multilaterális bankközi jutalék nem versenyellenes célú, kivéve, ha a tagállami bíróság úgy találja, hogy a megállapodás célja és háttere ennek ellenkezőjét támasztja alá.⁴⁴ Úgy tűnik, hogy az Európai Bíróság úgy látta, hogy a Kúria által előterjesztett kérdést a *Cartes bancaires*-ügyben⁴⁵ hozott előzetes döntés lényegében megválaszolja; ebben az ügyben a Bíróság ugyanezt a megközelítést követte egy másik kétoldalú bankkártyarendszer vonatkozásában.⁴⁶

A Bíróság ítéletében hangsúlyozta, hogy a versenyellenes cél a kivétel és nem a főszabály, ezért

- ♦ „annak igazolása érdekében, hogy valamely megállapodást »cél általi« versenykorlátozásnak minősítsenek anélkül, hogy hatáselemzésre lenne szükség, kellően szilárd és megbízható tapasztalatnak kell fennállnia ahhoz, hogy megállapítható legyen, hogy e megállapodás önmagában a jellegénél fogva káros a verseny megfelelő működésére.”⁴⁷

Ez a tapasztalat vélemezhetően a korábbi esetjogból vagy empirikus elemzésből (szakirodalomból) fakadhat. A Bíróság meglátása szerint a multilaterális bankközi jutalékkal kapcsolatos tapasztalat nem érte el ezt a szintet.⁴⁸

Az Európai Bíróság szerint a következők vetettek fel aggályokat a multilaterális bankközi jutalék versenyellenes célúvá minősíthetősége tekintetében. Egyrészt, bár a közvetett árrögzítés is árrögzítés,⁴⁹ a Bíróság rámutatott, hogy nem az árat, hanem csupán egy költségelemet rögzítettek.⁵⁰ Másrészt, azt is kiemelte, hogy a komplex jel-

⁴³ *GVH kontra Budapest Bank Nyrt. és társai*-ügyben hozott ítélet, 59. pont.

⁴⁴ 86. pont.

⁴⁵ *Groupement des cartes bancaires (CB) kontra Bizottság*-ügyben hozott ítélet.

⁴⁶ 66. pont.

⁴⁷ 76. pont.

⁴⁸ 65., 77. és 79. pont.

⁴⁹ 62. pont.

⁵⁰ 61. pont.

lemzőkkel rendelkező kétoldalú piacok esetén általában nincs lehetőség a megállapodások gyors megítélésére.⁵¹ Harmadrészt, a bankközi jutalék célja, hogy egyensúlyban tartsa a rendszert, ami legitim megfontolás lehet, és azt támaszthatja alá, hogy a multilaterális együttműködés járulékos jellegű, ami pedig hatáselemzést tesz szükségesé.⁵² Negyedrészt, a bankközi jutalékot nem az eladók állapították meg egyoldalúan, hanem az eladók és a vevők kétoldalú jelleggel. Bár a megállapodás ilyen kétoldalú jellege nem zárja ki a versenyellenes cél megállapíthatóságát, kétségesse teszi azt.⁵³

Sokáig úgy tűnt, hogy az *Allianz*-ügyben lefektetett megközelítésnek nincs hatása a versenyellenes cél korábbi kategóriájára (például versenytársak közötti árörögztetés, piacfelosztás stb.), az csupán kiterjeszti a versenyellenes célt e kategóriákon túlra. Más szóval: az *Allianz*-ügyben hozott ítélet létrehozott egy nem nevesített kategóriát. Ez úgyis felfogható, hogy a zárt (de bővíthető) taxációt egy nyitott vagy példálózó felsorolás váltotta fel azzal, hogy az Európai Bíróság a nevesített versenyellenes célú megállapodásokhoz hozzátette a nem nevesített megállapodások kategóriáját, amely alapján egy megállapodás az eset körülményei alapján automatikusan versenyellenessé nyilvánítható. Az azonban nem volt kétséges, hogy a versenyellenes cél korábbi kategóriái érintetlenek maradnak. Sajnos, ezek a remények hiú ábrándnak bizonyultak.

Mintegy öt éven át tartózkodott az Európai Bíróság attól, hogy az *Allianz*-ügyben lefektetett doktrínát használja a versenyellenes cél hagyományos kategóriáján kívüli megállapodások versenyjogellenessé nyilvánítására.⁵⁴ A *Hoffmann-La Roche & Novartis*-ügyben⁵⁵ azonban erre újra sor került: a Bíróság a versenyellenes cél általános fogalma alapján versenyjogellenesnek nyilvánított egy rémhírterjesztéssel megvalósított horizontális piacfelosztást. A helyett azonban, hogy ezt az egyébként ravasz piac felosztást nevének nevezte volna, és piacfelosztásként marasztalta volna el, a Bíróság homályos érvelésbe kezdett a megállapodás versenyellenes természetével kapcsolatban. Bár kétségtelenül nehéz lenne nem egyetérteni azzal a végső következtetéssel, hogy a megállapodás versenyellenes célú volt, a Bíróság szubtilitást nélkülöző megközelítésével súlyos csapást mért a versenyjogi elemzés megmaradt konzisztenciájára és átláthatóságára: ahelyett, hogy a piacfelosztás fogalmát a tényállás összefüggésében értelmezte volna, közhelyszerű indokolását adta annak, hogy miért kell a megállapodást megtiltani. Az ítélet indokolása pedig felveti annak lehetőségét, hogy minden, a fogyasztók ügyleti döntéseit torzító kommunikáció az általános kartelltilalomba ütközhet, és ez a megközelítés analógia útján az erőfölénnyel való visszaélésre is alkalmazható lehet.

⁵¹ 68. pont.

⁵² 71 és 73. pont.

⁵³ 84–85. pont.

⁵⁴ Az *Allianz*-ügyben az ítéletet 2013. március 14-én hozták, míg a *Hoffmann-La Roche & Novartis* ügyben 2018. január 23-án.

⁵⁵ *Hoffmann-La Roche Ltd, Roche SpA, Novartis AG, Novartis Farma SpA v Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato*-ügyben hozott ítélet. Az ügy elemzését lásd *Aufaure–Ancelin* [2018].

Hoffmann-La Roche és Novartis két, egymással versengő, azonban lényegében ugyanolyan összetevőket tartalmazó gyógyszerészeti terméket (Avastin és Lucentis) értékesítettek. Mindkét gyógyszert a Roche-csoport fejlesztette ki, azonban licencmegállapodás alapján Novartist bízták meg a Lucentis kereskedelmi hasznosításával. Hoffmann-La Roche forgalomba hozatali engedélye az Avastin onkológiai célú használatára vonatkozott, míg Novartis a Lucentis szemészeti célú használatára kapott forgalomba hozatali engedélyt. Az Avastint azonban széles körben használták a forgalomba hozatali engedélyében nem említett kezelésre (*offlabel*), mivel az tizedannyiba került, mint a Lucentis.⁵⁶ Bár a két gyógyszer minden releváns szempontból ugyanolyan volt, ezen gyakorlat megszüntetése érdekében Hoffmann-La Roche és Novartis kommunikációs kampányt indítottak, amelyben azt állították, hogy az Avastin szemészeti célú felhasználása komoly egészségügyi kockázatokat rejt magában. A kampánynak az volt a célja, hogy mesterségesen elkülönítse a két terméket, és csökkentse azok helyettesíthetőségét az orvosok és a páciensek szemében.

Az Európai Bíróság megállapította, hogy a fenti megállapodás versenyellenes célú, mert

- ♦ „a gyógyszer piacának jellegzetességeit figyelembe véve ilyen esetben előre látható, hogy az ilyen információk terjesztése arra ösztönzi az orvosokat, hogy lemondjanak a gyógyszer felírásáról, ezáltal az ilyen típusú felhasználás iránti kereslet tervezett csökkenését eredményezve”⁵⁷

és

- ♦ „[e] feltételek mellett [a szabályozók és a nagyközönség félrevezetésére] irányuló kartelll olyanok kell tekinteni, mint amely a verseny tekintetében elegendő károssági fokot mutat ahhoz, hogy feleslegessé váljék a hatásainak vizsgálata.”⁵⁸

Bár az Európai Bíróság ítélete az együttműködést (durva) kartellmegállapodásnak nevezi,⁵⁹ sem a Bíróság, sem a főtanácsnok nem próbálta meg azt a versenyellenes cél valamelyik már létező kategóriája alá rendelni, és azt mind az ítélet, mind a főtanácsnok indítványa a versenyellenes cél általános fogalmára alapozva próbálta megítélni. Ez igencsak nehézé teszi az ítélet precedensértékének azonosítását. Vajon következik-e az ítéletből, hogy minden, két vagy több vállalkozás által megvalósított félrevezető kommunikáció az általános kartelltilalom alkalmazási körébe tartozik (illetve erőfölényben lévő vállalkozás esetén minden ilyen egyoldalú magatartás sérti az EUMSZ 102. cikkét), feltéve, hogy az képes a versenyfolyamat torzítására? Ez egy

⁵⁶ 46. pont.

⁵⁷ 93. pont.

⁵⁸ 94. pont.

⁵⁹ 80. pont.

igencsak furcsa fejlemény lenne, rendkívül messzire vezető következményekkel, különösen azért, mert az EU-jogban már létezik egy átfogó szabályozási rezsim az ilyen ügyekre vonatkozóan: a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló (UCP) irányelv (*EK* [2002]), amely tilt minden megtévesztő, a fogyasztók üzleti döntéseit befolyásoló üzleti kommunikációt. Ha az irányelv valamit tilt és üldöz, akkor azok az ilyen típusú megtévesztések. Milyen szerepe lehet az antitröszt jognak ebből a szempontból? Nem kérdés, hogy a fogyasztók tájékozott döntése a versenyfolyamat egészséges működésének alapvető feltétele, ezért a megtévesztő kommunikáció egyértelműen negatív hatással van a piaci versenyre. A kérdés az, hogy vajon valóban a piaci hatalomból fakadó versenyproblémák kezelésére létrehozott antitröszt jognak kell-e ezt a kérdést rendeznie?

A *Hoffmann-La Roche & Novartis*-ügy sok hasonlóságot mutat az *Allianz*-üggyel. Mind a kettő egy rendkívül visszatetsző üzleti gyakorlattal foglalkozott, méghozzá olyannal, amely korlátozta a fogyasztók tájékozott döntéshozatali lehetőségét. Az *Allianz*-ügyben az illegitim pénzügyi ösztönzők voltak azok, amelyek segítségével a biztosítók arra készítették az ügyfelek semleges és objektív tanácsadóit, az alkuszokat, hogy ne adjanak objektív tanácsot. A *Hoffmann-La Roche & Novartis*-ügyben félrevezető kommunikációs kampányt használtak erre a célra. Mindkét ügy lényegében egy szabályozási hibából fakadt: a kérdéses gyakorlatokat vagy nem tiltotta a szabályozó, vagy a szabályozó és az általa kiszabható szankciók túl gyengék voltak. Mindezeket figyelembe véve, a *Hoffmann-La Roche & Novartis* és *Allianz* tandem messzire vezető kérdéseket vet föl. Új fejezetet nyitnak ezek az ítéletek az európai versenyjog történetében? Ezután a vállalkozások versenyjogi felelősséggel rendelkeznek majd a fogyasztók megtévesztése esetén? Levonható ebből az a következtetés, hogy általános elvként a versenyjog minden olyan összejátszást (illetve erőfölényes vállalkozás esetén minden olyan egyoldalú magatartását) tilt, amely korlátozza a fogyasztó lehetőségét, hogy tájékozott döntést hozzon, amennyiben ez a gyakorlat a verseny folyamatát torzítja?

Úgy tűnik, hogy e messzire vezető konklúziók helyett a *Hoffmann-La Roche & Novartis*-ügyben hozott ítélet inkább egy horizontális piacfelosztást tiltó, de rosszul indokolt határozatnak tekinthető. Maga az ítélet tankönyvi példája annak, hogy a szofisztikáltságtól nem terhelte *Allianz*-doktrína hogyan károsítja a versenyellenes cél már létező kategóriáit. Az ügyben az Európai Bíróság nem látta a fától az erdőt: az összejátszás egy sajátos piacfelosztás volt, amelyet a versenyellenes cél hagyományos és jól ismert kategóriája alapján kezelni lehetett volna. Bár a Bíróság nem mondta ki explicit módon, hogy a felek között a licencmegállapodás ellenére versenyviszony volt, versenytársaknak tekintette őket. Bár lehetne azzal érvelni, hogy ez a viszony vertikális volt, a jelen ügy szempontjából csupán annyi releváns, hogy azt a Bíróság horizontálisnak tekintette. A Bíróság szerint a megállapodás nem volt járulékos a licencmegállapodáshoz képest,⁶⁰ és a vállalkozásokat azért marasztalta el, mert

⁶⁰ 75. pont.

a megállapodás „egymással versengő két gyógyszer forgalmazó két vállalkozás között”⁶¹ jött létre annak érdekében, hogy csökkentsék az egymással versengő termékek közötti helyettesíthetőséget, és a Lucentis értékesítése érdekében visszavessék az Avastin iránti keresletet.⁶²

A piacfelosztás mint versenyellenes célú megállapodás kategóriája olyan megállapodásokra is kiterjed, amelyek nem jutnak el az abszolút tilalomig. Bár az ilyen típusú ügyek döntő többsége olyan megállapodásokból fakad, ahol a felek abban állapodnak meg, hogy nem értékesítenek terméket egymás területén vagy egymás fogyasztói számára, a valóságban a piacfelosztás tilalma az ilyen explicit megállapodások funkcionális megfelelőire is kiterjed, amikor két versenytárs a termékek közötti helyettesíthetőséget azzal csökkentik, hogy nehezebbé teszik az egymás területére vagy területéről történő szállításokat, például azáltal, hogy az ilyen ügyleteket a fogyasztók számára költségesebbé teszik, vagy növelik a fogyasztók keresési költségeit. Piacfelosztásnak minősül, ha két versenytárs, bár nem tiltják meg a keresztszállításokat, abban állapodnak meg, hogy egy díj formájában kompenzálják egymást minden olyan eladás után, amelyet a másik területén eszközöltek, vagy ha azt vállalják, hogy tájékoztatják egymást arról, ha a nekik juttatott területen kívüli ügyféltől kapnak megrendelést, és időt adnak a másik vállalkozásnak arra, hogy közbelépjen, amennyiben fel kívánja venni a kapcsolatot az ügyféllel. Ugyanilyen módon piacfelosztásnak fog minősülni, ha egy vállalkozás azt ígéri, hogy a neki juttatott területen kívül nem fog reklámtevékenységet, illetve promóciót végezni (aktív eladások) – bár ez nem tekinthető abszolút tilalomnak.

Az Egyesült Államok antitröszt joga kiváló példákkal szolgál ebben a tekintetben. A *United States v. Sealy, Inc.*-ügyben⁶³ és a *US v. Topco Associates*-ügyben⁶⁴ a felek értékesíthettek a nekik juttatott területen kívül, az egyetlen korlátozás az volt, hogy a területen kívül nem használhatták a Topco márkajelet. A *US v. Cooperative Theatres*-ügyben⁶⁵ a felek abban állapodtak meg, hogy tartózkodnak attól, hogy a másik területéről aktív módon ügyfeleket szerezzenek. Az Egyesült Államok hatodik kerületi fellebbviteli bírósága (*US Court of Appeals of the Sixth Circuit*) megállapította, hogy az aktív eladások tilalma (*no-solicitation* megállapodás) kétségtelenül ügyfélfelosztási (tehát piacfelosztási) megállapodásnak minősültek, ami az antitröszt jogban *per se* jogellenes. A *Blackburn and Green v. Sweeney and Pfeifer*-ügyben⁶⁶ két ügyvédi iroda állapodott meg abban, hogy nem reklámoznak egymás területén, noha a megállapodás nem zárta el őket attól, hogy egymás területén jogi szolgáltatásokat nyújtsanak. Az Egyesült Államok hetedik kerületi fellebbviteli bírósága (*US*

.....
⁶¹ 77. és 95. pont.

⁶² 93. pont.

⁶³ *United States v. Sealy, Inc.*, 388 U.S. 350 (1967).

⁶⁴ *United States v. Topco Associates*, 405 U.S. 596 (1972).

⁶⁵ *United States v. Cooperative Theatres of Ohio, Inc.*, 845 F.2d 1367 (6th Cir.1988).

⁶⁶ *Thomas Blackburn and Raymond T. Green v. Charles Sweeney, Jr. and Daniel H. Pfeifer*, 53 F.3d 825 (1995).

Court of Appeals of the Seventh Circuit) úgy vélte, hogy ez a reklámtilalmi megállapodás versenyellenes piacfelosztásnak minősül, és automatikusan tiltott, tehát *per se* jogellenes.

Úgy tűnik, hogy gazdasági-piaci szempontból nincs érdemi különbség ezen megállapodások és a *Hoffmann-La Roche & Novartis*-ügyben megvalósított, két versengő termék közötti helyettesíthetőség csökkentésére irányuló közös kommunikációs kampány között. Az ügyben a versenytársak számára valószínűleg ez volt az egyetlen módja annak, hogy a két piacot egymástól izolálják. Nagyon szerencsétlen, hogy az Európai Bíróság ahelyett, hogy a piacfelosztás fogalmát használta és fejlesztette volna annak érdekében, hogy ezt a gyakorlatot megtiltsa, sommás módon nyilvánította versenyjogellenesnek a kommunikációs kampányt, és ezáltal tovább csökkentette a versenyellenes célon alapuló elemzés konzisztenciáját és kiszámíthatóságát. Az ítélet tankönyvi példája annak, hogy az *Allianz*-doktrína a maga túlegyszerűsített, szubtilitást nélkülöző megközelítésével hogyan akadályozza a versenyellenes cél már létező kategóriáinak fejlődését, és hogyan károsítja a versenyjogi elemzést.

A NEM NEVESÍTETT VERSENYELLENES CÉL KÁRSZÁMLÁJA

A versenyellenes cél új fogalma értelmében ez a jogintézmény nem jelent kategóriaépítő elvet: mindig esetről esetre, az eset összes körülményét figyelembe véve kell megvizsgálni, hogy vajon az adott megállapodás versenyellenes természetű-e, és ennek keretében egy leegyszerűsített, sommás hatáselemzést kell elvégezni. Az *Allianz*-ügyet követő esetjogban az Európai Bíróság ugyan erőteljesen hangsúlyozta, hogy a versenyjogban a versenyellenes cél szerinti minősítés a kivétel, és a hatáselemzés a főszabály, és ezért a versenyellenes cél fogalmát szűken kell értelmezni, nem vontatta vissza az *Allianz*-ügyben lefektetett elvet (a versenyellenes cél esetről esetre történő vizsgálata). Ezzel a versenyellenes célú és hatású megállapodások közötti határvonal nagyon elmosódott.

A fenti megközelítés számos kritikával illelhető. A versenyellenes cél lényege éppen az, hogy nem teszi szükségessé semmilyen piacelemzés elvégzését, ami által előreláthatóság és kiszámíthatóság teremthető. A versenyjogban nagyon kevés az olyan szabály, amelynek alkalmazása világos, jogilag többé-kevésbé egzakt. Ezek egyike (volt) a versenyellenes cél. A piacelemzés megkövetelése – még ha az sommás is – éppen ennek a jogintézménynek a lényegét veszi el, amely szerint nincs szükség esetről esetre történő vizsgálatra, illetve az eset összes körülményének figyelembevételére annak eldöntéséhez, hogy a megállapodásnak van-e versenyellenes célja. A versenyjogi hatáselemzés időigényes, költséges, és legfőképp bizonytalan gondolati művelet. A versenyszabályozás sajnos nem képes absztrakt jelleggel ennél egyértelműbb általános mércét adni; be kell érjünk tehát ezzel. Ugyanakkor a versenyjog megpróbálja elválasztani a versenyjogi ingoványtól azokat a megállapodásokat, amelyek megítélése egyértelmű, és amelyekről megfelelő bizonyosság-

gal megállítható, hogy azok tiltottak (versenyellenes célúak) vagy jogszerűek (lásd például csekély jelentőségű megállapodások, csoportmentesség). Kevés egyértelmű rendelkezés van a versenyjogi anyagi jogban; ezek közül az egyik a versenyellenes célú megállapodások intézménye.

A versenyellenes cél intézményének működése korábban kategóriaépítésen alapult. A versenyellenes cél általános fogalma alapján a gyakorlat kidolgozott bizonyos kategóriákat – például az árörögzítést, a piacfelosztást. A konkrét ügyekben nem azt kellett vizsgálni, hogy egy adott megállapodás megfelel-e a versenyellenes cél cseppfolyós, alkalmazásában előreláthatatlan fogalmának, hanem azt, hogy az beletartozik-e valamelyik, az általános fogalom alapján kidolgozott kategóriába. Ugyanez a működési mechanizmusa – majd egy évszázada – az amerikai antitröszt jog *per se* szabályának, amely többé-kevésbé az európai versenyellenes cél megfelelőjének tekinthető. Amennyiben esetről esetre, az ügy összes körülménye alapján kell vizsgálni a versenyellenes célt, akkor ez értelmetlenül kiszámíthatatlanná teszi a rendszert. Kiszámíthatatlanná, mivel az általános fogalom alapján ma nem jósolható meg előre kellő bizonyossággal, hogy egy megállapodás versenyellenes célúnak minősülne-e, vagy sem. Ez pedig azért értelmetlen, mivel a hatások elemzésére, a megállapodás körülményeinek és kontextusának teljes körű vizsgálatára van lehetőség a versenyjogban, a hatás alapján megítélendő megállapodások körében; a versenyellenes célú megállapodások intézményének éppen az lenne a lényege, hogy ilyen hatáselemzésre nincs szükség. A versenyellenes célú megállapodások megkülönböztetésének lényege (és érdeme), hogy nem kell vizsgálni a megállapodás piaci kontextusát. Természetesen a kontextus figyelembevétele a megállapodás értelmezése szempontjából fontos; a jelen esetben azonban ennél többre nem kerülhet sor: nem kell megvizsgálni a piac kiterjedését, meghatározni az érintett piacot, kiszámítani a piaci részesedést stb. Ha ennek a piaci kontextusnak a vizsgálata nem kerülhető el, mert csak a piaci kontextus alapján állapítható meg, hogy egy megállapodás versenyellenes célú-e vagy sem, akkor a jogintézmény értelme veszik el.

Azt is meg kell jegyezni, hogy míg a versenyellenes célúvá történő minősítés következményei hatalmasak (azonnali marasztalás, magasabb bírság stb.), addig ebben a tekintetben elegendő egy sommás piacelemzés.

Végül utalni kell arra, hogy ez a megközelítés a versenyjogi elemzés koherenciájának és a kiszámíthatóság feláldozásáért cserébe túl sok előnyt nem tud felmutatni: a versenyellenes célúvá történő minősítés, bár kétségtelenül egyszerűbbé teszi a versenyhatóság, illetve polgári perben a felperes helyzetét, annyiban nem perdöntő, hogy a versenyellenes céllal nem rendelkező megállapodásokat (tényleges vagy lehetséges) hatásuk alapján kell megítélni.

A versenyellenes cél új felfogásának az egyik első (szükségtelen) áldozata az Európai Bizottság új *de minimis* közleménye volt (EB [2014]). A korábbi közlemény (EB [2001]) egy kiszámítható rendszert tartalmazott: meghatározott bizonyos piaci részesedési küszöbököt (horizontális megállapodások esetén 10 százalék, vertikális megállapodások esetén 15 százalék), amelyek alatt egy megállapodás

csékély jelentőségűnek minősült, és tartalmazott egy kimerítő felsorolást azokról a megállapodástípusokról (horizontális árkartell, horizontális piacfelosztás stb.), amelyekre akkor sem vonatkozik a *de minimis* menedéke, ha e küszöbszámok alatt vannak.⁶⁷ A versenyellenes célú és ezáltal a csékély jelentőségű megállapodások kedvezményéből nem részesülő megállapodások taxációja egy negatív (vagy fordított) ellenőrző listát jelentett: ha egy megállapodás nem volt a listán szereplő egyik kategóriába sem sorolható, akkor a csékély jelentőség kedvezménye érvényesült.

Az *Allianz*-doktrína megszüntette ezt az előreláthatóságot. Az új közlemény, tekintettel arra, hogy a versenyellenes cél elvesztette egzakt jellegét, nem képes ilyen biztos támpontot adni: rendelkezése szerint a piaci részesedési küszöbszámok alatt a megállapodások csékély jelentőségűnek minősülnek, kivéve, ha versenyellenes célúak, ez utóbbit azonban csak esetről esetre, az összes körülmény vizsgálatával lehet megállapítani. A közlemény által adott felsorolás nem kimerítő, csak példálózó.⁶⁸ Bár az Európai Bizottság elfogadott egy iránymutatást a versenyellenes cél értelmezéséről, amely segítséget nyújt a *de minimis* közlemény alkalmazásához, de ez is csak példálózó felsorolást tartalmaz (illetve tartalmazhat) (EC [2014] 5. o.). Ez jelentős mértékben csökkenti a csékély jelentőségű megállapodások menedékének értékét (Nagy [2015]).

A versenyellenes cél új fogalmának értékelése során figyelembe kell venni az európai uniós versenyjog alkalmazásának decentralizált jellegét (EB [2016]), és hogy az uniós szinten akár plauzibilisnek is tűnő megoldásokat egy heterogén, decentralizált rendszerben kell alkalmazni, amely nem okvetlenül fogja ezt az intézményt a maga cizelláltságában alkalmazni. Az Európai Bíróság a *Cartes bancaires*-ügyben⁶⁹ hozott ítéletében világossá tette: a versenyellenes cél a kivétel, és megszorítóan, szűken kell értelmezni, és nem tölthet be kényelmi funkciót. Ezért az európai uniós versenyjog megközelítése úgy foglалható össze, hogy a korábban versenyellenes célúnak tekintett

⁶⁷ EB [2001] 2. pont. Lásd az Európai Bíróság Expedia ügyben hozott ítélete, amelyben a Bíróság megerősítette, hogy a versenyellenes célú megállapodások a piaci részesedésre tekintet nélkül tiltottak. C-226/11. sz. *Expedia Inc. kontra Autorité de la concurrence*-ügyben hozott ítélet, ECLI: EU:C:2012:795.

⁶⁸ Az EB [2014] 13. pontja így szól:

„A Bíróság 2. pontban említett pontosítására figyelemmel, e közlemény nem terjed ki az olyan megállapodásokra, melyeknek célja a belső piacon belüli verseny megakadályozása, korlátozása vagy torzítása. A Bizottság tehát nem alkalmazza a 8., 9., 10 és 11. pontban meghatározott piaci részesedési küszöbök által létrehozott védett kikötőt ezekre a megállapodásokra. Ami például a versenytársak közötti megállapodásokat illeti, a Bizottság nem alkalmazza az e közleményben meghatározott elveket különösen az olyan korlátozásokat tartalmazó megállapodásokra, amelyek közvetlen vagy közvetett célja a) az árak rögzítése termékek harmadik személyeknek történő értékesítése során; b) a kibocsátás vagy az értékesítés korlátozása; vagy c) a piacok vagy a fogyasztók körének felosztása. *Hasonlóképpen*, a Bizottság nem alkalmazza az e piaci részesedési küszöbök által létrehozott védett kikötőt azokra a megállapodásokra, amelyek a jelenlegi vagy jövőbeni bizottsági csoportmentességi rendeletekben felsorolt különösen súlyos korlátozások bármelyikét tartalmazták, és amelyek esetében a Bizottság úgy tekinti, hogy céljuknál fogva általában korlátozzák a versenyt.” (A szerző kiemelése.)

⁶⁹ *Groupement des cartes bancaires kontra Bizottság*-ügyben hozott ítélet.

megállapodások listája érintetlen marad, ezen a körön kívül pedig kivételesen lehet egy megállapodást versenyellenes célúnak tekinteni, amennyiben nyilvánvaló, hogy annak mindig vagy majdnem mindig versenyellenes hatása van.

Ezzel szemben a magyar versenyjogban a versenyellenes cél egy rendkívül tág alkalmazási kört nyert, amit felerősít a lehetséges hatás eshetőleges hatásként történő felfogása (az ezzel kapcsolatos gyakorlat elemzését lásd alább a versenyellenes hatások vizsgálata körében). A GVH törekvése érthető: a versenyhatóság szereti minél több megállapodásra ráfogni, hogy az versenyellenes célú, mivel ilyenkor nem kell azzal vesződni, hogy bebizonyítsa: a megállapodásnak valóban versenyellenes hatásai vannak vagy lehetnek. Nehezebben érthető azonban a magyar bírósági gyakorlat, amely adott esetben a versenyjogi specializáció hiányából fakadó puha bírósági kontroll következményeire is rámutathat. Ezt jól szemlélteti az Európai Bíróság *Allianz*-ügyben hozott előzetes döntésének eredőjeként hozott kúriai ítélet: a Kúriának ugyanis meg kellett vizsgálni, hogy az ügy összes körülménye alapján a vizsgált megállapodás versenyellenes célúnak minősül-e, és ezt egy kifejezetten sommás indoklással zárta rövidre.⁷⁰ Wahl főtanácsnok *Cartes bancaires*-ügyben nagyon plasztikusan hívta fel erre a kockázatra a figyelmet: a versenyellenes cél fogalma tekintetében

- ♦ „az óvatosság annál is inkább szükséges, mivel a Bíróság által kialakítandó elemzési keret mind a Bizottság, mind a változó paramétereken alapuló érzékenységgel és szakértelemmel rendelkező nemzeti versenyhatóságok számára kötelező lesz.”⁷¹

Az *Allianz*-doktrína további áldozatát jelentik a közös értékesítési megállapodások és konzorciumok. Noha több tagállami bíróság elzárkózott attól, hogy ezeket az együttműködések versenyellenes célúnak minősítse (*Cazzato* [2013], *Berthol-Balladur–Anselin* [2014]), a közelmúltban a dán (*Klöcker* [2015]) és a norvég versenyhatóság (*Klevstrand* [2015]) konkrét ügyekben versenyellenes célúnak nyilvánított konzorciumokat. A norvég határozat, az *Ski Taxi és társai*-ügy, az EFTA Bíróságot is elérte,⁷² amely, meglepő módon, arra a következtetésre jutott, hogy a piaci körülményeken (például a piac szerkezetén) múlik vajon egy konzorcium célját tekintve versenyellenesnek tekintendő-e, ezért esetről esetre kell vizsgálni, hogy az részesülhet-e hatáselemzésben. Az EFTA Bíróság szerint az erőforrások egyesítésén alapuló konzorcium és közös ajánlattétel versenyellenes célúnak tekinthető, ha az „elegendő károsági fokot mutat”, figyelembe véve az együttműködés tartalmát, célját és azt a gazdasági és jogi környezetet, amelynek részét képezi. Az említett háttérértékelése keretében figyelembe kell venni továbbá az érintett termékek vagy szolgáltatások jellegét, valamint az érintett piac vagy piacok működésének és szerkeze-

⁷⁰ Kúria Kfv.II.37.268/2013/8. sz. ítélete.

⁷¹ 59. pont.

⁷² E-3/16. sz. *Ski Taxi SA, Follo Taxi SA és Ski Follo Taxidrift AS és Norvégia*-ügyben hozott ítélet [2016] EFTA Ct. Rep. 1002.

tének tényleges feltételeit.⁷³ Az esetről esetre történő értékelés következményeként az EFTA Bíróság a versenyellenes célt ténykérdésnek tekintette, amelyet a nemzeti bíróságnak kell megválaszolnia.

Ez azt jelenti, hogy a hagyományosan hatástípusú megállapodásoknak tekintett közös értékesítéshez és konzorciális együttműködéshez kapcsolódó versenyjogi kockázatok jelentős mértékben megnöttek, figyelembe véve, hogy elmosódott a határ a versenyellenes célú és a hatás alapján megítélendő közös értékesítés között. Míg ez a bizonytalanság a hatáselemzés természetes velejárója, a versenyellenes célnak éppen az a lényege, hogy elkerüli ezt a bizonytalanságot. Emellett, e megközelítés értelmében, a cél és hatás közötti választásra azt követően kerül sor, hogy az ügy körülményei megvizsgálásra kerültek; ennek során az ügy összes körülményét figyelembe kell venni, azonban csak sommás módon. A bíróság által relevánsként felsorolt körülmények végső soron azok a szempontok, amelyeket a hatáselemzés során figyelembe kell venni, azzal a nagyon fontos és alapvető különbséggel, hogy a megállapodás versenyellenes céljának vizsgálata során ezeket a tényezőket nem kell részletes vizsgálatnak alávetni. Ezzel a vizsgálat összemosza a versenyjogi elemzés két oldalát: a bemeneti oldalt, amelynek célja annak eldöntése, hogy cél- vagy hatásalapú elemzést kell-e lefolytatni, és a kimeneti oldalt, amely az elemzés eredményét jelenti. Ha hatáselemzést kell végezni, és az pozitívnak bizonyul, ez azt jelenti, hogy a megállapodás versenyellenes hatású. A hatáselemzés nem juthat arra a következtetésre, hogy azt nem is kellett volna elvégezni, mert a megállapodást már eleve versenyellenes célúnak kellett volna tekinteni.

Az *Ski Taxi és társai*-ügyben hozott ítélet utat nyit a nemzeti versenyhatóságok számára, hogy egyébként legitim együttműködések versenyellenes célúvá nyilvánítsanak, ha egy rövid, sommás elemzést követően azokat nem találják szimpatikusnak. Ki kell emelni, hogy a közös értékesítés ez idáig legitim együttműködési formának minősült, amely a piaci körülmények függvényében versenybarát hatású lehetett, tekintettel arra, hogy gyakran lehetővé teszi a vállalkozások eszközeinek egyesítését, a közöttük lévő szinergiák kihasználását, méretgazdaságossági és választékgazdaságossági előnyök elérését. Ezek az együttműködési formák nagyon gyakran lehetővé teszik a kis- és középvállalkozások számára, hogy együttműködjenek, és a nagyvállalatok reális versenytársaiként lépjenek fel. Természetesen, a közös értékesítésnek negatív hatásai is lehetnek a versenyre nézve, ezek azonban csak akkor állapíthatók meg, ha az együttműködést részletes piacelemzésnek vetjük alá.

Az *Allianz*-doktrína további áldozata a horizontális piacfelosztás mint a versenyellenes cél egyik hagyományos kategóriája. A fentiekben kifejtetteknek megfelelően, a *Hoffmann-La Roche & Novartis*-ügyben az Európai Bíróság, ahelyett hogy azonosította volna az előtte fekvő atipikus piacfelosztást, és azt akként értékelte volna, a versenyellenes cél általános fogalma alapján marasztalta el a megállapodást. Az ítélet tankönyvi példája annak, hogy az *Allianz*-doktrína szofisztikáltságtól nem terhelte megközelítése hogyan akadályozza a versenyjogi elemzés fejlődését.

⁷³ 101. pont.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Köztudomású, hogy a versenyjogi szabályok alkalmazását át- meg áthatja a közgazdaságtan: a megállapodások nagy része csak annak hatása alapján ítéltető meg – egy fúzió (összefonódás) elfogadhatósága csak piacelemzés alapján, egy erőfölényes vállalkozás magatartásának visszaélészerűsége (sőt magának az erőfölénynek a fennállta) jellemzően csak a piaci kontextus részletes elemzése alapján állapítható meg. Ez óriási bizonytalansággal terheli a versenyjogi jogalkalmazást, és komoly jogbiztonsági problémákat vet fel. A vállalkozások piaci magatartásuk kialakítása során nagyon nehezen tudnak megfelelni az „attól függ” szabályoknak. Ez a bizonytalanság azonban a piac illetén és ilyen átfogó szabályozásának szükségszerű velejárója, hiszen a sommás szabályok használata minden bizonnyal sokkal nagyobb társadalmi károkkal járna, mint amilyeneket a jogalkalmazási és megfelelési bizonytalanság okoz. A túlzott jogérvényesítésben rejlő hibák (*false positives*) megelőzése – vagyis az olyan helyzetek elkerülése, ahol a versenyjogi jogalkalmazás a versenyt nem károsító, sőt azt esetleg előmozdító magatartásokat tilt – azt indokolja, hogy a piaci kontextust átfogó vizsgálatnak vessük alá. Az átfogó piaci vizsgálat úgy növeli a helyes döntések esélyét (és csökkenti a rossz döntések kockázatát), hogy nem növeli az alulértékesítést (*false negatives*), tehát annak esélyét, hogy a versenyjogot nem alkalmazzák olyan esetekben, amikor viszont kellene. Ilyen irányú hatást a versenyjogi hatáselemzés csak abban az értelemben válthat ki, hogy míg a versenyhatóság erőforrásai végesek, a hatáselemzés jelentős – legalábbis a céltípusú megállapodások megítélésénél jelentősebb – erőforrásokat igényel, így költségesebb. Ezt a szempontot a versenyjog elismeri, de csak olyan megállapodások esetén, ahol a túlzott jogérvényesítésben rejlő hibák (*false positives*) kockázata elhanyagolható: ezek azok a megállapodások, amelyek mindig vagy majdnem mindig károsak a versenyre nézve.

A fentiekre tekintettel, a versenyjogban különösen nagy értéket képviselnek a konkrét fogódzót adó szabályok, amelyeket tisztán „jogi módszerekkel” lehet alkalmazni, és amelyek érdekében nem kell a piaci kontextust megvizsgálni. Ezen fogódzók egyik körét jelentik a versenyjogi menedékek („*safe harbours*”), amelyek segítségével többé-kevésbé pontosan lehatárolható a versenyszabályokat biztosan nem sértő megállapodások egy bizonyos köre. Ilyenek a csekély jelentőségű megállapodásokra vonatkozó szabály és a csoportmentességi rendeletek. Fordított módon azonban ugyanilyen bizonyosságot ad a „versenyellenes cél” intézménye: ennek segítségével azon megállapodások határolhatók körül, amelyek megkötésétől mindig tartózkodni ildomos, noha ezen a körön kívül is található szép számmal versenyjogellenes megállapodások. Amennyiben azonban egy vállalkozás nem köt versenyellenes célú megállapodást, bízhat benne, hogy elkerüli a versenyjog által jelentett legnagyobb bírságfenyegetettséget.

Javaslatom szerint a versenyellenes cél egy kategóriaépítő mechanizmus, amelynek – ennek megfelelően – csak nevesített esetei lehetnek. A célvizsgálat ugyan kiterjed a kontextus (háttér) vizsgálatára, ez azonban nem jelent hatáselemzést (sem részletes, sem sommás formában), ilyenkor a kontextus csak annyiban releváns, hogy a megáll-

lapodást értelmezni, gazdasági funkcióját megérteni tudjuk. Ebben a vonatkozásban különbséget kell tenni a hagyományos jogi eszközökkel vizsgálható tényállásbeli kontextus és a közgazdasági eszközökkel vizsgálható hatásokból felépülő piaci kontextus között. A versenyellenes célú megállapodások azonosítása során kulcsfontosságú lehet a járulékoság kérdése, amikor a vállalkozások arra hivatkoznak, hogy a megállapodás nem irányul közvetlenül valamilyen versenykorlátozásra (árak rögzítése, piac felosztása), hanem egy olyan legitim célt követő együttműködés, amely közvetetten, „mellékhatásként” versenyellenes következményekkel is járhat. Ilyenkor meg kell vizsgálni a tényállásbeli kontextust annak megítéléséhez, hogy valóban fennáll-e járulékoság vagy az alaptalan, és a vállalkozások az erre vonatkozó üres hivatkozással akarják versenyellenes összejátszásukat palástolni. Erre számos gyakorlati példát lehet hozni.

Egy közös értékesítési megállapodás lényege, hogy a vállalkozások erőforrásait érdemben egyesítik, a közöttük lévő szinergiákat kihasználják. Bármely kartell esetén lehet azt állítani, hogy a felek közös értékesítésben állapodtak meg, amely értelemszerűen közös árakat tartalmaz. Az árkartellt azonban megkülönbözteti a közös értékesítéstől, hogy ilyenkor az árakra vonatkozó megállapodáson kívül a vállalkozások között más együttműködés nincs, erőforrásait nem egyesítik, nincs közösen végzett tevékenység. Amennyiben vállalkozások arra hivatkoznak, hogy közös értékesítést hoztak létre, meg kell vizsgálni ennek hátterét, azaz, hogy ez valóban az erőforrások egyesítésén alapuló közös értékesítés, vagy az erre való hivatkozás visszaélészerű, és a vállalkozások között nincs valós közös tevékenység, csupán egy árkartellt próbálnak palástolni ezzel. Ebben a vonatkozásban a versenyellenes cél megállapítása szempontjából nem az a kérdés, hogy mi az együttműködés piaci hatása, hanem az, hogy itt valódi közös értékesítésről van-e szó vagy egy árkartell palástolásáról.

A szabadalmi egyezségek európai bírósági gyakorlata szintén jól szemlélteti a fenti distinkciót. Nem attól válik versenyellenes célúvá egy szabadalmi egyezség, hogy versenyellenes hatása van, hanem attól, hogy nem kapcsolódik érdemi szabadalmi jogvitához. A fenti értelemben volt releváns a megállapodás háttere a *Generics, GlaxoSmithKline és társai*-ügyben.⁷⁴ Leegyszerűsítve: ha a piacfelosztás egy valós szabadalmi jogvita rendezésének közvetett következménye, akkor az az utóbbihoz képest járulékos, ezért nem tekinthető versenyellenes célú megállapodásnak. Az érvényes szabadalom következménye, hogy a generikusgyógyszer-gyár nem tud belépni a piacra, ez nem a felek közötti megállapodás eredménye. Ha a szabadalommal kapcsolatos jogvita érdemi (tehát a felek nem annak érdekében kreálták, hogy egy piacfelosztást palástoljanak vele), akkor ez a megállapodás nem versenyellenes célú.

Ugyanez a módszer érzékelhető a *Pierre Fabre*- és a *Coty*-ügyben:⁷⁵ amennyiben az adott korlátozás a szelektív forgalmazás összefüggésében objektíve indokolható,

⁷⁴ C307/18. sz. *Generics, GlaxoSmithKline és társai* ügyben 2020. január 30-án hozott ítélet.

⁷⁵ C-439/09. sz. *Pierre Fabre*-ügyben 2011. október 13-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:649.; C-230/16. sz. *Coty*-ügyben 2017. december 6-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2017:941.

járlékos korlátozásként elfogadható lehet, azonban ilyen legitim cél hiányában automatikusan tiltott. Objektív indokoltság hiányában ugyanis nem állhat fenn a járlékosság: a vállalkozás ugyan hivatkozik egy legitim célra, de en cél és a korlátozás között nincs eléggé egyértelmű tartalmi kapcsolat.

Hasonló módszertannal találkozunk a *Wouters*-ügyben,⁷⁶ ahol az Európai Bíróság az érintett korlátozást egy közérdekű cél (szakmaetikai szabályozás) összefüggésében vizsgálta. A releváns kérdés az volt, hogy vajon ez a szakmaetikai cél legitim (versenyjogilag értékelhető és elfogadható), és a korlátozás járlékos-e ezen célhoz képest.

Látható, hogy a fenti példákban a kontextus merőben mást jelent, mint a hatás-elemzés. Nem a hatásokból felépülő piaci kontextusról van szó, hanem olyan körülményekről, amelyek hagyományos jogi módszerekkel, a piaci hatások vizsgálata nélkül értékelhetők. A titokban kötött durva kartellek körén kívül a megállapodás háttérének és ilyen értelemben vett kontextusának megvizsgálása nem spórolható meg, hiszen csak ez alapján tudjuk eldönteni, hogy itt „csupas” árkartellról, piac-felosztásról van-e szó, vagy az valamilyen legitim együttműködés járléka. Ha pedig a vállalkozások a korlátozás járlékosságára hivatkoznak, érdemben meg kell ítélni, hogy ott valóban fennáll-e ilyen együttműködés, vagy ez csupán egy mondvacsinált ok. A kontextus minden ezen túli vizsgálata azonban inkonzisztens és ellentétes a versenyellenes cél jogpolitikai indokával.

Álláspontom szerint a versenyellenes céllal, illetve a versenyellenes cél és hatás közötti különbséggel kapcsolatos dilemma abból fakad, hogy a cél és a hatás közötti bináris különbségtétel nem tükrözi (nem is tükrözheti) vissza az egyes megállapodások közgazdasági összefüggéseit és gazdasági versennyel kapcsolatos kockázatait. Az egyes megállapodások versenyellenes és versenybarát vonatkozásai tekintetében ugyanis egy csúszóskála szerinti helyzettel állunk szemben (*Dömötörfy és szerzőtársai* [2020]): bizonyos megállapodások komoly veszélyt jelenthetnek a versenyre nézve, és mivel a közgazdasági elemzés megközelítése eleve bizalmatlanabb, nyomósabb érvek kellene azok igazolására; más megállapodások esetében ezek a veszélyek eleve elenyészők, és ezért egy kevésbé rigorózus bizonyítás is elegendő lehet. Egy hasonlattal élve, azt is mondhatnánk, hogy a megállapodások a piaci verseny szempontjából nemcsak feketék és fehérek, hanem a szürke minden árnyalatát felvonultató spektrumon helyezkednek el. Ezt a fokozatosságot kell a joggyakorlatnak valahol egy bináris logikával elvágnia: a skála egyik felén szereplő megállapodások céltípusúak, míg a másik részén szereplő megállapodások hatástípusúak.

Szerencsére azonban a kartelljog szerkezete nem zárja ki ezt a csúszóskála szerinti megközelítést. A joggyakorlat a versenyellenes cél cseppfolyósításával éppen erre a feszültségre reagál. Természetesen vannak olyan megállapodások, amelyek

⁷⁶ C-309/99. sz. *J.C.J. Wouters, J. W. Savelbergh & Price Waterhouse Belastingadviseurs BV kontra Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten*-ügyben 2002. február 19-én hozott ítélet (EBHT 2002., I-1577. o.). Az üggyel kapcsolatban lásd *Andrews* [2002], *Denman* [2002], *Deards* [2002], *Ahern* [2007].

fehérek és vannak olyanok, amelyek feketék. Versenyjogi nyelvezetre lefordítva ezt a hasonlatot: vannak olyan megállapodások, amelyek mindig vagy szinte mindig versenyellenesek, mint például a versenytársak közötti piacfelosztás és árkartell, és vannak olyan megállapodások, amelyeket mindig hatásuk alapján érdemes megítélni, és jellemzően elfogadhatók, mint például a kutatás-fejlesztési együttműködés. Nagyon sok megállapodás (talán a legtöbb megállapodás) azonban a fekete és a fehér közötti átmenet különböző árnyalatait jeleníti meg, még akkor is, ha a versenyjog azt követeli meg, hogy a megállapodásokat (legalábbis az elemzés első lépésében) a fekete vagy fehér kategóriába soroljuk. Ezért a két véglet között elhelyezkedő megállapodások a szürke szinte minden árnyalatát magukon viselik, és nem lehet őket az egyik vagy a másik csoportba elhelyezni. A joggyakorlat által elkövetett hiba nem is abban áll, hogy megpróbál teret adni a csúszóskála szerinti értékelésnek, hanem abban, hogy ezt a szürke kategóriát – a nem nevesített kategória formájában – a versenyellenes cél körében helyezte el. Ebben szerepet játszhatott az, hogy a versenyjogi hatáselemzés nem strukturált, hanem a sötétszürke színű megállapodások esetén is elviekben azt követeli meg, mint a világosszürke megállapodások esetén. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a versenyhatóság megpróbálta az elemzést még inkább a versenyellenes cél irányába elmozdítani, és ráfogni ezekre a sötétszürke megállapodásokra, hogy azok valójában feketék.

Álláspontom szerint ennek a megközelítésnek az a hibája, hogy a csúszóskála szerinti valóság és a dualitáson alapuló versenyjogi dogmatika közötti feszültséget nem a versenyellenes cél fogalmának cseppfolyósításával kellett volna megoldani, hanem a versenyellenes hatásokra vonatkozó hatáselemzés strukturálásával. A versenyellenes hatások bizonyítása esetén a hatások igazolásával szembeni standardok szigorúságát attól is függővé kellene tenni, hogy az adott megállapodás milyen versenyellenes kockázatokat hordoz magában. A hatáselemzés ilyen formában használhat vélelmeket vagy eltérő bizonyítási-bizonyítottági szinteket. A csúszóskála szerinti megközelítésnek legitim szerepe van a versenyjogi elemzésben, azonban kizárólag a hatásvizsgálat körében. Szemléletes példa erre a vertikális versenysemlegességi kikötés, amelyet sokan olyan hatástípusú megállapodásnak szoktak tekinteni, amely közel áll a versenyellenes célhoz,⁷⁷ tehát a hatáselemzésnek a versenyellenes célhoz közelebbi részén található. Bár ezek a megállapodások hatástípusúak, a versenyjogi elemzés kissé bizalmatlanabb velük szemben, mint például a kutatás-fejlesztési együttműködés keretében elfogadott korlátozásokkal szemben. A Bizottság vertikális iránymutatása értelmében, az ötéves időtartamot meghaladó vertikális versenytilalmi kikötések (illetve az ennél rövidebb időtartamú kikötések, amennyiben azokban erőfölényes vállalkozás vesz részt) valószínűleg versenyjogellenesek, ezt a vélelmet meg lehet dönteni (és gyakran meg is döntik a vállalkozások), ehhez azonban nyomós érvek szükségesek.

⁷⁷ Van olyan szakirodalmi álláspont, amely – véleményem szerint hibásan – a vertikális versenytilalmi megállapodásokat versenyellenes célúnak tekinti (Goyder [2005] 27. o.).

- ◆ „(...) Minél magasabb a szállító lekötött piaci részesedése, azaz az egyedüli márka kikötésére vonatkozó kötelezettség alapján értékesített termékeinek piaci részesedése, annál nagyobb a kizárás valószínűsége. Hasonlóképpen, minél hosszabb az egyedüli márka kikötésére vonatkozó kötelezettség időtartama, annál valószínűbb a jelentős kizárás fennállása. Az erőfölénnyel nem rendelkező vállalkozások által egyedüli márka kikötésére vonatkozóan egy évnél rövidebb időre vállalt kötelezettségek általában nem tekintendők úgy, hogy érzékelhető versenyellenes hatásokat vagy összességében negatív hatásokat váltanának ki. Az erőfölénnyel nem rendelkező vállalkozások által egyedüli márka kikötésére vonatkozóan egy és öt év közötti időtartamra vállalt kötelezettségek esetében általában a versenyellenes és a versenyt támogató hatások megfelelő kiegyensúlyozása szükséges, míg az öt évet meghaladó egyedüli márka kikötésére vonatkozó kötelezettségeknél a beruházások legnagyobb része esetén feltételezhető, hogy e kötelezettségek nem szükségesek az állított hatékonyságnövelés megvalósításához, illetve a hatékonyságnövelés nem ellensúlyozza kellő mértékben kizáró hatásukat. Az egyedüli márka kikötésére vonatkozó kötelezettségek nagyobb valószínűséggel eredményeznek versenyellenes kizárást, ha azokban erőfölényben lévő vállalkozások vesznek részt.” (Kiemelés tőlem – EB [2010b] 133. bek.)

IRODALOM

- AHERN, D. [2007]: Case Comment, *Hemat v The Medical Council: the Wouters Legacy revisited*. *European Competition Law Review*, Vol. 28. No. 6. 366–370. o.
- ANDREWS, P. [2002]: Self-regulation by professions – the approach under E.U. and U.S. competition rules. *European Competition Law Review*, Vol. 23. No. 6. 281–285. o.
- AUFAURE, F.–ANCELIN, O. [2018]: The EU Court of Justice rules that the dissemination of misleading information is a restriction by object and excludes exemption under Article 101 §3 TFEU (Roche/Novartis). *e-Competitions Bulletin*, Art. N° 86139.
- BERTHOL-BALLADUR, L.–ANSELIN, Y. [2014]: The Paris Court of appeal partially annuls the Competition Authority’s decision in the packaged flour case due to the lack of by object infringement in its national component (France Farine, Bach Müle). *e-Competitions Bulletin* November, Art. N° 72338.
- BORK, R. H. [1978]: *The Antitrust Paradox*. Free Press, New York.
- BROADHURST, P. [2015]: The EU Court of Justice provides guidance on the notion of restriction by object in the context of commercial lease contracts (Maxima Latvija). *e-Competitions Bulletin*, Art. N° 76933.
- CAZZATO, C. E. [2013]: The Italian Regional Administrative Court of First Instance partially annuls the decision of the Competition Authority in a public procurement case (2iGas Infrastruttura, E.ON Rete, Linea Distribuzione). *e-Competitions Bulletin*, Art. N° 54772.
- CSERES KATALIN J.–SZILÁGYI PÁL [2013]: The Hungarian Car Insurance Cartel Saga. Megjelent: *Rodger, B. (szerk.): Landmark Cases in Competition Law – Around the World in Fourteen Stories*. Kluwer Law International, 145–166. o.

- DEARDS, E. [2002]: Case Comment, Closed shop versus one stop shop: the battle goes on. *European Law Review*, Vol. 27. No. 5. 618–627. o.
- DENMAN, D. [2002]: Case Comment, European Court of Justice: anti-competitive agreements – professional rules – Netherlands Bar. *European Competition Law Review*, Vol. 23. No. 6. N73.
- DÖMÖTÖRFY BORBÁLA TÜNDE–KISS BARNABÁS SÁNDOR–FIRNIKSZ JUDIT: Látszólagos dichotómia? Versenykorlátozó cél és hatás vizsgálata az uniós versenyjogban, különös tekintettel a Budapest Bank ügyre. Megjelent: *Valentiny Pál–Nagy Csongor István–Berezvai Zombor* (szerk.): *Verseny és Szabályozás 2019*. KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 2020. 26–49. o. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/03/02_DomotorfyBT-KissBS-FirnikszJ.pdf.
- EB [2001]: A Bizottság közleménye az Európai Közösséget létrehozó szerződés 81. cikke (1) bekezdése szerint a versenyt érzékelhetően nem korlátozó, csekély jelentőségű (de minimis) megállapodásokról. HL C 368., december 22. 13–15. o.
- EB [2010a]: A Bizottság 330/2010/EU rendelete (2010. április 20.) az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikke (3) bekezdésének vertikális megállapodások és összehangolt magatartások csoportjaira történő alkalmazásáról. HL L 102. április 23. 1–7. o. http://www.gvh.hu/data/cms998477/jogihatter_euszab_330_2010_vertikalis.pdf.
- EB [2010b]: A vertikális korlátozásokról szóló iránymutatás. HL, C 130. május 19. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:130:0001:0046:HU:PDF>
- EB [2011]: Iránymutatás az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikkének a horizontális együttműködési megállapodásokra való alkalmazhatóságáról EGT-vonatkozású szöveg. 2011/C 11/01. Hivatalos Lap, január 14. 1–72. o. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52011XC0114\(04\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52011XC0114(04)).
- EB [2014]: A bizottság közleménye az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikke 1. bekezdése szerint a versenyt érzékelhetően nem korlátozó, csekély jelentőségű (de minimis) megállapodásokról szóló közlemény. 2014/C 291/01. Hivatalos Lap, augusztus 8. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52014XC0830\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52014XC0830(01))
- EB [2016]: Bizottság közleménye a versenyhatóságok hálózatán belüli együttműködésről. HL C 374., október 13. 10–19. o.
- EC [2014]: Guidance on restrictions of competition „by object” for the purpose of defining which agreements may benefit from the De Minimis Notice. SWD(2014) 198 final. European Commission, Brüsszel, június 25. https://ec.europa.eu/competition/antitrust/legislation/de_minimis_notice_annex.pdf.
- EK [2005]: 2005/29/EK irányelv a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról („Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról”). HL L 149/22.
- EU [2015]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/751 rendelete (2015. április 29.) a kártyaalapú fizetési műveletek bankközi jutalékairól. HL L 123., május 19. 1–15. o.
- FRAILE, I. [2014]: The EU Court of Justice dismisses the final appeal in a case regarding inter-bank card fees (MasterCard), e-Competitions Bulletin, Art. N° 68929.
- GIANNINO, M. [2017]: The Italian Competition Authority finds an anti-competitive agreement in the banking sector but does not impose any fine (ABI / SEDA), e-Competitions, Art. N° 84366.

- GOYDER, J. [2005]: EU Distribution Law. Hart Publishing, Oxford.
- KLEVSTRAND, S. [2015]: A Norwegian Court of Appeals upholds that a joint bid submitted under a public tender constituted an anti-competitive agreement by object (Ski Taxi, Follo Taxisentral, Ski Follo Taxidrift), e-Competitions Bulletin, Art. N° 72314.
- KLÖCKER, M. [2015]: The Danish Competition Council holds that a consortium which won a public tender was anti-competitive by object (LKF - Eurostar). e-Competitions Bulletin, Art. N° 74801.
- KMIECIK, A. [2015]: The EU Court of Justice finds limited exclusivity restriction in lease agreements not to be a restriction by object (Maxima Latvija). e-Competitions Bulletin, Art. N° 77179.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2008a]: Kartelljogi kézikönyv. HVG-Orac, Budapest.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2008b]: Mégiscsak lehet vizonteladási árat kikötni? *Gazdaság és Jog*, 5. sz. 8–12. o.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2011]: A vizonteladási ár rögzítésének megítélése az amerikai, az EU és a magyar versenyjogban: kihasznált és kihagyott lehetőségek. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): *Verseny és Szabályozás*, 2011. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 2012. 58–101. o. http://econ.core.hu/file/download/vesz2011/vizonteladasi_ar.pdf.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2013a]: EU and US Competition Law: Divided in Unity? Ashgate, 163–190. o.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2013b]: Resale price fixing in EU competition law after the 2010 revision of the rules on vertical restraints – a comparative perspective. *Acta Juridica Hungarica*, 4. sz. 349–366. o.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2013c]: The Distinction between Anti-Competitive Object and Effect after Allianz: The End of Coherence in Competition Analysis? *World Competition: Law and Economics Review*, Vol. 36. évf. 4. sz. 541–564. o.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2015]: The New Concept of Anti-Competitive Object: A Loose Cannon in EU Competition Law. *European Competition Law Review*, Vol. 36. évf. 4. sz. 154–159. o.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2016a]: A „versenyellenes cél” új fogalma a versenyjogban: állítsátok meg Leviantát! Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2016. MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 163–193. o. <http://econ.core.hu/file/download/vesz2016/allitsatokmeg.pdf>.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2016b]: Az Európai Unió gazdasági joga. HVG-Orac, Budapest, 2016. 98. o.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2019]: Anticompetitive Object/Effect: An Overview of EU and National Case Law (October 31, 2019). e-Competitions Bulletin Anticompetitive object/effect, Art. N° 91905 (2019).
- SCOCINI, G. [2014]: The EU Court of Justice confirms the ruling of the General Court on multilateral interchange fees (MasterCard). e-Competitions Bulletin Art. N° 70049.
- TROCH, S.–SBROLLI, C. [2015]: The EU Court of Justice rules on limited exclusivity restriction in lease agreements and concludes that it is not a restriction by object (Maxima Latvija), 26 November 2015, e-Competitions Bulletin November Art. N° 78000.
- WHISH, R.–BAILEY, D. [2015]: *Competition Law*. Oxford University Press, Oxford.

A VERSENYJOGI JOGSÉRTÉSEKSEL KAPCSOLATOS MAGÁNJOGI JOGÉRVÉNYESÍTÉS UNIÓS ÉS HAZAI TAPASZTALATAI

Jelen tanulmány a versenyjogi kártérítési perek egyes részkérdéseit kívánja bemutatni az uniós szintű, tagállami – ezen belül is a hazai – joggyakorlat fényében. A „magánversenyjog” szabályai sok szempontból harmonizáltak tekinthetők, ugyanakkor számos eljárás még a korábbi, harmonizáció előtti nemzeti szabályozás alapján folyik, ráadásul az egységesítési törekvést követően is maradtak tisztázandó, alapvető fontosságú kérdések.

BEVEZETÉS

A versenyjogi jogsértésekkel kapcsolatos kártérítési perek bölcsőjének az EUB¹ 2001-ben meghozott *Courage versus Crehan* ítélete² tekinthető, amelynek némely precedens értékű megállapításai későbbi ügyekben is megerősítést nyertek. A versenyjogi kártérítés intézményének fejlődése szempontjából azonban az eddigi legfontosabb mérföldkönek mégis a 2014-ben elfogadott kártérítési irányelv³ számít, amelynek szabályait a magyar jogalkotó 2016-ban a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény⁴ rendelkezései közé implementálta.

Tanulmányomban az Irányelv azon szabályait vizsgálom, amelyek megkerülhetetlen jelentőségűek a versenyjogi jogsértésekkel kapcsolatos magánjogi igényérvényesítések körében. Előre kell azonban bocsátanom, hogy bizonyos esetekben az Irányelv egyes szabályait csak egy adott tagállam jogrendszerének környezetében lehet értékelni, ezért az EUB döntései mellett hangsúlyt helyezek a hazai joggyakorlat bemutatására is. Vizsgálni fogom a kárigényekre vonatkozó joghatósági és elévülési kérdéseket, valamint ismertetem a kárszámítás egyes szempontjait. Ki fogok térni az Irányelv nyomán a nemzeti versenyhatóságok határozatainak kötőerejével

¹ Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB; Bíróság).

² C-453/99 sz. *Courage Ltd kontra Bernard Crehan és Bernard Crehan kontra Courage Ltd és társai* ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2001:465

³ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/104/EU irányelve (2014. november 26.) a tagállamok és az Európai Unió versenyjogi rendelkezéseinek megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról (a továbbiakban: Irányelv).

⁴ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról (a továbbiakban: Ttpvt).

kapcsolatban történt változásokra, valamint foglalkozom a bizonyítási kérdésekkel, a bírósági gyakorlaton keresztül szemlélítve az egyes szabályok érvényesülésének elméleti és pragmatikai jelentőségét.

AZ IRÁNYELV SZABÁLYOZÁSÁNAK KÖZPONTI ELEMEI

Az Irányelv vegyesen tartalmaz viszonylag pontosan meghatározott és alkalmazandó szabályokat, illetve általánosan megfogalmazott célkitűzéseket, amelyek pontosítása már tagállami feladat. Az átültetéssel kapcsolatos feladatok tehát nem merülhettek ki pusztán az Irányelv rendelkezéseinek automatizált implementálásában. A tagállami jogalkotóknak ráadásul törekedniük kellett arra is, hogy az új szabályok koherens módon illeszkedjenek az adott tagállam magánjogának összetett rendszerébe. Az Irányelv implementációjának, illetve a hazai és európai hatásainak vizsgálatát azoknak az Irányelvben megfogalmazott és azonosított legfontosabb elvek és követelmények szerint végzem, amelyekre az Irányelv alapján a versenyjogi jogsértések magánjogi dimenziójának egyfajta „záróköveiként” tekinthetünk (*Zavodnyik* [2016] 58. o.).⁵

KÉT ALAPVETŐ KÉRDÉS: JOGHATÓSÁG ÉS ELÉVÜLÉS

Megfigyelhető, hogy a versenyjogi jogsértésből eredő kártérítési igényperек esetében a feltételezett károkozó gyakran joghatósági vagy elévülési kifogással védekezik. Ez különösen érthető annak fényében, hogy a versenyjogi jogsértések esetében az egyes jogalkotók a kárfelelősség megállapításához szükséges feltételek mindegyike vagy jelentős része kapcsán igen előnyös pozícióba helyezik a károsultat, aminek következtében a feltételezett károkozó érdemi védekezési eszközei igencsak korlátozottak.

Joghatóság

A versenyjogi kártérítési keresetek joghatósági szabályait a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozat elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1215/2012/EU (Brüsszel I.a.) rendelet rendezi. Főszabály szerint a Brüsszel I.a. az *actor sequitur forum rei* elv alapján állapítja meg az általános joghatósági okot, azaz a jogsértő vállalkozás a székhelye szerinti tagállam hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósága előtt perelhető. Versenyjogi kártérítési perek esetén azonban

⁵ Az Irányelv valamennyi központi kérdéskörére – terjedelmi okokból – a tanulmány nem tér ki. Az általam elemzett „záróköveket” elősorban az Irányelv implementációja nyomán megjelenő hangsúlyos – tagállami és európai szinten jelentős – ügyek, illetve jogalkalmazói vélemények alapján választottam ki.

a Brüsszel I.a 7. cikk (2) bekezdése szerint a joghatóságot az a hely is megalapozhatja, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet.

Károkozás helye, káresemény bekövetkezésének helye ♦ A Brüsszel I.a 7. cikk (2) bekezdése tehát megalapozza a károkozás helye, illetve káresemény bekövetkezésének helye szerinti bíróság joghatóságát, ezen helyek pontos meghatározása azonban vitára ad okot. Az 1. táblázat bemutatja, hogy az EUB korábban hogyan határozta meg a károkozás helyét és a kár bekövetkezésének helyét.

A kár bekövetkezésének helyével összefüggésben fontos kiemelni, hogy a Bíróság egyes esetekben csak a jogellenes áruk alkalmazásának helye szerinti (például ahol a károsult a jogellenes áremeléssel érintett terméket megvásárolta), míg más esetekben a károsult székhelye szerinti tagállam bíróságának joghatóságát is elismeri.

1. TÁBLÁZAT • Az EUB joghatósággal kapcsolatos joggyakorlata

Eset	A károkozás helye	A kár bekövetkezésének helye
<i>CDC versus Akzo Nobel</i> (2015)	A szóban forgó kartell végleges létrejöttének helye ^a	Az állítólagos kárt okozó, egyetlen eseményként meghatározható konkrét megállapodás megkötésének helye (tehát például az a megállapodás, amely a jogellenes árral érintett termék adásvételére vonatkozik) vagy a károsult saját székhelye. ^b
<i>flyLAL versus Starptautiskā</i> (2018)	Versenyskorlátozó megállapodás esetén a megállapodás megkötésének helye, ^c erőfölénnyel való visszaélés esetén a versenyellenes magatartás (jelen esetben: kizorító árazás) felajánlásának és alkalmazásának helye. ^d Az erőfölényes fióktelepének helye is megalapozhatja a joghatóságot, amennyiben a fióktelep ténylegesen és jelentős mértékben részt vett a visszaélészerű magatartásban. ^e	Az a hely – többek között –, ahol a jogsértés miatt megvalósult, forgalomkiesésben megnyilvánuló elmaradt haszon keletkezett. ^f
<i>Tibor-Trans versus DAF Trucks</i> (2019)	Az előzetes döntéshozatali kérelem ebben az esetben kizárólag a kár bekövetkezése helyének meghatározására vonatkozott.	A jogsértéssel érintett piac, vagyis ahol a torzított árakat alkalmazták, és ahol a károsult állítása szerint a kár bekövetkezett, még akkor is, ha a kereset a szóban forgó kartell olyan résztvevője ellen irányul, akivel a károsult nem létesített szerződéses jogviszonyt. ^g
<i>RH versus Volvo</i> (2021)	—	Az a bíróság rendelkezik joghatósággal és illetékességgel, 1. amelynek illetékességi területén a vállalkozás, amely állítása szerint kárt szenvedett, az említett megállapodásokkal érintett termékeket megvásárolta, vagy 2. az e vállalkozás által több helyen megvalósított vásárlások esetén az a bíróság, amelynek illetékességi területén e vállalkozás székhelye található. ^h

^a C-352/13 sz., *Akzo Nobel és társai kontra Európai Bizottság*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2015:335, 50. pont.

^b *Ibid.* 56. pont.

^c C-302/13. sz. *flyLAL-Lithuanian Airlines AS kontra Starptautiskā lidosta Rīga VAS és Air Baltic Corporation AS*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2319, 49. pont.

^d *Ibid.* 51–52. pont.

^e *Ibid.* 66. pont.

^f *Ibid.* 43. pont.

^g C-451/18. sz. *Tibor-Trans Fuvarozó és Kereskedelmi Kft. v DAF TRUCKS N.V.*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:635, 37. pont.

^h C-30/20. sz. *RH kontra AB Volvo és társai*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:604, 43. pont.

A legutóbbi joggyakorlat alapján úgy tűnik, hogy a *károsult székhelye szerinti* bíróság akkor rendelkezik joghatósággal, ha a kárigények az összes olyan kár megtérítésére irányulnak, amelyek *különböző tagállamokban megvalósuló vásárlásokkal* összefüggésben merültek fel. A Volvo-ügy főtanácsnoki indítványa az alábbi megfontolással magyarázza, hogy bizonyos esetekben – a jogellenes árral érintett szerződés megkötésének helye szerinti bíróság mellett – miért indokolt lehetővé tenni a károsultnak a saját székhelye szerinti perlés lehetőségét:

- ◆ „Nem látom ugyanis, hogy a gyakorlatban hogyan lenne összhangban a Bíróság ítélkezési gyakorlatában immár konkrétan megjelenő közelségi célkitűzéssel egy olyan kapcsolótényező választása, amely arra kötelezné a különböző tagállamokban több teherautót megszerző vállalkozást, hogy ahhoz a bírósághoz forduljon, amelynek illetékességi területén az egyes szerzési helyek találhatóak, ahol ráadásul a károsult vállalkozás nem is végez tevékenységet.”⁶

Joghatósági kikötések ◆ A joghatóság szempontjából relevanciája lehet a jogsértő és a károsult közötti szerződéses kapcsolatnak létének, amely adott esetben tartalmazhat joghatósági kikötést is. A joghatósági kikötés versenyjogi kártérítési perekben való felhívhatóságával összefüggésben azonban jelentős körülmény, hogy a károsult számára a versenyjogi jogsértéssel kapcsolatos jogvita egyáltalán *előrelátható* volt, vagy sem. Ha ugyanis a károsult számára – joghatósági kikötéshez való hozzájárulás időpontjában – ésszerűen nem volt előrelátható a versenyjog megsértése miatti jogvita, akkor a kikötés nem biztosíthat érvényesen eltérést a Brüsszel I.a 7. cikk (2) bekezdése szerinti bíróság joghatósága alól,⁷ vagyis a károkozás helye, illetve a kár bekövetkezésének helye szerinti bíróság joghatósága is megalapozott.

Amint azt a 2. táblázat bemutatja, az előreláthatóság vizsgálata során az EUB korábban annak is jelentőséget tulajdonított, hogy az adott magatartás az EUMSZ 101. vagy 102. cikkét érinti.

Noha a fenti megállapítások akár ezt is sugallhatják, az EUB általánosságban mégsem tesz különbséget aközött, hogy az adott igény az EUMSZ 101. cikk vagy a 102. cikk megsértésén alapul.⁸ Hasonló dichotómia egyébként is aggályos lenne, hiszen egy 101. cikkhez kapcsolódó jogsértés legalább annyira köthető egy adott szerződéses kapcsolathoz (például viszonteladási ár kikötése), mint amennyire szükségtelen lehet a szerződéses jogviszony az EUMSZ 102. cikk sérelmével összefüggésben (például az árpréssel megvalósuló visszaélés esetén szükség van egy szerződésen kívüli magatartásra is). Végső soron tehát nem a jogsértés jogalapjának, hanem a jogvita előreláthatóságának van jelentősége egy joghatósági klauzula alkalmazhatóságának

⁶ Jean Richard de la Tour főtanácsnok indítványa a C-30/20. sz. ügyben, ECLI:EU:C:2021:322, 99. pont.

⁷ C-352/13 sz., *Akzo Nobel és társai kontra Európai Bizottság*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2015:335, 70. pont; C-595/17 sz. *Apple Sales International és társai kontra MJA, en qualité de mandataire liquidateur de eBizcuss.com (eBizcuss)*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2018:854, 24. pont.

⁸ Lásd Nils Wahl főtanácsnok indítványa a C-595/17. sz. ügyben, ECLI:EU:C:2018:541, 64. és 70. pont.

2. TÁBLÁZAT • Joghatósági kikötések, joghatósági kérdések megítélése erőfölényes és kartellügyekben, az EUB joggyakorlatában

Eset	Megállapítás
<i>CDC versus Akzo Nobel</i> (2015)	<p>Valamely joghatósági kikötés csak egy bizonyos jogviszonnyal kapcsolatban felmerült vagy a jövőben felmerülő jogvitákra vonatkozhat, ami a joghatósági megállapodás hatályát azon jogvitákra korlátozza, amelyek abból a jogviszonyból erednek, amely kapcsán e megállapodást megkötötték.^a</p> <p>Mivel a 101. cikk szerinti versenyjogi jogsértéssel kapcsolatos kártérítési jogvita a károsult vállalkozás számára a joghatósági kikötéshez való hozzájárulásának időpontjában észszerűen nem előrelátható – lévén hogy ekkor még nem tud a másik szerződő fél részvételével fennálló jogellenes kartellról –, nem lehet úgy tekinteni, hogy e jogvita a szerződéses jogviszonyokból ered. Az esetleges jogvitákra elvontan hivatkozó kikötés tehát nem biztosít érvényesen eltérést a kérdést előterjesztő bíróság joghatósága alól.^b</p> <p>Ha egy joghatósági kikötés csak elvontan hivatkozik a szerződéses jogviszonyból eredő vitákra, akkor az nem terjed ki a versenyjogi kártérítési perekre.^c Ha azonban a klauzula egyértelműen utal az ilyen kártérítési perekre, akkor az abban megjelölt tagállam bírósága rendelkezik joghatósággal.^d</p>
<i>Apple Sales versus MJA</i> (2018)	<p>Míg az EUMSZ 101. cikkben említett versenykorlátozó magatartás, azaz a jogellenes megállapodás, főszabály szerint nem kapcsolódik közvetlenül e kartell valamely tagja és valamely harmadik fél szerződéses jogviszonyához, amelyre e kartell hatást fejt ki, addig az EUMSZ 102. cikkben említett versenykorlátozó magatartás, azaz az erőfölénnyel való visszaélés, konkretizálódhat egy erőfölényben lévő vállalkozás szerződéses jogviszonyaiban a szerződéses kikötésekhez kapcsolódóan és azok folytán.^e</p> <p>Az EUMSZ 102. cikkének sérelmével összefüggésben indított kártérítési keresetek során (amennyiben a versenyjogi jogsértés a károsult–károkozó szerződéses viszonylatában valósult meg) nem kizárt egy, a felek közötti szerződésben foglalt joghatósági kikötés alkalmazása azon egyetlen oknál fogva, hogy e kikötés nem utal kifejezetten a versenyjogi megsértése miatt fennálló felelősséggel kapcsolatos jogvitákra.^f Ebben az esetben ugyanis észszerűen előrelátható az igényt támasztó fél számára, hogy a szerződéses jogviszonyhoz közvetlenül kapcsolódó versenyjogi jogsértéssel kapcsolatos igényét a joghatósági kikötéssel megjelölt bíróság előtt kell előterjeszteni.^g Vagyis a bíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy a versenyjogi jogsértés kapcsolódik-e ahhoz a szerződéses jogviszonyhoz, amelynek keretében a joghatósági záradékot kikötötték.^h</p>

^a C-352/13 sz., *Akzo Nobel és társai kontra Európai Bizottság*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2015:335, 68. pont.

^b *Ibid.* 70. pont.

^c *Ibid.* 69. pont.

^d *Ibid.* 72. pont.

^e C-595/17 sz. *Apple Sales International és társai kontra MJA, en qualité de mandataire liquidateur de eBizcuss.com* (eBizcuss)-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2018:854, 28. pont.

^f *Ibid.* 30. pont.

^g *Ibid.* 29. pont.

^h *Ibid.* 26–27. pont.

szempontjából, amelynek vizsgálata során releváns körülmény lehet az, hogy valamely követelés és a felek közötti jogviszony alapjául szolgáló szerződés közötti kapcsolat kellően közvetlen-e, vagy sem.⁹

Elévülés

Sok esetben a versenyjogi jogsértések károsultjai a jogsértések megtörténtének pusztán a lehetőségéről is jóval később, valamely versenyhatóság eljárásával összefüggésben szereznek tudomást, nem is beszélve arról az időről, amely a jogsértést jogerősen megállapító döntés meghozataláig eltelik. Ilyen körülmények között érthető, hogy az elévülés kérdése alapvető fontosságú a kártérítési perek során.

⁹ Lásd Henrik Saugmandsgaard Øe főtanácsnok indítványa a C-59/19 sz. ügyben, ECLI:EU:C:2020:688, 139. és 140. pont.

Noha a tanulmány alapvetően az Irányelv rendelkezései nyomán kialakuló joggyakorlatot hivatott bemutatni, az elévülés kapcsán mégis fontos lehet ismertetni az Irányelv előtti hazai szabályozást is, kitérve néhány tagállami vagy EUB-döntésre is, amelyek az Irányelv előtti elévülési szabályok értelmezésének szempontjából relevánsak lehetnek. Tény ugyanis, hogy még napjainkban is számos olyan ügy kerül a tagállami bíróságok elé, amelyeket nem az Irányelv szabályai szerint kell megítélni.

Az Irányelv átültetése előtti jogsértésekre vonatkozó elévülési szabályok

Az Irányelv átültetését megelőzően a versenyjogi jogsértésből eredő kárigények elévülési idejét a Ptk. általános szabályai rendezték. A Ptk. 6:22. § (2) bekezdése alapján az ötéves elévülési időt a követelés esedékessé válásától – a károsodás bekövetkeztétől – kell számolni, amely a hazai joggyakorlat alapján az az időpont, amikor a versenyjogi jogsértés károsultja a jogsértés következtében megemelt árat megfizeti.¹⁰ Természetesen egyáltalán nem ritka, hogy a károsultak e minőségükről csak évekkel később, akár elévülési időn túl szereznek tudomást, jellemzően a versenyhatóság eljárása nyomán.

Az ehhez hasonló helyzeteket próbálja orvosolni a Ptk. 6:24. § az *elévülés nyugvásának* intézményével, amely szerint abban az esetben, ha a károsult a követelését menthető okból nem tudja érvényesíteni, úgy az akadály megszűnésétől számított egyéves határidőn belül akkor is kártérítést követelhet, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén három hónapnál – kevesebb van hátra.

A nyugvás megszűnését (vagyis az akadály elhárulását) a hazai bírósági joggyakorlat versenyjogi jogsértések esetében a *jogsértésről való tudomásszerzéshez köti*, a Fővárosi Ítéltábla Gf. 40.050/2020/36. sz. ügyében ez a következőképp jelenik meg:

- ♦ „az elévülés nyugvásának megszűnte szempontjából a bírói gyakorlat értelmében (BH2005. 104.) annak van jelentősége, hogy a károsult mikor jutott teljeskörűen az igényérvényesítéshez szükséges információk birtokába.”

Nem meglepő módon a felek között gyakran vita tárgyát képezi a jogsértésről való tudomásszerzés időpontja, hiszen a rövid, egyéves igényérvényesítési időre tekintettel néhány hónapnak is perdöntő jelentősége lehet. Abban azonban koherensnek tűnik az egyes tagállamok joggyakorlata, hogy a kérdést esetről esetre, az ügy egyedi körülményei alapján kell mérlegelni (*Barenes és szerzőtársai* [2020], 5. o., 13. o.).¹¹

¹⁰ Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.521/2011/9.

¹¹ Hivatkozva például a C-637/17 sz. *Cogeco Communications Inc kontra Sport TV Portugal SA és társai*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:263, 46-47. pontjára is.

A tudomásszerzés időpontjával kapcsolatos vita a magyar bíróságokat sem kerülte el. A Fővárosi Ítéltábla Gf. 40.050/2020/36. sz. ügyében a károsult az Európai Bizottság¹² jogsértést megállapító határozatának Hivatalos Lapban történő közzétételét (2017. április 6.) tekintette a tudomásszerzés időpontjaként – vagyis az elévülés nyugvásának végpontjaként – , ugyanakkor a bíróság a tudomásszerzés időpontjaként azt a dátumot határozta meg, amikor a jogsértésről szóló bizottsági sajtóközlemény (2016. július 19.) megjelent, amely a jogsértők megjelölésén túl kifejezetten utalt a kártérítési igény érvényesítésének a lehetőségére is. A Bizottság kommunikációjának tartalmára tekintettel tehát a bíróság elfogadta a sajtóközlemény közzétételének napját a tudomásszerzés időpontjának, ezzel együtt pedig elfogadta az alperesek elévülési kifogását, mivel a károsult az egyéves határidőn túl, 2018. április 6-án nyújtotta be keresetlevelét. A bíróság a tudomásszerzés körében relevánsként értékelte továbbá, hogy a felperes tagja egy olyan szervezetnek, amelynek ülésein – a Bizottság sajtóközleményének megjelenését követően – és kiadványában szintén tájékoztatta a tagokat a kárigények lehetőségéről. Mindemellett a bíróság utalt arra is, hogy a károsult nem lehet passzív, és az igényérvényesítéshez szükséges információk beszerzése érdekében aktív magatartást kell tanúsítania, figyelembe véve, hogy egyébként a károsult maga az ellátási lánc professzionális résztvevője. Érdekes fejlemény azonban, hogy a *Volvo/DAF versus RM*-ügyben Rantos főtanácsnok indítványozta, hogy – ellentétben a Fővárosi Ítéltábla megközelítésével – a Hivatalos Lapban történő közzététel időpontja legyen irányadó.¹³ Noha jelen tanulmány befejezésének időpontjában az EUB még nem hozott döntést, a korábbi joggyakorlat fényében meglepő lenne, ha nem követné a főtanácsnok indítványát.

A tudomásszerzés időpontja meghatározásának szempontjából érdekes kérdés lehet, hogy miként kezelendő az a helyzet, amikor a versenyhatóság döntése nyomán kártérítési igénnyel fellépő panaszának vagy bejelentésének nyomán indult el a versenyhatóság eljárása. Az *EFTA Bíróság*¹⁴ 2018-ban a tudomásszerzés időpontjának vizsgálata során jelentőséget tulajdonított annak a ténynek, hogy a károsult maga tett dokumentumokkal alátámasztott bejelentést a versenyhatóság részére, vagyis a bejelentés időpontjában már elégséges információ állt rendelkezésére a kárigény érvényesítéséhez.¹⁵ Az EUB 2019-es *Cogeco*-ügyében szintén fontos elem volt, hogy a *károsult panasz*a nyomán került sor a versenyjogi jogsértés megállapítására. A Bíróság ugyanakkor megállapította, hogy a tényleges érvényesülés elvével nem összeegyeztethető, ha az elévülési idő még azt megelőzően eltelik, hogy a hatósági eljárás befejeződik, hiszen a károsultnak tudomást kell szereznie a versenyjogi jogsértésért felelős személy kilitéről.¹⁶ A Bíróság jogértelmezése a károsult szempontjából már

¹² A továbbiakban: Bizottság.

¹³ Athanasios Rantos főtanácsnok indítványa a C-267/20. sz. ügyben, ECLI:EU:C:2021:884, 122–124. pont.

¹⁴ Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) Bírósága.

¹⁵ E-10/17 sz. *Nye Kystlink AS kontra Color Group AS és Color Line AS*-ügyben hozott ítélet, 116. pont.

¹⁶ C-637/17 sz. *Cogeco Communications Inc kontra Sport TV Portugal SA és társai*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:263, 53–55. pont.

csak azért is nagyvonalú, mert a károsult egyébként a panaszában megjelölte – többek között – azt az egyetlen vállalkozást is, amellyel szemben a versenyhatóság végül fellépett.¹⁷ Úgy tűnik azonban, hogy a Bíróság ezt a körülményt nem értékelte akként, hogy a károsultnak tudomása lett volna a versenyjogi jogsértésért felelős személy kilétéről. Ez arra enged következtetni, hogy nem tekintendő a tudomásszerzés időpontjának egy bejelentés, panasz benyújtása.

Az Irányelv előtti szabályokkal kapcsolatos *német joggyakorlatban*¹⁸ is számos eset található, amelyek során a bíróságok a versenyhatóság által kiszabott bírságról szóló sajtóközlemények megjelenésének időpontját tekintették annak az időpontnak, amikor a károsultak tudomást szerezhettek a jogsértésről. Érdekes, hogy a német bíróságok a sajtóközlemény megjelenésének időpontját annak ellenére vették alapul, hogy a közzététel csak általánosságban és meglehetősen szűkszavúan fogalmazott, hiszen ilyen esetben is elvárható a károsulttól, hogy vizsgálja az információkat, és például a versenyhatósági ügyiratokban szereplő dokumentumokhoz való hozzáférést kérjen.¹⁹ Utóbbi elvárás egyébként összhangban van a Fővárosi Ítéltábla Gf. 40.050/2020/36. sz. ügyben tett megállapításaival is.

Az Irányelv átültetése utáni jogsértésekre vonatkozó elévülési szabályok

Elévülés kezdete ♦ Korábban az egyes tagállamok jogrendszerei között jelentős eltérések voltak az elévülés szabályozását illetően, ezért az Irányelv 10. cikke (Tpvt. 88/T. § (1) bek.) törekszik a szabályozás harmonizálására. Eszerint az elévülési idő nem kezdődhet meg *a jogsértés megszűnése előtt és azelőtt, hogy a károsultnak tudomása lenne*, illetve – ésszerűen elvárható módon – *tudnia kellene* a jogsértő magatartásról, és arról, hogy a magatartás jogsértésnek minősül, a jogsértő kilétéről, valamint arról a tényről, hogy a versenyjogi jogsértés neki kárt okozott. Az új szabályozás tehát két konjunktív feltételhez, a *jogsértés megszűnéséhez és a károsult tudomásszerzéséhez* köti az elévülés kezdetét.

A tudomásszerzés vonatkozásában az új rendelkezések lényegesen kedvezőbbek a károsultak szempontjából, ugyanis – szemben a korábbi szabályokkal – a károsult tudomásának nem az elévülés nyugvása, hanem az *elévülési idő kezdete* szempontjából tulajdonít jelentőséget, a gyakorlatban jelentősen meghosszabbítva az igényérvényesítéshez rendelkezésre álló határidőt. A tudomásszerzés pontos időpontjának meghatározásával kapcsolatos kérdések megválaszolása azonban továbbra is a bíróságok feladata az ügy egyedi körülményei alapján, adott esetben építve a korábbi (fentebb bemutatott) joggyakorlatra.

¹⁷ Ibid. 14. pont.

¹⁸ Düsseldorf Fellebbviteli Bíróság, VI-U (Kart) 3/14, NZKart 2015, (201) 202.

¹⁹ Ibid.

Ugyanakkor további kérdéseket vet fel, hogy a *jogsértés megszűnése* a közjogi versenyjogsértésre vagy a jogsértő vállalkozás és a károsult közötti – magánjogi – jogsértésre utal. Ha a közjogi jogsértést tekintjük irányadónak, akkor az egységes és folyamatos jogsértésből kiindulva a kartell megszűnése az elévülés kezdetének időpontja, függetlenül attól, hogy a károsult a jogellenes árból eredő kárt egy évvel korábbi szerződés alapján szenvedte el. *Nagy Csongor István* a jelenlegi bírósági gyakorlat alapján rámutat, hogy az igény magánjogi jellegére tekintettel a polgári jogi elévülésre vonatkozó gyakorlatot kell irányadónak tekinteni, amely szerint az elévülés káreseményenként kezdődik (*Nagy* [2021] 468. o.).

Kérdéses azonban, hogy a helyes dogmatikai besorolás ellenére mennyire zárható ki a közjogi jogsértés megszűnése időpontjának tényleges hatása az elévülési időre nézve. Amint ugyanis a fent bemutatott joggyakorlat rámutat, a tudomásszerzés időpontja jellemzően még abban az esetben is a versenyhatóság cselekményéhez (például sajtóközlemény kiadásához) „kötött” – amelyre ideális esetben a közjogi jogsértés megszűnését követően kerül sor –, ha a károsult maga tesz olyan bejelentést, amelyben megjelöli – többek között – a későbbi eljárás alá vont és jogsértőnek minősített vállalkozást. A közjogi jogsértés megszűnésének időpontja tehát mégis hatással lehet a tudomásszerzés időpontjára a versenyhatóság közleményei révén, mivel a bíróságok adott esetben ezek időpontjához köthetik a tudomásszerzést, amely végső soron hatással lesz az elévülés kezdeti időpontjára.

Elévülés nyugvása ♦ A Tpv. 88/T.§ (2)–(3) bekezdése a Ptk. 6:24.§-hoz képest az elévülés nyugvására nézve állapít meg különös szabályokat. A hivatkozott Tpv. rendelkezéseit azonban együtt kell olvasni a Ptk. 6:24.§-sal, amely szerint a nyugvás megszűnésétől számított egy év áll a károsult rendelkezésére, hogy érvényesítse igényét.

A Tpv. 88/T.§ (2) bekezdése szerint, ha valamely uniós versenyhatóság a jogsértő magatartással összefüggésben eljárást indít, az eljárás megindításától a versenyhatóság vagy – ha a versenyhatóság határozatát bíróság előtt megtámadták – a bíróság jogerős döntésének meghozatalát követő egy évig az elévülés nyugszik. A fentiekben már bemutattuk, hogy a versenyhatóság eljárása az elévülés kezdeti időpontjára nézve is hatással van, ezért fontos kihangsúlyozni, hogy az elévülés Tpv. 88/T.§ (2) bekezdése szerinti nyugvása esetén a *jogerőre emelkedés* vizsgálendő, nem pedig a korábbi sajtóközlemények, hatósági adatbekérések, amelyek a károsult tudomásszerzése időpontjának (elévülés kezdete) meghatározásában nyújthatnak támpontot.

A (3) bekezdés alapján nyugszik az elévülés akkor is, ha a felek alternatív vitarendezési eljárást vesznek igénybe. Utóbbi esetben a nyugvás idejének végpontját az alternatív vitarendezési eljárás befejezése határozza meg.

A TELJES KÁRTÉRÍTÉSHEZ VALÓ JOG

Az Irányelv 3. cikkének (1) bekezdése szerint a tagállami jogszabályoknak biztosítaniuk kell, hogy minden, versenyjogi jogsértés következtében kárt szenvedett természetes vagy jogi személynek lehetősége legyen e kár teljes körű megtérítését követelni és teljes körű kártérítést kapni. Az Irányelv megszületése óta egyre jelentősebb figyelmet kap a károsodással kapcsolatos kérdések vizsgálata, különös tekintettel a károsodás mértékére, valamint az igényérvényesítő személyére.

Jelen tanulmány a kártérítési kötelezettség mibenlétének, valamint a kár fajtáinak és a károsultak körének rövid ismertetését követően azokat a területeket vizsgálja, amelyek megértése kulcsfontosságú az Irányelv alapján átültetett nemzeti jogszabályok megfelelő alkalmazásához. A Bizottság az Irányelv megszületésével párhuzamosan és azóta is nagy hangsúlyt fektet az alábbi kérdéskörök vizsgálatára, éreztetve ezzel a kár mint a kártérítési felelősség egyre növekvő jelentőségű fogalmi elemének (tekintettel az egyéb feltételekre vonatkozó vélelmekre) fontosságát a magánjogi igény érvényesítésével kapcsolatos eljárásban.

A kártérítési kötelezettség terjedelme

Az Irányelv, valamint a Tpv. is egyértelműen rendelkezik arról, hogy a versenyjogsértéssel okozott kárt meg kell téríteni. A károkozással összefüggésben megtérítendő összeg körébe nemcsak a ténylegesen felmerült kár (*damnum emergens*), hanem az elmaradt haszon (*lucrum cessans*),²⁰ valamint a *kamatok*²¹ is értendő. Ezek a kárelemek alapvetően kiegyenlítési célt szolgálnak, a kártérítés eredményeként a károkozónak a károsultat olyan helyzetbe kell hoznia, mint amilyenben a versenyjogi jogsértés hiányában feltételezhetően lenne.²² A kiegyenlítési célból következik, hogy a kártérítés mértékének meghatározásakor tekintettel kell lenni a káronszerzés tilalmára is. A káronszerzés tilalmának elve szerint a kártérítés összegéből le kell vonni azt az összeget, ami a károsodott vagyonából a káreset után még megmaradt (*residuum*), továbbá azt az értéket, amely a kár bekövetkezte folytán a károsult vagyonába bekerült (*surrogatum*) (*Vékás–Gárdos* (szerk.) [2014]). A káronszerzés tilalmának elve tükröződik az Irányelv 13. cikkében, valamint a Tpv. 88/G.§ (2) bekezdésében is, ami alapján a kártérítési per alperese (vagyis a jogsértő vállalkozás) a kárigénnyel szembeni védekezésként hivatkozhat arra, hogy a felperes részben vagy egészben továbbhárította a versenyjogi jogsértésből eredő árnövekedést.²³

²⁰ Az elmaradt haszon számítására vonatkozóan lásd Juzgado Mercantil numero 2 de Barcelona (Kereskedelmi Bíróság, Barcelona) 45/2010. sz. ügyben (Céntrica Energia S.L.U./Endesa Distribución Eléctrica S.A.) 2011. január 20-án hozott határozata.

²¹ Irányelv 17. cikk (3) bek., Tpv. 88/D.§ (1), utalva a Ptk.-ra, melynek 6:522.§ (2) bekezdése rendelkezik erről. A kamatok megtérítéséről az Irányelv ugyan nem foglalkozik, de a kárfelelősség deliktuális jellegéből adódóan valószínűleg más tagállamokban is lehetőség van a kamatigény érvényesítésére, vélhetően az általános kamatmérték alapján.

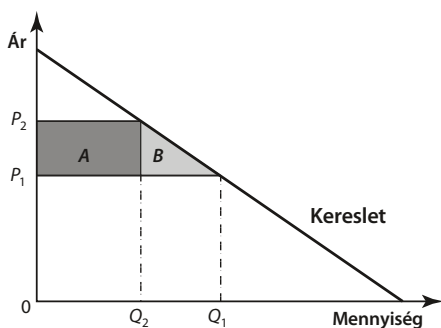
²² Irányelv 3. cikk (2) bek.

²³ A káronszerzés és a továbbhárítás jogintézményi kapcsolatához lásd *Muzsnyay* [2011] 38. o.

A károsodás mibenlétének vizsgálatakor érdemes külön említést tenni az úgynevezett *árernyőhatás* által okozott kárról is, hiszen ez a jelenség komoly hatást gyakorol a kártérítési kötelezettség terjedelmére. A *Kone*-ügyhöz kapcsolódó főtanácsnoki indítvány szerint akkor van szó árernyőhatásról, amikor a kartellben részt nem vevő, de azonos piacon lévő vállalkozások (az úgynevezett kartellen kívüli vállalkozások) e kartell tevékenységének ürügyén „a kartell árnyékában” egyszerre – tudatosan vagy nem tudatosan – a versenyfeltételek mellett egyébként elérhetőnél magasabban állapítják meg saját árait.²⁴ Árernyő esetén a jogsértő vállalkozások nemcsak a saját termékeik tényleges áremelkedéséért, hanem azon versenytársak áremeléséért is felelhetnek, akik nem vettek részt a jogellenes piackorlátozásban (Csépai [2008] 115–117. o.). Figyelemfelkeltő azonban a főtanácsnok azon kifejezése, hogy adott esetben a kartellen kívüli vállalkozás a kartell árernyője alatt tudatosan vagy nem tudatosan emelheti meg árait. Ugyan erre még nem alakult ki gyakorlat, de elgondolkodtató, hogy a kartellben aktívan nem részt vevő, de az árernyő hatása alatt álló vállalkozás rosszhiszemű magatartása minősülhet-e egyéb körülmények figyelembevételével összehangolt magatartásnak, vagy sem. Valószínűnek tartom, hogy a kérdés kapcsán különösen felértékelődik az adott piac egyéb jellemzőinek vizsgálata. A példa kedvéért vegyünk egy oligopolisztikus piacot, ahol a termék árrugalmatlan. Ilyen körülmények között egy adott mértékben – látva a többiek áremelését – egy kartellből kimaradó piaci szereplő is tud árat emelni, magatartása pedig magyarázható a vállalkozások természetes profitmaximalizáló érdekével. A vállalkozásoknak ugyanis nem érdekük alacsonyan tartani az árakat, ha ezzel nem tudnak piacot nyerni, és egyébként a vevők a magasabb árat is hajlandók kifizetni (Seufert [2014] 4. o.).

A kár fajtái

A Bizottsági Útmutató (EB [2013]) alapján alapvetően kétfajta kár különböztethető meg, melyet az 1. ábra is szemléltet.

1. ÁBRA • A jogsértés által okozott áreltérítés és mennyiségi kár

A téglalap: az az ártöbblet, amennyivel a jogsértés következtében a közvetlen és a közvetett vásárlóknak többet kellett fizetniük egy adott termékért (áreltérítés).

B téglalap: az abból eredő kár, hogy az áremelkedés következtében a vásárlók kevesebbet vesznek egy adott termékből, vagy csökken a kibocsátás (mennyiségi kár).

Forrás: EB [2013] 41. o. 128. pont.

²⁴ Julianne Kokott főtanácsnok indítványa a C-557/12. sz. ügyben, ECLI:EU:C:2014:45, 2. pont.

Az árnöveléssel megvalósult kárt az A téglalap ábrázolja, azok a vásárlók, akik P_1 helyett P_2 áron vásároltak, magasabb összeget fizettek a termékért. A mennyiségi kárt B háromszög jelöli. A Q_1 pont a P_1 ponthoz csatlakozik, a kartell hatására azonban P_2 ár keletkezett, amely Q_2 -re mozdította a keresletet. A mennyiségi kár jellemzően összetett ellátási lánc esetén játszik szerepet, hiszen egy gyártó P_2 ár mellett lemond Q_1 mennyiség vásárlásáról, és csak Q_2 mennyiséget vásárol. A gyártónak ilyenkor két lehetősége van: vagy ténylegesen kevesebbet rendel az árnöveléssel érintett termékből, és ezzel együtt kénytelen saját kibocsátását is csökkenteni (ez mennyiségi kár, amely esetében az elmaradt haszon követelésének van helye), vagy pedig tovább hárítja az árnövekedést a saját vásárlóira (a jogsértő vállalkozás közvetett vásárlói), azaz vizsgálati szemponttá válik, hogy ki tartozik a károsultak körébe. Az értékesített mennyiség csökkenése miatti kár a Bíróság által a *Weber's Wine World*-ügyben került elismerésre.²⁵ Eszerint a mennyiségi hatásra vezethető vissza az a kár is, amikor a jogsértő vállalkozás vevője a jogsértés következtében kénytelen megemelni a saját terméke árát, ugyanakkor azt képtelen a megemelt áron eladni.

Kárszámítás

A versenykorlátozással okozott kár kiszámítására a közgazdaságtan számos módszert alkalmaz (3. táblázat). A szakértő közgazdászok jellemzően az időbeli összehasonlító módszert (*before-and-after*) alkalmazzák, amelynek lényege, a jogsértés hatása által érintett időszakban kialakult tényleges helyzetet hasonlítják össze az ugyanazon a piacon a jogsértés hatását megelőző vagy a hatások megszűntét követően előállt helyzettel.²⁶

3. TÁBLÁZAT • Az egyes kárszámítások gyakorisága a kártérítési perekben

A kárszámítás módja	Esetszám
Időbeli összehasonlítás (<i>before-and-after</i>)	22
Földrajzi összehasonlítás (<i>yardstick</i>)	6
Költségalapú és pénzügyi modell	9
Regressióanalízis	4
Szimulációs modell	0
Egyéb	23

Forrás: Laborde [2021] 27. bek.

²⁵ C-147/01 sz. *Weber's Wine World Handels-GmbH és társai kontra Abgabenberufungskommission Wien*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2003:533, 98–99. pont.

²⁶ Lásd például a Corte d'Appello di Milano (Milánói Fellebbviteli Bíróság) a *Bluvacanze*-ügyben hozott 2003. július 11-i ítéletét és a Corte d'Appello di Milano (Milánói Fellebbviteli Bíróság) az I, 308 sz., *Inaz Paghe kontra Associazione Nazionale Consulenti del Lavoro*-ügyben hozott 2000. február 3-i ítéletét (mindkét ügyben „előtte”, „közben” és „utána” összehasonlítás); a Landgericht Dortmund (Dortmundi Tartományi Bíróság) 13 O 55/02. Kart sz. (*Vitaminpreise*) ügyben hozott 2004. április 1-jei ítéletét („közben” és „utána” összehasonlítás).

A károk számszerűsíthetők az úgynevezett *szimulációs módszerrel*, amellyel megpróbálják szimulálni az érintett piac helyzetét a jogsértés bekövetkezése nélkül. A kartellnek betudható áremelés ezután a megfigyelt árak és a jogsértés nélküli helyzet szimulációjával kapott árak különbségében azonosítható (EB [2013] 34–35. o.101. pont). Gyakori módszer továbbá, hogy az adott termékpiaci változásokat más, a jogsértéssel nem érintett földrajzi piacon vizsgálják (*yardstick*).

A károk számítására használt modellek körében a Bizottsági Útmutató említi továbbá a *regressziószámítást*. Regressziószámítás esetében azt kell vizsgálni, hogy egy adott termék ára (mint változó) milyen hatással vannak egyéb változók (például a nyersanyag költsége, a kereslet alakulása stb.) az így kinyert adatokból pedig következtetéseket vonnak le a jogsértéssel okozott kár mértékére vonatkozóan (EB [2013] 25. o. 69. pont). A regressziószámítás hátránya, hogy gyakran a kartellek titkosságához képest irreálisan sok konkrét adatot és komoly elemzőmunkát igényel.

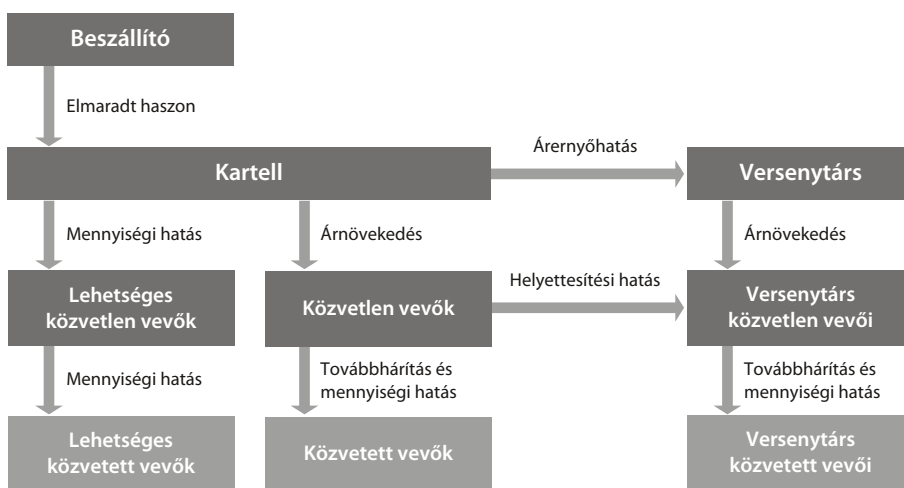
Végül a Bizottsági Útmutató a *költségalapú és pénzügyi alapú módszert* említi, amely a jogsértő vállalkozás forgalmából próbál meg következtetéseket levonni. A költségalapú módszer esetén a jogsértő vállalkozás termelési költségeit és a haszonkulcsainak arányát vizsgálják, míg pénzügyi alapú módszer a vállalkozás pénzügyi teljesítményéből kiindulva értékeli, hogy az elért bevételek és haszonkulcsok mennyiben tudhatók be piaci hatásoknak, és mennyiben a jogsértésnek (EB [2013] 36. o. 107 és 38. o.114. pont). A jogsértő vállalkozás tényleges többletbevételének kiszámítása után meg kell vizsgálni, hogy ez a nyereségesség hogyan alakult volna a jogsértés hiányában (EB [2013] 38. o. 117. pont).

Károsultak

Kártérítésre jogosultak a jogsértő vállalkozás közvetlen vevői/beszállítói, és az árernyőhatás következtében a versenytárs vevői is (*közvetlen vevők*). Gyakori azonban, hogy a jogsértéssel okozott kár valójában nem a közvetlen vevők szintjén jelentkezik, hanem az ellátási lánc egy másik szintjén „csapódik le” (*közvetett vevők*).²⁷ A jelenség mögött az áll, hogy a vállalkozások – különösen akkor, ha az ellátási lánc közbenső szintjén helyezkednek el – gyakran döntenek úgy, hogy megfizetik a jogsértés következtében jogellenesen megemelt árakat, ugyanakkor ezzel párhuzamosan ők is megemelik saját termékeik árát, végső soron „továbbadva” a kárt – vagyis az emelt árát – a saját vevőiknek (2. ábra).

Az *Otis*-ügy felperese (Felső-Ausztria tartomány) ugyanakkor nem közvetett vagy közvetlen vevőként, hanem egy *támogatást nyújtó közjogi szervezetként követelt kártérítést*. A felperes előadta, hogy a jogsértéssel érintett időszakban számos személy részére nyújtott a lakásépítési támogatásra vonatkozó jogszabályi rendelkezések alapján építési projektek kivitelezésére – az építkezés teljes költségének

²⁷ Irányelv (41) bekezdés.

Forrás: Simone Kohzn: Economic Fundamentals of the Quantification of Antitrust Damages című előadása. Budapest, 2018. április 11.

2. ÁBRA • A versenyjogi jogsértések potenciális károsultjai

meghatározott százalékos arányában ösztönző – kölcsönöket, amelyek kamatlába a rendes piaci kamatlábak alatt volt. Ha azonban a kartell nem létezett volna, úgy a károsult kisebb összegű kölcsönöket adott volna, és a különbözetet a szövetségi állami kölcsönökre irányadó átlagos kamattal befektethette volna. A károsult a kárt tehát a kamatvesztésből származó összegben látta. Az EUB elismerte ugyan a felperes potenciális károsult minőségét,²⁸ de a tagállami bíróságra hagyta annak értékelését, hogy a felperesnek valóban lett volna lehetősége arra, hogy nyereségesebb célokba fektessen be.²⁹

A *jogsértő vállalkozás versenytársa* is lehet károsult: erőfölénnyel való visszaélés esetén a Bizottsági Útmutató rámutat, hogy az ügynevezett *kirekesztő visszaélések* (például felfaló árazás, kizárólagossági megállapodások) következményeként valamely versenytárs kiszorulhat a piacról, vagy romlik a piaci pozíciója. Ennek következtében a piac torzul és a kirekesztő vállalkozás piacellenes módon, mesterségesen tudja fenntartani árait és piaci pozícióját (EB [2013] 54. o.). A kirekesztő gyakorlat az azt elszenvető versenytársnál a legtöbb esetben elmaradt hasznot okoz,³⁰ a vásárlók esetében pedig a károsodás egyszerűbb példája az erőfölényes túlzó árazásával kapcsolatos áremelkedés mint kár. Az EUB *flyLAL versus Starptautiskā*-ügyben kifejtett

²⁸ C-435/18. sz. *Otis Gesellschaft m.b.H. és társai kontra Land Oberösterreich* és társai-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:1069, 32. pont.

²⁹ *Ibid.* 33. pont.

³⁰ Az elmaradt haszon kiszámítására vonatkozóan lásd: a Stockholms tingsrätt (Stockholmi Kerületi Bíróság) a T 32799-05 és T 34227-05 sz., (Europe Investor Direct AB és társai kontra VPC Aktiebolag) egyesített ügyekben hozott 2008. november 20-i ítélete.

álláspontja szerint egy légitársaság versenytársának a fogadó repülőtér által nyújtott szolgáltatási kedvezmény a kedvezményben nem részesülő légitársaság szempontjából olyan kizorító árazásnak minősülhet, amely az erőfölénnyel való visszaélés tilalmába ütközhet, megalapozva ezzel a kedvezményben nem részesülő vállalkozás kártérítési igényét.³¹ Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy erőfölénnyel való visszaélés esetén nem alkalmazható sem a Tpvt. 88/D. § (4) bekezdésének kárvétele, sem pedig a 88/G. § (6) bekezdésének 10 százalékos áremelkedésre irányuló vétele, vagyis a károsultnak bizonyítani kell a károsodás tényét és mértékét is.

A kár továbbhárítása, közvetlen vevők

A továbbhárításon azt a jelenséget értjük, amikor a károsult részben vagy egészben továbbhárította a versenyjogi jogsértésből eredő áreltérítést.³² A továbbhárítás kérdésének jelentőségét mutatja – egyúttal jelen tanulmányban való vizsgálatát indokolja – hogy a Bizottság az Irányelv megszületését követően egy terjedelmes tanulmányt publikált (*EC* [2017]), továbbá 2019-ben egy közleményt adott ki (*EB* [2019]), amellyel a nemzeti bíróságok jogalkalmazását igyekszik elősegíteni, egyúttal egysegésíteni (a közleményre a továbbiakban Bizottsági Iránymutatásként többször is hivatkozom). A továbbhárítás kérdésének fokozódó jelentősége tetten érhető az Irányelv megszületését követő tagállami bírósági gyakorlatban is, tekintettel arra, hogy a jogsértő vállalkozások körében gyakori védekezési stratégia a továbbhárításra való hivatkozás. Az Irányelv és a Tpvt. rendelkezéseiből, továbbá a Bizottság Iránymutatásából a továbbhárítás kérdésköre mind felperesi, mind pedig alperesi oldalról is megközelíthető, az alábbiakban bemutatott módon.

A továbbhárítás ténye

A továbbhárításon alapuló *védekezés lehetőségét (passing-on defence)* az Irányelv 13. cikke és a Tpvt. 88/G. § (2) bekezdése rögzíti. A továbbhárításra való sikeres hivatkozás esetén jogsértő vállalkozás nem kötelezhető a továbbhárított károk megtérítésére. A továbbhárítás intézménye dogmatikailag ezzel olyan *sui generis* jogintézménnyé lépett elő, amellyel az alperes anélkül élhet, hogy külön is megindokolná azt, hogy az áreltérítés továbbhárítása milyen alapon (jogalap nélküli gazdagodás elkerülése, káronszerzés tilalma stb.) teszi indokolttá a felperesi kárigény elutasítását vagy a kár csökkentését (*Csöndes–Fenyőházi* [2017] 168. o.). A magyar ítélkezési gyakorlat a továbbhárításra való hivatkozást nem kifogásként, hanem a kár, a vagyonszökkenés

³¹ C-302/13. sz. *flyLAL-Lithuanian Airlines AS kontra Starptautiskā lidosta Rīga VAS és Air Baltic Corporation AS*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2319, 47. pont.

³² Tpvt. 88/G. § (2) bekezdés.

bekövetkezésének hiányát megalapozó tényként értékeli, mely alapján továbbhárítás esetén a kár be sem következettnek minősül (Ibid.).

Ugyanakkor ahogyan arra a Bizottsági Iránymutatás is rámutat, a továbbhárítás intézménye nem csak a védekezést szolgálja. A közvetett vevők ugyanis arra a tényre is alapíthatják kártérítési keresetüket, hogy a jogsértés közvetlen vevői áthárították a jogsértés következtében megtörtént árnövekedést, aminek következtében a jogsértéssel okozott károsodás a közvetett vevőnél jelentkezik. Az Irányelv előtt a gyakorlatban ugyanakkor már a közvetlen vevők esetében is komoly viták bontakoznak ki a károsodás megtörténtének bizonyításával kapcsolatban, a közvetett vevők szintjén pedig még ennél is problémásabb volt bizonyítani, hogy a versenyjogi jogsértés következtében közvetett módon károsultak. Az Irányelv alapján a Tpv. a probléma kiküszöbölésére olyan vélelmet állít fel, amely alapján vélelmezni kell az árnövekedés áthárítását abban az esetben, ha 1. az alperes versenyjogi jogsértést követett el, 2. amely árnövekedést eredményezett az alperes közvetlen vevőjénél, 3. és a szóban forgó termékekből vagy szolgáltatásokból, vagy ezekből származtatott termékekből, illetve szolgáltatásokból a kárigénnyel fellépő vásárolt.³³ A jogtudomány viszonylag egységes álláspontot képviselt a vélelem felállításának szükségességében, hiszen ez a vélelem jelentősen megkönnyíti a határokon nagyon gyakran átnyúló ellátási láncokban keletkezett jogellenes anomáliák korrigálását (*de Sousa e Alvim* [2015] 245–246. o.).

A fentiek alapján a továbbhárítás jelentőségét az alperesi, illetve felperesi pozíció szempontjából a 4. táblázat mutatja be:

4. TÁBLÁZAT • A továbbhárítás egyszerre lehet anyagi jogi igény alapja, és védekezési eszköz a kárigénnyel szemben

	Védekezés	Igényérvényesítés
Jogalap	Irányelv: 13. cikk Tpv.: 88/G. § (2) bek.	Irányelv: 12. cikk (1) bek. Tpv.: 88/D. § (1), (2)
Bizonyítás	Alperes bizonyít ^a	Felperes bizonyít (közvetett vevő) ^b
Eredmény	Elmaradt haszon továbbra is érvényesíthető, de a felperes bizonyít ^c	3 konjunktív feltétel bizonyítása megdönthető vélelmet állít fel a továbbhárításra vonatkozóan ^d

^a Tpv. 88/G. § (2) bek., Irányelv 13. cikk 2. mondata.

^b Tpv. 88/G. § (1) bek., Irányelv 14. cikk (1) bek.

^c Tpv. 88/G. § (1) bek., Irányelv 12. cikk (3) bek.

^d Tpv. 88/G. § (3) bek., Irányelv 14. cikk (2) bekezdés.

A továbbhárított áreltérítés mértéke és az árnövekedésre vonatkozó vélelem

Az Irányelv 12. cikk (5) bekezdése a nemzeti bíróságok hatáskörébe utalja a továbbhárított árnövekedés mértékének megállapítását. A továbbhárítással okozott kár összszerszerűségét továbbra is a felperes közvetett vevőnek kell bizonyítania, mindazonáltal az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvével ellentétes len-

³³ Tpv. 88/G. § (3) bek., Irányelv 14. cikk (2) bek.

ne, ha a nemzeti bíróság pusztán azért utasítana el egy igényt, mert a fél nem tudja pontosan számszerűsíteni a továbbhárított hatásokat.³⁴ Az 5. táblázat bemutatja, hogy a Bizottsági Iránymutatás szerint a kár továbbhárításának vizsgálatának során melyek a potenciális bizonyítékok.³⁵

5. TÁBLÁZAT • Továbbhárítással kapcsolatos bizonyítékok a Bizottsági Iránymutatás alapján

Minőségi bizonyítékok	Mennyiségi bizonyítékok
<p>Egy vállalkozás üzleti magatartását, árképzési stratégiájának megértését segíti elő:</p> <ul style="list-style-type: none"> – szerződések – belső dokumentumok – pénzügyi/számviteli jelentések^a – tanúvallomások, – szakértői vélemények – ipari jelentések és piaci tanulmányok^b 	<p>Ökonometriai módszerek adataival függnek össze:</p> <ul style="list-style-type: none"> – eladási árak, kiskereskedelmi és fogyasztói árak – pénzügyi jelentések – szakértői vélemények – rendeltileg meghatározott árak – mennyiségben kifejezett forgalom – kedvezmények – inputköltségek és költségelemek

^a Lásd: Cour d'Appel de Paris (Párizsi Fellebbviteli Bíróság) 2014. február 27-i ítélete a 10/18285. számú ügyben (SNC Doux-Aliments Bretagne et al kontra Société Ajinomoto Eurolysine).

^b Lásd: a Sø- og Handelsretten (a dán Tengerészeti és Kereskedelmi Bíróság) 2015. január 15-i ítélete az SH2015.U-0004-07. számú ügyben (Cheminova A/S kontra Akzo Nobel Functional Chemicals BV et al).

A közvetett vevők vonatkozásában is nagy jelentőségű az Irányelv 17. cikk (2) bekezdésének azon rendelkezése, amely szerint kartellel elkövetett versenyjogi jogsértés esetén vélelmezni kell a károkozás tényét. A felállított vélelem megdöntése statisztikailag lehetetlen, csak a mértékét lehet a nullához közeli vagy azzal egyenlő mértékre szorítani (*Kohnz* [2017] 178. o.). Magyarországon a közvetett vevők számára különösen kedvező a Tpv. 88/G. § (6) bekezdésének azon rendelkezése, amely a kartellel okozott jogsértés esetén 10 százaléknyi árnövekedést vélelmez.³⁶ A károkozás vélelmének fennállása mellett azonban továbbra is a közvetett károsultat terheli annak bizonyítása, hogy az árnövekedést milyen mértékben hárították tovább, ez pedig az ellátási lánc alacsonyabb szintjén lévő vállalkozás számára különösen nehéz, hiszen számos olyan tényt kell figyelembe venni, amelyek összetett gazdasági modellek elemzését, szakértő(k) igénybevételét teszi szükségessé.

A továbbhárított kár megtérítésének hatékony követelését azonban nem csak az árnövekedésre vonatkozó vélelem segíti elő. Az Irányelv 14. cikke (1) bekezdésének utolsó fordulata alapján a felperes közvetett vevő – ésszerű mértékben – bizonyítékfeltárást kérhet az alperestől vagy akár harmadik személytől (akár a közvetlen vevőtől is).

Az árnövekedés továbbhárítására vonatkozó rendelkezések azonban számos további, elméleti kérdést felvetnek. Az Irányelv 15. cikke alapján közvetett vevők igényei esetén a számszerű áremelkedés mértékét a bíróságnak kell megbecsülnie, ez

³⁴ Bizottsági Iránymutatás, 33. pont.

³⁵ Bizottsági Iránymutatás 37. pont.

³⁶ Fontos tisztázni, hogy a Tpv. árnövekedésre vonatkozó vélelemről, nem pedig kárvélelemről rendelkezik. A kérdés további gyakorlati jelentőségével kapcsolatban lásd *Nagy* [2011].

pedig továbbra is komoly bizonyítási kihívás a károsult közvetett vevőnek.³⁷ További problémát vet fel, hogy elméletileg nem kizárt a kompenzáció teljes elmaradásának lehetősége. Ez az eset akkor merülhet fel, ha a közvetlen vevő ügyében a nemzeti bíróság megállapítja az árnövekedés továbbhárítását, ugyanakkor egy másik bíróság a közvetett vevő keresetét éppen az árnövekedés közvetett vevőre történő továbbhárításának hiányára hivatkozva utasítja el, hiszen ilyen esetben a jogsértő vállalkozás végső soron mentesül a kártérítés fizetése alól.

A továbbhárításon alapuló védekezés következtében érvényesítetlen kárigények problémája kapcsán szokatlanul progresszív álláspontra helyezkedett a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság, amikor megállapította, hogy a továbbhárításon alapuló védekezés nem elfogadható abban az esetben, ha az az adekvát kompenzáció nyilvánvaló elkerülését szolgálja. Ilyen helyzet akkor állhat elő, ha a kár sok közvetett vevő között, külön-külön viszonylag alacsony összegekre oszlik, éppen emiatt pedig a gyakorlatban valószínűtlen, hogy a tényleges károsultak kárigénnyel lépjenek fel a jogsértővel szemben.³⁸ A német bíróság álláspontja alátámasztása érdekében hangsúlyozta azt is, hogy a magánjogi jogérvényesítésnek fontos szerepe van az uniós versenyjogi normák hatékony kikényszerítésével összefüggésben. Kérdéses, hogy a magyar polgári jog rendszerébe hogyan illeszkedne a fenti szemlélet, figyelembe véve a káronszerzés tilalmának elvét. Mindenesetre egyáltalán nem találok ördögtől való feltételezésnek, hogy ezen megközelítés elterjedése valószínűleg nem növelné az engedékenységi kérelmek számát, márpedig bizonyos versenyhatóságok (köztük a Bizottság) erősen támaszkodnak erre az intézményre.

A VERSENYHATÓSÁGI HATÁROZATOK KÖTŐEREJE

A versenyhatósági határozatok szerepét a tanulmányomban a bizonyítékoktól elkülönülve vizsgálom, figyelemmel az Irányelv és a Tpvt. hatályos rendelkezéseire.³⁹ A hatósági határozatok jelentősége olyan számottevő a versenyjogi kártérítési perekben, hogy a nyomukban felmerülő kereseteket külön elnevezéssel úgynevezett követő kereseteknek (*follow-on*) hívjuk.⁴⁰ A versenyhatósági határozatok ugyanis nem egyszerű bizonyítéknak minősülnek, mivel a nemzeti versenyhatóságok jogerős döntésében megállapított versenyjogi jogsértés megtörténte vitathatatlanak

³⁷ A magyar implementáció annyiban megkönnyíti a bizonyítást, hogy a Tpvt. 88/G. § (6) bekezdése 10 százalékos áreltérítést vélelmez.

³⁸ BGH, 23.09.2020 - KZR 4/19, 51–52. pont.

³⁹ A versenyhatósági határozatok hagyományos bizonyítási rendszerből való kiemelése az Irányelvben élesen kitűnik: a nemzeti határozatok hatályával nem a bizonyítékok feltárásáról szóló II., hanem elkülönülve a III. fejezetben találkozhatunk

⁴⁰ Az *önálló (stand-alone)* és *követő (follow-on)* keresetek bemutatásával a tanulmány későbbi részében foglalkozunk.

tekintendő a bíróságok előtt indított kártérítési perekben.⁴¹ Ha a kérdéses határozatot más tagállamban hozták, akkor az a jogsértés *prima facie* bizonyítéka, vagyis az abban felállított vélelem adott esetben megdönthető.⁴²

Az Irányelv tehát jelentős változást hozott a határozatok kötőerejét tekintve, bár a kártérítési perekben való kötelező jellegüket a Tpvt. a 2017-től hatályos módosítása előtt is tartalmazta.⁴³ Joggyakorlat híján ennek hatásait egyelőre nem áll módomban elemezni, de a törvényszöveg vizsgálata előrevetíti a gyakorlati problémákat. A Tpvt. kimondja, hogy amennyiben az ügyben a GVH eljár, a bíróság kötve van a határozat jogsértést megállapító részéhez.⁴⁴ A jogszabály értelmezése körében – amennyiben szigorúan a törvényi szöveget vizsgáljuk – az látható, hogy a kötőerő a jogsértés megállapításához kapcsolódik, a határozat többi részéről – így a megállapított tényállásról – nem rendelkezik. Ennek ellenére kijelenthető, hogy a határozathoz való kötöttség tekintetében ennek is a jogsértést megállapító rendelkezéssel azonos minősítés alá kell esnie. Ezt támasztja alá az a kúriai állásfoglalás, miszerint a határozat megállapítása és rendelkező része nem választható el egymástól, az anyagi jogerő nem a határozat egy bizonyos szekciójához, hanem annak teljességéhez kötődik.⁴⁵ Abban az esetben, ha lehetőség nyílna a versenyhatóság határozataiban foglalt tényeket vitatni, azzal könnyen előállhatna olyan helyzet, amelyben a bíróság a felállított tényállásával a versenyhatóság határozatát megalapozatlanná teszi, ez azonban rendkívül súlyosan aláásná a jogrendszer egységességének követelményét (*Gelencsér* [2017] 339. o.). Az Irányelvet átültető 2016. évi CLXI. törvény indokolásának alábbi része azonban elbizonytalanítja a fenti megközelítést a Tpvt. vonatkozó (88/R. §) rendelkezése kapcsán:

- ◆ „hangsúlyozandó, hogy a versenyhatóság (...) döntése csak a jogsértés kérdésében köti a versenyjogi kártérítés tárgyában eljáró bíróságot, csak e megállapítás nem vitatható a polgári perben, amelynek bírósága a kártérítési igény egyéb kérdéseiben szabadon dönt”

A megfogalmazás arra enged következtetni, hogy az eljáró bíróságot valójában mégsem köti a versenyhatóság által megállapított tényállás. Utóbbi megközelítést erősíti az Irányelv (34) preambulumbekkezdése is, mely kifejezi, hogy a versenyhatóság megállapítása csak a jogsértés jellegére, személyi, tárgyi, földrajzi, anyagi és földrajzi hatókörére terjedhet ki.

⁴¹ Irányelv 9. cikk (1) bek.

⁴² Irányelv 9. cikk (2) bek.

⁴³ 2014-ig ugyanakkor nem volt egységes álláspont a kérdésben. A joggyakorlat és jogirodalom elfogadott nézetét a határozatok kötelező erejével kapcsolatban a Kúria EHG 2012.1 számú elvi határozata vonta kétségbe és írta felül, amikor a Tanács az akkor hatályos törvényszöveg vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy a bíróságot csak abban az esetben kötik a GVH határozatai, amennyiben eljárását a polgári per megindulásáról való tudomásszerzés nyomán kezdeményezte.

⁴⁴ Tpvt. 88/R. § (1) bek. a)–b).

⁴⁵ EBH2006. 1415

A másik lényeges kérdés, hogy az Irányelv a jogsértés megállapításával kapcsolatban mondja ki a bíróság kötöttségét, nincs ugyanakkor szó arról az esetről, amikor a versenyhatóság jogerős határozatában a jogsérelem hiányát állapítja meg. Ahhoz, hogy e rendelkezést megfelelően értelmezzük, szükséges a jogalkotó szándékát megvizsgálni. A versenyhatósági határozatok vitathatatlanságát megalapozza a következetesség igénye, a jogrendszer egységességének elvárása, és olyan eljárásjogi alapelvek, mint a pergazdaságosság (*Komninos* [2007] 1425. o.). Ezek az indokok természetes módon fennállnak abban az esetben is, ha a határozatban az kerül rögzítésre, hogy nem történt jogsértés. Amennyiben a versenyhatóság határozatában nem állapítja meg egy cselekmény jogellenességét, abban az esetben a bíróság sem juthat ellenkező következtetésre a hatáskör elvonásának tilalmára tekintettel, így jogellenességet kizáró ok áll fenn.⁴⁶

Önálló (stand-alone) és követő (follow-on) keresetek

A károsult pereket alapvetően két csoportra oszthatjuk. *Stand-alone*, vagyis „önálló” keresetről abban az esetben beszélhetünk, ha az eljárás során a felperes számára nem áll rendelkezésre versenyhatósági határozat. Ezekben az esetekben – a jogsértés bekövetkeztének körében vitathatatlannak tekintendő versenyhatósági döntés hiányában – a kártérítési igényét érvényesíteni kívánó személynek a károkozó magatartást jogellenességét is bizonyítani kell. A *follow-on*, vagyis „követő” keresetek esetében ellenkező helyzet áll fenn: a polgári pert – főszabály szerint – a versenyhatósági jogsértést megállapító határozat meghozatalát követően, arra alapozva indítják meg, ezzel jelentősen könnyítve a felperes helyzetén. A magyar versenytörvény kifejezetten kezeli azt a helyzetet, mikor a GVH a már folyamatban lévő kártérítési per kapcsán versenyfelügyeleti eljárást indít. Ilyen esetben a bíróság a versenyfelügyeleti eljárás végleges lezárásáig köteles a pert felfüggeszteni.⁴⁷ A magyar jogalkotó ugyanakkor rögzítette, hogy a hatósági eljárás lezárultával az eredetileg önállóként indított per követő keresetté alakul.⁴⁸

Az önálló és követő keresetek közötti megkülönböztetés kérdése felmerült az angol *Media Saturn GmbH & versus Toshiba IS*-ügyben is.⁴⁹ A Bizottság döntése nyomán indult kártérítési per határozatainak címzettjei nem az alperesek voltak, hanem azok leányvállalatai, ezáltal az angol ítélőtáblát nem kötötte a Bizottság jogsértést megállapító határozata. A per során ugyanakkor a kartellhatározatot bizonyítékként felhasználták. Az ügy elsősorban a kapcsolt vállalkozások felelősségének kérdésére épült,⁵⁰ rávilágít azonban, hogy a versenyjogsértést megállapító határozat

.....
⁴⁶ BH2004.151.

⁴⁷ Tpv. 88/B. § (7) bek.

⁴⁸ Tpv. 88/B. § (8) bek.

⁴⁹ [2019] EWHC 1095 (Ch).

⁵⁰ A Toshiba leányvállalataként a Toshiba Information Systems (UK) Ltd (TIS) olyan tevékenységekben vett részt, amelyek fontosak voltak a kartell működéséhez. Ezek közé tartozott a kartelltermékek

csak azokkal szemben alapozza meg a károkozás vélelemét, akivel szemben a nemzeti hatóság vagy a Bizottság a károkozó magatartást megállapította. Ez a felfogás azonban nehezen egyeztethető össze az Irányelv 9. cikk (1) bekezdésével, amely alapján a versenyjogi jogsértés nem vitatható – nincs tehát szó arról, hogy csak az eljárás alá vont ügyféllel szemben érvényesül a határozatok vitathatatlansága.

Az önálló keresetek bizonyítással kapcsolatos többletkövetelményeire hívja fel a figyelmet a francia *Avi Charente versus Lactalis & Nestlé*-ügy.⁵¹ Az *Avi Charente* édességipari vállalat azzal vádolta az alpereseket – a *Lactalis Groupot* és *Nestlé Ultra Frais*-t –, hogy azok visszaélnék a francia desszertpiacon meglévő domináns szerepükkel, erőfölényükkel, és felfaló árazással, valamint a hírnevének rontásával próbálják a felperest kiszorítani a piacról. Versenyhatósági határozat hiányában a legfőbb bizonyíték a francia gazdasági minisztérium által lefolytatott vizsgálat volt, amelyet azonban az ítéletábra nem talált elégségesnek. Felmerült továbbá a kereset megindításával kapcsolatban a visszaélés-szerűség,⁵² és végül emiatt az alperesek helyett magát az *Avi Charente*-t marasztalta a bíróság.

A kárigény önálló keresetként való érvényesítése tehát jelentősen megnehezíti a károsult dolgát, ugyanakkor a követő perek során is találkozhatunk a jogosultak szempontjából hátrányos jelenségekkel. Az egyik legmeghatározóbb negatív jellemző ahhoz a szabályhoz kapcsolódik, hogy versenyhatósági eljárás, valamint polgári peres eljárás nem folyhat párhuzamosan. A magyar versenyszabályozás értelmében az önálló keresetként indult eljárások is követővé alakulnak, ha a GVH határozatot hoz, ez ugyanakkor azzal járhat, hogy a felperes kénytelen kivárni a hatósági eljárás végét. A magyar bíróságok előtt egy felperes az ezzel kapcsolatos veszélyekre a jogmegóvás kérdésével összefüggésben hivatkozott – még ha a magyar bíróság ezt figyelmen kívül is hagyta.⁵³

A magyar kártérítési jogban a hazai perrendtartás szabályai szerint a felperes pozíciójában helyezkedik el a bizonyítási érdek.⁵⁴ A követő kereseteknél ez némileg módosul,⁵⁵ miután a jogsértés tényének bizonyítására már nincs szükség, illetve a Tpv. maga is bevezetett törvényes vélelmeket. Kartellel okozott versenyjogi jogsértés esetén például – megdönthető – vélelem terjed ki az okozatiságra⁵⁶ és magára az árnövekedésre is.⁵⁷ Ez ugyanakkor *prima facie* helyzetet teremt. A *Teherautó-kartell* nyomán

.....
minősülő színes televíziókészülékek gyártása, a termékek továbbértékesítése. A TIS-nek emellett közvetlen kereskedelmi kapcsolata volt a felperesekkel, többek között a transzformált termékek értékesítésével kapcsolatos bónuszok vonatkozásában.

⁵¹ Cour d'appel de Paris *RG 17/21063* sz. ügyben 2019. március 13-án hozott ítélete.

⁵² Az alperesek azzal érveltek, hogy a perindításra a felek közötti vertikális forgalmazó–beszállító viszony körében zajló tárgyalásoknak a felperesre nézve kedvezőbb kimenetel elérése miatt került sor.

⁵³ Gf. 30.075/2017/5.

⁵⁴ Pp. 265. § (1) bek.

⁵⁵ Tpv. 88/A. § (2) bek.

⁵⁶ Tpv. 88/D. § (4) bek.

⁵⁷ Tpv. 88/G. § (6) bek.

a stuttgarti tartományi bíróság előtt indított kártérítési perben⁵⁸ a bíróság egyértelművé tette, hogy a *prima facie* bizonyítékok olyan eseménylánc esetén alkalmazhatók, amely alapján az a tapasztalat vonható le, hogy abból a bizonyítási szándékozott tény következik. A bíróság az adott ügyben a mennyiségi és fogyasztói kártellekkel kapcsolatban kifejtette, hogy a *prima facie* bizonyítékoknak nincs olyan elfogadott okozatossági lánc, amely alapján a vélelem a károkozásról önmagában megállna, ezért a felperesnek ténybeli vélelemre kell hivatkoznia, törvényi vélelem nem áll fenn.⁵⁹

Az Irányelv ugyanakkor a bizonyítással összefüggésben jelentős változásokat vezetett be, amelyek a károsulti perek felperesei számára a bizonyítási nehézségeket hivatottak orvosolni. Itt a megfogalmazott cél – vagyis a belső piacon érvényesülő torzulásmentes verseny – megköveteli, hogy a jogosultaknak nyújtott „mankók” ne eredményezzék az információs aszimmetria inverz reprodukálását. A továbbiakban az Irányelvnek a bizonyítékok feltárására vonatkozó szabályrendszerét mutatom be.

BIZONYÍTÁSI KÉRDÉSEK A KÁRTÉRÍTÉSI PEREKBEN

A bizonyítékok feltárása, valamint a versenyjogsértések esetében jellemző információs aszimmetria feloldása kulcsfontosságú terület az Irányelvben. A Bizottságnak az Irányelvben megfogalmazódó kifejezett szándéka az egyenlő esélyek minél szélesebb körű biztosításának megvalósítása.⁶⁰ Ennek nyomán jelentősen erősödött a károsult pozíciója azáltal, hogy bizonyos körülmények teljesülése és kérése esetén a bíróság gyakorlatilag bárkit kötelezhet arra, hogy a birtokában álló bizonyítékokat rendelkezésre bocsátsa.⁶¹

Ez kétségkívül jelentős perbeli előnyt jelent, ugyanakkor a Bizottság több korlátozás bevezetése mellett bizonyos kérdéseket nyitva hagyott. Annak eldöntésére, hogy mikortól lehet a bizonyíték feltárására irányuló indítványt megalapozottnak tekinteni, a nemzeti jogalkotás, illetve a tagállami bírói gyakorlat jelent, illetve fogadni iránymutatást.

A magyar jogban a bizonyítékok feltárásának szabályait a Tpv. 88/J. § – 88/P. § közötti rész tartalmazza. A törvény együtt határozza meg a magán- és hatósági kézben álló bizonyítékok feltárásnak szabályait:

- ◆ „a bíróság [...] meghatározott irat és egyéb bizonyítási eszköz, illetve ezek meghatározott körének, kategóriájának vagy meghatározott adatainak vagy az adatok meghatározott körének, kategóriájának bemutatására, illetve közlésére kötelezhet...”⁶²

⁵⁸ LG Stuttgart 45 O 1/17.

⁵⁹ lásd még: BGH, 11.12.2018, KZR. 26/17.

⁶⁰ Irányelv (15) preambulumbekkezdés.

⁶¹ Irányelv 5. cikk (1) bek.

⁶² Tpv. 88/J. § (1) bek.

Ez a megfogalmazás tágan értelmezi a feltárható bizonyítékok körét, ugyanakkor az Irányelv nyomán a magyar versenytörvény is tartalmazza a feltárássra kötelezés során alkalmazandó arányossági tesztet,⁶³ valamint az Irányelv kifejezetten fellép az úgynevezett *fishing expedition*⁶⁴ ellen, vagyis amikor a felperes általánosságban, konkrét cél nélkül kéri másik fél birtokában lévő dokumentumok vagy adatok bizonyítékként történő feltárását.

A bizonyítás – a köz- és magánérdek ütköző pontja

A versenyjogsértések során a magánjogi igényérvényesítésekkel összefüggésben kulcskérdés az egyéni és a közérdek egymással való viszonyának rendezése. Az Irányelvben megfogalmazott lényegi alapvetések vizsgálatánál megfigyelhető, ahogy a Bizottság az egymással sok esetben erősen konkuráló érdekek⁶⁵ között a lehető legoptimálisabb egyensúlyi állapot elérésére törekedett. Ennek teljesülésével kapcsolatban – ugyanakkor – már az Irányelv elfogadásának idejében is felmerültek kérdések, az elmúlt évek tapasztalatai nyomán pedig továbbra is találkozhatunk bizonytalanságokkal. Az Irányelv legfontosabb rendelkezései körébe tartozó bizonyítási kérdésekkel összefüggésben korábban is születtek olyan vélemények, amelyek vagy a magánjogi, vagy a közjogi jogérvényesítés másikkal szembeni túlzott érvényesülését predesztinálták az Irányelv rendelkezései nyomán. Az elmúlt évek bírói gyakorlata alapján megállapítható, hogy ezek az aggodalmak nem teljesen alaptalanok.

Az Irányelv a károsulti perek rendszerében alapvetően két részre osztja a keresetekben felhasználható bizonyítékok körét. A megkülönböztetés alapja, hogy a bíróság kit kötelezhet a bizonyítékok feltárására. Ez alapján megkülönböztethetjük a *magánszemélyek birtokában álló bizonyítási eszközöket*,⁶⁶ valamint azokat, amelyeket valamely *hatóság ügyiratai* tartalmaznak. A bizonyítékok feltárására így előbbi esetben – amennyiben a bizonyítási eszköz a perben ellenérdekű fél, illetve egyéb személyek kezelésében áll – a polgári peres normák, míg utóbbi helyzetben az általános közigazgatási hatósági szabályok, valamint versenyjogi rendelkezések irányadók (Horváth [2015] 195. o.)

Az uniós, illetve a magyar jogalkotó a közjogi forrású bizonyítékok feltárásának és felhasználásának szabályozása során, ahogyan azt látni fogjuk, a közjogi és magánjogi jogérvényesítés egymáshoz való sajátos viszonyát igyekszik figyelembe venni. Az Irányelvben lefektetett szabályokból is világosan kitűnik, hogy nehéz megtalálni az ideális súlypontot – az egyik félnek tett engedmény a másik félnek szükségképpen

⁶³ 59 Irányelv 5. cikk (3) bek. a)–c); Tpv. 88/K. §.

⁶⁴ Azok az indítványok, amelyek nem konkrét bizonyíték feltárására irányul, hanem egy jelentős adathalmaz megismerését célozza, amelyből feltehetően később a kereset szempontjából lényeges információt is kinyerhető (lásd *Doherty–Fitzpatrick* [2015] 34. o.).

⁶⁵ A közjogi jogérvényesítés immanens kritériuma a közérdek védelme, így az eszköztára és célkitűzése preventívjellegű, szemben magánérdekkel, amely sérelme esetén a bekövetkezett hátrány reparációjára koncentrál.

⁶⁶ Ez akár az ellenérdekű fél vagy egyéb harmadik személy birtokában is lehetnek.

hátrányt okoz. Ennek okán a közjogi forrású bizonyítékokhoz való hozzáférés idején és azok felhasználása során is elsődleges figyelmet kell fordítani az Irányelvben megfogalmazott koherens kölcsönhatás követelményére.⁶⁷

A bizonyítás egyes kérdései a versenyjogsértések miatt indult kártérítési perekben

A versenyjogi jogsértésekre általánosan jellemző az összetettség, és az erős tényfüggőség, ami a kártérítési követelések esetében jelentősen megnehezíti az arra való jogosultság fennállásának bizonyítását (OECD [2020] 14. o.). Az Irányelv implementációjának tárgyalásakor már kitértem arra, hogy a bizonyítékok feltárásának körében az Irányelv milyen lehetőségeket biztosít a felperesek számára a releváns információkhoz való hozzáférés előteremtése érdekében. A megfelelő egyensúly céljából ugyanakkor az Irányelv határozott követelményeket ír elő bizonyítékok feltárására vonatkozó indítvány tartalmával szemben (6. táblázat)

6. TÁBLÁZAT • A bizonyítékok feltárásával kapcsolatos követelmények az Irányelvben

„Ésszerű és rendelkezésre álló információkra vonatkoznak” ^a	Azon bizonyítékok a feltárásának lehet helye, amelyek alapján a felperes bizonyítani tudja, hogy az alperes magatartása következtében kárt szenvedett.
„Releváns” ^b	A korábban már említett fishing expedition gyakorlat megakadályozását szolgáló követelmény.
„Lehető legpontosabban meghatározott bizonyítékok” ^c	E követelmény szorosan kapcsolódik a relevanciához. Az Irányelv szövege alapján valószínűsíthető, hogy a bíróságok ezen követelmény értékelését eseti jelleggel fogják elvégezni, és majd az egyes ügyek jellegzetességeinek elemzésével lehet koherens képet kapni a követelmény mibenlétéről.
„Az arányosság követelménye” ^d	Az Irányelv arányossági tesztet ír elő a bíróságok számára a bizonyítékok feltárásának kérdésében. A teszt lényege, hogy annak eldöntése, hogy egy bizonyítási eszköz feltárható-e, az ügyben részt vevő, valamint egyéb harmadik felek jogos érdekeinek egymáshoz viszonyított vizsgálatával dönthető el.
„Az ellenkezés lehetősége” ^e	Az ellenkezés lehetősége alapján a bíróság minden fél számára lehetővé teszi, hogy a feltárást megelőzően előadhassa érveit, egymás álláspontjával szemben ellenvetéseket fogalmazzanak meg. ^f

^a Irányelv 5. cikk (1) bek. ^b Ibid. ^c Ibid. 5. cikk (2) bek. ^d Ibid. 5. cikk (3) bek. ^e Ibid. 5. cikk (7) bek.

^f C-530/12 sz. *Belső Piaci Harmonizációs Hivatal (védjegyek és formatervezési minták) (OHIM) kontra National Lottery Commission* ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:186, 54. pont.

Az Irányelv által felállított követelményekkel több európai ügy is foglalkozott. A *Carglass*-ügyben a Törvényszék a bizonyítékok nyilvánosságra hozatalával kapcsolatban kifejtette, hogy önmagában az nem tagadható meg az EU átláthatósági irányelvére⁶⁸ hivatkozással, és a bizonyítási terhet megfordítva utasította a Bizottságot annak bizonyítására, hogy a dokumentumokra nem vonatkozik a titkos vagy üzleti információk közzétételének tilalma.⁶⁹

⁶⁷ Irányelv (6) preambulumbekkezdés.

⁶⁸ 2003/6/EK irányelv.

⁶⁹ T-465/12 sz. *AGC Glass Europe és társai kontra Európai Bizottság*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:T:2015:505, 47. pont.

A *Pilkington*-ügyben a bizonyítékok pontos és legszűkebb meghatározottságával foglalkozott a Törvényszék. Az ügyben a versenyhatóságok dokumentumaival kapcsolatban megállapításra került, hogy azok általános közzététele egyértelműen ellentétes a legpontosabban és legszűkebben való meghatározottság követelményével. Az ítéletben további magyarázatként az arányosság kérdésével is foglalkoztak, kimondva, hogy az arányosság elve abban az esetben tud maradéktalanul érvényesülni, ha az érintettek érdekeinek védelme korrelál a bizonyítékok közzétételeivel.⁷⁰

Mindemellett a Bizottság 2020-ban a nemzeti bíróságoknak címzett ajánlást tett közzé annak érdekében, hogy a bizonyítékok feltárására a *bizalmas információk* lehető legszélesebb körű védelme mellett kerülhessen sor (*EB* [2020] 19. és 20. pont). A bizottsági ajánlás összegyűjti, hogy korábban az uniós bírósági gyakorlatban milyen szempontok alapján hogyan határozták meg a bizalmas információk körét (*EB* [2020] 20. pont). Ezt követően az arányosság követelményét szem előtt tartva olyan gyakorlati megoldásokat mutat be, amelyek segíthetnek valamennyi fél számára elfogadható megoldást találni azokban az esetekben, amikor a teljes kártérítéshez való jog gyakorlása – a bizonyítékokhoz való hozzáférés által – súlyosan sértheti a feltárásra kötelezett valamely egyéb jogát vagy jogos érdekét.

A bizonyítékokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos, a fentiek szempontjából releváns további joggyakorlatot a 7. táblázat foglalja össze.⁷¹

7. TÁBLÁZAT • A bizonyítékokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos joggyakorlat az EUB esetjogából

Az ügy neve és száma	Leírás
C-365/12 (EnBW-ügy)	Az üggyhöz tartozó bizottsági dokumentumok esetében mindig esetről esetre, valamennyi releváns tényezőt figyelembe véve kell döntenie arról, hogy a dokumentum feltárható-e.
C-530/12 (OHIM-ügy)	A kontradikció lehetőségét a bíróság előtt a bizonyíték feltárására kötelezett személy számára biztosítani kell, a felek a bizonyíték feltárásának kérdésében vitát folytathatnak, a bíróság elrendelő határozatával szemben kifogást emelhetnek.
T-465/12 (Carglass-ügy)	A bizonyítékok nyilvánosságra hozatala önmagában nem tagadható meg az EU átláthatósági irányelvére való hivatkozással.
T-462/12 (Pilkington-ügy)	Az ügyben a versenyhatóságok dokumentumaival kapcsolatban megállapításra került, hogy azok általános közzététele egyértelműen ellentétes a legpontosabban és legszűkebben való meghatározottság követelményével. Az ítéletben további magyarázatként az arányosság kérdésével is foglalkoztak, kimondva, hogy az arányosság elve abban az esetben tud maradéktalanul érvényesülni, ha az érintettek érdekeinek védelme korrelál a bizonyítékok közzétételeivel.
T-677/13 (Axa versus Bizottság-ügy)	Az engedékenységi nyilatkozat érdemi tartalma nem ismerhető meg, az abban található hivatkozások azonban igen.
C-162/15 (Evonik-ügy)	A Bizottság által a versenyjogsértést megállapító határozatának megismerése nem eredményezi az engedékenységi nyilatkozatok megismerhetőségét, így önmagában az, hogy egy vállalkozás engedékenységi programban vett részt, megismerhető.

⁷⁰ T-462/12 sz. *Pilkington Group Ltd kontra Európai Bizottság*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:T:2015:508, 87. pont

⁷¹ A 7. táblázat nem tartalmazza az EUB azon korábbi döntéseit, amelyek az engedékenységi iratokhoz való hozzáférést teszik lehetővé, mivel a kérdést – az alábbiakban bemutatottak szerint – az Irányelv egyértelműen rendezi.

A versenyhatóságok ügyirataiban szereplő bizonyítékok

A követő (*follow-on*) keresetek esetében nem csupán a versenyhatóságok határozatainak van komoly jelentősége, hanem mindannak az iratanyagnak, információösszeségnek, amely a közjogi jogérvényesítés során a hatóság birtokába került, vagy az alatt keletkezett. Ezek a károsulti perekben a bizonyítók különleges kategóriáját képviselik. Jelentőségük abban rejlik, hogy a hatósági eljárásban összegyűjtött és rendszerezett információtömeg a perben részt vevő felek számára – különösen a felperes esetében – olyan bizonyítékokat tartalmazhatnak, amelyeknek a felkutatása és megismerése alapesetben lehetetlen, vagy aránytalan nehézségek árán lenne csak elérhető.

A korábbiakban már részletesen kifejtettem az információs aszimmetria feloldására tett lépéseket – ennek sorába a versenyhatóságok eljárása során keletkezett ügyiratok bizonyítékként történő felhasználása is beilleszthető. Ugyanakkor a bizonyítékfeltárás során ütköző, egymással konkuráló érdekek között ezen a területen a legkényesebb egyensúlyt teremteni. Az Irányelv preambulumban megfogalmazott két lényeges célkitűzés az, hogy a bizonyítékfeltárás során a versenyhatóságok jogérvényesítése, valamint a jogsértések felderítésére és megelőzésére szolgáló együttműködési mechanizmusok nem szoríthatók háttérbe.⁷² Ennek megfelelően ezen bizonyítékok feltárása közben a fentebb vizsgált elvek mellett további követelményeknek kell érvényesülnie.

Egyfelől az arányossági teszt elvégzésekor a bíróság köteles figyelembe venni, hogy a fél nem általánosan jelölte-e meg a feltárni kért dokumentumokat, illetve hogy a bizonyítékfeltárást az adott kártérítési keresettel kapcsolatban kéri-e. Továbbá általános jelleggel figyelembe kell vennie a közjogi jogérvényesítés eredményességének védelmét.⁷³ Ezek a feltételek elsősorban arra irányulnak, hogy a versenyhatóságok vizsgálati tevékenységét a lehető lekisebb mértékben érje zavaró tényező (*Rodríguez* [2018] 37. o.).

A versenyhatósági ügyiratokkal kapcsolatosan a legjelentősebb rendelkezés a *fekete- és szürkelista* bevezetése. Az előbbin azokat a dokumentumokat és adatokat kell érteni, amelyeket az Irányelv általánosan, mérlegelés nélkül kiemel a feltárható bizonyítékok rendszeréből: az engedékenységi nyilatkozatok, valamint a sikeres egyezségi beadványok sorolandók ebbe a körbe.⁷⁴ Ezek a dokumentumok soha nem tárthatók fel a kártérítési perekben. A Bizottság álláspontja szerint az együttműködő vállalkozások adott esetben hátrányosabb helyzetbe kerülhetnek egy kártérítési per során, amennyiben engedékenységi vagy egyezségi nyilatkozatot tesznek, és ezek a versenyhatóság birtokában lévő iratokra vonatkozó bizonyítékfeltárás szabályai szerint megismerhetők lennének.⁷⁵ Annak érdekében, hogy a jogsértő vállalkozásokat

⁷² Irányelv (23) preambulumbekkezdés.

⁷³ Ibid. 6. cikk (4) bek. a)–c).

⁷⁴ Irányelv 6. cikk (6) bek.

⁷⁵ Irányelv (26) preambulumbekkezdés.

ne tartsa vissza az együttműködéstől a magánjogi igényekkel kapcsolatos negatívabb pozíció lehetősége, ezek a dokumentumok felmentés alatt állnak a megismerhetőség tekintetében.⁷⁶ A szűrkelistán szereplő dokumentumok esetében az jelenti a különbséget, hogy a feltárás nem kizárt, ugyanakkor az csak a hatósági eljárás jogerős befejezését követően rendelhető el. A szűrkelistához tartoznak a kifejezetten a versenyhatóság részére létrehozott információk, a feleknek megküldött információk, valamint a visszavont egyezségi beadványok.⁷⁷

Az engedékenységi politika és a kártérítési keresetek egyaránt azt a célt szolgálják, hogy a versenyjogsértésekkel szemben visszatartó erőként funkcionáljanak, ugyanakkor egymás hatékonyságára hatással vannak (*EKB* [2005]). E kölcsönhatás jogi úton való szabályozásának két útja az engedékenységi programok során keletkezett iratok hozzáférhetőségének, valamint az engedékenységi kedvezményben részesült vállalkozások kártérítési kötelezettségének mértékének korlátozása (*Cauffman* [2011] 184. o.). Az Irányelv az előbbi lehetőséget intézményesítette.⁷⁸ Az Irányelvben bevezetett egyértelmű szabályok alapján a nemzeti bíróságok számára a korábban gyakorolható mérlegelési lehetőség kizárt, és valamennyi engedékenységi nyilatkozat feltárására irányuló indítványt kötelesek elutasítani (*Drexel* [2016] 144. o.).

Az engedékenységi nyilatkozatok felhasználhatóságának kérdése ugyanakkor a kartellügyek magánjogi jogérvényesítésében már az Irányelv előtt is konfliktusos kérdés volt. A *Pfleiderer*-ügyben az EUB utat nyitott az engedékenységi kérelmekhez való hozzáférésnek, bár a tagállami bíróságokra bízta a közcél és a magánjogi érvényesítés közötti érdekellentét mérlegelését.⁷⁹ A *Donau Chemie*-ügyben az EUB nem kívánt a magán- és közérdek érvényesítés között az egyértelmű elsőbbségi viszonyt kialakítani, e helyett azonban rámutatott, hogy az engedékenységi iratokhoz való hozzáférés maradéktalan kizárása magát a kártérítéshez való jogot sértené.⁸⁰ Nyilvánvaló, hogy az Irányelv implementációjával ez a megközelítés nem alkalmazható a továbbiakban. Bár a Bizottság szándéka egyértelműen az engedékenységi

⁷⁶ Az Irányelv feketelistáját a Tpv. is tartalmazza [88/N.§ (1)].

⁷⁷ Irányelv 6. cikk (5) bek.

⁷⁸ Az Egyesült Államokban a magánjogi kártérítési felelősség korlátozása is ismert: az Antitrust Criminal Penalty Enhancement and Reform Act értelmében a kartell bejelentője amennyiben a kártérítési per felperesével megfelelően együttműködik a kartell feltárásában, a kártérítési felelőssége a tényleges kár megtérítéséig terjed – ez a szabály ugyanakkor az EU-ban is érvényesül azzal, hogy a Kártérítési irányelv a büntető kártérítést kizárja. Megjegyzendő továbbá, hogy az Irányelvet megelőző két fontos dokumentum, a Zöld, illetve a Fehér könyv is tartalmazott javaslatot arra vonatkozóan, hogy az engedékenységi nyilatkozatot tett vállalkozás kártérítési felelősségét valamilyen módon korlátozzák (*EKB* [2005])

⁷⁹ Lásd a C-360/09 sz. *Pfleiderer AG kontra Bundeskartellamt*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:389 32. pont. Az ügy nyomán *Pfleiderer-doktrínának* nevezett megállapítások lényege, hogy a nemzeti bíróságok adott esetben engedélyezhetik az engedékenységi nyilatkozatokban lévő információk megismerhetőségét, a döntés meghozatala során ugyanakkor az uniós jog által védett érdekekre különös figyelmet kell fordítani.

⁸⁰ C-536/11 sz. *Bundeswettbewerbbehörde kontra Donau Chemie AG és társai*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2013:366, 27. pont.

programok és a kartellekkel szembeni sikeres közjogi fellépés elősegítése és megoldása, az Irányelvet érő kritikák egy része továbbra is arra irányul, hogy az egyéni jogérvényesítés erodálja a kartellezőkkel való együttműködési mechanizmusokat.⁸¹

Az Irányelv Tpv. -be átültetett szabályai által – miszerint azokra az információkra sem rendelhető el a bizonyítékként való feltárás, amelyből az engedékenységi nyilatkozat tartalmáról következtetés vonható le – Magyarországon is teljeskörűen érvényesül az engedékenységi iratok mentesülése. A kártérítési ügyben eljáró bíróságnak lehetősége van arra, hogy kérelemre megvizsgálhassa, hogy egy irat engedékenységi nyilatkozat vagy arra vonatkozó információkat tartalmaz-e.⁸² Felmerül ugyanakkor annak a kérdése, hogy az együttműködő vállalkozás nem kerülhet-e így is lényegesen rosszabb pozícióba azzal, hogy a jogsértésben való részvételét jelenti. Példával szemléltetve: egy vállalat maga tárja fel a GVH-nak a részvételével megvalósuló kartellt. Adott esetben a hatósági bírság alól mentesül, ugyanakkor a versenyhatóság határozatában ő is feltűnik majd – a határozatok nyilvánossága nyomán pedig az esetleges károsultak kártérítési keresetet indíthatnak a vállalat ellen.

Az Irányelv által bevezetett szabályok azonban pozitív hozadékkal is szolgálhatnak a magyar engedékenységi politikának. Ezzel kapcsolatban korábban több esetben is felmerültek hitelességi aggályok,⁸³ és megjegyzendő, hogy a Tpv. rendelkezései szerint nincs semmilyen akadálya – legfeljebb súlyosító tényező (*Bacher* [2014] 664. o.) –, hogy a kartell létrehozását kezdeményező vállalkozás maga folyamodjon mentesülésért, bizonyítékokat szolgáltatva a kartellben részt vevő versenytársaival szemben – így akarván kiszorítani őket a piacról. A kártérítési keresetek mindkét esetben elrettentő hatással lehetnek a rosszhiszeműen eljáró vállalkozásra. Arra vonatkozóan, hogy az engedékenységi politika Magyarországon megszenved-e a kártérítési perek hatását, csak azután lehet következtetést levonni, hogy ezek a keresetek megindulnak – e körben fontos szerepe lesz majd a bíróságoknak, hogy miképpen döntenek majd az engedékenységi eljárás iratainak bizonyítékként való feltárásáról. Az *OECD* [2018] (9. o.) és egyéb szerzők (*Ysewin* [2018] 56. o., *MacCulloch–Wardhaugh* [2012]) is felhívják ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a gyakorlatban a piaci szereplők engedékenységi kérelemmel kapcsolatos döntései során jelentős szempont az esetleges kártérítési perek veszélye.

⁸¹ létezik olyan álláspont, miszerint a 2003/6/EK irányelv (Átláthatósági irányelv) nyomán közzétett dokumentumok felhasználhatók bizonyítékként a kártérítési perekben. Ez – játékméleti megközelítésbőlvezetve – negatív hatással lehet az engedékenységerőtt folyamodók együttműködési hajlandóságára (lásd *Kirst–Van den Bergh* [2016]).

⁸² Tpv. 88/N. § (5) bek.

⁸³ Ezzel találkozhatunk például a T-120/04. sz. és a T-109/02., T-118/02., T-122/02., T-125/02., T-126/02., T-128/02., T-129/02., T-132/02. és T-136/02. sz. egyesített ügyekben, amellyel kapcsolatban az ítélkezési gyakorlat megállapította, hogy csak a saját magára kifejezetten terhelő nyilatkozatot lehet megbízható bizonyítéknak tekinteni, és azt, hogy amennyiben a többi részt vevő vállalkozás vitatja mellőzésért folyamodó nyilatkozatába foglalt körülményt, egyéb alátámasztó bizonyíték hiányában azt nem lehet elfogadni.

ÖSSZEFOGLALÁS – VERSENYJOGI KÁRTÉRÍTÉSI PEREK TENDENCIÁI

Tanulmányomban elsősorban az Irányelv hatására bekövetkezett változásokat kívántam bemutatni a károsulti perekre vonatkozóan. A tagállami bíróságok értelmezési és jogalkalmazói gyakorlata, valamint az EU által közzétett iránymutatások nyomán szignifikánsan kezd megmutatkozni, hogy a versenyjogsértések nyomán induló kártérítési perekről a jelen – és várhatóan Magyarországon a közeljövő – meghatározó jogi jelenségei körében beszélhetünk.

Az Irányelv tagállami jogok egységesítésére irányuló törekvés szempontjából jelentős mérföldkőnek tekinthető. Az Irányelv létrejötte előtt a tagállami szabályozások rendkívül heterogén képet festettek, amely a károsultakat gyakran érdekelte tette a „*forum shopping*”-ban.⁸⁴ Az új szabályozás implementálásával a tagállami anyagi jogszabályok sok szempontból hasonlóságot mutatnak, ami részben kihúzza a *forum shopping* méregfogát. Ugyanakkor továbbra is maradtak jelentősnek mondható eltérések, például nem kizárt, hogy Magyarország a jövőben vonzó célpontja lesz a versenyjogi kártérítési igényeknek, tekintettel a fentiekben már kifejtett 10 százalékos, árnövekedésre vonatkozó vélelemre.⁸⁵ Ugyanakkor az is tény, hogy a hazai bírák – más tagállami kollégáikhoz képest – néhány kérdésben kritikusan állnak hozzá a károsultak által előterjesztett érvekhez.⁸⁶ A *forum shopping* szempontjából márpedig az adott tagállam hazai bírósági joggyakorlata is meghatározó.

További érdekes tendencia, hogy a magánjogi jogérvényesítés egyes kérdéseit az EUB jogértelmező tevékenysége egyre inkább az uniós jog alá vonja. A jelenséget talán leginkább a *Skanska*-ügyben hozott döntés alapján lehet azonosítani, ahol az EUB kimondta, hogy a versenyszabályok megsértésével okozott károk megtérítéséhez való jogot az uniós jog közvetlenül szabályozza,⁸⁷ éppen ezért ezen jog létezésének előfeltételei szintén uniós jogi kérdéseknek tekintendők.⁸⁸ A jogfejlődés ezen irányát erősíti Rantos főtanácsnok *Volvo/RM* üggyel kapcsolatos indítványa

⁸⁴ Tisztázandó, hogy a joghatósággal kapcsolatos szabályokat elsősorban nem az Irányelv, hanem a Brüsszel I.a. rendelet rendezi. Az EUB ugyanakkor a Brüsszel I.a. szabályainak értelmezése során láthatóan törekszik figyelembe venni a versenyjogi kártérítési perek sajátosságait, lásd például C-302/13. sz. *flyLAL-Lithuanian Airlines AS kontra Starptautiskā lidosta Rīga VAS és Air Baltic Corporation AS*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2319, 40. pont.

⁸⁵ Igaz, Romániában a kartellel megvalósuló jogsértések esetén az árnövekedésre nézve 20 százalékos vélelem áll fenn (17/2020. sz. rendelet).

⁸⁶ A Fővárosi Ítéltábla Gf. 40.050/2020/36. sz. ügyében hozott döntése például az elévülés nyugvásának megszüntét a Bizottság versenyjogi jogsértésről szóló sajtóközleményének megjelenéséhez köti. Ehhez képest megengedőbb Rantos főtanácsnok 2021. október 28-i indítványa (C-267/20 sz. *Volvo és DAF Trucks*-ügyhöz kapcsolódó főtanácsnoki indítvány, ECLI:EU:C:2021:884, 123. pont) aki a jogsértésről szóló bizottsági határozat Hivatalos Lapban történő közzétételét tekinti minden esetben a releváns időpontnak.

⁸⁷ Nagy [2020] részletesebben ír a döntés jogpolitikai jelentőségéről, melynek nyomán található és okkal vázolja fel az európai „magánversenyjog” föderalizásáról.

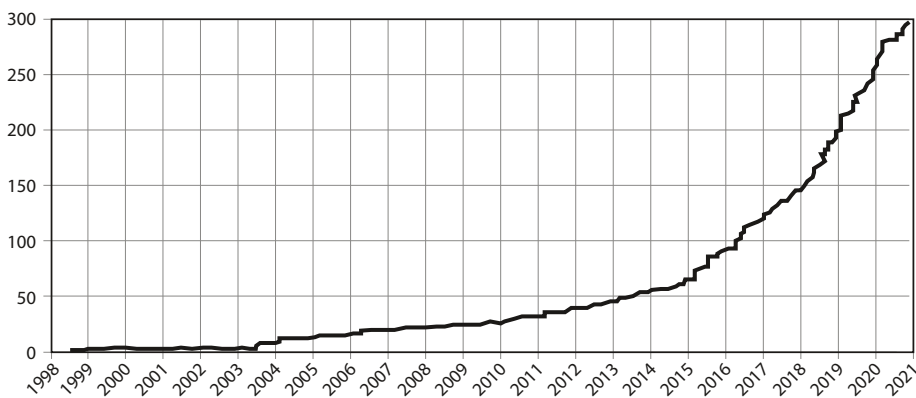
⁸⁸ C-724/17. sz. *Vantaan kaupunki kontra Skanska Industrial Solutions Oy és társai*-ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:204, 28. pont

is,⁸⁹ melyben kifejti, hogy az Irányelv 17. cikkének (2) bekezdésében meghatározott okozati összefüggésre⁹⁰ vonatkozó vélelem nem az egyébként tagállami hatáskörbe tartozó eljárási kérdést érint (a bizonyítás kapcsán), hanem uniós jog által szabályozott anyagi jogi kérdést, mivel

- ♦ „e vélelem közvetlenül kapcsolódik a szerződésen kívüli polgári jogi felelősség érintett jogsértés elkövetőjének való betudásához, és következésképpen közvetlenül érinti annak jogi helyzetét” (81. pont).

Noha a *Volvo/RM*-ügyben az EUB jelen tanulmány véglegesítésekor még nem hozott döntést, az ítéletnek várhatóan komoly jelentősége lesz a nem egyértelműen eljárási kérdések uniós jog alá vonásának szempontjából is, feltéve, hogy az EUB követi a főtanácsnoki indítványban foglaltakat, vagy egyáltalán kitér ezek univerzálisabb szintű tárgyalására.

Az Irányelv hatása ugyanakkor túlmutat az anyagi jogi szabályok megalkotásán, hiszen számos alapelvet már az EUB korábbi joggyakorlata is lefektetett. Az Irányelv legnagyobb közvetett érdeme talán éppen az, hogy a megalkotásával, majd később implementálásával kapcsolatos „hírverés” révén mind a gyakorló jogászok, mind a gazdasági szereplők tudatosabbá váltak. A tudatosság növekedésének szempontjából talán beszédes a 3. ábra, mely a 2020-ig terjedő vizsgálati időszakban legalább 299 versenyjogi kártérítési ügyben született 472 ítélet időbeli megoszlását mutatja (*Laborde* [2021] 235. o.). Noha a grafikonból nem derül ki, hogy mely ügyekben került sor az Irányelv átültetett rendelkezéseinek alkalmazására, mégis következtetést lehet levonni arra nézve, hogy az Irányelv 2014-es elfogadását követően nőtt a piaci szereplők tudatossága.

Forrás: *Laborde* [2021] 235. o.

3. ÁBRA • A kártérítési perek kumulált száma 30 európai országban, az elsőfokú döntés meghozatala szerint

⁸⁹ C-267/20 sz. *Volvo és DAF Trucks*-ügy, Rantos főtanácsnok indítványa, ECLI:EU:C:2021:884 81. pont.

⁹⁰ Kartell keretében elkövetett versenyjogi jogsértés esetén vélelmezni kell a károkozás tényét. A jogsértő jogosult e vélelem megdöntésére.

Az igényérvényesítés sikerességének esélyére komoly befolyást gyakorolhat, ha a keresetindítást megelőzően a versenyhatóság vizsgálata megállapítja a jogsértést. Bizonyosan a károsultak is felismerték a versenyhatóság határozatának a jelentőségét, melynek következtében a 299 ügy mindössze 2 százaléka volt *stand-alone*, vagyis a versenyhatóság határozatától független igény (*Laborde* [2021] 236. o.).

Ezekből az adatokból is látható tehát, hogy az Irányelv alapvetően meghatározza a magánjogi igényérvényesítések helyzetét a versenyjogsértések körében. A tagállami bíróságok joggyakorlata alapján úgy tűnik, hogy a jövőben a bizonyítás, a kárszámítás vagy egyáltalán a kár mibenlétének, illetve a kártérítésre jogosult személyének meghatározása vethet fel tisztázandó kérdéseket, figyelembe véve, hogy az EUB joggyakorlatában nagyjából kezdenek kikristályosodni az olyan alapproblémákra adandó válaszok, mint a joghatóság, elévülés vagy egyáltalán az Irányelv időbeli hatálya. Természetesen utóbbi döntések sem feltétlenül örökérvényűek, főleg nem a versenyjogban, amely gazdasági háttérre tekintettel meglehetősen gyorsan fejlődő terület. Végso soron pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni azt az EUB által megerősített szempontot sem, hogy a versenyjogi kártérítési pereknek önmagukon túlmutató jelentőségük van, hiszen nemcsak a magánjogi reparációt, hanem az uniós versenyjognak, mint az integráció egyik meghatározó motorjának közpolitikai célkitűzéseit is szolgálják.

IRODALOM

- BACHER GUSZTÁV (ÉS SZERZŐTÁRSAI) [2014]: Kommentár a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvényhez. Gazdasági Versenyhivatal, Budapest.
- BARENNE, M.–DEFERME, D.–VERHULST, M. [2020]: Limitation periods in competition law damages actions in the EU: Are further clarification and harmonisation needed? *Legal Practices*. *Concurrences*, No. 1-2020.
- CAUFFMAN, C. [2011]: The Interrelationship between Leniency and Damages Actions. *Competition Law Review*, 181–220. o. <https://ssrn.com/abstract=1941692>.
- CSÉPAI BALÁZS [2008]: A kár fogalma, a kár számításának kérdései. Megjelent: *Boytha Györgyné* (szerk.): *Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények*, HVG-Orac, Budapest, 115–117. o.
- CSÖNDES MÓNIKA–FENYŐHÁZI ANDRÁS [2017] Továbbhárítás. Megjelent: *Polauf Tamás* (szerk.): *Versenyjogi kártérítési perek*. Wolters-Kluwer, Budapest.
- DE SOUSA E ALVIM, M. [2015]: The New EU Directive on Antitrust Damages: A Giant Step Forward? *ECLR*, Vol. 36 No. 6. 245–246. o.
- DEWISPELAERE, JEROEN – VUYLSTEKE, JOREN [2018]: Belgian Supreme Court Confirms Heavy Burden of Proof to Oppose Disclosure of Leniency Documents to Parties Claiming Damages in Follow-On Proceedings. Megjelent: *European Competition and Regulatory Law Review*, Vol. 2. No. 4., 2018. 290. p.
- DOHERTY, B.–FITZPATRICK, A. [2015]: Courage to Change? The Rocky Road to Directive 2014/104/EU and the Future of Private Competition Law Enforcement in Ireland. *Irish Journal of European Law*, Vol. 18. No. 2.

- DREXL, J. [2016]: The Interaction between private and Public Enforcement in European Competition Law. Megjelent: *Micklitz, H.– Wechsler, A.* (szerk.): The Transformation of Enforcement: European Economic Law in a Global Perspective, Hart Publishing, Bloomsbury.
- EB [2013]: Bizottsági szolgálati munkadokumentum. Gyakorlati Útmutató. A károk számszerűsítése az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 101. és 102. cikkének megsértése alapján indított kártérítési keresetekben. Európai Bizottság, Brüsszel, https://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/quantification_guide_hu.pdf.
- EB [2019]: Iránymutatás a nemzeti bíróságok számára a közvetett vevőre továbbhárított árnövekedés arányára vonatkozó becslések elvégzésének módjáról. 2019/C 267/07. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019XC0809\(01\)&from=HU](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019XC0809(01)&from=HU)
- EB [2020]: Közlemény a bizalmas információknak az uniós versenyjog magánjogi érvényesítésére irányuló eljárások során az uniós nemzeti bíróságok által történő védelméről. 2020/C 242/01. HL, C 242/1. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC0722\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC0722(01)&from=EN)
- EC [2017]: Study on the Passing-on of Overcharges. Final Report, 2016. European Commission, Brüsszel, <http://ec.europa.eu/competition/publications/reports/KD0216916ENN.pdf>
- EKB [2005]: Zöld Könyv. Az EK antitruszt szabályainak megsértésére épülő kártérítési keresetokról. COM(2005) 672 végleges, Az Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, december 19. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0672&from=HU>.
- EU [2014]: Az Európai Parlament és a Tanács 2014/104/EU irányelve (2014. november 26.) a tagállamok és az Európai Unió versenyjogi rendelkezéseinek megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0104&from=HU>
- GELENCSÉR DÁNIEL [2017] Bizonyítás. Megjelent: *Polauf Tamás* (szerk.): Versenyjogi kártérítési perek. Wolters-Kluwer, Budapest.
- HORVÁTH ANDRÁS [2015]: Versenyjogi kártérítési igények egyes kérdéseiről, kitekintéssel az iratokhoz való hozzáférésre. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudomány Kar, Doktori értekezés, Budapest.
- KIRST, P.–VAN DEN BERGH, R. [2016]: The European directive on damages actions: a missed opportunity to reconcile compensation of victims and leniency incentives. *Journal of Competition Law & Economics*, Vol. 12 No. 1. 1–30. o.
- KOHNZ, S. [2017]: Kárszámítás, Megjelent: *Polauf Tamás* (szerk.): Versenyjogi kártérítési perek. Wolters-Kluwer, Budapest.
- KOMNINOS, A. [2007]: Effect of Commission Decisions on private antitrust litigation: setting the story straight. *Common Market Law Review*, Vol. 4. No. 5. 1387–1428. o.
- LABORDE, J.-F. [2021]: Cartel damages actions in Europe: How courts have assessed cartel overcharges. *Concurrences*, Vol. 2021. No. 3. 232–242. o.
- MACCULLOCH, A.–WARDHAUGH, B. [2012]: The Baby and the Bathwater – The Relationship in Competition Law between Private Enforcement, Criminal Penalties, and Leniency Policy <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2089369>.
- MUZSNYAY ÁGNES [2011]: A kár áthárítása a kartellkártérítések során. *Versenytükör*, 7. évf. 2. sz. 36–44. o. https://gyh.hu/data/cms1000134/Versenytukor_2011_02_elektronikus_2.pdf.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2011]: The new Hungarian rules on damages caused by horizontal hardcore cartels: presumed price increase and limited protection for whistleblowers – an analytical introduction, *European Competition Law Review*, Vol. 32. No. 2. 63–67. o. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1783629.

- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2020]: Az európai „magánversenyjog” hajnala, Megjelent: *Valentiny Pál–Nagy Csongor István–Berezvai Zombor* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2019. MTA KRTK Közgazdaság-tudomány Intézet, Budapest, 13–26. o. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/03/Verseny_2019_teljes.pdf
- NAGY CSONGOR ISTVÁN [2021]: *Versenyjogi kézikönyv*. HVG-Orac, Budapest.
- OECD [2018]: *Challenges and Co-Ordination of Leniency Programmes – Background Note by the Secretariat. Working Party No. 3 on Co-operation and Enforcement*. DAF/COMP/WP3(2018)1. OECD, [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WP3\(2018\)1/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WP3(2018)1/en/pdf)
- OECD [2020]: *Developments in international co-operation in competition cases since 2014: monitoring the implementation of the Recommendation of the Council concerning International Co-Operation on Competition Investigations and Proceedings*. 129th Meeting of Working Party. No. 3 on Co-operation and Enforcement. 2019. június 4. [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAF/COMP/WP3\(2019\)3&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAF/COMP/WP3(2019)3&docLanguage=En).
- POLAUF TAMÁS (szerk.) [2017]: *Versenyjogi kártérítési perek*. Wolters-Kluwer, Budapest, 168. o.
- RODRÍGUEZ, M. P. [2018]: *Disclosure of evidence under the Damages Directive: conflicts and compatibility between the ECJ’s case-by-case analysis and the rules on protection of immunity recipients’ information*. Europa-Kolleg Hamburg, Institute for European Integration, Study Paper, Vol. 18. No. 1. <https://europa-kolleg-hamburg.de/wp-content/uploads/2018/03/SP-01-18.pdf>.
- SEUFERT, E. B. [2014]: *Freemium Economics: Leveraging Analytics and User Segmentation to Drive Revenue*. Morgan Kaufmann Publishers Inc. San Francisco, CA, https://www.researchgate.net/publication/289005102_Freemium_Economics_Leveraging_Analytics_and_User_Segmentation_to_Drive_Revenue.
- VÉKÁS LAJOS–GÁRDOS PÉTER [2014]: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest.
- YSEWIN, J. [2018]: *The decline and fall of the leniency programme in Europe*, Megjelent: *Concurrences* N° 1-2018. 44–59. o. https://www.cov.com/-/media/files/corporate/publications/2018/02/the_decline_and_fall_of_the_leniency_programme_in_europe.pdf.
- ZAVODNYIK JÓZSEF [2016]: *Az Egyensúlyemelés. A versenyjogi kártérítési irányelv átültetésének egyes kérdései*. Válogatás az I. Magyar Versenyjogi Konferencia előadónak tanulmányából. *Versenytükör*, 2016/4. sz. Különszám.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
<i>Tagállami bíróságok</i>																			
EWHC 1095 (Ch) (High Court of Justice)												x							
RG 17/21063 (Cour d'Appel de Paris)												x							
45 O 1/17 (Landgericht Stuttgart)														x	x				x
13 O 55/02 (Landgericht Dortmund)							x												
T 32799-05 és T 34227-05 (Stockholms Tingsrätt)							x												
10/18285 (Cour d'Appel de Paris)							x												
SH2015.U-0004-07 (Sø- og Handelsretten)							x												
KZR 26/17 (Bundesgerichtshof)														x					x
KZR 4/19 (Bundesgerichtshof)				x			x								x				
KZR 56/16 (Bundesgerichtshof)	x																		
VI-U (Kart) 3/14 (Düsseldorfi Fellebbviteli Bíróság)	x																		
45/2010. sz. (Barcelonai Kereskedelmi Bíróság)							x												
1241/5/7/15 (T) (CAT)															x				
OGH 9 Ob 44/17m (Bundeskanzleramt)																			x
<i>Hazai döntések</i>																			
Gf. 40.050/2020/36.	x				x														
Gf.II.20.350/2017/10/I.												x							
5.G.21.191/2016/10.										x									
Gf.III.30.075/2017/5.										x									
Gf.IV.30.357/2017/7.											x								
6.G.40.047/2013/123.											x								
Gfv. 30.202/2012/9.	x		x								x								
Gf. 30.262/2016/5.	x																		
Pf. 20.832/2018/6.	x																		
BDT2018. 3859.										x									
Pfv. 20.520/2016/10.	x																		
EBH2012. G.1..											x								
Gf. 30.682/2015/3															x				
EBH2006.1415.				x															
BH2004.151.				x															

* A fejlécben szereplő számok magyarázata: 1: elévülés, 2: időbeli hatály, 3: versenyhatósági határozat kötőereje, 4: hatékony érvényesítés elve, 5: joghatóság, 6: kárt okozó esemény helye/bekövetkezési hely, 7: kár megtérítése/mibenléte, 8: ideiglenes intézkedés határozat/ítélet felfüggesztése a nyilvánosságra hozatal miatt, 9: dokumentumokhoz való hozzáférés, 10: kötelező.

• Berezvai Zombor •

VERSENPOLITIKA, FENNTARTHATÓSÁG ÉS ETIKA*‡

A klímaváltozás napjaink legjelentősebb globális problémája, amire egyre sürgetőbb, hogy válaszokat adjon az emberiség. Az *Európai zöld megállapodás* ambiciózus céljainak elérése érdekében egyre többször vetődik fel a versenypolitikai hozzájárulás szükségessége. Bár nyilvánvaló, hogy a versenypolitikai célok és jogalkalmazás etikai alapjai átgondolásra és módosításra szorulnak, önmagában a versenypolitikai jogalkalmazás változása marginális hatást érhet csak el a klímaváltozás elleni harcban. Elsősorban olyan állami szabályozásra van szükség, ami egyrészt megszünteti a különösen szennyező iparágak (például légi közlekedés, állattenyésztés) állami támogatását, másrészt pedig elősegíti, hogy a fogyasztók a termékek valódi árait fizessék meg (például a karbonadó bevezetésével). Ezáltal ösztönözhetők a vállalkozások a környezet számára pozitív kimenetelű innovációkra, illetve könnyebbé válik a szennyező termékeket helyettesítő áruk piacra juttatása. A versenyhatóságoknak versenypártolási tevékenységeik során ilyen jellegű javaslatokat kell megfogalmazniuk a jogalkotók számára.

BEVEZETÉS

Az ENSZ klímaváltozással foglalkozó nemzetközi csoportja (*Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC*) augusztus elején adta ki legújabb jelentését, amelyben a klímaváltozással kapcsolatos legfrissebb tudományos eredményeket és tényeket szedte csokorba, illetve előrejelzéseket készített a földi éghajlat alakulásáról különböző üvegházhatású gázkibocsátási forgatókönyvek mellett. Az eredményeket António Guterres ENSZ főtitkár úgy interpretálta, hogy

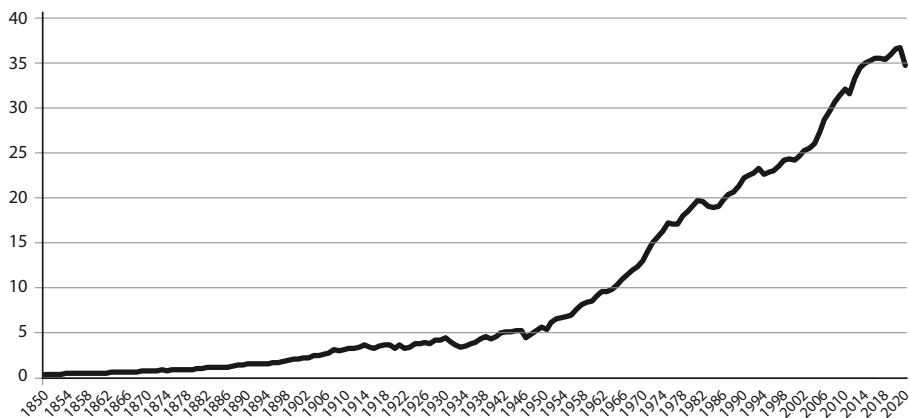
- „az IPCC 1. munkacsoportjának mai jelentése az emberiség számára vörös kód. A veszharangok fülsiketítőek, és a bizonyítékok megcáfolhatatlanok: a fosszilis tüzelőanyagok égetése és az erdőirtások üvegházhatású gázkibocsátása megfojtja bolygónkat, és em-

.....
* Köszönöm *Vissi Ferencnek, Valentiny Pálnak* és *Nagy Csongor Istvánnak* a tanulmány korábbi változataira adott javaslatait, gondolatait. Az esetleges hibákért természetesen engem terhel a felelősség.

‡ A szerkesztőség nem mindenben értett egyet a szerző megközelítésmódjával, a téma fontosságára való tekintettel azonban a megjelentetés mellett döntött.

berek milliárdjaira jelent közvetlen veszélyt. A globális felmelegedés a Föld minden régióját érinti, és sok változás visszafordíthatatlanná válik.”¹

Nem kétséges – bár eddig is nyilvánvaló volt –, hogy változásra van szükség, radikálisan csökkenteni kell az üvegházhatású gázok kibocsátását. Annak ellenére, hogy a tények és az előrejelzések már régóta egyértelműek, és több nemzetközi megállapodás is született már az üvegházhatású gázok kibocsátásának mérsékléséről, az adatok a világszintű szén-dioxid-kibocsátás további növekedését mutatták az elmúlt évtizedekben is (1. ábra).

Forrás: <https://ourworldindata.org/co2-emissions>.

1. ÁBRA • A globális szén-dioxid-kibocsátás alakulása, 1850–2020 (milliárd tonna)

A klímaváltozás egyre inkább érezhető kedvezőtlen hatásai és a növekvő társadalmi nyomás ugyanakkor a kormányokat is arra készítetik, hogy valódi változásokat kezdeményezzenek. Ennek legjobb példája az Európai Unióban a közelmúltban elfogadott *Európai zöld megállapodás*,² amely 2030-ig 55 százalékos üvegházhatású gázkibocsátás-csökkenést irányoz elő, 2050-re pedig nulla nettó kibocsátást. Tekintve a jelenlegi trendeket, ez nem kis kihívást jelent, és a különféle közpolitikák és a teljes intézményrendszer együttműködése szükséges hozzá. Nem véletlen tehát, hogy egyre többször kerül elő, hogy a klímaváltozás elkerüléséhez, a környezeti fenntarthatósághoz a versenypolitika hogyan tud hozzájárulni. Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa, miben áll a versenypolitika és a fenntarthatóság ellentéte,

¹ „Today’s IPCC Working Group 1 report is a code red for humanity. The alarm bells are deafening, and the evidence is irrefutable: greenhouse-gas emissions from fossil-fuel burning and deforestation are choking our planet and putting billions of people at immediate risk. Global heating is affecting every region on Earth, with many of the changes becoming irreversible.” Forrás: <https://www.un.org/press/en/2021/sgsm20847.doc.htm>.

² https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu.

szükség van-e egyáltalán versenypolitikára a klímaváltozás elleni harcban, illetve, ha igen, akkor milyen koncepcionális és operacionális változtatásokat kell megtenni, hogy a versenypolitikai és a fenntarthatósági szempontok összhangja megvalósulhasson.

A tanulmány során az *Európai zöld megállapodás* céljait adottnak veszem, és nem vizsgálom, hogy azok önmagukban mennyire megvalósíthatók, illetve megvalósításuk esetén mennyire tudnák befolyásolni a globális trendeket. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az Európai Unió (az Egyesült Királysággal együtt) mindössze a világ szén-dioxid-kibocsátásának 9 százalékát adta 2019-ben. Ha figyelembe vesszük a nemzetközi kereskedelmet, és az elfogyasztott termékekre jutó kibocsátást nézzük, akkor 11 százalékra növekszik ez az érték.³ Ezzel együtt is a globális trendek megfordításához globális elköteleződés kell. Az *Európai zöld megállapodás* jó példával járhat elő ezen az úton, de egyedül nem lesz képes megküzdeni a problémákkal.

VERSENYPOLITIKA ÉS FENNTARTHATÓSÁG – A FŐBB VITAPONTOK

A versenypolitika és a fenntarthatósági törekvések alapvetően két ponton ütköznek a leginkább érezhető módon. Az egyik a versenypolitika céljában, a másik az esz-közrendszerében keresendő.

A Nemzetközi Versenyhálózat (*International Competition Network, ICN*) 2011-es hágai konferenciájára készült felmérés alapján a világ legtöbb versenyhatósága számára a fogyasztói jólét növelése a cél. Ez sok esetben megjelenik a versenyhatóságok küldetésnyilatkozatában is. A fogyasztói jóléten pedig a hatóságok lényegében a fogyasztói többletet értik (*Budd és szerzőtársai* [2011]). A fogyasztói többlet abból keletkezik, hogy a fogyasztó többre értékeli egy adott terméket vagy szolgáltatást, mint amennyit fizetnie kell érte (tehát a rezervációs ára magasabb a termék áránál). Fogyasztói többlet tehát csak az adott terméket vagy szolgáltatást fogyasztóknál keletkezhet, így pedig a versenypolitika kizárólag az adott terméket vagy szolgáltatást fogyasztók érdekeit nézi. Ebből következően a versenypolitikai elemzések során nem veszik figyelembe a fogyasztás másokra (az adott terméket nem fogyasztókra) kiterjedő pozitív vagy negatív hatásait, tehát a hagyományos externáliákat.⁴

A fenntartható fejlődés 1987-ben adott definíciója szerint a jelen generáció szükségleteit úgy kell kielégíteni, hogy az ne veszélyeztesse a jövő generációk szükségleteinek kielégítését (*Gyulai* [2013]). A fenntartható fejlődés elérése során tehát az externáliák fontos szerephez jutnak, hiszen a mai fogyasztás okozta externáliák

³ <https://ourworldindata.org/co2-emissions>.

⁴ Véleményem szerint a versenypolitika és a fenntarthatóság problematikájában a legfontosabb az az általános felismerés, hogy a versenypolitika mai formájában lényegében megtestesíti mindazt, ami a klímaváltozást és a fenntarthatósági problémákat előidézte. Természetesen nem, sőt alapvetően nem a versenypolitika a mai fenntarthatósági problémák oka, de szemléletében jól tükrözi azt a szemléletet, ami előidézte a problémákat.

(például kibocsátott üvegházhatású gázok) alapvetően a jövő generációk fogyasztási lehetőségeit és életkörülményeit befolyásolják. A fenntartható fejlődés tehát egy szélesebb érintetti kör érdekeinek figyelembevételét igényli.

Nem olyan triviális azonban, hogy ez hogyan is lehetséges. A jövő generációk érdekeinek figyelembevétele azért lehet nehéz, mert nem ismerjük pontosan a preferenciáikat. *Singer* [2011] a természeti javak hosszú távú értékelésénél a gyakran használt társadalmi diszkontráta használata ellen érvel, hiszen, ha egy természeti értéket tönkreteszünk ma, az a jövőben nem lesz elérhető, így lényegében semennyi pénzért sem lesz megvásárolható. Emiatt a jövő generációk nem is dönthetnek majd úgy, hogy szükségük van az adott természeti értékre, hiszen az nem lesz elérhető opció számukra. Tehát, ha véglegesen megszűnik vagy eltűnik egy természeti érték, így pedig a jövő generációk azt már nem élvezhetik, akkor az (egyes egyedi esetektől eltekintve) nem elégíti ki a fenntartható fejlődés definícióját.

Míg tehát egy fenntarthatóbb jövő alapvetően egy nagyon széles érintetti kör érdekeinek figyelembevételét jelenti minden döntés esetén, addig a versenypolitika mindig egy szűk fogyasztói kör jólétének növelését célozza. Fontos kiemelni, hogy ez a szűk fogyasztói kör eljárásról eljárásra változik, tehát hosszú távon a társadalom legtöbb tagja érintetté válik valamilyen mértékben, de az egyes döntéseknél csak az adott érintetti piacon jelen lévő fogyasztók érdekei játszanak szerepet. Ez egy nagyon jelentős koncepcionális eltérés, amely azonban ritkán kerül felszínre. A gyakorlatban a versenypolitikai eszközrendszer képezi a viták alapját, nevezetesen az, hogy a versenytárs vállalatok közötti kutatási, technológiai és termékfejlesztési kooperáció vagy egyéb típusú megállapodások (például a leginkább szennyező termékek kivétele a piacról) megengedhető-e, vagy ez összejátszásnak, kartellnek minősül.

A versenytárs vállalatok közötti egyeztetések, együttműködések felszámolása a versenypolitika egyik legfontosabb eszköze, hiszen a kartellek célja az árak emelése, a termékminőség rontása és/vagy az innováció lassítása (és ezen keresztül a vállalati profitok növelése), a fogyasztói jólét pedig ezáltal jelentősen csökken. Másik oldalról viszont gyorsíthatja a fejlesztéseket és csökkentheti a szükséges erőforrásokat, ha a különböző vállalatok nem fejlesztik ki ugyanazokat a technológiákat egymástól függetlenül, illetve bizonyos termékek kivételét, változások bevezetését összehangolják. Utóbbi azért lehet fontos, hogy a kommunikáció egyértelmű legyen a fogyasztók számára, illetve a változást elsőként meglépő vállalkozás ne kerüljön hátrányba. Például egy kompaktabb mosószer alacsonyabb szállítási tömeget jelent, viszont akkor lesz környezetileg igazán előnyös, ha a fogyasztók is tisztában vannak azzal, hogy kevesebb mosószer kell a jövőben egy adag mosáshoz, illetve akkor lehet igazán sikeres az innováció, ha a versenytársak is bevezetik, így maximalizálva a környezeti előnyöket, egyben elősegítve, hogy a fogyasztók egységes információt kapjanak mindegyik gyártótól/forgalmazótól.

Hasonlóan problémát jelenthet versenypolitikai szemszögből nézve az az iparági megállapodás, amely egy olcsóbb, de környezetszennyezőbb technológia kivételét határozza el, hiszen ez szükségszerűen a fogyasztói árak emelkedéséhez vezet.

A vitákban megjelenő fő kérdés az, hogy ezek a megállapodások nem mentesíthetők-e a tiltás alól a fenntarthatóság és a klímavédelem érdekében. A versenytörvényekben – így az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 101. cikkében vagy a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvényben is – szerepel a hatékonyságalapú védekezés lehetősége, tehát adott esetben még versenytársak közötti megállapodások is mentesíthetők a jogkövetkezmények alól, ha igazolható, hogy a megállapodás úgy növeli a hatékonyságot, hogy eközben a fogyasztók nem járnak rosszul, tisztességes részesedést kapnak az előnyökből, és eközben nem tűnik el teljesen a piaci verseny. A fenntarthatóság előmozdítása akár értelmezhető is ilyen hatékonyságnövekedésként (*Dolmans* [2021]), azonban az előnyök igazolása, számszerűsítése, illetve annak bemutatása, hogy ebből a termék fogyasztói tisztességes módon részesednek, a legtöbb esetben legalábbis jelentős nehézségekbe ütközik. Két olyan versenypolitikai ügyet szoktak megemlíteni, ahol a fenntarthatóság és a versenypolitika szembekerült egymással.

Hollandiában 2013-ban a versenyhatóság a fogyasztók számára károsnak ítélte egy olyan megállapodást, amelyik öt széntüzelésű erőmű leállítását célozta, mivel a megállapodás eredményeként az elektromos áram ára magasabb lett volna, és a versenyhatóság véleménye szerint az áremelkedést nem ellensúlyozták volna kellőképpen a környezeti előnyök.⁵ Mivel a vállalkozások megállapodására volt szükség a terv végrehajtásához, ezt kartellként lehetett értelmezni.

Szintén holland eset ebből az időből a *Chicken of Tomorrow*-ügy. A *Chicken of Tomorrow* program célja az üzletekben jellemzően kapható csirkehús helyett egy magasabb állatjóléti standardoknak megfelelő, fenntarthatóbb és egészségesebb csirkehús elterjesztése volt. A nyilvánvalóan drágább termék ellensúlyozása érdekében a termelők és a kereskedők között megállapodás született a hagyományos csirkehús kivezetéséről. A holland versenyhatóság azonban úgy találta, hogy a fogyasztói előnyök nem ellensúlyozzák teljesen az áremelkedésből származó fogyasztói károkat, emiatt versenykorlátozónak ítélte a megállapodást.⁶

Mindezek alapján úgy tűnhet tehát, hogy a vállalkozások fenntarthatósági kezdeményezéseinek egy részét a versenypolitika blokkolhatja. A fő kérdés tehát az, hogy összehangolható-e a két közpolitika, vagy esetleg a fenntarthatóság oltárán gyengíteni kell a versenypolitikai szigor mértékén, engedélyezni kell olyan együttműködések, fúziókat is, amelyeket korábban nem engedtek volna. Ez a kérdés napjainkban egyre több fórumon kerül elő (*Kingston* [2021]).

⁵ <https://www.acm.nl/en/publications/publication/12046/ACM-deal-over-closing-down-coal-power-plants-harms-consumers>.

⁶ https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/13789_analysis-chicken-of-tomorrow-acm-2015-01-26.pdf.pdf.

A VERSENYPOLITIKA SZÜKSÉGESSÉGE – EGYÉNI RACIONALITÁS ÉS KÖZÖSSÉGI ÉRDEKEK

Elsőre kedvezően hangozhat, hogy a klímaváltozás elleni globális (vagy az *Európai zöld megállapodás* esetében európai) összefogás során a vállalkozások közötti kooperációt és közös fejlesztéseket ne gátolja semmi, hiszen ezek elengedhetetlenül szükségesek a klímaváltozás megállításához.

Mindazonáltal figyelembe kell venni a versenypolitikai fellépések gyengítésének negatív hatásait is ahhoz, hogy kiegyensúlyozott képet kapjunk. Ezek alapvetően két csoportba sorolhatók. Egyrészt, a versenyhatóságok képesek fellépni a fenntarthatóságot segítő innovációkat késleltető, a nem hatékony vállalatok piaci jelentőségét konzerváló megállapodások és a fenntartható zöldtermékek piacán esetlegesen kialakuló kartellek ellen. A versenypolitikai fellépések gyengítésének közvetlen negatív következménye, hogy kevésbé sikeresen és hatékonyan tudnak ezek ellen fellépni a versenyhatóságok. Másrészt pedig a verseny ösztönzést jelent a fejlesztésre és innovációra, ha pedig ez az ösztönzés gyengül vagy megszűnik, az csökkentheti az innovációkat és a fejlesztéseket. Ahogy Kornai János fogalmaz, „[a] verseny gazdagon megjutalmazza az innovatív vállalkozót” (Kornai [2008] 384. o.), verseny nélkül viszont elmaradhat a jutalom, ami visszavetheti az innovációkat, így pedig a fenntartható fejlődést lehetővé tevő innovációkat is. Ez egy közvetett negatív hatás, ami a verseny általános gyengüléséből következik.

Egészen friss példa, hogy az Európai Bizottság 2021 júliusában 875 millió eurós bírságot szabott ki a Daimlerre, a BMW-re és a Volkswagen csoportra, amiért összejátszottak a dízel személygépjárművek nitrogén-oxid (NO_x) kibocsátása törvényi kötelezettségnél nagyobb mértékű csökkentésének elhalasztásában, ezáltal céljuk az innovációs verseny gyengítése és a környezeti terhelés csökkentésének halogatása volt.⁷

Hétköznapi és lényegében mindenki által elfogadott, de a környezet számára kimondottan káros tendencia a termékek elévülési idő előtti cseréje. Erre jó példa a mobiltelefonok esetén évente új terméktípusok bevezetése és a fogyasztók arra való ösztönzése, hogy az egyébként még tökéletesen jól működő régi telefonjaikat cseréljék le az újra.⁸ A tervezett elévülés, a termékek minőségének célzott rontása tovább erősíti ezt a folyamatot, hiszen ezáltal még azok a fogyasztók is rákényszerülnek az új (vagy újabb) termékek megvásárlására, akik egyébként szívesen használnák tovább a régit. Ezek ellen nehéz fellépni, de az olasz és a francia versenyhatóságok 2018-ban és 2020-ban megbírságotlalt egyes mobiltelefon-gyártókat, amiért a régebbi telefonokra olyan frissítéseket küldtek, amelyek rontották a telefonok teljesítményét és az akkumulátorok üzemidejét.⁹

⁷ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3581.

⁸ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/sep/18/want-to-save-the-earth-then-dont-buy-that-shiny-new-iphone>.

⁹ Olasz döntés: <https://en.agcm.it/en/media/press-releases/2018/10/PS11009-PS11039>. Francia döntés: <https://www.competitionpolicyinternational.com/france-fines-apple-for-slowng-down-old-iphones/>.

A versenypolitikai jogalkalmazás tehát esetenként tudja segíteni a klímaváltozás elleni küzdelmet is. Ehhez kapcsolódóan *Schinkel–Treuren* [2021] amellet érvel, hogy ha a fenntarthatóságra hivatkozva gyengítjük a versenypolitikai fellépéseket és engedjük a vállalkozások együttműködését, azzal végül rosszabb helyzetet teremtünk. A vállalkozások közösen a lehető legkisebb környezeti előnyt érik el, és azt a lehető legmagasabb áron fogják kínálni, és mivel megszűnik a verseny, így nem kell attól sem tartaniuk, hogy valamelyik versenytársuk ennél kedvezőbb ajánlattal áll majd elő.

Middelschulte [2021] ezzel szemben azt állítja, hogy a vállalkozások egyre több környezetvédelmi és társadalmi célt tűznek ki maguk elé és valósítanak meg, így nem lehet azt állítani, hogy csak a saját árbevételük és profitjuk érdekli őket. Ha pedig nagyobb teret kapnának a vállalkozások a közös fejlesztésekre és innovációkra, az még nagyobbat lendítené ezen. Érdekes ugyanakkor, hogy maga *Middelschulte* [2021] mond ellent saját magának, amikor azt írja, hogy a Unilever által a brit piacon bevezetett kompresszált dezodorok azért nem lettek sikeresek, mert bár a Unilever szabadon elérhetővé tette a technológiát, azt a versenytársak mégsem vették át. Így viszont a kisebb dobozban lévő dezodorokat a fogyasztók rosszabb ár/érték arányúnak vélték, és végül a termék kivezetésre került. Nem világos, hogy miért gondoljuk azt, hogy egy valóban a fenntarthatóságért küzdő vállalkozás nem veszi át (ingyen) a versenytársa által kifejlesztett modernebb és fenntarthatóbb technológiát, miközben egy közös fejlesztési projekt során nem veszi majd figyelembe saját profitérdekeit, és nem indulnak meg illegális egyeztetések az árak emeléséről, az innovációk késleltetéséről és a piacok felosztásáról. Ehhez hasonló eset az előző fejezetben említett mosószer kompaktálási kezdeményezés (amelyet a gyártók nemzetközi szervezete – az International Association for Soaps, Detergents and Maintenance Products, AISE – koordinált) után történt, amikor is egy árákról szóló egyeztetésbe, közvetett és közvetlen áremelésekbe torkoltak a tárgyalások, amelyet az Európai Bizottság 2011-ben el is ítélt, és pénzbírsággal sújtotta a részt vevő vállalkozásokat (*EC* [2011]).

A vállalkozások „elköteleződését” mi sem mutatja jobban, mint a Greenpeace nemrég készített interjúja Keith McCoyjal, az Exxon Mobil szenior igazgatójával, aki beszámolt arról, hogy az Exxon Mobil hogyan hátráltatja a számára kedvezőtlen környezetvédelmi szabályok megalkotását, illetve, hogy azért támogatja nyilvánosan a karbonadót, mert tudja, hogy azt a törvényhozás sosem fogja megszavazni, viszont ez egy könnyen kommunikálható álláspont, ami egyben mutatja az Exxon Mobil elkötelezettségét is.¹⁰

Nehéz ugyanakkor hibáztatni a vállalkozásokat, hogy önszántukból nem küzdenek a klímaváltozás ellen, hiszen ahogy Keith McCoy is mondta, céljuk a befektetések védelme és a részvényeseik érdekében való cselekvés. A részvényesek célja pedig az osztalék (tehát a profit) maximalizálása – legalábbis a közgazdasági elmé-

¹⁰ <https://www.theguardian.com/us-news/2021/jun/30/exxonmobil-lobbyists-oil-giant-carbon-tax-pr-ploy>.

let szerint, ami viszont a legtöbb esetben helytálló is. Erre épülnek a közgazdasági elméletek és a pénzügyi modellek, de a gyakorlat is ezt mutatja szerte a világon (*Schinkel–Treuren* [2021]).

A közvetett negatív hatások létét igazolja *Schinkel–Spiegel* [2017] közgazdasági modellje is. A modell eredményei alapján a beruházási fázisban történő együttműködés csökkenti a fenntarthatóságot ösztönző beruházásokat és a fogyasztói jólétet is. A modellnek természetesen több előfeltevése is van, amelyek közül talán a legfontosabb az, hogy a fogyasztók keresik a fenntartható termékeket (minél fenntarthatóbb egy termék, annál nagyobb iránta a kereslet), tehát azok a gyártók, amelyek ilyeneket állítanak elő, nagyobb piachoz férnek hozzá – ez ösztönzi a fejlesztéseiket.

A FOGYASZTÓI JÓLÉTI STANDARD ALKALMAZHATÓSÁGA – ETIKAI MEGFONTOLÁSOK

A versenypolitika és a fenntartható fejlődés korábbiakban bemutatott ellentéte nem minden esetben kerül felszínre. Ennek oka, hogy bizonyos esetekben a fenntarthatósági és az aktuális fogyasztói érdekek egybeesnek. Ilyen esetekben tehát nem keletkezik ellentét. Ez kétféle módon történhet meg. Egyrészt, a fenntarthatósági szempontok objektív előnyökhöz juttathatják a mai fogyasztókat is. Például 2000-ben az Európai Bizottság engedélyezte, hogy az európai piacot ellátó mosógépgyártók és -importőrök megegyezzenek a legkevésbé energiahatékony mosógépek kivételéről. Itt azonban az energiahatékonyabb mosógépeket vásárlók hosszabb távon alacsonyabb energiaköltségei ellensúlyozták a magasabb árakat, így a Bizottság mentesítette a megállapodást a hatékonysági védekezés alapján. Ebben az esetben tehát nem került egymással szembe a környezetvédelmi és a versenypolitikai nézőpont, mert lényegében minden mosógépvásárlónak megérte a drágább, de energiahatékonyabb gépek vásárlása – vélhetően azért vették többen az olcsóbb, de kevésbé hatékony mosógépeket korábban, mert nem végezték el maguknak a számításokat (*EC* [2000]).

Másrészt, a fogyasztók preferenciái, ezen keresztül pedig keresletük megváltozhat, és előnyben részesíthetik a fenntarthatóbb termékeket. Kétségtávolú igaz, hogy nő a fogyasztói tudatosság a környezetvédelem területén is. Az EU Ecolabel-minősítését megszerzett termékek száma 2021 szeptemberére elérte a 83 590-et, és jelentős növekedés volt tapasztalható 2020-hoz képest.¹¹ A minősítésre a gyártóknak, forgalmazóknak kell jelentkezniük, és azok a termékek és szolgáltatások kaphatják meg, amelyek öt kritikus területen (toxikus összetevők, erdőirtás, hulladékgazdálkodás, hatékony erőforrás-felhasználás, karbonkibocsátás) jól teljesítenek egy előre meghatározott kritériumrendszer szerint.¹² A növekvő számú minősített termék egyértelműen arra utal, hogy a fenntarthatóbb termékek iránt van fogyasztói keres-

¹¹ <https://ec.europa.eu/environment/ecolabel/facts-and-figures.html>.

¹² <https://ec.europa.eu/environment/ecolabel/did-you-know.html>.

let, előnyt jelent a termékválasztásnál. Szintén látható, hogy versenytárs termékek, márkák is kérvényezték a minősítést, tehát működik a verseny. Ezzel együtt több korlátja is van ennek a megközelítésnek.

- Nem feltétlenül van minden termék kategória esetén fogyasztói kereslet a fenntarthatóbb termékek iránt. Bármennyire is hiszünk abban, hogy a fogyasztókat érdekli a környezetvédelem, és hajlandók is tenni érte, ez csak korlátozottan van így. Az egyik legegyszerűbb és (Magyarországon) leginkább elterjedt környezetvédelmi tevékenység a lakosság saját bevallása szerint a szelektív hulladékgyűjtés (*Eurobarometer* [2020]). Ezzel együtt a Fővárosi Közterület-fenntartó Nonprofit Zrt. adatai alapján a szelektíven gyűjtött műanyag- és fémhulladék körülbelül harmada oda nem illő, nem hasznosítható hulladék volt 2019-ben (papírhulladék esetén 10 százalék körül volt ez az arány). Tehát még ennél a tevékenységnél sem igazán érezhető az odafigyelés és a fontosságának megfelelő kezelés. Más jellegű környezetvédő tevékenységekről (például húsalapú étkezések számának csökkentése, műanyag zacskók helyett többször használható csomagolóanyagok használata, energiafogyasztás csökkentése, autóhasználat kerülése) eleve csak a lakosságnak kevesebb mint a fele állította, hogy egyáltalán végzett ilyet az elmúlt fél évben, és ezek esetén is kérdéses a pontos hatás. Összességében és általánosságban az elkötelezettség nem túlságosan nagy állampolgári szinten.
- Ha a fogyasztók döntésében szerepet is játszik a fenntarthatóság, nem biztos, hogy az ezzel sok esetben együtt jár magasabb ár ezt teljes mértékben ellensúlyozza. Tehát elképzelhető, hogy bár a fogyasztók azonos ár mellett az inkább környezetbarát terméket választanák, az árkülönbség miatt végül mégis a másik mellett döntenek. Az alacsony jövedelmű fogyasztók esetén ez nagyon lényeges szempont lehet.
- A fogyasztók nehezen tudják megítélni, hogy mi számít valóban fenntarthatónak és mi az, amit csak annak állítanak be – ezt nevezik zöldre mosásnak (*greenwashing*). Ez tovább nehezíti a tájékozódást és a megfelelő termékek kiválasztását.¹³

A korábbiakban bemutatott alapvető ellentét akkor kerül a felszínre, amikor a fogyasztók és más érdekcsoportok érdekei ütköznek (például drágább, de megújuló forrásból származó elektromos áram). Míg tehát a versenypolitikai beavatkozások már említett pozitív hatásait meg kell őrizni, addig az ellentéteket fel kell oldani.

Schinkel–Treuren [2021] szerint ezek a problémák állami szabályozással oldhatók fel, és nem versenypolitikai eszközökkel kell kezelni. A versenypolitika pedig úgy tud hozzájárulni a zöldátmenethez, hogy elősegíti az erőforrások hatékony elosztását, a pazarlás csökkentését, a vállalkozások hatékonyságának növekedését, illetve a nem hatékony (így környezetileg nem vagy kevésbé fenntartható módon termelő) vállalkozások kilépését a piacról. A verseny erősítése ugyanis a legsikeresebb módja

¹³ A megfelelő és alátámasztható zöldállításokkal kapcsolatban Magyarországon a Gazdasági Versenyhivatal adott ki iránymutatást (https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/szakmai_felhasznaloknak/tajekoztatok/szakmai_felhasznalok_tajekoztatok_zold-iranymutatas_201217&inline=true).

annak, hogy nőjön a termelékenység, vagyis egy egységnyi inputból a lehető legtöbb outputot tudja a gazdaság előállítani. A hatékonyság elengedhetetlen ahhoz, hogy a meglévő korlátos erőforrásokból a lehető legtöbb, fogyasztók számára értékes terméket tudja előállítani a gazdaság (Lewis [2008]), ezáltal tehát elősegítse a fogyasztás és az erőforrások közötti kapcsolat gyengülését és a fogyasztás környezeti terhelésének visszafogását.

Amikor pedig egy versenyfelügyeleti eljárásban olyan döntés születik, amelyik a környezet vagy az élővilág szempontjából kimondottan káros, akkor – a fenti logika alapján – a vállalatok megegyezése helyett állami szabályozással szükséges kezelni a kérdést, így pedig az összes vállalkozás egyénileg is kötelezett lesz a végrehajtására.

A holland szénerőművek leállításáról szóló megállapodás kedvező (sőt végső soron még kedvezőbb) hatásai elérhetőek lettek volna, ha a kormányzat előbbre hozza a széntüzelésű erőművek kötelező kivezetését az energiatermelésből, vagy szigorítja a kibocsátási kvótákat (előbbi végül meg is történt).

Az állatjóléti szempontok figyelembevétele sok esetben növeli a termékek árait, viszont ez is állami szabályozással és nem versenypolitikai eszközökkel kezelendő. Erre jó példa a hagyományos ketreces tojótyúktartás betiltása Európában, ami szintén állami szabályozással valósult meg (Singer [2016]). A *Chicken of Tomorrow*-ügyben is ez lett volna az ideális.

A valóságban azonban a helyzet ennél összetettebb. A kormányzat (az állam) egyrészt nem szabályozhat mindent egy liberális piacgazdaságban, másrészt, nincs is meg hozzá a kellő információs bázisa, harmadrészt pedig az állami szabályozások megszületése meglehetősen lassú lehet (Dolmans [2021], Middelschulte [2021]). Szintén kiemelendő, hogy a versenypolitika célja nemcsak a versenyt korlátozó megállapodások és vállalati gyakorlat felszámolása, hanem a versenykonform szabályozási környezet kialakítása érdekében javaslatok megfogalmazása a törvényhozás számára is. Ideális esetben a versenypártolás és a versenyfelügyelet azonos elveket követ.

Elkerülhetetlennek tűnik a versenypolitika etikai választásának módosítása ahhoz, hogy releváns tudjon maradni a klímaváltozás elleni küzdelemben. Ez szükséges ugyanis ahhoz, hogy az állami szabályozáshoz érdemi és releváns megjegyzéseket, kiegészítéseket, módosításokat javasolhasson (versenypártolás), illetve minden esetben olyan döntéseket hozhasson, amelyek elősegítik és nem gátolják a fenntarthatóságot. A klímaváltozás elleni harc megalapozásához szükséges egy etikai alap (Singer [2011]), amely alól a versenypolitika sem képez kivételt.

Singer [2011] amellet érvel, hogy minden érző lény érdekét egyenlő súlyossággal kell figyelembe venni egy döntés meghozatalakor. Ez igaz a klímaváltozásra, de azon túlmutatóan is. A döntések hatásainak széles körű figyelembevétele azért fontos, mert ezáltal kezelhetővé válnak az externáliák. Singer [2011] etikai alapállásával egyenértékű az, ha minden egyes döntésnél figyelembe vesszük azok érdekeit, akiket a döntés közvetlenül vagy az externáliákon keresztül érint (vagy érinteni fog). A versenypolitikai döntéshozatal során ez pontosan azon csoportok érdekeinek figyelembevételét jelenti, akiket eddig nem vettünk figyelembe (az adott terméket

nem fogyasztó állampolgárok, az országban a jövőben élő állampolgárok, a más országokban élő emberek és más érző lények).

Az országban élő, de az adott terméket nem fogyasztó polgárok érdekeinek figyelembevétele viszonylag egyszerűen megoldható a meglévő versenypolitikai keretrendszerben is (*Dolmans* [2021]). Erre már van gyakorlat, az Európai Unió Bíróságának *Compagnie générale maritime és társai kontra Európai Közösségek Bizottsága*-ügyben 2002-ben hozott ítélete kimondja, hogy egy megállapodás hatékonysági előnyök alapján történő mentesítésekor nemcsak az érintett piacon szükséges figyelembe venni az előnyöket, hanem minden olyan piacon, ahol a megállapodás pozitív hatásokat fejt ki.¹⁴

A többi érintetti csoport érdekeinek kezelése azonban jelenleg nem megoldott. A fenntartható fejlődés definíciója lényegében azt mondja, hogy egy-egy termék megvásárlásakor vagy szolgáltatás igénybevételekor minden olyan költséget meg kell fizetnie a fogyasztónak, ami ahhoz szükséges, hogy a fogyasztás káros hatásait ellensúlyozni lehessen. Az ebből befolyó pénzüsszegnek pedig arra kell irányulnia, hogy ez a helyreállítás valóban megvalósuljon, vagyis az externáliákat internalizálni kell.

Ezzel a megközelítéssel kezelhetők lennének azok az esetek, amikor egy fenntarthatóbb termelési módra való átállás magasabb árakkal párosul. A magasabb árak ugyanis sokszor éppen azért alakulnak ki, mert az externáliák (legalább) egy részét megszünteti (internalizálja) a fenntarthatóbb termelési mód.

Az új etikai alap előnye, hogy objektív szempontokra épít, hiszen célja az externáliák internalizálása és semlegesítése. Ha megmaradunk a fogyasztói jóléti standard mellett, akkor viszont szubjektív értékelésekre, fogyasztói preferenciákra kellene hagyatkoznunk. Ennek hátránya, hogy néhány olyan fogyasztó, aki számára végtelenül sokat ér egy-egy, akár nem túlságosan jelentős környezetvédelmi kezdeményezés is, könnyen igazolhatja azt akármilyen költségek mellett – ami viszont egyértelműen nem hatékony (*Schinkel–Treuren* [2021]).

Összességében a versenypolitika új etikai alapja nem követel túlzottan jelentős változásokat, mindössze az externáliák beépítését az elemzésekbe. Ez a változás nem olyan jelentős, és a legtöbb esetben megvalósítható. Ezzel a módosítással a valós pozitív környezeti hatással nem (vagy csak csekély mértékben) rendelkező megállapodások kiszűrhetők, hiszen azok az externáliákat nem (vagy alig) érintik, viszont növelik a termékek árait, míg a valós pozitív hatással rendelkező megállapodások mentesíthetők lesznek még azokban az esetekben is, amikor a fogyasztó számára fizetendő piaci ár megnövekszik.

Az externáliák közé sorolható minden olyan tényező, amelyet eddig nem vetünk számításba. Ebből következően nem csak az üvegházhatású gázok kibocsátása, hanem például a biodiverzitás vagy a föld termőképességének megőrzése is ide sorolható. A termelők tisztességes kompenzációja (tisztességes kereskedelem: *fair trade*), illetve az összes érző lényvel való megfelelő bánásmód szintén ide tartozik.

¹⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61995TJ0086&from=en>.

TOVÁBBLÉPÉSI LEHETŐSÉGEK – SZABÁLYOZÁS ÉS VERSENYPOLITIKA

Összességében a klímaváltozás elleni küzdelem olyan mélyreható és széles körű változásokat követel, amelyek nem kezelhetők egy-egy versenypolitikai döntéssel vagy beavatkozással. A versenypolitika önmagában nem képes a jelenlegi klímavész helyzet érdemi megoldására, ezt abszurd is lenne elvárni tőle. Elsősorban az állami szabályozás átalakítására van szükség, ami még a hagyományos versenypolitikai eszköztár fennmaradása esetén is többé-kevésbé biztosítaná a megfelelő kimeneteket. Az állami szabályozó főként tiltásokkal, adókkal és támogatásokkal tudja ösztönözni a gazdasági szereplők és a fogyasztók megfelelő döntéseit. A következőkben először két olyan példát vizsgálunk meg, amelyekben nem késlekedhet a változás, ha komolyan vesszük az *Európai zöld megállapodásban* deklarált célokat. Ezekre a pontokra azért térek itt ki, mert jelenleg olyan piaci torzulásokat okoznak, amelyek sértik a tiszta verseny alapelveit, ezzel együtt pedig fenntarthatósági problémákat is jelentenek. A versenyhatóságok versenypártolási tevékenységük keretében ezekre fel kell, hogy hívják a jogalkotók figyelmét. A versenypolitikai jogalkalmazók sokkal jobban tudják támogatni a fenntarthatóság ügyét, ha az alábbi, a tiszta versenyt sértő tényezőkre hívják fel a figyelmet, és ezek korrekcióját ösztönzik, mintha azon gondolkoznának, hogy egy-egy konkrét, partikuláris ügyben elfogadható-e egy adott fenntarthatósági védekezés.

Végezetül – tudva, hogy az állami szabályozás sosem lehet tökéletes, így a versenyhatóságok elé kerülhetnek olyan fenntarthatóságot is érintő ügyek, amelyekben dönteniük kell (*Dolmans* [2021]) – rátérek arra, hogy a versenypolitikai elemzésekben az előzőkben kifejtett elméleti módosítás hogyan operacionalizálható az egyes konkrét elemzések során.

Karbonadó

A klímaváltozás elleni harc utolsó órájában a kulcs a termékek valódi árának megfizetése lenne. Ez a megoldás igazságos, hiszen az, aki több erőforrást fogyaszt, megfelel a szennyező fizet elvnek, illetve a jobb anyagi helyzetben lévő fogyasztókra telepít nagyobb terhet.

Tény ugyanakkor, hogy az externáliák költségeinek beépítése az árakba azok emelkedését idézné elő, emiatt pedig politikailag nehezen kivitelezhető. Rádásul az azt bevezető kormányok ezzel a lépéssel nagy valószínűséggel a klímaszkeptikus politikai erők malmára hajtánák a vizet, hiszen utóbbiak árcsökkenéssel népszerűsítenék magukat. Mindazonáltal az *Európai zöld megállapodás* nagyon ambiciózus céljainak elérése az eddig megszokott eszközökkel nem fog sikerülni, ezért érdemes ezt az opciót is figyelembe venni, és megtalálni a megfelelő implementációt.

Az ipari termelés és az emberi tevékenység nagyon sokféle externáliát termel, ezek közül viszont – a klímaváltozás miatt is – az üvegházhatású gázok kibocsátása

jelentí napjainkban az egyik legnagyobb gondot. Az üvegházhatású gázok kibocsátására kivetett karbonadó bevezetésének tehát eljött az ideje. A karbonadó lényege, hogy az üvegházhatású gázkibocsátással járó tevékenységekre és termékekre azok kibocsátásával arányos mértékű adót vet ki az állam. Az adó lényegéhez tartozik, hogy az ebből befolyó bevételből a kibocsátott üvegházhatású gázokat semlegesítő vagy befogó projekteket és/vagy technológiák fejlesztését kell finanszíroznia az államnak, tehát úgy kell felhasználnia a karbonadóból származó bevételeket, hogy azáltal valóban semlegesíteni tudja az adott termék előállításán során keletkezett káros kibocsátást.

Teljes és tökéletes információ hiányában a karbonadó pontos meghatározása természetesen nem lehetséges, de többféle javaslat született már. Ye [2020] ezek közül 11-et vizsgált meg részletesen. Jelentős eltérések tapasztalhatók a javaslatok között, viszont abból a szempontból mindegyik a helyes irányba mutat, hogy egy eddig ingyenesen elérhető „jóságot” (a szennyezést) költségessé tesz. Ezáltal mérsékli a keresletet, egyben ösztönzi azokat a fejlesztéseket, amelyek csökkentik a káros kibocsátást, illetve versenyképesebbé teszi a kevésbé káros kibocsátású termékeket. A karbonadó emellett képes kezelni azt is, hogy a kibocsátáscsökkentést drágább technológiával kiváltó vagy mérséklő vállalkozások ne kerüljenek hátrányba a piacon magasabb árakkal.

Összességében a karbonadó radikális olyan szempontból, hogy egy teljesen új, majdnem minden termékre kiterjedő adó bevezetését igényli, aminek ráadásul optimális esetben a felhasználása is kötött (a kibocsátott üvegházhatású gázok megkötése, semlegesítése). A fenntartható fejlődés viszont nehezen képzelhető el karbonadó vagy az üvegházhatású gázok kibocsátását más módon (de hasonlóan igazságosan) monetizáló eszköz nélkül. Egészen friss hír, hogy a szomszédos Ausztria 2022. július 1-jétől bevezetni tervezi a karbonadót egy átfogó adóreform keretében. A politikai népszerűtlenséget különböző ellensúlyozó intézkedésekkel és támogatásokkal próbálják meg kivédeni.¹⁵ A változás tehát már elkezdődött.

Állattenyésztés

Míg karbonadó nélkül nincs monetizálva egy negatív externália, addig több olyan támogatás is létezik, amelyek kimondottan szennyező iparágakat támogat, tehát ahelyett, hogy csökkentenék, közpénzből növeli a globális fentarthatósági problémákat. Ezen iparágak költség szintje mesterségesen alacsonyan van tartva a fogyasztás ösztönzése és a vállalati profitok növelése érdekében, miközben környezeti hatásuk nagyon jelentős. A mesterségesen alacsony árak okozta többletfogyasztás ráadásul tovább rontja a helyzetet.

¹⁵ <https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2021/10/a-karbonadora-keszul-ausztria>.

Sajnálatos módon a fejlett európai országok kormányai is jelentős pénzekkel támogatják még a legszennyezőbb iparágakat is, például a Covid-19-világjárvány alatt nehéz helyzetbe került légitársaságokat közpénzből mentették meg. Ezen egyszeri megmentésnél még súlyosabb és károsabb az állattenyésztés folyamatos és egyre növekvő mértékű támogatása. Az állattenyésztés a világ legnagyobb metánkibocsátója, a globális metánkibocsátás (amely üvegházhatás szempontjából a szén-dioxid-kibocsátásnál is károsabb) 25–30 százalékáért felelős,¹⁶ tehát jelentősen hozzájárul a globális felmelegedéshez.

Az Élelmészügyi és Mezőgazdasági Világszervezet (*Food and Agriculture Organization, FAO*) 2006-ban kiadott jelentése (*Livestock's Long Shadow*) összefoglalóan mutatja be, hogy az állattenyésztés milyen hatással van a klímaváltozásra, a vizek elszennyeződésére, a talaj degradálódására (*FAO [2006]*). *Xu és szerzőtársai [2021]* részletekbe menő elemzése alapján pedig az élelmiszer-termelés a világ üvegházhatású gázkibocsátásának 35 százalékát adja, ennek 57 százaléka vezethető vissza az állati eredetű, míg csak 29 százaléka a növényi alapú élelmiszerek előállítására. *Poore–Nemecek [2018]* eredményei alapján ráadásul az állati eredetű termékek mindössze a globális kalóriabevitel 18 százalékát adják, tehát növényi alapú élelmiszerekkel négyszer annyi kalóriát feleakkora üvegházhatású gázkibocsátás mellett lehet előállítani, mint állati eredetű termékekkel.

Mindezekkel együtt az állattenyésztés az egyik leginkább támogatott gazdasági ágazat. Az Agrárközgazdasági Intézet számításai alapján 2019-ben 127,4 milliárd forint (*Illés–Péter [2020]*), 2020-ban pedig már 169,3 milliárd forint közvetlen támogatást kapott (*Illés–Péter [2021]*) Magyarországon. Ehhez még hozzá kell számolni a szántóföldi növénytermesztési ágazat támogatásának egy részét is, hiszen a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján a megtermelt gabonafélék körülbelül 30 százalékát takarmányozási célokra használják.¹⁷ Mivel a szántóföldi növénytermesztés támogatásának döntő hányadát a földterület-alapú támogatások (terület-alapú és zöldítéstámogatás) adja, így feltételezhető, hogy a támogatás arányos része jut a takarmányozási célokra megtermelt terményekre. Ezek alapján tehát közvetve még további körülbelül 125 milliárd forint támogatást kapott az állattenyésztési ágazat 2019-ben, míg 2020-ra ez már körülbelül 136 milliárd forintra nőtt. Hasonlóan nagymértékű támogatások jellemzők más európai országokban is.¹⁸

Eközben a magyar kertészeti ágazat (idetartoznak a zöldségek, beleértve a burgonyát is, a gyümölcsök, beleértve a szőlőt is és a dísznövények) mindössze 27,6 milliárd forint támogatásban részesült 2019-ben és 48,9 milliárd forintban 2020-ban. Az összes mezőgazdasági támogatás mindössze 3–5 százaléka jutott erre a szektorra.

¹⁶ <https://www.mckinsey.com/featured-insights/coronavirus-leading-through-the-crisis/charting-the-path-to-the-next-normal/silent-but-deadly>.

¹⁷ https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0021.html.

¹⁸ Lásd például <https://www.theguardian.com/business/2005/oct/17/eu.internationalaidanddevelopment> vagy <https://euobserver.com/economic/144137>.

A KSH által publikált kiadási adatokkal¹⁹ összevetve az állattenyésztés közvetlen támogatása a fogyasztói kiadások körülbelül 9 százalékának felel meg, míg a közvetett támogatásokkal együtt ez az érték 18 százalékra növekszik. Tehát támogatások nélkül körülbelül ötödével magasabbak lennének ezen termékek árai. Ezzel szemben a kertészeti ágazat támogatása a fogyasztói kiadások 5 százalékát sem éri el. Ehhez érdemes még hozzátenni, hogy az állati eredetű termékek jelentős részére csak 5 százalék áfa rakódik Magyarországon, míg a zöldségek és gyümölcsök esetén az áfa 27 százalék. Továbbá lényegesen többet költ Magyarország és az EU is állati eredetű termékek állami pénzből történő promóciójára, mint a zöldség- és gyümölcsfogyasztás ösztönzésére (*Eräjää* [2021]).²⁰

Miközben tehát az állattenyésztés a világ összes üvegházhatású gázkibocsátásának körülbelül ötödéért felel, ez az ágazat az egyik államilag leginkább támogatott is. *Iacovides–Vrettos* [2021] amellett érvel, hogy a környezetet romboló ipari gyakorlatok megnehezítik az etikusan eljárni kívánó vállalatok belépési lehetőségeit, illetve nem biztosítanak tiszta versenyfeltételeket azon potenciális helyettesítő termékeknek, amelyek környezeti szempontból sokkal fenntarthatóbbak. Példaként – nem véletlenül – éppen a húsipart hozták fel.

A *FAO–UNDP–UNEP* [2021] jelentés is arra a következtetésre jutott, hogy globálisan a legtöbb üvegházhatású gázt kibocsátó mezőgazdasági ágazatok (hústermelés, tejtermelés és rizstermelés) kapják a legtöbb támogatást. A tíz globálisan legnagyobb támogatásban részesülő mezőgazdasági termék fele állati eredetű, míg a tíz legkevésbé támogatott (sőt büntetett) termék között egyetlen állati eredetű sincs, viszont ott van a szója, a napraforgómag és a paradicsom.

A mezőgazdasági támogatások mértékei alapján tehát a látszik, hogy maga az állam az, aki nem teremti meg a tisztességes verseny feltételeit, és egy olyan iparágak kedvez, amelyik a világon az egyik legjelentősebb mértékben járul hozzá a klímaváltozáshoz. Ezen a területen mindenképpen változásra van szükség.²¹

Ez a másik oldalról viszont azt jelenti, hogy azokat a fogyasztókat, akik környezettudatosan szeretnének étkezni, lényegében bünteti a jelenlegi állami agrárpolitika (szerinte a világon). Sőt a befizetett adójukból – akaratuk ellenére – olyan tevékenységeket támogat az állam, ami kimondottan környezetromboló (*FAO–UNDP–UNEP* [2021]).

A klímaváltozás elleni küzdelem egyik legnagyobb gátja tehát az állattenyésztési ágazat nagyon jelentős állami támogatása. Ez azért érdekes, mert miközben egy-egy vállalatok közötti megállapodás versenypolitikai mentesíthetőségéről hosszas egyeztetések és viták folynak, addig az igazán jelentős hatást elérni képes változásokról alig esik szó. A versenyhatóságok versenypártolási tevékenységének kulcseleme kell

¹⁹ Tájékoztatási adatbázis, <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?lang=hu>.

²⁰ Magyar példák állati eredetű termékek fogyasztásösztönzésére: <https://www.agrotrend.hu/hireink/a-tejfogyasztast-nepszerusito-kampany-indul>; <https://www.agrotrend.hu/gazdalkodas/allattenyesztes/micsoda-malacunk-van--indul-a-serteshus-fogyasztasat-osztonzo-kampany>.

²¹ Az állattenyésztés klímaváltozással és egészséggel való kapcsolatát jól illusztrálja *Singer* [2021].

hogy legyen a diszkriminációmentes állami szabályozás kialakításának elősegítése. Jelenleg az állati eredetű termékeket helyettesíteni képes növényi alapú termékeket ezzel szemben érdemben alacsonyabb állami támogatás (és Magyarországon ötszörös áfatartalom) sújtja, miközben ezek a termékek környezeti szempontból lényegesen kedvezőbbek, fenntarthatóbbak. Nemcsak a fenntarthatóság, de a tisztességes piaci verseny is e támogatások megszüntetését (vagy legalább azonos szintre hozását) követeli meg, ami az első nagyon jelentős lépés lehet a klímaváltozás elleni harcban. A klímaváltozás elleni küzdelemben a versenyhatóságok a legnagyobb hatást úgy tudják elérni, ha e piactorzító támogatások és szabályozások ellen lépnek fel versenypártolási tevékenységük keretében.

A versenypolitikai elemzésekben szükséges változtatások

A karbonadó bevezetése és az állattenyésztés állami támogatásának megszüntetése két kritikus fontosságú lépés a fenntarthatóság felé vezető úton. Ezzel együtt e célok eléréseért a versenyhatóságok csak korlátozottan, versenypártolási tevékenységükön keresztül tudnak tenni. Viszont időről időre elő fognak kerülni olyan megállapodások, tervezett fúziók, amelyekben a felek fenntarthatósági védekezést terjesztenek elő, amelyet a versenyhatóságoknak értékelniük kell. Ebben az alfejezetben a versenypolitika etikai választása előzőekben bemutatott módosításának ilyen eljárásokban elvárt gyakorlati elemzésekben történő megvalósulásáról lesz szó.

A versenyhatósági elemzések jelenleg a fogyasztók által fizetendő piaci árakat veszik alapul, ezek változásaira összpontosítanak a legtöbb esetben. Az externáliák jelenléte miatt viszont a piaci árak nem mutatják meg a termékek valódi árait (az externáliák nem szerepelnek a költségek között). A versenyhatósági elemzéseknek tehát meg kell határozniuk a termék vagy szolgáltatás valódi árát, tehát azt az árat, amelyet a fogyasztónak meg kellene fizetnie ahhoz, hogy fogyasztása teljes költsége ellensúlyozva legyen. Mivel az externáliák egy jelentős része nem jelenik meg a jelenlegi fogyasztói árakban, így ezeket hozzá kell adni a piaci árakhoz. Egy-egy megállapodás vagy fúzió esetén a megállapodás/fúzió nélküli és az azzal együtt kialakuló valódi árakat is ki kell számítani, majd összevetni a két esetet. Amennyiben a valódi ár alacsonyabb (tehát a fogyasztói haszon magasabb) megállapodás/fúzió nélkül, akkor a megállapodás valóban káros, és mindössze a részt vevő felek számára hordoz előnyöket. Ide tartozik egy egyszerű kartellnek az esete, amelyik nem hordoz semmilyen fenntarthatósági előnyt, de az ár emelésén keresztül negatívan érinti a fogyasztókat.

Kloosterhuis–Mulder [2015] többféle lehetőséget is bemutat a környezeti terhelés csökkentésének számszerűsítésére, azonban mindegyik középpontjában – a versenypolitika jelenlegi etikai választásának megfelelően – a fogyasztók értékelése áll. *Dolmans* [2021] szintén a fogyasztók fizetési hajlandóságára, illetve az EUMSZ-ben rögzített célokra építve érvel a környezetvédelmi célú vállalatközi megállapodások EUMSZ 101. cikk (3) bekezdés alapján történő engedélyezéséről. Ez összhangban

lehet a fenntartható fejlődés definíciójával, de nem szükségszerűen, illetve a legtöbb esetben meglehetősen esetleges. Szintén problematikus lehet, hogy ha az értékelést a fogyasztók fizetési hajlandóságára alapozzuk, akkor mennyire valós és hosszú távon reális értékeket kapunk – főleg a relatív szegényebb országokban (*Kempen és szerzőtársai* [2009]). Bár a hagyományos versenypolitikai elemzésekkel összhangban van ez a megközelítés, a fő problémája éppen az, hogy nem vonatkoztat el a fogyasztók értékelésétől, ezáltal pedig a jövő generációk, illetve a más emberek és érző lények életét, életminőségét lényegében fogyasztók értékítéletére bízta. Ez pedig morálisan nem védhető.

További probléma, hogy ha az állampolgárok értékelésétől tennénk függővé az externáliák értékelését, akkor akár egy olyan fogyasztó léte is igazolhatna egy tetszőleges áremelést, aki az adott termék termelése során keletkező externáliát végtelenül károsnak ítéli meg (*Schinkel–Treuren* [2021]).

Az externáliák figyelembevételkor egy objektív tényezőre van szükség. Ahogyan a termékek előállítási költségét sem az határozza meg, hogy egy-egy fogyasztó mennyit hajlandó fizetni érte, hanem az, hogy milyen alapanyagok és szolgáltatások szükségesek az előállítás során, és azok milyen áron szerezhetőek be, úgy az externáliák árát is annak kell meghatározni, hogy ezek milyen költségek mellett semlegesíthetők. A fenntartható fejlődés definíciójából az következik, hogy nem az egyéni értékelésen múlik, hogy milyen mennyiségű környezetszennyezést tolerálunk, hanem az a morális kötelességünk, hogy úgy adjuk tovább a Földet, hogy az a következő generációk igényeit is ki tudja elégíteni.

A leginkább kézenfekvő egy technológiai alapú becslés lenne, tehát annak konkrét számszerűsítése, hogy mennyibe kerülne a termék előállításához kötődő károsanyag-kibocsátás ellensúlyozása. Ennek egyik módja olyan projektek finanszírozása, amelyek semlegesítik a keletkező kibocsátást. Erre is van elérhető példa (például ClimatePartner²²), így pedig szintén számszerűsíthető a pénzügyi költsége. Léteznek kalkulációk a karbonlábnyom semlegesítésére is.²³ A versenyhatóságok számára tehát többféle módszertan és adatforrás is rendelkezésre áll az externáliák értékeléséhez. Még abban az esetben is, ha a választott módszertan nem pontosan tükrözi a fenntartható fejlődés definíciójából következő értékelést, mindenképpen közelebb kerülünk a megállapodás/fúzió helyes értékeléséhez, mintha egyáltalán nem (vagy nagyon erős korlátok között) vennék csak számításba az externáliákat – ahogyan ez a jelenlegi gyakorlatban történik.²⁴

A holland versenyhatóság fenntarthatósági megállapodások értékelésénél irányadó, nemrég megjelent útmutatójában hasonló, bár ezzel nem teljesen ekvivalens

²² <https://www.climatepartner.com/en>.

²³ Bill Gates 400 dollár/tonna költséggel számol saját és családja karbonlábnyoma semlegesítésekor. <https://www.gatesnotes.com/Energy/What-you-can-do-to-fight-climate-change>.

²⁴ Egyes esetekben elképzelhető, hogy egy fúzió növeli az externáliákat, ilyenkor a módszertan alkalmazása további érv lehet a fúzió tiltására.

módszertant javasolt (*van Dijk* [2021]). Az empirikus elemzések lehetséges módjainak bemutatásakor *van Dijk* [2021] az *Environmental Prices Handbook* című kiadványban (*de Bruyn és szerzőtársai* [2018]) közzétett adatokra való támaszkodást javasolja, hiszen ez nyilvánosan elérhető, így a vállalkozások is tudják használni. A kézikönyv komplex módszertant követ, amelyben fogyasztói értékelések és objektív tényezők (árak) is megjelennek.

A megfelelő árak meghatározása után *van Dijk* [2021] átfogóan bemutatja – a korábban említett holland széntüzelésű erőműveket kivezető megegyezés példáján keresztül – az elemzés elvégzését. Miután egységnyi szén-dioxid-kibocsátás árát meghatároztuk és ismert a megállapodás alapján, hogy (várhatóan) mennyivel csökken majd ez a kibocsátás, meghatározható a megállapodásból származó társadalmi jóléti növekmény. Ezzel kell szembeállítani azt, hogy a megállapodás hatására mennyivel nő az elektromos áram ára (és ez mekkora társadalmi jóléti veszteséget okoz). A két hatás eredője mutatja meg, hogy a megállapodás versenyjogilag megfelelő-e.

Ha egy megállapodás e módszertan alapján versenykorlátozó, az azt jelenti, hogy adott mennyiségű károsanyag-kibocsátás megkötése vagy megszüntetése a megállapodásnál olcsóbban is kivitelezhető. Ha tehát versenyjogi megközelítésben el is ítélik a megállapodást, az nem jelenti azt, hogy mindennek változatlanul kell (vagy szabad) folytatódnia. Éppen ezért elengedhetetlen az olyan állami szabályozás, ami megfelelően szankcionálja a károsanyag-kibocsátást.

Más a helyzet akkor, ha egy vállalati gyakorlat érző lények kizsákmányolásáról szól (például gyermekmunka, állatjólét). Ezekben az esetekben a versenyjognak alapvetően nincs helye, itt állami szabályozásra és annak hathatós betartására van szükség. Az a gyakorlat pedig, amit a holland versenyhatóság követett a *Chicken of Tomorrow*-ügyben, nevezetesen, hogy a fogyasztók fizetési hajlandóságára alapozta elemzését (*Schinkel–Treuren* [2021]), morálisan nem védhető (*Singer* [2019]). Érző lények kizsákmányolásának csökkentését velük közvetlen kapcsolatban nem lévő emberek fizetési hajlandósága alapján nem lehet visszautasítani, itt egyértelműen állami szabályozásra van szükség – ahogy azt egyébként *Schinkel–Treuren* [2021] is javasolja.

ZÁRSZÓ

A klímaváltozás korunk legnagyobb kihívását jelenti, amire minden közpolitika reagálni kényszerül. Az elmúlt egy-két évben a fenntarthatóság és a versenypolitika kapcsolata is egyre inkább a szakmai figyelem középpontjába került. Az ICN 2021. évi konferenciáját rendező GVH speciális projekt témája szintén a fenntartható fejlődés és a versenyjog kapcsolata volt (*Kovács és szerzőtársai* [2021]).²⁵

²⁵ A projekt honlapja, ahol a versenyhatóságok gyakorlatát összefoglaló riport is elérhető: <https://www.gvh.hu/en/gvh/Conference/icn-2021-annual-conference/special-project-for-the-2021-icn-annual-conference-sustainable-development-and-competition-law>.

Jelen tanulmányban áttekintettem a versenypolitika és a fenntartható fejlődés között feszülő konfliktusokat és ezek lehetséges feloldási módjait. Összességében azt érdemes kiemelni, hogy a versenypolitikai jogalkalmazás akkor képes jól működni, ha az állami szabályozás nem torzítja el a piacok működését, hanem éppen ellenkezőleg, az externáliák okozta piaci kudarcokat orvosolja. A klímaváltozás megállításához elsősorban állami beavatkozásokra (például karbonadó bevezetése, állattenyésztési támogatások megszüntetése) van szükség. A versenypolitika etikai választását is módosítani érdemes, hogy egyes konkrét esetekben megfelelően tudja értékelni a fenntarthatósági kezdeményezések versenykorlátozó elemeit. Nem várhatjuk azonban azt, hogy a versenyjog általános állami szabályozási elemek bevezetése helyett megoldásokat fog kínálni átfogó társadalmi és gazdasági problémákra. A versenypolitika klímaváltozás elleni harcban betöltött szerepe inkább marginális lesz, leginkább az állami szabályozás versenypártoláson keresztüli befolyásolására érdemes koncentrálni.

IRODALOM

- BUDD, A.–KEMP, R.–VAN OERS, M.–O'KEEFFE, S.–PROMPERS, L.–VAN SINDEREN, J.–SMITS, R.–REINTJES, J. S.–VAN DER VIJVER, T.–DE WEERS, K.–WILSON, S. [2011]: *Competition Enforcement and Consumer Welfare. Setting the Agenda*. Netherlands Competition Authority, Hága.
- DE BRUYN, S.–BIJLEVELD, M.–DE GRAAFF, L.–SHEP, E.–SCHROTEN, A.–VERGEER, R.–AHDOUR, S. [2018]: *Environmental Prices Handbook*. EU28 version. CE Delft, Delft.
- DOLMANS, M. [2021]: *Sustainable Competition Policy and the "Polluter Pays" Principle*. Megjelent: *Holmes, S.–Middelschulte, D.–Snoep, M.* (szerk.): *Competition Law, Climate Change & Environmental Sustainability*. Institute of Competition Law, New York, 17–37. o.
- EC [2000]: Commission Decision of 24 January 1999 relating to a proceeding under Article 81 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement (Case IV.F.1/36.718. CECED). OJ, L 187/47, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000D0475&from=EN>.
- EC [2011]: Summary of Commission Decision of 13 April 2011 relating to a proceeding under Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union and Article 53 of the EEA Agreement (Case COMP/39.579 — Consumer detergents). OJ, C 193/14, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:193:0014:0016:EN:PDF>.
- ERÄJÄÄ, S. [2021]: *Marketing Meat. How EU Promotional Funds Favour Meat and Dairy*. Greenpeace European Unit, Brüsszel, <https://www.greenpeace.org/static/planet4-eu-unit-stateless/2021/04/20210408-Greenpeace-report-Marketing-Meat.pdf>.
- EUROBAROMETER [2020]: *Az európai állampolgárok környezethez való viszonyulása*. December 2019. Európai Bizottság, Brüsszel, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2257>.
- FAO [2006]: *Livestock's Long Shadow. Environmental Issues and Options*. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Róma, <https://www.fao.org/3/a0701e/a0701e.pdf>.

- FAO–UNDP–UNEP [2021]: A multi-billion-dollar opportunity – Repurposing agricultural support to transform food systems. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Róma, <https://www.fao.org/3/cb6562en/cb6562en.pdf>.
- GYULAI IVÁN [2013]: Fenntartható fejlődés és fenntartható növekedés. Statisztikai Szemle, 91. évf. 8–9. sz. 797–822. o.
- IACOVIDES, M.–VRETTOS, C. [2021]: Radical For Whom? Unsustainable Business Practices as Abuses of Dominance. Megjelent: *Holmes, S.–Middelschulte, D.–Snoep, M.* (szerk.): *Competition Law, Climate Change & Environmental Sustainability*. Institute of Competition Law, New York, 91–103. o.
- ILLÉS IVETT–PÉTER KRISZTINA [2020]: Pénzügyi Hírlevél. 13. évf. 1. sz. NAIK Agrárgazdasági Kutatóintézet, Budapest.
- ILLÉS IVETT–PÉTER KRISZTINA [2021]: Pénzügyi Hírlevél. 14. évf. 1. sz. NAIK Agrárközgazdasági Intézet, Budapest.
- KEMPEN, L. VAN–MURADIAN, R.–SANDÓVAL, C.–CASTANEDA, J. P. [2009]: Too poor to be green consumers? A field experiment on revealed preferences for firewood in rural Guatemala. *Ecological Economics*, Vol. 68. No. 7. 2160–2167. o. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.02.014>.
- KINGSTON, S. [2021]: Introduction. Megjelent: *Holmes, S.–Middelschulte, D.–Snoep, M.* (szerk.): *Competition Law, Climate Change & Environmental Sustainability*. Institute of Competition Law, New York, III–IX. o.
- KLOOSTERHUIS, E.–MULDER, M. [2015]: Competition law and environmental protection: The Dutch agreement on coal-fired power plants. *Journal of Competition Law & Economics*, Vol. 11. No. 4. p. 855–880. <https://doi.org/10.1093/joclec/nhv017>.
- KORNAI JÁNOS [2008]: A kapitalizmus néhány rendszerspecifikus vonása. *Közgazdasági Szemle*, 55. évf. 5. sz. 377–394. o.
- KOVÁCS CSABA–NAGY ARANKA–MOLNÁR MIRANDA [2021]: Sustainable Development and Competition Law – Survey Report (Special Project for the 2021 ICN Annual Conference). Hungarian Competition Authority, Budapest.
- LEWIS, W. W. [2008]: A termelékenység ereje. Gazdagság, szegénység és a globális stabilitás fenyegetettsége. *Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ*, Budapest.
- MIDDELSCHULTE, D. [2021]: Preface: Competition Policy as an Enabler of a Sustainable Economy – A View Across Sectors. Megjelent: *Holmes, S.–Middelschulte, D.–Snoep, M.* (szerk.): *Competition Law, Climate Change & Environmental Sustainability*. Institute of Competition Law, New York, 207–219. o.
- POORE, J.–NEMECEK, T. [2018]: Reducing food’s environmental impacts through producers and consumers. *Science*, Vol. 360. 987–992. o. <https://doi.org/10.1126/science.aag0216>.
- SCHINKEL, M. P.–SPIEGEL, Y. [2017]: Can collusion promote sustainable consumption and production? *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 53. 371–398. o. <https://doi.org/10.1016/j.ijindorg.2016.04.012>.
- SCHINKEL, M. P.–TREUREN, L. [2021]: Green Antitrust: Friendly Fire in the Fight Against Climate Change. Megjelent: *Holmes, S.–Middelschulte, D.–Snoep, M.* (szerk.): *Competition Law, Climate Change & Environmental Sustainability*. Institute of Competition Law, New York, 69–88. o.
- SINGER, P. [2011]: *Practical Ethics*. 3. kiadás, Cambridge University Press, Cambridge.
- SINGER, P. [2016]: Europe’s Ethical Eggs. Megjelent: *Singer, P.*: *Ethics in the Real World: 82 Brief Essays on Things That Matter*. Princeton University Press, Princeton, 41–43. o.

- SINGER, P. [2019]: *Az állatok felszabadítása*. Oriold és Társai, Budapest.
- SINGER, P. [2021]: *Beefatarians Not Wanted*. Project Syndicate, július 9. <https://www.project-syndicate.org/commentary/european-union-paying-to-promote-beef-despite-climate-impact-by-peter-singer-2021-07>.
- VAN DIJK, T. [2021]: *A New Approach to Assess Certain Sustainability Agreements under Competition Law*. Megjelent: *Holmes, S.–Middelschulte, D.–Snoep, M.* (szerk.): *Competition Law, Climate Change & Environmental Sustainability*. Institute of Competition Law, New York, 55–68. o.
- XU, X.–SHARMA, P.–SHU, S.–LIN, T.–S.–CIAIS, P.–TUBIELLO, F. N.–SMITH, P.–CAMPBELL, N.–JAIN, A. K. [2021]: *Global greenhouse gas emissions from animal-based foods are twice those of plant-based foods*. *Nature Food*, Vol. 2. 724–732. o. <https://doi.org/10.1038/s43016-021-00358-x>.
- YE, J. [2020]: *Carbon pricing proposals in the 116th Congress*. Center for Climate and Energy Solutions, Arlington, <https://www.c2es.org/wp-content/uploads/2020/09/carbon-pricing-proposals-in-the-116th-congress.pdf>.

II. Betekintés

VERSENYSZABÁLYOZÁS JÁRVÁNY IDEJÉN

• Valentiny Pál •

A VERSENYSZABÁLYOZÁS A JÁRVÁNY ALATT ZAVARTALANUL MŰKÖDIK?*

A világvjárvány élénk versenypolitikai viták közepette érkezett. Röviden bemutatjuk ezeknek a vitáknak a legfontosabb fordulatait, majd ismertetjük a versenyhatóságok első reagálását a járvány adta új helyzetben. Ezt követően a járvány során leggyakoribb potenciális versenykorlátozó helyzeteket tekintjük át az árdrágítástól a versenytársak közötti együttműködésen át a fúziókig és az állami támogatások elosztásáig. Ahol erre lehetőség volt, ismertetjük az első elemzéseket a versenykorlátozások már jelentkező vagy várható hatásairól.

BEVEZETÉS

A koronavírus-járvány kezdetekor, 2020. március végén, a londoni székhelyű kutatóhálózat, a Centre for Economic Policy Research (CEPR) kiadványsorozatot indított *Covid Economics* címmel. A sorozatba a leadásuktól számított öt napon belül ellenőrzött (*vetted*), de nem elbírált (*refereed*) tanulmányok kerülhettek, átdolgozásra nem volt lehetőség, vagy elfogadásra került az írás, vagy elutasították. A cél az volt, hogy a témakörben a gyorsan növekvő számú kéziratokat minél hamarabb, ingyenesen hozzáférhetővé tegyék. A tanulmányok jellege és témája is „valós idejű” kutatás volt, az éppen alakuló eseményeket követve születtek az elemzések, amelyekben hol a múltbeli tapasztalatok, hol a várható jövő is megjelent. A preprintnek számító tanulmányok a közgazdaságtan széles körét lefedték, a több száz írás egy része azóta már folyóiratokban is megjelent. A sorozatot 2021 júliusában befejezték, addig 83 kötet/szám jelent meg.¹ A tanulmányok között viszonylag kevés vizsgálta a versenyszabályozás kérdéseit. Ezekkel inkább a szakmához közelebb álló folyóiratok/platformok foglalkoztak, mint a *Concurrences* és a *Competition Policy International*. Bár ezek is részben ingyenesen elérhetővé tették az elemzéseiket, idővel azonban megszüntették ezt a lehetőséget. A tanulmányok számos részterületet érintettek, különösen a járvány elején igyekeztek a szóba jöhető problémákat felölelni, de ez idáig átfogó elemzés a versenyszabályozás világvjárvány elmúlt közel két évről tudomásunk szerint még nem jelent meg. Ez a tanulmány erre próbál kísérletet tenni, „valós idejű” pillanatképet alkotva.

* Köszönettel tartozom Halpern Lászlónak és szerkesztőtársaimnak a sok hasznos ötletért, javításért.

¹ <https://cepr.org/content/covid-economics-vetted-and-real-time-papers-0>

A VERSENYSZABÁLYOZÁS „NAGY” KÉRDÉSEI A JÁRVÁNY ELŐTT ÉS ALATT

Mozgalmas időket él a versenyszabályozás, a sűrűsödő eseményekhez a koronavírus-járvány hatásaival összefüggő problémák még inkább hozzájárultak. A digitális piacok szabályozásának módja, a növekvő piaci koncentráció problémái, a munkaadók oldalán jelentkező erőfölényes helyzetek, a vállalati összefonódásoknál az állami tulajdon esetleges torzító jellege, a fenntartható fejlődés és a versenyszabályozás viszonya mind már a járvány előtti időkből megoldásra váró kérdéskör volt. Az Egyesült Államokban és az Európai Unióban az elmúlt két évben több, a versenyszabályozás jövőjét befolyásoló kezdeményezés és vitairat látott napvilágot.²

A digitális piacok versenyproblémáiról számos összefoglaló elemzés jelent meg (lásd *Lancieri–Sakowski* [2021]), ezek közül talán a magánkezdeményezésre készült Stigler Center-jelentés³ (2019. szeptember), a brit kormányzati szakértők által készített Furman-jelentés⁴ (2019. március) és a brit versenyhatóság (*Competition and Market Authority, CMA*) által készített piacelemzés⁵ (2019. december) a legismertebb. Az Egyesült Államok képviselőházában működő bizottság részben ezekre alapozva és elsősorban a főbb piaci szereplőkre összpontosítva, átfogó jelentést⁶ (2020. október) adott ki a digitális piacokról, amely a 2021-ben benyújtott törvényjavaslatoknak is háttérét képezte. Az újabb elemzések és a törvényjavaslatok már figyelembe vehették a digitális piacokon a járvány időszakában jelentősen megnőtt forgalmat, az elektronikus kereskedelem térnyerését, amelyek a domináns piaci szereplők súlyának további növekedését idézték elő.

Az amerikai törvényhozási és kormányzati szándékot személyi változások követették. A bizottság munkájában jelentős szerepet vállaló és a Big Tech⁷ vállalatok elleni fellépést sürgető Lina Kahn jogászt 2021 júniusában Biden elnök a szövetségi kereskedelmi bizottság *Federal Trade Commission (FTC)* elnökének nevezte ki.⁸ Egy hónappal később az igazságügyi minisztérium (*Department of Justice, DoJ*) versenyszabályozási részlegének élére egy másik, a Big Tech vállalatokkal szemben kritikus jogászt javasolt. Kilenc, a posztot korábban betöltő személy nyílt levélben támogatta javaslatát, amelyet a szenátus 2021 novemberében megerősített.⁹

² Ezek rövid összefoglalását lásd *Keyte és szerzőtársai* [2021] írásban.

³ <https://research.chicagobooth.edu/-/media/research/stigler/pdfs/digital-platforms---committee-report---stigler-center.pdf?la=en&hash=2D23583FF8BCC560B7FEF7A81E1F95C1DDC5225E>

⁴ https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/785547/unlocking_digital_competition_furman_review_web.pdf

⁵ <https://www.gov.uk/cma-cases/online-platforms-and-digital-advertising-market-study>

⁶ https://judiciary.house.gov/uploadedfiles/competition_in_digital_markets.pdf

⁷ Többnyire az Apple, Amazon, Facebook, Google cégeket értik rajta, de gyakran a Netflixet és a Microsoftot is ide sorolják.

⁸ Lina Kahn digitális piacról alkotott nézeteinek összefoglalása olvasható *Gönczöl* [2019]-ben.

⁹ <https://www.competitionpolicyinternational.com/us-senate-approves-big-tech-critic-to-head-doj-antitrust-division/>

A már Lina Kahn vezette FTC 2021 szeptemberében visszavonta a társhatósággal (*DoJ Antitrust Division*) közös, nemrég készült 2020-as iránymutatást a vertikális összefonódások szabályozásáról, annak nem elég radikális voltára hivatkozva.¹⁰ Az előző iránymutatás 1984 óta volt érvényben.

Európában is sűrűsödtek az események. A brit versenyhatóság – miután elkészült a már említett digitális piacokról szóló elemzése – 2020 októberében közölte, hogy a kormányzatnak egy éven belül fel kellene állítani egy új, a digitális piaccal foglalkozó szabályozó hatóságot, és a parlamentnek meg kellene hozni az ehhez szükséges törvényeket. Amennyiben ez nem történik meg, akkor a versenyhatóság fog lépéseket tenni.¹¹ A kormányzat egyetértésével 2021 áprilisában a CMA keretében megalakult a digitális piacokkal foglalkozó egység, amelynek későbbi önállósodásához a szükséges törvényi háttérrel a parlament tárgyalni fogja. A brit kormány mind ebben a kérdésben, mind a versenyszabályozás korszerűsítése ügyében javaslatokat bocsátott vitára 2021 augusztusában.¹²

Az Európai Bizottság is sok kérdésben aktívnak mutatkozott. A Bizottság Versenypolitikai Főigazgatósága számára 2019 májusában jelentés készült a digitális piacok helyzetéről.¹³ Egy évvel később, 2020 júniusában konzultációt indítottak a digitális piac szabályozásának kérdéseiről és ezzel egy időben a versenyszabályozás új, kiegészítő eszközrendszeréről is.¹⁴ A digitális piacokról¹⁵ és a digitális szolgáltatásokról¹⁶ 2020 decemberében rendelettervezet jelent meg, amely már csak az európai parlamenti vitára vár (a két rendelettervezet körüli vitákat *Polyák Gábor* és szerzőtársai, valamint *Firniksz Judit* kötetben lévő tanulmányai elemzik, továbbá *Tóth [2021]*). A kiegészítő eszközrendszerről konzultációt tartottak, ezt követően a rendelettervezetet egyelőre félretették.¹⁷

Más területen viszont előre léptek. Az Európai Unió egységes piacán megjelenő harmadik országbeli cégek állami támogatásának esetleges piactorzító hatását elemezte a 2020 júniusában megjelent Fehér könyv.¹⁸ A megjelenését követő konzultáció alapján egy évvel később (2021. május) a Bizottság rendelettervezetet adott közre

¹⁰ <https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2021/09/federal-trade-commission-withdraws-vertical-merger-guidelines>

¹¹ <https://www.competitionpolicyinternational.com/cm-as-andrea-coscelli-threatens-action-against-google-facebook/>

¹² https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1004096/CCS0721951242-001_Reforming_Competition_and_Consumer_Policy_Web_Accessible.pdf

¹³ <https://op.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/21dc175c-7b76-11e9-9f05-01aa75ed71a1>

¹⁴ https://ec.europa.eu/competition-policy/public-consultations/2020-new-comp-tool_en

¹⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0842&from=HU>

¹⁶ https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12417-Digital-Services-Act-deepening-the-internal-market-and-clarifying-responsibilities-for-digital-services_en

¹⁷ <https://orgs.law.harvard.edu/antitrust/2021/04/23/the-european-commission-and-the-new-competition-tool/>

¹⁸ https://ec.europa.eu/competition/international/overview/foreign_subsidies_white_paper.pdf

a belső piacot torzító külföldi támogatásokról.¹⁹ A klímaváltozás és a fenntartható fejlődés kérdéskörével összefüggő versenyszabályozási problémák miatt a Bizottság 2021 áprilisában konzultációt kezdeményezett az állami támogatások ezen kérdésekkel összefüggő reformjáról.²⁰ A konzultáció eredményeként 2021 szeptemberében kiadott elképzelések már a vállalatok közötti egyezségek és összefonódások klímacélokvaló összefüggéseit is vizsgálták.²¹ [A fenntarthatóság és a versenypolitika kapcsolódását vizsgálja jelen kötetben *Berezvai Zombor* írása. A Gazdasági Versenyhivatal a Nemzetközi Versenyhálózat (*International Competition Network, ICN*) éves konferenciájára részletes felmérést készített a szakmai körök – versenyhatóságok, tanácsadók – ezen kérdésekről alkotott nézeteiről.²²]

A JÁRVÁNY KEZDETE, HATÓSÁGI REAGÁLÁSOK

A versenypolitika súlyos és megoldásra váró kérdései közben ütötte fel a fejét a Covid-19 járvány. A versenyhatóságok első reagálása a verseny eddigi felügyeleti rendje változatlanóságának hangsúlyozása volt, de érzékelték, hogy a piacok működési módja pillanatok alatt megváltozott, és bizonyos területeken jelentős beavatkozásra lesz szükség.²³ Az Egészségügyi Világszervezet 2020. március 11-én jelentette be, hogy pandémiának minősíti a járványt.²⁴ Az ezt követő hetekben sorra jelentek meg a versenyhatóságok és nemzetközi szervezetek versenypolitikai állásfoglalásai. Ezek mindegyikében a versenyszabályozás eddigi elveinek érvényességét, egyben a járvány kitörésére adandó rövid, közép- és hosszú távú válaszokat foglalmazták meg. Az Európai Versenyhálózat (*European Competition Network, ECN*) 2020. március 23-án kiadott állásfoglalása egyértelművé tette, hogy hiány kialakulásának elkerülésére tett szükséges, egyben időleges lépésekkel szemben nem avatkoznak be, de nem fognak hezitálni a válság tényével visszaélni szándékozó vállalkozások esetében.²⁵ Egy nappal később hasonló tartalmú közös iránymutatást fogalmazott meg az Egyesült Államok két versenyhatósága (DoJ Antitrust Division és az FTC).²⁶

¹⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021PC0223&from=EN>

²⁰ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_2784

²¹ https://ec.europa.eu/competition-policy/index/news/competition-policy-brief-12021-policy-support-europes-green-ambition-2021-09-10_en

²² <https://www.gvh.hu/en/gvh/Conference/icn-2021-annual-conference/special-project-for-the-2021-icn-annual-conference-sustainable-development-and-competition-law>

²³ <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19-en/competition-policy-covid-19-an-overview-of-antitrust-agencies-responses-en>

²⁴ <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>

²⁵ https://ec.europa.eu/competition-policy/system/files/2021-03/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf

²⁶ https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/1569593/statement_on_coronavirus_ftc-doj-3-24-20.pdf

Végül, április 8-án, az Nemzetközi Versenyhálózat (ICN) is megjelentette állásfoglalását.²⁷

A vilá járvány leküzdésére tett első lépések (védekezési eszközök használatának előírása, távolságtartás, a személyi mozgás korlátozásainak bevezetése) egyes termékek iránti keresletet hirtelen megnövelték majd hamar világossá vált, hogy az ellátási láncok, a kiskereskedelem sok más termék esetében sem tudja követni – részben a korlátozások következtében – a kereslet változását. A járvány okozta külső sokkhatás következtében a kereslet-kínálat egyensúlya a termékek jelentős hányadánál hosszabb távra felborult. Egyes szolgáltatásoknál a kereslet teljesen megszűnt, a szolgáltatók kénytelenek voltak elbocsátani az alkalmazottakat, a bevételek hiánya miatt pedig komoly likviditási válság alakult ki, elsősorban a közlekedéssel, turizmussal foglalkozó szektorokban, amelynek mérséklése már állami segítséget igényelt. A távolságtartás sok esetben (például a versenyhivataloknál is) távmunkával vált megoldhatóvá, ezekben az esetekben a munkavégzés új módszereit kellett bevezetni.

A versenyhivatalok is új munkarendre tértek át. Több helyen válságtábot állítottak fel (*Costa-Cabral és szerzőtársai [2020] 12. o.*). Eljárásaikat részben felgyorsították, más esetekben pedig lassították. A védőfelszerelések gyártásához, elosztásához és a járvány leküzdéséhez szükséges egészségügyi együttműködés elbírálását gyorsított ütemben hajtották végre, míg az egyéb, már folyó versenyhatósági vizsgálatok határidejét meghosszabbították. Az eljárások nagy részét elektronikus útra terelték, a dokumentumok elektronikus benyújtásának lehetőségét kibővítették, az elektronikus aláírásokat elfogadták, a meghallgatásokat, tárgyalásokat videokonferencia keretében tartották. Egyes ügylettípusnál (például összefonódások) a feleket halasztásra ösztönözték.²⁸

A versenyhatóságokat eleinte egyes terméktípusoknál az árdragítás, a túlzó árazás szinte mindenütt előforduló problémája foglalkoztatta. Ezzel szinte egy időben a cégek közötti együttműködés kérdései is felmerültek, hiszen a megfelelő kínálat biztosítása mind a védekezési eszközök, mind az alapvető élelmiszerek és egyéb ellátási cikkek esetében az egyébként versengő gyártók, beszerzők, kereskedők együttműködését igényelte. Ugyanilyen együttműködéssel számoltak a gyógyszerfejlesztés területén is. A hatóságok a versenyszabályozás egyes esetekben történő enyhítését jelentették be, egyes szektorokban a máskor versenykorlátozónak tekinthető magatartás alól mentességet kínáltak. Ezek a rövid távon megoldandó, gazdaságilag, társadalmilag és politikailag indokolt, de versenyjogilag kétes helyzetek már középtávon is problémákat okozhatnak. Kérdéses, hogy az ilyen típusú együttműködés, a horizontális kooperáció az elérni kívánt cél után mikor vált át hosszabb távú összejátszássá. Minden válság idején felmerül a kríziskartellek „engedélyezésének” problémája. A válság idején a pénzügyileg megrendült cégek könnyen válnak ellenséges

²⁷ <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/wp-content/uploads/2020/04/SG-Covid19Statement-April2020.pdf>

²⁸ <https://www.jdsupra.com/legalnews/covid-19-antitrust-agency-procedural-65173/>

felvásárlás célpontjaivá, miközben lehet, hogy az állam a kapacitások fenntartásában érdekelt. Az összefonódásoknál ilyen esetekben túl könnyen válhat a piacról kieső kapacitás védelmét előtérbe helyező érvelés az összefonódás indokául. A támogatásra szoruló vállalatok vagy egész iparágak esetében a támogatás mértéke, versenyt korlátozó volta, arányossága válhat kérdésessé. A válságból való kilábalást segítő és a válság idején meghozott intézkedések hosszú távra nyúló hatásaival kapcsolatban is felmerül a kérdés, hogy okoztak-e, és ha igen, akkor milyen mértékű piactorzítást. A következőkben – alapvetően egy pillanatképet rögzítve – ezekkel a kérdésekkel foglalkozunk részletesebben.

TÚLZÓ ÁRAZÁS, ÁRDRÁGÍTÁS

Az Európai Versenyhálózat (ECN) a rövid, 2020. március 23-ai nyilatkozatában már említést tett annak fontosságáról, hogy az alapvetőnek tekintett termékek, mint például a maszkok és a fertőtlenítő készítmények versenyképes áron maradjanak elérhetőek. Ez a várakozás azonban nem teljesült, mindenféle drasztikus áremelésekről számoltak be. A hatóságok számára a hirtelen áremelésekkel összefüggő kérdés többrétű volt: fel kell-e ezek ellen lépni, ha igen, akkor ez milyen jogi alapon történhet, és milyen eszközöket lehet ehhez igénybe venni.

Jogi helyzet

Az árdrágítást különböző jogrendszerekben különbözőképpen ítélik meg.²⁹ Vannak országok, például az Egyesült Államok vagy Ausztrália, ahol átfogó, szövetségi törvény nem tiltja a túlzónak minősíthető árazást, ellenben a tagállamok rendelkezhetnek olyan törvényekkel, amelyek vészhelyzet esetén tiltják az árfelhajtást. Az Egyesült Államokban az FTC még súlyos vészhelyzet után is – mint például a Katrina hurrikán – ellenállt a szövetségi törvényt sürgető nyomásnak. Az FTC szerint az árak emelkedése még kivételes helyzetekben is arra szolgál, hogy a kereslet-kínálat megbomlott egyensúlya helyre álljon. A hirtelen áremelkedések, bár nyilvánvalóan kellemetlenül érintik a fogyasztókat, de rövid ideig tartanak és az árak bármiféle ellenőrzése hosszabb távon több kárt okoz, mint hasznot hoz a fogyasztóknak (*Jenny* [2020] 8. o.).

Ezen vélekedés ellenére az Egyesült Államok 39 tagállamában van érvényben vészhelyzet alatti árdrágítással összefüggő törvény.³⁰ A legelsőt még 1979-ben New York államban hozták, de 2020-ban is fogadtak el ilyen törvényt (Colorado). A törvények államonként különböznek, és az országos áruterjesztéssel foglalkozó cégek-

²⁹ A túlzó árazás közgazdasági és jogi problémáiról lásd *Györfi* [2017].

³⁰ <https://www.ncsl.org/research/financial-services-and-commerce/price-gouging-state-statutes.aspx>

nek különösen nehéz a megfelelést elérni. A Covid-19 járványra reagálva szövetségi szintű beavatkozás is történt: Trump elnök 2020. március 23-ai rendelete, a Defense Production Act alapján az egészségügyi felszerelések bármilyen célú (akár árdrágítás szándékával történő) árufelhalmozását ideiglenesen büntetendőnek minősítette.³¹

A kaliforniai törvény árakkal összefüggő korlátozásai például a vészhelyzet kihirdetése után lépnek életbe, és 30 napig vannak érvényben (az időtartam meghosszabbítható). Az alapvető javak és szolgáltatások árai a kihirdetés előtti árakhoz képest csak 10 százalékkal emelkedhetnek, de az eladók a költségemelkedésüket beszámíthatják, azaz lényegében a haszonkulcsot maximálják. Ezek a törvények korlátozott időre egy átmeneti, csökkentett működésű piac kialakítását teszik lehetővé, ahol a fogyasztók megnehezült helyzetét és a kínálati oldalra ható ösztönzőket egyaránt figyelembe veszik. Ez gyakran sorban állással és a mennyiségi korlátozásokkal is együtt jár, de ösztönözheti a piacra lépést is. A kaliforniai törvényhozásban az újonnan piacra lépő termelők, kereskedők számára a költségek feletti 50 százalékos haszonkulcs engedélyezését fontolják (*Snail–Savio* [2020]).

Az Egyesült Államokban tagállami törvényeket többnyire időben korlátos, diszkkrét vészhelyzetekre (földrengés, hurrikán, tűzvész) „tervezték”. A koronavírus-járvány azonban nem ilyen, időben és térben folyamatosan változó, visszatérő jellegű. A vészhelyzeti időszakok hossza és gyakorisága is változhat. Ami a hirtelen árdrágítás jelenségét illeti, ez elsősorban az egyes alapélelmiszerek, az egészségügyi védekezéshez használt eszközök, valamint a higiénés termékek körében volt jellemző a járvány kezdeti időszakában. Az amerikai elnök 2020. január 31-én jelentette be az egészségügyi vészhelyzetet. Az árdrágulásokat látva 2020. március 25-én 34 államügyész levelet intézett az Amazon, Facebook, Ebay, Walmart és Craigslist cégekhez, felszólítva őket, hogy lépjenek fel a platformjaikon tapasztalható árdrágítással szemben. Az árdrágítással szembeni felháborodás következtében a felszólítás bizonyos értelemben már nyílt kapukat döngtetett, mert az Amazon két nappal korábban, a Trump-rendelet megjelenése napján már bejelentette, hogy közel félmillió ajánlatot távolított el az amerikai felületéről, és 3900 eladói számla vezetését felfüggesztette (*Cabral–Xu* [2021]). Az árdrágító esetek gyakori média megjelenése, a nyilvánosság ereje is hozzásegített az árdrágítások letöréséhez. A New York Times hasonló esetek mellett beszámolt két testvéréről, akik március első három napján körbejárták Tennessee államot és felvásároltak 17 ezer üveg kézfertőtlenítőt. Az első 300-at még sikerült eladniuk az Amazonon, de a cég felfüggesztette kereskedésüket. Áraik a beszerzési árak 10–20-szorosai voltak. Megindokolták ténykedésüket: szerintük közfeladatot teljesítenek, mert olyan helyekre is eljuttatják így az árukat, ahol egyáltalán nem lehetne kapni. A cikk megjelenése után az ellenük folyó vizsgálat elkerülése érdekében jótékonyági szervezeteknek adták át a készleteiket.³²

³¹ <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2020-03-26/pdf/2020-06478.pdf>

³² <https://www.nytimes.com/2020/03/14/technology/coronavirus-purell-wipes-amazon-sellers.html>

Európában a versenyhatóságok más versenyjogi szabályok szerint működnek. Amíg az Egyesült Államokban szövetségi szintű lehetőség nincs a túlzó árazással szemben fellépni, addig ezt a tagállamok többségében veszélyhelyzetben megtehetik. Európában az uniós szabályok szerint veszélyhelyzetre vonatkozóan bizonyos feltételek esetén van lehetőség az árdrágítás ellen fellépni. Az alapvető probléma, hogy a hatóságok versenyjogi alapon csak az erőfölényes helyzetben lévő cégek ellen léphetnek fel. Az árdrágításra vonatkozó törvények vészhelyzetre vonatkoznak, de az Európai Unión belül nincsenek harmonizálva, a túlzó árazást az EUMSZ [2010] 102. paragrafusa az erőfölényes helyzetű cégek esetében tiltja. Ez kiegészülhet a „helyzet teremtette monopólium” fogalmának használatával, ami a nagyon rövid időtartamra fennálló monopolhelyzetet utalhatja az EUMSZ 102. paragrafus alá. Ezeknek a versenyszabályoknak az érvényesítésére a Tanács 1/2003/EK rendelete szerint ideiglenes intézkedéseket is lehet foganatosítani (*Costa-Cabral és szerzőtársai* [2020]). További fellépést teremthet a fogyasztóvédelmi törvények alkalmazása, ha egyes termékek hatékonyságát félrevezetően mutatják be a magasabb ár igazolása érdekében. A nehézségek ellenére már az első hetekben sok országban (Olaszország, Lengyelország, Hollandia, Ukrajna, Törökország, Franciaország, Egyesült Királyság, Oroszország stb.) indult vizsgálat az árdrágítások ügyében. Kezdetben bizonytalan volt a helyzet, hogy az induló vizsgálatoknál a túlzó árazás vagy a fogyasztóvédelmi törvények alapján lehet-e indokolni a fellépést. Európán kívül is sok országban (Brazília, Kolumbia, Ecuador, Mexikó, El Salvador, Costa Rica, Kenya, Dél-Afrika, Kína) léptek fel az árdrágítások ellen (*OECD* [2020a]).

Intézkedések

Az árdrágítások megfékezésére alkalmazott eszközök is sokfélék voltak. Franciaország a kézfertőtlenítők esetében, El Salvador pedig az alapvető fogyasztási javak esetében vezetett be árszabályozást. Kenyában a hatóság a kézfertőtlenítő túlzott árazása miatt kötelezte visszatérítésre a legnagyobb szupermarket-hálózatot. A kínai versenyhatóság 4500 vállalkozás ellen indított vizsgálatot a maszkok árának emelése miatt és 11 ezer cég ellen az egészségügyi védőfelszerelések árazása miatt. Oroszország versenyhatósága három kartellelles fellépést kezdeményezett egészségügyi védőfelszerelések ügyében, míg a Costa Rica-i hatóság az alkoholkartell (kézfertőtlenítők nyersanyaga) megszüntetésére szólított fel. Az orosz, a brit és a portugál hatóságok a járvánnyal kapcsolatos közbeszerzések tisztaságának védelmére adtak ki iránymutatásokat. Ukrajnában a „párhuzamos versenykorlátozó magatartás” fogalmával próbálkoztak, a szabályozási ügyekben mindig figyelemre méltó dél-afrikai hatóság pedig hamar, de később vitatottan, úgy döntött, hogy az erőfölényt lokális monopóliumra és kisebb cégekre is érvényesíti (*Horna* [2020]).

A járvány során megbomló kereslet-kínálati viszonyok a gazdaság legkülönbözőbb területein hoztak létre hiányt. A hiánygazdaság problémái és az erről szóló elemzések

ismét előkerültek a szocialista gazdasági leírások lassan elfelejtődni látszó világából. A hiány kialakulásának okai igen változatosak: az ellátási láncok szétesése, a nemzetközi kereskedelem akadályai (kikötők lezárása, konténerhiány, logisztikai rendszerek zavarai), a termelésben jelentkező nyersanyaghiány, a munkaerő kiesése stb.

A legkirívóbb áremelések az élelmiszerek és az egészségügyi védőeszközök, higiénés termékek piacain voltak. A termék-előállítás, a kiskereskedelem és a szolgáltatások összefüggő láncolatának egyik példája a húsipar, ahol jellemzően nagykapacitású vágóhidakon, rövid szállítási határidővel, frissen vágott termékeket szállítanak a fogyasztókhoz. Az Egyesült Államokban és Európában is a dolgozók megbetegedése miatt több vágóhíd rövidebb-hosszabb időre bezárásra kényszerült. A szállítási irányok is módosultak, mert az éttermek zárva tartása miatt a kiskereskedelem felé tolódott el a kereslet. A kiskereskedelemben azonban más feldolgozottságú termékekre (bontás, hasítás helyett konyhakész termékek) van szükség, mint az éttermi szolgáltatásokban. A kínálat csökkenése és a megnövekedett kiskereskedelmi kereslet az árak emelkedéséhez vezetett, majd sok helyen a vásárolható mennyiségek korlátozásához. Ez egyben annak is jele volt, hogy a legnagyobb élelmiszerláncok, a jó hírnév fenntartása érdekében és feltehetően a vizsgálatoktól való félelem miatt, nem emelték olyan szintre az árakat, hogy az a fogyasztók fizetési hajlandósága szerint alakuljon.

Elemzések, vizsgálatok

Az élelmiszerek és az egészségügyi védőeszközök, higiénés termékek piacain mutató árdrágítás viszonylag rövid időszakra, a járvány első hónapjaira, döntően 2020. február és május közötti időszakra volt jellemző. A jelenség egyfelől megoldandó problémát jelentett a versenyhatóságok, kormányzatok számára, másfelől azonban az adatok vizsgálata kitűnő alkalmat teremtett a közgazdasági elemzőknek, akik így néhány teóriát is tesztelhettek. *Cabral–Xu* [2021] a maszkok (14-féle 3M-termék) és kézfertőtlenítő szerek (17-féle Purell-termék) Amazonon keresztül történő értékesítésének amerikai piacát vizsgálta addig a pontig, amíg az Amazon nem korlátozta a túlzott árakkal jelentkező eladókat.

A vizsgálatban az Amazon saját értékesítési egysége és az Amazonon fellépő független eladók szerepeltek. 2019-ben az értékesítési árak azt mutatták, hogy az Amazon saját áraihoz képest a függetlenek 60 százalékkal magasabb áron értékesítettek. 2020-ban az Amazon árai 2019-hez képest enyhén emelkedtek (3-4 százalékkal), addig a független eladók Amazonhoz viszonyított haszonkulcsa a korábbi 60 százalékról a maszkok esetében 141 százalékra, a kézfertőtlenítők esetében 72 százalékra nőttek. A függetleneket két részre bontva pedig az látszott, hogy akik a piacon már régebb óta bent voltak (*incumbent*), azok az Amazon 2019-es áraihoz képest kétszeres, az újonnan belépők viszont három-négyszeres árat kértek a termékekért. A vizsgálat igazolta a reputációs hatást, azt a feltevést, hogy a hírnevüket féltő eladók mérsékelten emelik árakat, bár az is igaz, hogy az Amazon saját értékesítésén egyre

gyakrabban lépett fel áruhiány. A következtetés az volt, hogy a reputációs hatás nem elegendő ahhoz, hogy az árdrágítást visszafogja, esetleg az újonnan belépők árazását lehetne máskor korlátozni (Cabral–Xu [2021] 873–875. o.).

Az egyik legnagyobb presztízsű és a fogyasztóvédelmet is ellátó versenyhatóság, a brit *Competition and Markets Authority* (CMA), az ilyen helyzetekben lehetséges versenyhatósági fellépésre adott példát. 2020. március közepe és 2020. november közepe között a hatósághoz 115 ezer fogyasztói panasz érkezett, ezek közül több mint 15 ezer árdrágításról szólt az élelmiszerek egy szűk körében és egyes gyógyszer-, illetve higiéniai termékeknél (Fung–Roberts [2021]). A hatóság számára nyitott kérdés volt, hogy vajon a piaci önkorrekciós mechanizmusok elegendően gyorsak-e, vagy szükség lesz-e hatósági beavatkozásra, és ha igen, az nem lassítja-e az önkorrekció folyamatát. Azt is számításba vették, hogy a kialakult helyzetben a piaci önkorrekció (túlzó árak, majd a kínálat felfutása) a javak társadalmilag nem kívánatos elosztásával párosul, azaz a magas árak és az árufelhalmozás egyes fogyasztói rétegek, különösen a leghátrányosabb helyzetűek jelentős sérelmével jár. Ezzel párhuzamosan bizonyos csoportok (a járvány „frontvonalában” az egészségügyben és az alapvető szolgáltatásokban dolgozók) számára szükséges lehet egyes termékek irányított elosztása. Ez a „rászorultsági” gondolat a járvány leküzdésére kifejlesztett oltóanyagok elosztásában is megjelent. A mennyiségi kvóták egyébként a kiskereskedelmi értékesítésnél spontánul is megjelentek.

A CMA 2020. március közepén külön a járvány idejére kialakított webes kérdőív tette lehetővé a panaszok bejelentését. Az árakkal összefüggő panaszoknál a termékek pontos jellemzőit, a járvány előtti és a bejelentéskori árakat, valamint a kereskedelmi egység adatait is kérték. Az egységes formula a gyors feldolgozást is lehetővé tette: a legtöbb panasz alapvető termékekről szólt, a 20 leggyakrabban panaszolt termék élelmiszer, gyógyszer és higiénés termék volt, a leggyakoribb ötben húsok, kézfertőtlenítő, maszk és WC-papír szerepelt. Sok panaszban az árucikkek egész sora megjelent, ami jelezte, hogy nemcsak termékkategóriák, hanem egyes boltok, földrajzi egységek is vizsgálandók lehetnek.

A független kiskereskedőkre, kisboltokra sokkal több panasz érkezett, mint az országos kiskereskedelmi láncokra. A 20 legtöbb panasz az előbbi kategóriára érkezett, a reputációs hatás a brit piacon is kimutatható volt. A CMA végül levélben fejezte ki nemtetszését annak a 277 vállalkozásnak, amelyekkel kapcsolatban ismétlődően a legtöbb panasz érkezett árdrágítások miatt, és további információkat kért be a cégektől. A vizsgálatokból kiderült, hogy a legtöbbet panaszolt 20 egység közül 18 olyan körzetben működik, amelyek a brit kiskörzeti besorolásban a leghátrányosabb helyzetű területek közé tartoznak. Ezeknek harmadát pedig valóságos helyi monopóliumként lehetett jellemezni (Fung–Roberts [2021] 7. o.).

A kézfertőtlenítők piacán, különösen tartósnak bizonyult az áremelkedés, amely egészen 2020 májusáig eltartott. A panaszok szerint a már megemelkedett áraknál is sokszor kétszer-háromszor drágábban árulták a termékeket. Ezért a CMA további vizsgálatot indított, amelyben az áremelkedések lehetséges összetevőit is elemezték.

A kézfertőtlenítők egyik alapanyaga, az etanol a nagy kereslet miatt maga is hiánycikk lett, ezért a költségoldali indokait is megvizsgálták az árdragításnak. Úgy találták, hogy az etanol költséghatása a nagykereskedelmi árat 20 százalékkal emelhetné. A beszállítók mindannyian úgy nyilatkoztak, hogy ebben az időszakban növelték kapacitásaikat, és fokozták az importot is. Az országos gyógyszerári hálózatok is keresték az új beszállítói kapcsolatokat, még a sörözők és a lepárló műhelyek is az etanol termelésére álltak át. A magasabb árak kedveztek az újonnan piacra lépőknek: a kézfertőtlenítő-piac 2020 márciusa és májusa közötti bevételének 16 százaléka a járvány előtt nem értékesített márkák eladásából keletkezett az Egyesült Királyságban, amelyek rendszeresen drágábbak voltak, mint a már piacon meglévők (*Fung–Roberts [2021] 10. o.*).

Az előzetes vizsgálatok után a CMA árra és haszonkulcsra vonatkozó információkat kért be a legtöbbet bepanaszolt kiskereskedőtől, összehasonlította ezeket a különböző csatornákon beszerezhető termékárakkal, az ajánlott kiskereskedelmi árral, a nagykereskedők árazási gyakorlatával, majd a magas árak fennmaradását kimutatandó, ellenőrző vásárlásokat is folytattak. Ezen lépések alapján a CMA négy antitröszt vizsgálatot indított. A kiskereskedők egy része önkéntesen vállalta, hogy a haszonkulcsuk visszaáll a járvány előtti vagy a többi terméknel alkalmazott szintre, esetenként a nagykereskedő által ajánlott árat alkalmazzák. Az ellenőrző vásárlásoknál kiderült, hogy egyes kereskedők a panasz óta csökkentették áraikat. Sok esetben bebizonyosodott, hogy a nagykereskedők magasabb árai – különösen az új márkáknál – vezettek az áremeléshez, és egyes kereskedelmi egységek csak átmenetileg, időlegesen árulták a terméket.

A vizsgálatokat 2020 szeptemberében lezárták. Megállapították, hogy a kiskereskedők nem, vagy valószínűleg nem sértették meg a versenytörvényt. A CMA élt felhatalmazásával, képes volt megfelelő információkat szerezni, figyelte a piac alakulását és magyarázattal tudott szolgálni az áralakulás okairól. Emellett a CMA a gyógyszerészeti tanáccsal (*General Pharmaceutical Council*) együttműködve közös levélben nyújtott útmutatást 4000 gyógyszerésznek arról, hogy az alapvető termékeknel ne alkalmazzanak a szokásosnál magasabb haszonkulcsot.

A CMA a járvány kezdetén tapasztalható árdragításra történő fellépése egy kevésbé használt versenyhatósági eszköznek, a piacmegfigyelésnek a felhasználhatóságát mutatta be. Ez különösen akkor hatásos, ha nagy a kockázata mind a hatósági késlekedésnek, mind a túlreagálásnak. A piacfigyelés a piaci szereplők aktívabb bevonásával esélyt jelentett az események jobb megértésére, ugyanakkor megvilágította, hogy a helyes értékeléshez nagy mennyiségű adat, információ beszerzésére van szükség.

Az egészségügyi védőfelszerelések, tesztek hiányának és az árdragításnak az időszakáról szóló beszámoló nem lenne teljes, ha nem említenénk meg az ilyen helyzetekben rendszeresen felmerülő egyéb visszaélések, korrupció lehetőségét. A brit egészségügyi miniszter ilyen vádak hatására mondott le 2021 szeptemberében.³³

³³ <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10175591/Tory-peer-Lord-Bethell-changes-story-90m-Covid-contracts.html>

A túlzó árazással, árdrágítással összefüggésben is megállapítható, hogy válsághelyzetekben a közpolitikai beavatkozások széles tárházára van szükség. A versenyhatóságok beavatkozási lehetőségeit az országoként és jogrendszerenként is eltérő törvényi háttér határozza meg. Ide tartozik az intézményi elrendezettség is, vagyis az, hogy a versenyhatóság maga látja-e el a fogyasztóvédelmi feladatokat. A hiányhelyzet felszámolására, az árufelhalmozás tiltására a versenyhatóság hatáskörei nem elegendők, más hatósági lépéseket, kormányzati döntéseket (akár versenyellenesek is, mint például az export tilalom, árszabályozás bevezetése) is megfontolhatnak, de mint a brit példa mutatja, a versenyhatóság iránymutatással, célzott vizsgálatokkal, más hatóságokkal együttműködve befolyásolhatja a folyamatot.

HIÁNY, VERSENYTÁRSÁK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS, MENTESSÉG

A versenyhatóságok, azok nemzetközi hálózatai, az Európai Bizottság a járvány legelején sorozatban azt jelezte, hogy bizonyos tevékenységeket, amelyeket egyébként a versenytörvények alapján üldözendőnek találnának, időlegesen nem teszik vizsgálat tárgyává, sőt esetenként felmentéseket is adnak. Engedékenyebb magatartást, a versenytörvények számonkérési szigorának enyhítését sok helyen javasolták, majd ezt kezdetben országoként változó mértékben alkalmazták is, végül az EU-ban – bizottsági ideiglenes intézkedések formájában – egységesíteni próbálták.

Mentességek

2020. március 20-án a német gazdasági miniszter az élelmiszerellátás problémáira utalva bejelentette, hogy lazítani szeretnének a versenytörvény alkalmazásán,³⁴ majd ugyanaznap a versenyhatóság (*Bundeskartellamt*) elnöke is kijelentette, hogy a versenyszabályok alkalmazása rugalmas lehet, ha erre komoly indok adódik.³⁵ A komoly indokot pedig az egyre nagyobb ellátási nehézségek és az érintett ágazatok vállalkozásainak a sűrűsödő jelzései adták. Norvégiában két nappal korábban bejelentették, hogy a légi, szárazföldi és tengeri hajózásnál bizonyos feltételek mellett három hónapra mentességet adnak a versenytörvények érvényesítése alól, azért, hogy a közlekedési ágazat cégei a lakosság ellátásának biztosítása érdekében egymással kooperálhassanak. A bejelentés azután érkezett, hogy a világ egyre több légitársasága (például American Airlines, Alitalia) állami mentőövért folyamodott (*Horna* [2020] 92. o.). Az Egyesült Királyságban az élelmiszer-kiskereskedelmi láncoknak a pánikvásárlások miatt mennyiségi korlátokat kellett bevezetniük, és kérték a kormányt, hogy

³⁴ <https://www.topagrar.com/management-und-politik/news/altmaier-will-in-der-coronakrise-das-kartellrecht-lockern-12005006.html>

³⁵ <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=0e261898-1667-47db-928f-3b1df161a805>

lazítson a versenytörvényen, mert így – a jobb ellátás megszervezéséért – a láncok összefoghatnának. A versenyhatóságoktól tehát két területen – az együttműködés megkönnyítésében és az állami támogatások megítélésének kérdésében – reméltek könnyítéseket. Az utóbbival később foglalkozunk, most a kollaborációval összefüggő változtatásokat tárgyaljuk.

Az együttműködést könnyítő állásfoglalásokra elsősorban az egészségügy és a kiskereskedelem területén volt sok példa, de más ágazatok is érintettek voltak. Dél-Afrikában az egészségügyre listába szedett csoportmentességet biztosítottak a járvány idejére. Németország, Kanada versenyt nem megszüntető együttműködést engedélyezett a kiskereskedelem területén (OECD [2020b] 4. o.). Finnországban és az Egyesült Királyságban is így döntöttek. Az utóbbiban a versenytörvényt kiegészítő három rendeletben szabályozták, hogy az egészségügy, az élelmiszer-kiskereskedelem és komphajózás területén átmenetileg engedélyeznek bizonyos együttműködési típusokat. Az izlandi versenyhatóság mentességet adott egyes versenyszabályok alól a gyógyszertáraknak és a turista ügynökségeknek (Krohs és szerzőtársai [2020]). Ausztráliában a kisvállalkozások likviditási gondjai miatt engedélyeztek bankok közötti együttműködést. Előfordult, hogy más hatóság engedélye alapján lehetett csak törvényesen részt venni egyes hiánycikkek előállításában, mint például az Egyesült Államokban, ahol az alkoholdermékek adóztatását kellett átmenetileg megváltoztatni, hogy több etanolt állíthassanak elő. Az oktatásban is engedélyezni kellett új együttműködési formákat: a dán oktatásügyi minisztérium jóváhagyásával a digitális oktatásra való átállás érdekében 48 oktatási platform megállapodott, hogy ingyenesen nyújtják a szolgáltatást.³⁶

A versenyző vállalatok közötti együttműködések, a horizontális megállapodásokat általában rossz szemmel nézik, Európában különösebb hatékonysági vizsgálat nélkül elmarasztalják a cégeket. Egyes korábbi európai esetekben (Németországban 2013-ban, Spanyolországban 2009-ben), amikor ilyen vizsgálatra sor került, a versenyhatóságok megállapítása szerint az egészségügyi szolgáltatók, illetve a gyógyszergyártók által feltételezett hatékonyságjavulás nem ellensúlyozta a verseny korlátozása miatt keletkező károkat (Jenny [2020] 10. o.). A pandémia időszaka és az ezzel párosuló, hirtelen fellépő áru- és szolgáltatáshiány azonban új helyzetet teremtett. Kérdés, hogy milyen jogi háttér biztosíthat ilyenkor lehetőséget a vállalati együttműködés átmenetileg rugalmasabb értelmezéséhez.

Az Európai Unióban az EUMSZ [2010] 101. cikkének (3) bekezdése módot ad bizonyos esetekben a vállalatok közötti együttműködés kedvezőbb megítélésére. Ilyen eset, ha

- ♦ „hozzájárul az áruk termelésének vagy forgalmazásának javításához, illetve a műszaki vagy gazdasági fejlődés előmozdításához, ugyanakkor lehetővé teszi a fogyasztók méltányos részesedését a belőle eredő előnyből anélkül, hogy: a) az érintett vállalkozásokra

³⁶ <https://www.wsgr.com/en/insights/competitor-collaboration-in-response-to-covid-19-how-to-stay-antitrust-compliant-in-europe.html#4>

olyan korlátozásokat róna, amelyek e célok eléréséhez nem nélkülözhetetlenek; b) lehetővé tenné ezeknek a vállalkozásoknak, hogy a kérdéses áruk jelentős része tekintetében megszüntessék a versenyt”.

Ezt az általános megfogalmazást azután 2004-ben a Bizottság értelmező iránymutatása követte, majd egy sor hasonló, egyes területekre vonatkozó részletszabály született (horizontális iránymutatás, vertikális iránymutatás, K + F-csoportmentességi rendelet, szakosított csoportmentességi rendelet, technológia transzferre vonatkozó csoportmentességi rendelet, vertikális csoportmentességi rendelet) (*Viala–Kupka* [2020], *Monti* [2020]). Mindezek azonban nem vonatkoztak vészhelyzetre, a hirtelen fellépő áruhiányra stb. Ezen változtatott a Bizottság 2020. április 8-án kiadott közleménye, amelyet ideiglenes keretként emlegetnek (*EB* [2020a]).³⁷

A közlemény a vállalkozások közötti együttműködés lehetséges formáival foglalkozik, annak érdekében, hogy

- ♦ „biztosítsák a COVID-19-járvány alatt a szűkösen rendelkezésre álló alapvető termékek és szolgáltatások kínálatát és megfelelő elosztását, és így kezeljék mindenekelőtt az ilyen alapvető termékek és szolgáltatások iránti kereslet gyors és exponenciális növekedéséből eredő hiányokat.” [*EB* [2020a]1. pont (4) bekezdés]

A közlemény elsősorban az egészségügyi ágazatra vonatkozó példákkal él, de az ajánlások más ágazatokra is értelmezhetők.

Az együttműködés egyes formái (például az alapanyagok közös szállításának összehangolása, vagy azon alapvető gyógyszerek azonosítása, amelyek esetében fennáll a hiány kockázata) nem vetnek fel versenyaggályokat. Hasonlóképpen a közlemény alapján (az egyes vállalatokra vonatkozó információk cseréje nélkül) lehetséges a termelési és kapacitási információk összesítése, tagállami szintű kereslet-előrejelzési modellek kidolgozása vagy a kínálati részre vonatkozó összesített információk megosztása. Az ilyen tevékenységek addig nem problematikusak, amíg megfelelő biztosítékok vonatkoznak rájuk (például nem áramlik vissza egyedi vállalati információ a versenytársakhoz).

A közleményben a Bizottság elképzelhetőnek tartja, hogy a termelés összehangolására még ennél mélyebb kooperációra is szükség lehet, például hogy egyes gyógyszerek termelése ne álljon a hiánytermékek miatt, sőt akár telephelyszintű egyeztetés is szükséges lehet, ami más körülmények között erősen kérdéses magatartás lenne. Mindez a rendkívüli körülmények között akkor nem jelent gondot, ha 1. az alapvető termékek vagy szolgáltatások hiányának kezelését célozzák, és azokra a termelés leghatékonyabb módon történő növeléséhez objektíven szükség van; 2. ideiglenes jellegűek, azaz csak addig alkalmazandók, amíg fennáll az ellátási hiány kockázata;

³⁷ Ez már a második „ideiglenes keretként” futó közlemény volt, az elsőt március 20-án az állami támogatások tárgyában adták ki.

és 3. amennyiben az ilyen intézkedések nem lépik túl az ellátási hiány kezeléséhez vagy elkerüléséhez feltétlenül szükséges mértéket.

A vállalkozásoknak minden információcserét és közöttük létrejött megállapodást dokumentálniuk kell, és a dokumentumokat kérésre a Bizottság rendelkezésére kell bocsátaniuk. Az a tény, hogy az együttműködést valamely hatóság ösztönzi és/vagy koordinálja (vagy az együttműködés az általa létrehozott keretek között történik), szintén kedvezően kerül elbírálásra. A közleményben foglaltak ellenére még sok kérdésben mérülhet fel kétség a vállalatoknál, hogy a tervezett együttműködés beleillik-e az ideiglenes keretben foglalt mentességek körébe. Ezért a Bizottság Versenypolitikai Főigazgatósága kivételesen alkalmi megerősítő leveleket (*comfort letters*) adhat ki egyes ügyekben.

Másutt is igyekeztek a hatóságok az időleges mentességi kereteket meghatározni. Az Egyesült Államokban a DoJ és az FTC közös nyilatkozata világossá tette, hogy

- ♦ „számos módja van annak, hogy a vállalatok, beleértve a versenytársakat is, olyan, versennyel egyező együttműködést folytassanak, amely nem sérti az antitröszt törvényeket”.³⁸

A nyilatkozat természetesen ebben az esetben is említi, hogy az együttműködések csak időlegesek és csak a cél érdekében szükséges mértékűek lehetnek. A bizottsági közleményhez hasonlóan a nyilatkozat is elsősorban az egészségügy területére vonatkozó példákat és magatartásokat említi, de érvénye nem korlátozódik erre az ágazatra. A tervezett együttműködésről szóló, hatóságokkal folytatott konzultáció többféle lehetőségét is felsorolják, és a járványhelyzetre való tekintettel gyorsított eljárást vezetnek be: a máskor hosszabb mérlegelési időt hét naptári napra szűkítették. A tárgyalás eredményét itt is engedélyező levél (*Business Review Letter*), jelen esetben gyorsított eljárású engedélyező levél (*Expedited Business Review Letter*) formájában rögzíthetik.

Az első, gyorsított eljárásban kiadott DoJ-level az egészségügyi védőfelszerelések léghídon történő szállításában való összefogást engedélyezett.³⁹ Az EU Versenypolitikai Főigazgatósága által kiadott két megerősítő levél is az egészségüggyel összefüggő ügyekben született.⁴⁰ Azt azonban, hogy más ágazatokra és más, a járvánnyal összefüggő együttműködésre is kiterjedhet a figyelem, jól mutatja a német versenyhatóság (*Bundeskartellamt*) 2020. június 9-i komfortlevele, amely már nem a kereslet hirtelen felfutásával érintett ágazatot, hanem a kereslet csökkenésétől és másfelől az ellátási láncok megszakadása miatti kínálati hiánytól sújtott autóipart érintette.⁴¹

³⁸ https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/1569593/statement_on_coronavirus_ftc-doj-3-24-20.pdf

³⁹ <https://www.justice.gov/opa/pr/department-justice-issues-business-review-letter-medical-supplies-distributors-supporting>

⁴⁰ https://ec.europa.eu/competition/antitrust/comfort_letter_coronavirus_matchmaking_event_25032021.pdf, https://ec.europa.eu/competition/antitrust/medicines_for_europe_comfort_letter.pdf

⁴¹ https://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Meldung/EN/Pressemitteilungen/2020/09_06_2020_VDA.html

A komfortlevél a német autóipari szövetség megkeresésére készült, és elsősorban a termelés újraindításával összefüggő együttműködés kereteinek a megteremtését célozta a gyártók és a beszállítók között annak érdekében, hogy az erőforrásokat ne pazarolják el olyankor, amikor a kapacitások korlátozottak. Az együttműködésben felállítandó tárgyalócsoporthoz a fizetőképességgel, a hitelezéssel, a támogatási és termelési kérdésekkel egyaránt foglalkozhatnak. A versenypolitikai követelményeknek való megfelelést a Bundeskartellamt abban látta, hogy a beszállítók továbbra is szabadon dönthetnek, hogy mikor kívánnak újraindulni, az információáramlásban egyedi vállalati adatok nem szerepelhetnek, az eddigi szerződéses kötelezettségek nem változhatnak, és csak saját elhatározásból vesznek részt az egyeztetésben a vállalatok. Az egyeztetésekben a részt vevő személyeket titoktartási kötelezettség terheli. Az első tanácskozást 2020 végéig kellett megtartani, és a tárgyalássorozatot 2021 vége előtt be kell fejezni.

Az autóiparra vonatkozó komfortlevelet a vállalatok a megjelenésekor is úgy értelmezték, hogy ez mintául szolgálhat más iparágakban is hasonló típusú együttműködéshez. Valóban a Bundeskartellamt ezt követően több komfortlevelet is kiadott a válság enyhítése érdekében.⁴² Sőt egyes vélemények a válság utáni időszakra is alkalmazhatónak vélték ezt a megoldást.⁴³ Ezzel összefüggésbe ismét felmerül a „kríziskartell” problémája. A 20. századi válságok időszakában az iparági többletkapacitások leépítésére szolgáló, ilyen jelzővel ellátott megállapodások Németországban, Japánban és az Egyesült Államokban is gyakran használt eszközei voltak a vállalatok esetleges túlélésének. Ezek hatékonyságát sokan megkérdőjelezték, és később a törvényi háttérük is megszűnt.

Az Európai Unióban szigorú feltételek mellett fogadható el kartellügyekben a „kríziskartell” típusú védelem: 1. a cégeknek be kell mutatni, hogy a többletkapacitás állandósult, és annak strukturális oka van, továbbá az egyedi megoldások csak magas társadalmi költséggel jönnének szóba; 2. az együttműködésnek azt kell eredményeznie, hogy a többletkapacitások csökkentése után a verseny helyreáll; 3. a megállapodás mind terjedelmében, mind időtartamában kizárólag a kapacitáscsökkentésre vonatkozik; 4. a fogyasztók rövid távon sem szenvedhetnek kárt, a kapacitáscsökkenés számukra is haszonnal jár; 5. a cégek a megállapodás ideje alatt is versenyben maradnak (*Ritz–Schlau* [2020] 101. o.). A Európai Bizottság csak nagyon kevés ügyben fogadta el ezeket az egyezményeket, 1984-ben a műszálgártás, 1994-ben a téglagyártás területén volt kedvező elbírálás. A német versenytörvény 2005-ig még tartalmazott ilyen jellegű, strukturális krízisre vonatkozó lehetőséget, tíz kérvényezett esetből kettő volt sikeres.

⁴² <https://globalcompetitionreview.com/review/the-european-middle-east-and-african-antitrust-review/2022/article/germany-fco-the-forefront-in-the-digital-era>

⁴³ <https://www.lathamgermany.de/2020/06/the-german-federal-cartel-offices-comfort-letter-on-covid-19-related-restructurings/>

Kételyek

A járvány idején létrejött együttműködési megállapodásokról egyelőre nincs sem átfogó, sem országonként értékelhető elemzés. A jelenségnek koránt sincs vége, ahogy a járvány újabb és újabb hullámai a gazdaság egyéb strukturális problémáival párosulnak, úgy szülehetnek újabb megállapodások, időlegesnek tekintett együttműködések. Az egyik utóbbi ilyen döntést az Egyesült Királyságban hozták 2021 szeptemberében, amikor a kutaknál tapasztalható benzinhíányra reagálva más intézkedések mellett a versenytörvény hatályát időlegesen felfüggesztették az üzemanyagiparban. Ezzel lehetővé vált a versenyző cégek között az információ megosztása és az üzemanyag-ellátás közös optimalizálása.⁴⁴

Az együttműködések jelenét és jövőjét illetően sok kétely fogalmazódott meg. Míg Biden elnök 2020 márciusában⁴⁵ történelmi mérföldkőnek minősítette a kormányzat által létrehozott együttműködést a Johnson & Johnson és a Merck gyógyszergyárak között, és azt a második világháború alatti együttműködésekhez hasonlította, mások a versenyjog rémálmai közé sorolták az ilyen kapcsolatot.⁴⁶ A bejelentésben nem volt utalás az együttműködés versenyjogi biztosítékaira, pedig a két cég versenyhatóságok által vizsgált, versenykorlátozást és összejátszást jelző ügyeiről hosszú lista állítható össze (*Danzon [2014]*).

Sokan a kialakult hiányokat, illetve azok megszüntetésének módját nem a versenytörvények átmeneti részleges enyhítésével, hanem más állami lépésekkel vélték megoldhatónak. Így a kereskedelmi egységek és a kormányzati szervek hatékonyabb fellépését sürgették a pánikvásárlások és az árufelhalmozás megszüntetésére. Az együttműködések engedélyezésénél a versenyhatóságok jelzik ugyan, hogy a feltétlenül szükségesnél nagyobb mértékű kollaborációt büntetni fogják, de rendkívül nehéz ezeknek az ellenőrzése. A szükséghelyzetben való együttműködés után a cégek készsége és képessége az összejátszásra megnő (*Ormosi–Stephan [2020]*, *Crane [2020]*).

Az együttműködők ösztönözöttségével kapcsolatban is lehetnek kétségeink. Az esetleg megfontolásra kerülő beruházásokat mennyire lehet a kereslet átmeneti alakulásához szabni; milyen fenntartásai lehetnek a piacon már bennlévő cégnek az új belépőkkel való együttműködésre; mi ösztönzi az együttműködőket a termékek vagy szolgáltatások igazságos elosztására? Az a kérdés is felvethető, hogy mi ösztönözte a versenyhatóságokat az engedékenyebb magatartásra. A DoJ–FTC közös nyilatkozat, valamint az ECN és a Bizottság állásfoglalásai ugyan felvetettek kivételes együttműködési lehetőségeket, de továbbra is a szigorú hangsúlyozták. A versenyhatóságok feltehetően nem kívántak a szükségesnek ítélt gyors megoldások kerékkötőjének

⁴⁴ <https://www.gov.uk/government/news/statement-following-meeting-between-the-business-secretary-and-fuel-industry>

⁴⁵ <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/03/10/remarks-by-president-biden-at-event-with-the-ceos-of-johnson-johnson-and-merck/>

⁴⁶ <https://www.theregreview.org/2021/05/18/orbach-how-america-turns-competitors-into-colleagues/>

tűnni. Ugyanakkor maga a lazítás híre is gyengítette a versenykorlátozó magatartásuktól való elrettentést, sőt azt a látszatot kelthette, hogy maga a versenyszigor is része a válságos helyzetnek (*Schinkel–d’Ailly* [2002]).

A ténylegesen megvalósult együttműködési megállapodásokról kevés vagy csak közvetett információ áll egyelőre rendelkezésre. Az Oxera tanácsadó cég ismertette egy felmérést, amelyben versenyjoggal foglalkozó ügyvédek és tanácsadók kérdeztek a versenytársak közötti együttműködésekről.⁴⁷ Majdnem kétharmaduk (63 százalék) úgy látta, hogy nincs változás a korábbi időszakhoz képest, több mint egyharmaduk (37 százalék) a járvány alatt több kollaborációt látott. Az utóbbiak az együttműködés formáit tekintve a leggyakoribbnak az erőforrások közös beszerzését, majd csökkenő gyakorisággal az elosztásban való közös fellépést, a piaci információk megosztását, közös kutatás-fejlesztést, vevői információk cseréjét, a beszállítókkal való kommunikációt, a piac felosztását és a munkaerő közös felhasználását említették.

A legismertebb együttműködési formáról, a vakcinafejlesztésről *Druedhal és szerzőtársai* [2021] számolt be. A Covid-19-vakcina fejlesztésén dolgozók egyharmada együttműködés keretében fejleszti az oltóanyagot. Két alapvető együttműködési formát találtak, az egyikben a tudás és a technológiai tapasztalatok cseréje történik (*knowledge sharing, KS*), a másikban anyagok, műszeres infrastruktúra és intellektuális tulajdonjogok cseréje (*materials transfer, MT*) valósul meg. Az együttműködések jellegéről a publikusan elérhető információkat használták. A legalább két partnerrel létrejött 81 elemezhető együttműködés 88 százalékában üzleti partner is jelen volt (a kutatóhelyi, kormányzati, kórházi stb. partnerek mellett). A KS-típusú együttműködésekből valamivel több volt (56,8 százalék), az MT-típusúból kevesebb (43,2 százalék). Az előbbire a BioNTech–Pfizer–Fosun Pharma partnerség a példa (a Fosun Pharma harmadik félként a kínai piacokra való bejutást segítette a kereskedelmi jogok megosztásával). Az AstraZeneca és a University of Oxford együttműködése az MT-típusba tartozott. Kormányzati szereplő az együttműködések 26 százalékában volt jelen. A fejlesztett oltóanyagok jellege szerint (klasszikus vagy új generációs vakcinák) nem volt különbség az együttműködési típusokban.

A vakcina fejlesztési együttműködés a világvárvány idején látványos sikert hozott. Azt azonban nem feledhetjük – ahogy korábban is utaltunk már rá –, hogy a gyógyszeripar és az egészségügy a versenykorlátozások egyik legtöbb problémát felvető területének számít. A vállalkozói együttműködések megítélése a versenypolitika legfontosabb területei közé tartozik. A kartellek, összejátszások elleni fellépések sikere vagy sikertelensége az egyik leglátványosabb mércéje a hatóságok teljesítményének. Ugyan a vállalkozói együttműködések területén sok mentesség létezik, de az ezeken kívüli területeken a hatóságok igyekeznek következetesek maradni, válságok idején is csak kivételesen enyhítenének a szabályokon. Az enyhítéseket követelők nyomása viszont ilyenkor rendkívül erős, a mértéke ezért országonként változhat.

⁴⁷ <https://www.oxera.com/insights/agenda/articles/crisis-cartels-a-covid-19-side-effect/>

A világvárvány idején nem sikerült az enyhítést pártolóknak a kríziskartell-érvelést elfogadtatni, ugyanakkor a rövid távra nyújtott mentességek komoly jövőbeli kockázatokat teremtettek. Az együttműködések dokumentálásának előírása alapján előfordulhat, hogy a későbbiekben eljárásokat kell majd indítani.

ÖSSZEFONÓDÁSOK, FÚZIÓK, VÁLLALATFELVÁSÁRLÁSOK

A versenykorlátozó szándékú együttműködések nemcsak kartellé fejlődhetnek tovább, gyakran vállalatösszeolvadás, -összefonódás lehet a következő lépés. Válságok idején számolni lehet a cégek megrendült piaci helyzetével, ami megkönnyítheti a dolgát az ellenséges felvásárlásra készülő vállalatoknak. A WHO bejelentés után öt nappal (2020. március 16.) az IMF éppen erre igyekezett felhívni a figyelmet: csődök tömege jöhet, és

- „a központi bankok, a költségvetési, szabályozási és felügyeleti hatóságok időben hozott és határozott intézkedései segíthetnek a vírus kitörésének megfékezésében és a világvárvány gazdasági hatásainak ellensúlyozásában. A központi bankoknak támogatniuk kell a keresletet és a bizalmat a pénzügyi feltételek szigorodásának megakadályozásával, a háztartások és a vállalatok hitelfelvételi költségeinek csökkentésével és a piaci likviditás biztosításával. A költségvetési politikának fokoznia kell a leginkább érintett emberek és cégek jelentős támogatását, beleértve a nehezen elérhető informális ágazatokat is. A szabályozási és felügyeleti válaszlépéseknek a pénzügyi stabilitás és a bankrendszer stabilitásának megőrzésére kell irányulniuk, miközben fenntartják a gazdasági tevékenységet.”⁴⁸

A veszélyeztetett ágazatok első körvonalai már ekkor kezdtek kibontakozni: a légi közlekedés, a turizmus, a szállodaipar, a személyi szolgáltatások.

A versenyszabályozás fúziós döntéseit háromféleképpen is érintette a járvány okozta gazdasági válság. Egyrészt a megnehezült helyzetben a már folyó és friss fúziós vizsgálatok ütemezésével kellett foglalkozniuk, másrészt jelezniük kellett, hogy mi a helyzet az összefonódások indoklásánál a „leépülő vállalkozás” típusú érveléssel (*failing firm defense*), harmadrészt figyelembe kellett venniük a közvetlen külföldi tőkebefektetések egyébként is szigorodó szabályozását.

A fúziós eljárásokat általában a szűk és kötött határidők jellemzik, különösen, ha az alaposabb, második vizsgálati fázisba kerül egy ügy. A hatóságok első reakciója a határidők módosítása volt, és a cégeket az új ügyek kezdeményezésének elhalasztására próbálták rávenni. Ennek oka részben a távolságtartás és zárások miatt egyre nehezebb információszerezés volt. A Bizottság három ügyben is az eljárás felfüggesztését jelentette be, mert a vállalatok nem tudták határidőre teljesíteni a hatóság információs kérelmét. A belga, a német, a francia, az ír és a brit versenyhatóság arra

⁴⁸ <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2020/03/16/Policy-Steps-to-Address-the-Corona-Crisis-49262>

kérte a vállalatokat, hogy halasszák el fúziós kérelmeiket, mások – mint például az osztrák, a dán, az olasz, a lengyel, a norvég hatóság – a határidőket tolták ki (*Jenny* [2020] 15–16. o., OECD [2020c] 11–13. o.). A versenyhatóságoknak bizonyos esetekben a már lezárt fúziós ügyekkel is foglalkozniuk kellett, mint például az osztrák hatóságnak, amely egy ügyben a korábban kiszabott kötelezettség alól adott felmentést. Más hatóságoknál a teljesítési határidők módosulhattak.⁴⁹

A „leépülő vállalkozás” érvelés

A „leépülő vállalkozás” érvelést egy példán keresztül mutatjuk be. A cégek járvány alatt hirtelen megváltozó helyzetét az *Amazon/Deliveroo*-eset jól illusztrálja.⁵⁰ Az Amazon 2019-ben részesedést kívánt szerezni a prosperáló brit online éttermi rendelésekkel és szállításokkal foglalkozó Deliveroo-platfomban. A brit versenyhatóság (CMA) induló vizsgálata (első fázis) feltárta, hogy a részesedés lehetséges kockázatokkal jár a brit piaci versenyben. A szóban forgó részesedés ugyan csak 16 százalék lenne, de igazgatósági tagsággal és a vállalat életét befolyásoló, nyilvánosan nem részletezett további jogokkal járt volna, ezért 2019 decemberétől a részletesebb, második fázisú vizsgálat következett. A járvány miatt bezárásra kerülő éttermek következtében a Deliveroo bevételei drasztikusan megcsappantak, és 2020 márciusában a cég arról tájékoztatta a vizsgálódó hatóságot, hogy az Amazon részesedésszerzése nélkül a harmadik negyedévben csődöt kell jelentenie.

Egy sikeres cég üzletmenete a járvány idején hirtelen megrendült, és a „leépülő vállalkozás” védelmét kívánta érvelésében alkalmazni a továbbélése érdekében. A CMA a vizsgálatnak ebben a fázisában elfogadta ezt az érvelést. A következő hónapok tapasztalata azonban azt mutatta, hogy az ételkiszállítási piac a vártnál hamarabb magához tért, sőt a járvány bizonyos tekintetben még segített is ebben. Emiatt a második fázisban előírt további lépéseket kellett a hatóságnak végigvinnie, amelyben azt a kérdést elemezte, hogy a részesedésszerzés után várható-e a verseny érezhető csökkenése. A válasz nemleges volt, ezért 2020 augusztusában végleges jóváhagyást kapott a vásárlás, azzal a kikötéssel, hogy az Amazon bármilyen további részesedésszerzési szándéka újabb vizsgálatot indítana el.⁵¹ Ez a problémakör azonban átvezetne a Big Tech cégeknek a potenciális versenytársakat érintő felvásárlási szokásai (*killer acquisitions*) már egy ideje húzóó nemzetközi vizsgálatába, amivel itt nem foglalkozunk.

Az Egyesült Államokban a leépülő vállalkozások kérdésével a DoJ–FTC horizontális fúziókra vonatkozó 1997-es frissítésű iránymutatásának utolsó fejezete

⁴⁹ <https://www.oxera.com/insights/agenda/articles/covid-19-a-material-adverse-change-for-merger-remedies/>

⁵⁰ A brit versenyhatóság vizsgálatának minden fázisa részletekbe menően követhető a hatóság weboldalán: <https://www.gov.uk/cma-cases/amazon-deliveroo-merger-inquiry>.

⁵¹ <https://www.wired.co.uk/article/deliveroo-pandemic-amazon>

foglalkozik (DoJ [1997]), ugyanúgy, ahogy az Európai Unióban is a hasonló témájú 2004-es iránymutatás a legvégén említi ezt a kérdést (EU [2004]). Mindenhol nehéz feltételeket támasztanak ahhoz, hogy egy ilyen indok érvényesülhessen a verseny-szabályozás során. Az Unióban a kiindulópont az, hogy

- ♦ „az összefonódás után keletkező versenystruktúra-romlást ne lehessen az összefonódásnak tulajdonítani. Ez akkor állhat fenn, ha a piac versenystruktúrája legalább olyan mértékben romlana, mint az összefonódás hiányában.” (EU [2004] 89. pont.)

Az összefonódás vizsgálatokor a Bizottság a következő három szempontot veszi figyelembe:

- ♦ „Először is pénzügyi nehézségei miatt az állítólagosan leépülőben lévő vállalkozás a közeljövőben kiszorul a piacról, ha azt nem veszi át egy másik vállalkozás. Másodszor nincsen más, kevésbé versenyellenes felvásárlási alternatíva, mint a bejelentett összefonódás. Harmadszor összefonódás hiányában a leépülőben lévő vállalkozás eszközei mindenképpen kikerülnének a piacról.” (EU [2004] 90. pont.)

Ezeket a feltételeket ritkán tudják a cégek teljesíteni. Az Egyesült Államokban és az Európai Unióban is kevés ilyen eljárás indult, és azok nagy része nem volt sikeres. A „leépülő vállalkozás” mint az összefonódás engedélyezésére használt indok természetesen a válságok idején gyakoribbá válhat, sőt ilyenkor a feltételek lazításáról is vita folyik. A legutóbbi, 2008-as pénzügyi válságnál a versenyhatóságok legfeljebb az eljárások gyorsítását rendelték el, a feltételek változatlanok maradtak (OECD [2009]). A „leépülő vállalkozás” érve épülő védelmet az Európai Bizottság először egy 1993-as ügyben fogadta el, ezt követően csak három további ügyben volt sikeres ez a védekezés (Buhart–Henry [2020] 40. o.). Ezt a védelmi típust vagy ennek egy változatát, a „leépülő részleg” érvet, a tapasztalat szerint a felek általában akkor terjesztik be, ha az összefonódás elutasításának nagy a veszélye, illetve ha az elfogadásra csak jelentős kötelezettségek mellett kerülne sor. A mostani, a járvány okozta válsághelyzetben is elsősorban az eljárások könnyítése, bizonyítékok, benyújtandó dokumentumok körének a válsághelyzethez illő megfontolása merült fel javaslatként.

Versenyszempontból az összefonódás és a csőd várható jóléti hatásait tekintve a csőd kedvezőbbnek mondható. Ekkor a felszabaduló eszközökhöz akár több versenytárs is hozzájuthat, nem koncentrálódik egy kézben, sőt akár újabb piacra lépő jelenhet meg. A „leépülő vállalkozás” esetében ezért szerepel az a követelmény, hogy az összeolvadás engedélyezése nélkül a vállalkozás megszűnésével az eszközei is eltűnnének a piacról. A csőd tehát kedvezőbb lehet, mint a fúzió, de válsághelyzetekben gyakran az állami támogatást tekintik a legkedvezőbbnek, mert ekkor a bajba jutott cég az átstrukturálása után versenyzőként a piacon marad (Costa-Cabral és szerzőtársai [2020] 18. o.). Természetesen az állami támogatásoknak is jelentős versenykorlátozó veszélye van, amivel majd a következő részben foglalkozunk.

Külföldi tőkebefektetések ellenőrzése

A fúzióknak, vállalatfelvásárlásoknak van egy lehetséges köre, amelyre már a válság előtt is kiemelt figyelem irányult, és amit a járvány még hangsúlyosabbá tett. A közvetlen külföldi tőkebefektetéseket (FDI) mindenütt szabályozzák, sok országban – fejlettben és fejlődőben egyaránt – elég sok korlátot emelnek, ahogy ezt az OECD FDI szabályozási indexe is mutatja.⁵² A közös szempont az egyes stratégiainak tekintett ágazatok védelme. Az Európai Unióban az utóbbi években megerősödött az a vélemény, hogy a külföldi befektetők sokszor jogtalan előny birtokában tesznek ajánlatot az európai cégekre. Ez a fenyegetettség az Európai Unión belüli fúziók értékelésében is fontos szerepet kapott. Az iparpolitika megerősödését fontosnak tartók éppen az ilyen veszélyek miatt szerették volna, ha a *Siemens/Alstom*-fúziót a Bizottság elfogadja.⁵³ Az európai cégek kitétségét a járvány felerősítette, hiszen a gazdasági visszaesés miatt a vállalatok piaci értéke akár jelentősen csökkenhetett.

Az Európai Bizottság ezért 2020. március 25-én iránymutatást bocsátott ki (*EB [2020b]*), ami az előző évi, a külföldi befektetések átvilágítási keretének létrehozásáról szóló EU parlamenti és tanácsi Rendeletet⁵⁴ követő első intézkedés volt. Az Unió 18 tagállamában már hatályban vannak nemzeti átvilágítási mechanizmusok és ott ahol nincs, az iránymutatás sürgyeti a létrehozását:

- ♦ „mérlegeljék, milyen egyéb lehetőségek állnak a rendelkezésükre azon esetek kezelése céljából, amikor egy adott vállalkozás, infrastruktúra vagy technológia megvásárlása vagy az ezek fölötti ellenőrzés megszerzése biztonsági vagy közrendi kockázatot jelenthet az EU-ban, ideértve az egészségbiztonsági kockázatot is” (*EB [2020b]* 4. o.)

Az indok pedig az, hogy:

- ♦ „A COVID-19 nyomán kialakult szükséghelyzettel összefüggésben fokozottabb lehet annak a kockázata, hogy harmadik országbeli szereplők közvetlen külföldi befektetések révén megkísérelnek megszerezni az egészségügyi ellátáshoz kapcsolódó (például orvosi eszközök vagy a védőeszközök előállítására szolgáló) kapacitásokat vagy azokkal összefüggő ipari és kutatási létesítményeket (például az oltóanyag-fejlesztés terén). Éberségre van szükség annak biztosítása érdekében, hogy az ilyen közvetlen külföldi befektetések ne hátráltassák az Uniót polgárai egészségügyi szükségleteinek kielégítésében.” (*EB [2020b]* 1. o.)

A problémát okozó külföldi befektető esetében többnyire kínai vállalatra gondolnak, mert ezeknél a hazai versenyfeltételeket nem tartják megfelelőnek, külföldi cégek

⁵² <http://goingdigital.oecd.org/en/indicator/74>

⁵³ Az ügy részleteit lásd Csorba Gergely írásában (*Csorba [2020]*).

⁵⁴ Az *EB [2020b]* rendelet 2020. október 11-én lépett teljesen érvénybe.

felvásárlása a szigorú kínai szabályozások miatt a kínai cégeket kevésbé fenyegeti, üzleti beszámolóik pedig az európai standardoknak nem felelnek meg. Ha pedig állami tulajdon is jelen van a potenciális befektetőnél, akkor a pénzügyi lehetőségei messze kedvezőbbek lehetnek, mint a felvásárolni kívánt vagy a felvásárlást fontolgató többi európai vállalatoké, amelyeknél az állami támogatáshoz jutás is erős ellenőrzés alatt áll. Összességében az esélyek nem egyenlők, sem a befektetésekénél, sem a versenyben. De a járvány megmutatta, hogy máshonnan is érkezhetsz fenyegetés, amikor 2020. március közepén híre ment, hogy az ígéretes német gyógyszer cég (CureVac AG) kutatási részlegét az amerikai kormány áttelepítene, amit csak a német kormány közbelépése akadályozott meg.⁵⁵

Az Egyesült Államokban és több más országban is, éppen a pandémia kezdeti időszakára esett a korábban megszavazott, a külföldi cégek ellenőrzését szigorító törvények életbe lépése, amelyeken esetenként tovább szigorítottak. 2020 márciusában és áprilisában több ország is lépett. Spanyolország volt az első EU tagország, amely a járvány hatására szigorította az FDI szabályait. Korábban elsősorban a védelmi ágazatot tekintették stratégiaiának, ezt a kört most kibővítették. Az ellenőrzésre – Németországhoz hasonlóan – már 10 százalékos részesedésszerzésnél sor kerül. Franciaországban az Európai Unió/Európai Gazdasági Térség tagállamain kívülről jövő befektetések ellenőrzési küszöbértékét 33,3 százalékról 25 százalékra csökkentették. Olaszországban bővítették az érintett ágazatok körét, és az Unió kívüli befektetőkre 10 százalékos szabályt alkalmaztak. Ugyanígy járt el Szlovákia is (Ahlborn–Barth [2020] 22–24. o., Siragusa–Rizza [2020] 104–105. o.). Németországban 2020 során két további külföldi közvetlen tőkebefektetést blokkoltak, részben elektronikai alkatrészekhez szükséges alapanyaggyártás esetében, részben az 5G mobilhálózathoz szükséges részegységgyártás területén. Az 5G hálózattal összefüggő befektetési célpontok miatt Dániában új ellenőrzési mechanizmust léptettek életbe 2021. július elsejével (Camesasca és szerzőtársai [2021] 5–8. o.). Mivel az Európai Unióban nemzeti hatáskörben van a külföldi közvetlen tőkebefektetések ellenőrzése, a versenyhatóságok ebben országonként változó szerepet játszhatnak.

Elemzések, esetek

A fúziókra, akvizíciókra, vállalatfelvásárlásokra vonatkozóan egyelőre csak 2020-ra érhetőek el átfogóbb statisztikai adatok. A megvalósult összefonódások leggyakoribb terének az egészségügy, a gyógyszeripar és az egészségügyi berendezések gyártása bizonyult. Az egészségügyi szolgáltatások piacán az Egyesült Államokban rendkívül gyors konszolidáció, versenykorlátozások gyanúját felvető koncentráció

⁵⁵ https://ecfr.eu/article/commentary_curevac_covid_19_and_economic_statecraft_lessons_for_europe/

volt tapasztalható az elmúlt évtizedben.⁵⁶ Az új járványhelyzetben, az FTC elnöke a gyógyszergyártók fúzióinak az eddignél alaposabb vizsgálatát és nemzetközi munkacsoport felállítását kezdeményezte.⁵⁷

Az FTC második fázisú vizsgálat után 2020 májusában engedélyezte két nagy gyógyszergyártó (AbbVie/Allergan) egyesülését azzal a feltétellel, hogy három üzletáguktól megválnak.⁵⁸ 2021 júliusára mind az amerikai, mind a brit hatóságok engedélyezték, hogy az AstraZeneca kivásárolja az Alexion céget.⁵⁹ Az Európai Bizottság ezzel szemben még nem döntött a Grail vállalat Illumina általi megvásárlásáról, miközben a két cég befejezettnek nyilvánította az egyesülést. Emiatt a Bizottság, történetében először, 2021 októberében átmeneti intézkedéseket határozott meg, amelyek szerint a Grailt továbbra is önálló vállalként kell működtetni. Az intézkedés megszegése esetén a cégek éves forgalmának 10 százalékát elérő büntetés szabható ki.⁶⁰ Az egészségügy üzleti lehetőségei a Big Tech vállalatok figyelmét is felkeltették. A viselhető okoseszközök gyártó Fitbit vállalat Google általi megvásárlását a Bizottság, kötelezettségvállalások mellett, 2020 decemberében jóváhagyta. A vállalások a gyűjtött adatok Google általi, hirdetésekhez való felhasználását szabályozták, kötelezték a Google-t a többi, versengő viselhető eszköz és az Android rendszer közötti kapcsolat fenntartására, és biztosították, hogy a felhasználók adataikat megoszthassák.⁶¹

A fúziókkal, vállalatfelvásárlásokkal kapcsolatban 2020-ban 15 százalékkal kevesebb döntés született, mint 2019-ben, az *Allen & Overy* [2021] iroda szerint az általuk vizsgált 25 jogterületen: 12 európai és 12 Európán kívüli ország, továbbá a Kelet- és Dél-Afrikai Közös Piac (*Common Market for Eastern and Southern Africa, COMESA*). Az év elején bekövetkezett erőteljes csökkenést az év második fele némileg ellensúlyozta. Egyes országokban – például Németországban vagy az Egyesült Államokban – az új bejelentések száma viszont rekordnagyságú volt. A vizsgálatok első fázisában nem hosszabbodott meg a határidő, a második fázisra kerülő esetekben azonban igen. Az iroda azt állapította meg, hogy nem érzékelhető enyhébb elbírálás a versenyhatóságok részéről. A „leépülő vállalkozás” érvelésre épülő jóváhagyás egyelőre kivételnek számít, szerintük 2021-ben feltehetően nőni fog. A döntések mellett a fúziótól való visszalépések száma is fontos mutató, ez az előző évhez képest nem csökkent, a fele az Egyesült Államokra jutott. A fúziók és felvásárlások számához képest a legtöbb versenyhatósági beavatkozásra a biológia–egészségügy–gyógyszeripar és a közlekedés–szállítás–infrastruktúra ágazatokban került sor, miközben darabszám-

⁵⁶ <https://docs.house.gov/meetings/JU/JU05/20210429/112518/HHRG-117-JU05-Wstate-DafnyL-20210429.pdf>

⁵⁷ <https://www.competitionpolicyinternational.com/acting-ftc-chief-wants-new-approach-for-analyzing-pharma-mergers/>

⁵⁸ <https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2020/05/ftc-imposes-conditions-abbvie-incs-acquisition-allergan-plc>

⁵⁹ <https://www.competitionpolicyinternational.com/astrazeneca-closes-mega-39b-alexion-buyout/>

⁶⁰ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_5661

⁶¹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2484

ban a technológia–média–kommunikáció ágazat vezet. A globálisan tapasztalható főbb trendeket az Európai Unió fúziós ügyeivel foglalkozó elemzés is megerősítette.⁶²

A félelmek, hogy a „leépülő vállalkozás” érvelés teret nyer ebben a válságidőszakban, eddig nem igazolódtak, azonban a fúziók száma sem mutatott jelentősebb változást. A közvetlen külföldi tőkebefektetések erősödő kontrollja pedig reményt kelt a kiegyensúlyozottabb versenyhelyzet kialakítására. A fúziókkal összefüggésben általában egyelőre inkább a várakozás jellemző, hiszen az állami támogatások széles spektruma lehetővé tette, hogy a válság időszakát sok olyan vállalat is átvészelje, amely egyébként már az összeolvadást választotta volna.

ÁLLAMI TÁMOGATÁSOK

Amíg a túlzó árazás, a versenytársak közötti együttműködés és a fúziók kérdésében a versenyhatóságoknak közvetlen beleszólásuk lehetett az eseményekbe, az állami támogatásoknál nincs ilyen lehetőségük, bár sokak szerint a legtöbb piactorzító hatás, potenciális versenykorlátozás éppen ezen a területen várható. Ugyanakkor a versenypolitika elveit nemcsak a versenyhatóságok közvetítik, hanem a piacgazdaság működtetésének számos intézménye is. Elvben egyetértés van afelől, hogy az egyes piaci szereplőknek nyújtott nem horizontális jellegű, nem versenysemlegesen nyújtott állami támogatások piactorzító hatásúak. Állami támogatásokra azonban a piac egyes működési problémáinak megoldásakor szükség van. Kiemelt szerepe lehet gazdasági válsághelyzetekben is.

Szabályok

A piactorzító állami támogatások visszaszorítását nemzetközi kereskedelmi megállapodások is ösztönzik, bár ennek hatásosságáról egyre több vita folyik, és a rendszer szigorításának igénye is felmerült (OECD [2021b]). Az Európai Unióban is a tagállamok közötti kereskedelmet érintő állami támogatást piactorzító hatásúnak minősítik (EUMSZ [2010] 107. cikk (1)), egy sor esetben mégis lehetőség nyílhat rá (EUMSZ [2010] 107. cikk (2), (3)). Ennek elbírálására a Bizottság jogosult. A kialakult bejelentési és elbírálási rendszert gazdasági válságok idején módosítani kellett. Így történt ez 2009-ben is, amikor a pénzügyi válság hatására az állami támogatási intézkedésekhez ideiglenes keretrendszert hoztak létre.⁶³

A pandémia hasonló lépést követelt, 2020. március 20-án jelent meg a Bizottság Közleménye a COVID-19 járvánnyal összefüggésben kialakított ideiglenes keretről.⁶⁴

⁶² <https://globalcompetitionreview.com/review/the-european-middle-east-and-african-antitrust-review/2022/article/european-union-merger-control-updates>

⁶³ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XC0122\(01\)&from=HU](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XC0122(01)&from=HU)

⁶⁴ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XC0320\(03\)&from=HU](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XC0320(03)&from=HU)

Az eddigi, a belső piaccal összeegyeztethetőnek tűnő támogatási lehetőségeken túl időleges jelleggel, további támogatási lehetőségeket nyitottak meg bizonyos feltételek teljesülése esetében: (a) a támogatás összege vállalkozásonként nem haladja meg a 800 000 eurót, és azt közvetlen támogatás, visszafizetendő előleg, adókedvezmény vagy fizetési könnyítés formájában nyújtják; (b) a támogatást becsült költségvetéssel rendelkező program keretében nyújtják; (c) a támogatás olyan vállalkozásoknak nyújtható, amelyek 2019. december 31-én nem voltak nehéz helyzetben (d) a támogatást legkésőbb 2020. december 31-ig nyújtják.

Az ideiglenes keret adta lehetőségekről kezdettől fogva viták voltak. Volt olyan ország, amely az állami támogatás ellenőrzési rendszerének felfüggesztését szorgalmazta (Ausztria), mások a kidolgozott keret lazítását szerették volna (Németország) (*Siragusa–Rizza* [2020] 105. o.). A közgazdászok és a versenyjoggal foglalkozók inkább a szigor fenntartása mellett voltak és a támogatások és a nyomukban járó ösztönzések erős piactorzító hatásaira hívták fel a figyelmet. Amennyiben egy adott iparágban csak egyes cégek kapnak támogatást, akár mert a tagországok erőforrásai eltérők, akár mert egyes tagországok más ágazatokat tartanak fontosnak, a verseny torzulhat. De ellenkező hatások is bekövetkezhetnek, az országok között támogatási verseny alakulhat ki, ami a közpénzek pazarlásához vezethet. Ha a támogatások nem elég célzottak, a kevésbé rászorulóknak is részesedhetnek belőle, ami túlzott kockázatvállaláshoz, esetleg a bajbajutottak felvásárlásához vezethet (*Jenny* [2020] 17. o., *Motta–Peitz* [2020] 74. o.). Ezek kiküszöbölésére sok további részletszabályt kellene rögzíteni és a legjobb lenne, ha nem a tagállamok, hanem a Bizottság által koordinált EU forrásokból történő támogatási rendszer lépne a jelenlegi helyére (*Motta–Peitz* [2020]).

Az ideiglenes keretről szóló közleményt, azóta hat alkalommal módosították, 2020-ban négyszer, 2021-ben eddig kétszer, az utolsó alkalommal 2021. november 24-én, amelyben az érvényességét is kiterjesztették 2022. június 30-ig. A módosítások részben időpont- hosszabbításokat jelentettek, értékhatárokat módosítottak, másrészt a támogatási lehetőségek újabb és újabb körét tették lehetővé a feltőkésítés engedélyezésétől az exporthitel-biztosítás kérdéséig.⁶⁵ Ezzel együtt igyekeztek a nem kívánatos hatásokat is kivédeni.

Hatások, elemzések

Az állami támogatások hatásáról viszonylag kevés írás született és azok is elsősorban a járvány legelső időszakával, esetleg a teljes 2020-as évvel foglalkoztak. Gyakran csak az elemi statisztikai lehetőségekkel éltek, mint *Agnolucci* [2021] írása is. A 2020. március 12. és december 31. közötti EU adatokat átnézve 428 bizottsági döntést találtak,

⁶⁵ https://ec.europa.eu/competition-policy/state-aid/coronavirus/temporary-framework/amendments_en

amelyek 1,5 trillió euró keretet engedélyeztek.⁶⁶ A korábbi pénzügyi válság idején három év (2008–2010) alatt 1,1 trillió euróról döntöttek. Az első megállapításuk az volt, hogy a támogatások eloszlása földrajzilag nagyon egyenlőtlen volt. Németországnak az összes jóváhagyott támogatás 41, Franciaországnak 25 százaléka jutott, a többi 26 tagországnak együttesen 34 százalék (az Egyesült Királyság ekkor még az átmeneti Brexit rendelkezések értelmében részt vett ebben). Ezzel Agnolucci szerint a tehetősebb tagállamok és azok vállalatai versenyelőnyre tettek szert.

Az állami támogatások szektorális megoszlását tekintve a minta teljesen eltért a korábbi trendektől. A pandémia előtt az állami támogatások horizontális célokat követtek és elsősorban a környezetvédelem, kutatás-fejlesztés és regionális fejlődés volt a célpont. Ezekre 2020-ban alig nyújtottak be támogatást, kutatás-fejlesztésre az összes támogatás 1 százaléka jutott, beleértve a COVID-dal összefüggő kutatásokat is. Az összes támogatás 85 százaléka bajba jutott vállalkozásoknak jutott. Az egyik legnehezebb helyzetbe kerülő iparág, a légi közlekedés, támogatási helyzetét többen elemezték. Itt is Németország és Franciaország támogatási összegei voltak EU-n belüli a legnagyobbak, de több más országban (Hollandia, Portugália, Svédország, Finnország, Dánia, Lengyelország, Olaszország) is jelentős támogatás jutott az ágazatnak.⁶⁷ A támogatások sokféle formát öltöttek és annak ellenére, hogy ebben az ágazatban a privatizáció volt az elmúlt két évtizedben a jellemző, gyakran átmeneti megoldásként megjelent az állami tulajdonba vétel is (*OECD [2021], Lee [2021]*).

Abból a megfigyelésből kiindulva, hogy a 2020-as csődök száma alacsonyabbnak tűnik a 2019-eshez képest, egyes szerzők arra következtettek, hogy ezek a járvány későbbi időszakára időzített bombaként fognak hatni (*Gourinchas és szerzőtársai [2021]*). Ennek okaként szerepet játszhat, hogy a támogatások túl bőkezűek lehetnek, illetve, hogy nem eléggé célzottak voltak, a rosszul működő cégeket is elérték, és ezzel csak elodázták az elkerülhetetlen csődöket. Az olcsó kölcsönök formájában nyújtott támogatás növelte az eladósodást, és a hitelkondíciók válság utáni szigorodása akár az életképes, de pénzügyileg megrendült cégeket is maga alá temetheti. A szerzők 13 európai ország kis- és középvállalatainak adatait elemezve arra jutottak, hogy a támogatások nélkül a csődjeljárások aránya a járvány előttinek felelt volna meg. A kedvező hitelek visszaszorulása viszont aránytalanul kedvezőtlenebbül érintené azokat a cégeket, amelyek nem feltétlenül igényeltek támogatást a járvány túléléséhez.

Az előbbi gondolatmenetből kiindulva, azaz hogy vajon a schumpeteri teremtő rombolás a járvány alatt és miatt vajon érvényesül-e, *Cros és szerzőtársai [2021]* francia adatokat vizsgált. A világválság alatti támogatások a miatta bajba jutott vállalatokat „hibernálhatják”, azaz túlélésre készíthetik őket, de ha a támogatások túl széles körűek és túlzottak, akkor „zombi” cégek keletkezhetnek, amelyek ugyan nem

⁶⁶ Az állami támogatások döntő többségét az ideiglenes keretben engedélyezték, ami 2020-ban az összes állami támogatás 92,6 százaléka volt (*Van Hove [2020], 6. o.*).

⁶⁷ A Ryanair több, mint két tucat esetben megtámadta ezeket a döntéseket. <https://www.competitionpolicyinternational.com/eu-general-court-overturns-watchdogs-ryanair-ruling/>

elég termelékenyek, de mégsem hullanak ki a piac rostáján. A korábbi évek csőd-eljárásait a 2020-as év március 1. és szeptember 30. közötti csőd adataival vetették össze a szerzők. Az egyes ágazatok forgalmának csökkenését a bankkártyaadatok alapján elemezték. Azt állapították meg, hogy a támogatások heterogenitása nem teljesen felelt meg a járvány okozta sokk által keltett ágazatok közötti heterogenitásnak, azaz nem súlyosan érintett vállalkozások is kaptak nagy támogatást, és súlyosan érintett vállalkozások között is volt olyan, amelyik alig kapott. A hibernációs hatást egyértelműnek találták, a cégek zombisodásának jelenségét viszont a vizsgált időszak rövidsége miatt nem tudták egyértelműen kimutatni.

Hasonló kérdést vizsgált *Groenewegen és szerzőtársai* [2021] holland adatokon. Egy felmérést indítva (6,3 százalékos válaszarány mellett) végül 1151 cég (98 százalékban kis- és középvállalat) adatait elemezte, és a támogatásokat jól célzottan találta. Zombisodásra utaló jelenséget nem láttak a szerzők, a támogatások alapvetően jól menedzselte, életképes, de bajba került cégekhez jutottak. Kevésbé biztató eredményre jutott *Lopatka–Fedorowicz* [2021] a lengyel cégnyilvántartás 2020. március 1. és 2021. február 28. közötti adatait vizsgálva a járvány által legjobban sújtott tevékenységek – a szállásadás, étkeztetés, turisztika, sport- és szórakoztatóipar, valamint a személyi szolgáltatások – területén. A várakozással ellentétben, hogy a bejegyzett vállalkozások száma csökken illetve, hogy az elmúlt években tapasztalható növekedés visszaesik, az ellenkezője volt tapasztalható. Véleményük szerint ez azt mutatja, hogy a támogatási rendszer torzítást okozott a járvány előtti helyzethez képest és olyan vállalkozások is életben maradtak, amelyek egyéb körülmények között kihullottak volna.

Európán kívül is készültek elemzések. Az Egyesült Államok két mentőcsomagját *Meier–Smith* [2021] elemezte. Az egyik a kisebb vállalkozásoknak, a másik a légitársaságoknak nyújtott bértámogatási program volt. A tőzsdén jegyzett társaságok adatait gyűjtve, az adatbázisba 755 támogatott került bele, 17,9 milliárd dollár támogatással. A szerzőpáros úgy látta, hogy a támogatásokat ellenzők érvei beigazolódtak, azaz hogy a támogatások könnyen vezetnek túlzott kockázatvállaláshoz és erkölcsi kockázathoz, valamint ha nem elég célzottak, akkor az adófizetők rosszul, a magánszektor pedig jól jár, miközben a válság hatását sem enyhítik eléggé.

A mintában szereplő 66 cégnél (ezek nagy múltúak, nagyméretűek és profitábilisak voltak) a válság előtti öt évben fizetett osztalék és részvény-visszavásárlás összege nagyobb volt, mint amennyit a csomagban támogatásként kaptak, ami szerintük a jövőbeli erkölcsi kockázatot növelte. 437 vállalkozásnak 2019 végén nagyobb készpénzállománya vagy ennek megfelelő eszköze volt (a medián 23 millió dollár) volt, mint amekkorát a támogatás során kaptak (a medián összeg 1 millió dollár), amit lehetséges, hogy talált pénzként kezelnek. Így viszonyulhatnak a támogatásokhoz azok a cégek is, amelyek induló vállalkozás jellegűek. Sok olyan nagyvállalat is kapott támogatást, amelyik pedig képes lett volna a hitelpiacról finanszírozni a válságos időszakot. További jellegzetesség volt, hogy a támogatás összege és valószínűsége összefüggésben volt a lobbitevékenységre költött pénzekkel.

A szerzőpáros kiszámította azt is, hogy hány évnyi társaságiadó-befizetéssel lehetne kiegyenlíteni a támogatásokat. A kisebb vállalkozásoknak nyújtott támogatás átlagosan 135 évnyi adóbefizetést, a légitársaságoknak nyújtott 267,9 évnyit jelentett. A gyógyszeripari és egészségügyi készülékeket gyártó vállalkozások kapták a támogatások negyedét, ami a tőzsdén jegyzett hasonló vállalatok arányának a kétszerese. A számítástechnikai cégek is arányuknál nagyobb mértékben részesedtek támogatásból (10,2 százalék). A korábbi pénzügyi válsággal összevetve azonban látható volt, hogy a bajba jutott vállalatok sem értékelődtek le olyan mértékben, hogy jelentősebb felvásárlási láz alakulhasson ki. A szerzők szerint ez azt jelenti, hogy a meglévő tulajdonosokat és hitelezőket segítették ki az adófizetők.

A Világbank közgazdászai által készített tanulmány is a járvány alatti támogatási rendszerek problémáira hívta fel a figyelmet (*Cirera és szerzőtársai [2021]*). Jelentős eltérés mutatkozott a meghirdetett és a megvalósult közpolitikai szándékok között. A támogatás kedvezményezettjeit vizsgálva láthatóvá vált, hogy a támogatások rosszul irányozottak, és a hatékonyságuk sem megfelelő a fizetési problémák enyhítésére és az elbocsátások megelőzésére. A hatvan országra és 120 ezer vállalkozásra kiterjedő survey alapú vizsgálat a 2020 áprilisa és szeptembere közötti időszakot vette figyelembe. Fontos megállapítás volt, hogy míg a fejlett országokban a GDP 10 százalékát vagy annál is többet elért az állami támogatás, addig a fejlődő országokban ez az arány 1–3 százalék között mozgott.

A tanulmányban a Világbank másik adatgyűjtését is felhasználták, ez elsősorban a kisvállalkozásoknak nyújtott támogatásokat összegezte, 1600 intézkedést vett számba 135 országból 2020. október végéig. A leggyakoribb támogatási forma az adósságfinanszírozási, a munkapiaci és az adózási támogatás volt, rendre 37, 22, 20 százalékos részaránnyal. A legalacsonyabb jövedelmű országokban a támogatáshoz jutás valószínűsége 11 százalék volt, a legmagasabb jövedelműek csoportjában 53 százalék. A szerzők a 60 országra kiterjedő felmérés alapján azt is megállapították, hogy a válságban keresleti vagy kínálati sokkot elszenvedő cégek sokkal nagyobb arányban szerettek volna fizetési könnyítéseket kapni, mint amennyi lehetőséget a programok biztosítottak nekik, és ugyanez állt a hitelhez jutásra is. Jelentős számban támogatáshoz jutottak azonban azok a cégek is, amelyek sem sokkot, sem forgalmuk csökkenését nem szenvedték el. Az ilyenek támogatáshoz jutási valószínűsége 20 százalék volt, a nagyobb vállalatoké ezen belül még nagyobb. A rosszul címzett támogatásokat részben a kormányzat működési módjával magyarázták. Egyrészt, a járványra való gyors reagálás igénye nem tette lehetővé az elég körültekintő ügyművitelét, másrészt ahol a kormányzat egyébként is alacsonyabb színvonalon teljesített, ott a félrecsúszó támogatások is gyakoribbak voltak.

Az Európai Unió döntési mechanizmusával összefüggésben is megfogalmazódott, hogy nem biztos, hogy sikerült megteremteni a kapcsolatot az egyedi döntések között, különösen abban az esetben nem, amikor egyes tagállamok sok, kis tételű csomagot nyújtottak be. A támogatások dokumentációjára ugyan közös előírások vonatkoznak, de ezek folyamatos figyelésére nincs elég kapacitás. Nem zárható ki, hogy a progra-

mok egyes ágazatokat vagy társaságokat aránytalan mértékben támogatnak. Nincs meggyőző bizonyítéka annak, hogy a támogatások az elszenvedett károkkal arányosak lennének, ami pedig minden támogatás feltétele. Kérdéses ezért, hogy a belső piacon a kiegyenlített piaci versenyhelyzet fennmaradhatott-e (*Van Hove* [2020] 8., 38–40. o.).

Nem meglepő, hogy a járvánnyal összefüggő állami támogatási lépések ismeretében, de általános érvénnyel, az OECD 2021 májusában ajánlást adott ki, amelyben felhívta a tagállamok figyelmét a versenysemlegesség fenntartásának fontosságára (*OECD* [2021c]).

Az állami támogatások, amelyekre a járvány időszakában nem kétséges, hogy szükség volt, hosszabb távon jelentős versenytorzulásokat eredményezhetnek. A támogatások sürgető voltával párhuzamosan nem sikerült kialakítani megfelelő szelekciós mechanizmust, ezért feltehetően sok esetben túlzott vagy nem megfelelően célzott támogatások születtek, amelyek gyakran csak elodázzák a piacon nem jól teljesítő, nem hatékony vállalkozások megszűnését, illetve másokat nem megérdemelt versenyelőnyhöz juttatnak. A támogatásokhoz kapcsolódó dokumentációs kötelezettség itt is lehetővé teszi, hogy a versenyhatóságok a későbbiekben kivizsgálják a támogatás indokoltságát, jogszerűségét.

ÖSSZEGZÉS

A járvány versenyszabályozáshoz kapcsolódó kérdéseiből hat témakört érintettünk. A versenypolitikai viták és a versenyhatóságok reagálásának ismertetése után a legkorábban jelentkező problémával, az árdrágításokkal foglalkoztunk, majd a vállalatok közötti együttműködés, a fúziók és az állami támogatások kérdéseit elemeztük. Az elemzések egyike sem lehetett teljes körű, hiszen sok jellemző, gyakran már peres stádiumban lévő egyedi esetről nem számoltunk be, és olyan fontos kérdéseket sem tárgyaltuk, mint az utazási irodák, légitársaságok, rendezvények elmaradt szolgáltatásai utáni visszatérítések ügyei,⁶⁸ amelyekben szintén peres eljárások indultak. A perek kimenetele fogja végül megszabni, hogy a versenyszabályozás adott keretei képesek-e a felmerülő versenykorlátozási problémákat kezelni. A légitársaságok állami támogatással történő életben tartása is önálló alfejezetet igényelne (*OECD* [2021a]). A járvány során az elejétől fogva jelen lévő, de az idő múlásával egyre több területre kiterjedő ellátásilánc-problémákat is csak érintőlegesen említettük.

A korábbi válságok tapasztalatainak elemzése segítséget nyújthat a beavatkozási eszközök kiválasztásában. A válság hatásainak enyhítésére foganatosított, a versenyszabályozást megkerülő állami beavatkozások az Egyesült Államokban 1933-ban kartellizációs folyamatot indítottak el, amely azután éppen a válság elhúzódásához vezetett. A 2008-as pénzügyi válság idején az Egyesült Államokban is történtek pró-

⁶⁸ Ehhez is kapcsolódik a kötetben a biztosítások kérdésköre, amivel Leskó Mariann tanulmánya foglalkozik.

bálokások a vállalatmentés némileg hasonló intézményes kereteinek létrehozására. Kísérleteket tettek a bankszektorban alkalmazott eljárások reálgazdasági alkalmazására, de ezek a próbálkozások ekkor már nagy ellenállásba ütköztek. A bankszektornak a konszolidálása azonban magában is olyan döntések sorozatával járt, amely torzította a versenyt.

Az Európai Bizottság 2008-ban ugyan megkísérelte a versenyt torzító támogatások kiszűrését (például felvásárlásokra nem lehetett felhasználni a támogatásokat), és döntéseivel fokozatosan alakította ki a támogatások engedélyezési rendszerét, de így is voltak olyan versenytorzítónak minősített tagországi lépések, amelyek tárgyalása az Európai Bíróságon fejeződött be. A bankmentések egy része államosítás formáját öltötte, s ahol ilyen részesedés tartósabban maradt állami tulajdonban, a versenytorzítást is nagyobb mérték (*Arthi–Parman* [2020], *Banks* [2021], *Orbach* [2020], *Valentiny* [2012], [2020]). Ugyanakkor az Európai Unió állami támogatási rendszere a bizottsági szintű döntési mechanizmussal elvileg lehetőséget teremt a versenyszabályok következetesebb érvényesítésére még a krízisek kezdeti stádiumában is. Kérdés, hogy mennyire tudnak élni ezzel az érintettek, és az átmeneti enyhítések után a versenyszempontok érvényesítése visszatér-e a válság előtti szintre. A 2008-as pénzügyi válság kezelése ebből a szempontból reményt kelthet (*Botta* [2016]).

A címben feltett költői kérdésre a válasz csak dodonai lehet, mondhatjuk, hogy igen is meg nem is: a versenyszabályozás a saját közpolitikai céljait követve változatlanul üzemel, más közpolitika, amelyre csak közvetett hatása van, ezekkel a célokkal ellentétes folyamatokat indított el, amelyet csak hosszú távon lehet, esetleg nem lehet helyrehozni. A járvány kezdetekor beígért szigorot sok területen fenntartották. Az áremeléseket gyakran erőteljes vizsgálatokkal, de mégsem közvetlen beavatkozásokkal – mint a brit hatóság példája⁶⁹ is mutatta – igyekeztek visszafogni. A vállalkozói együttműködéseket a legszükségesebb esetekben időlegesen engedélyezték, a kríziskartellek engedélyezésére irányuló nyomásnak ellenálltak. A fúziók területén a „leépülő vállalkozás” érvelés nem nagyon nyert teret, a közvetlen külföldi befektetések versenykorlátozó eseteit igyekeztek megakadályozni. Az állami támogatások területén azonban legfeljebb a versenypárti hatóság véleményét hangoztathatták, közvetlen hatást a támogatások módjára, elosztására, az intézményrendszerben elfoglalt helyük miatt nem gyakorolhattak.

A versenyhatóságok 2020–2021-es működéséről készült eddigi beszámolók⁷⁰ azt jelzik, hogy a járvány megjelenése váratlan feladat elé állította a hatóságokat, fontos szerepet játszottak a járvány leküzdésére tett lépésekben, de tevékenységük nagy részét tekintve nem volt változás. A járvány a hatósági feladatok ellátásában problémát jelentett, a távolságtartás és zárlatok miatt új munkarendet kellett kidol-

⁶⁹ <https://www.gov.uk/government/news/latest-update-from-cma-covid-19-taskforce>

⁷⁰ <https://globalcompetitionreview.com/review/the-european-middle-east-and-african-antitrust-review/2022>, https://ec.europa.eu/competition-policy/publications/annual-reports_en, [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/AR\(2020\)37/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/AR(2020)37/en/pdf)

gozniuk. A hatósági munka érdemi részét tekintve azonban kevés változás történt. A középpontban továbbra is a már megkezdett vagy újonnan indított ügyek szerepeltek, amelyek egy kivételével eddig esetlegesen kapcsolódtak a járvány támasztotta problémákhoz. A már megkezdett ügyek körébe tartozik a digitális platformok, a Big Tech vállalatok problémái, amelyek szolgáltatásaitól való függést a járvány minden vonatkozásban (kommunikáció, oktatás, e-kereskedelem stb.) megnövelte.

A tanulmányban ismertetett problémák és intézkedések elemzésére eddig elsősorban a járvány első éve adott lehetőséget. Azóta, bár az újabb hullámok és lezárások további gazdasági nehézségeket okoztak, a jelenlegi időszakot már nem a sokk, hanem a járvánnyal való együttélés időszakának lehet nevezni, időnként a pandémiából való kilábalás reménye is felsejlik. A mostani támogatási hullámban inkább a gazdaság „újraindítása” a fő szempont. A támogatásokkal összefüggő fenntartások azonban változatlanok. Az elemzések, elsősorban az állami támogatások esetében több esetben utaltak arra, hogy a támogatások megszűnése, kivételezése időzített bombát jelenthet. A válság tanulságai nyilván befolyásolni fogják az állami támogatások egész rendszerének felülvizsgálatát, amely például az Európai Unióban a járvány előtt már megkezdődött, és 2020 októberében a „fitness check” eredményeinek a publikálásával folytatódott. Az EU átfogó programjai, a meglévők mellett az Európai zöld megállapodás, az Új európai iparstratégia vagy az Európa digitális jövőjének megtervezése mind célzott állami támogatások lehetőségét teremtik meg, amelyeknél a versenysemlegességet biztosítani kell. Mindegyik esetben felmerült a vállalatközi együttműködések újragondolása, a klímaváltozás tényeinek súlyossága miatt a fenntarthatóság és a környezetvédelem vitái pedig különösen erős lobbierdekeket mozdítottak meg.

IRODALOM⁷¹

- AGNOLUCCI, I. [2021]: Will COVID-19 Make or Break EU State Aid Control? An Analysis of Commission Decisions Authorising Pandemic State Aid Measures. *Journal of European Competition Law & Practice*, lpab060, <https://doi.org/10.1093/jeclap/lpab060>.
- AHLBORN, C.–BARTH, C. [2020]: Foreign investment lockdown. *Competition law and health crisis. On-topic, Concurrences*, No. 2. 21–26. o. <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-2-2020/on-topic/competition-law-and-health-crisis-en>.
- ALLEN & OVERY [2021]: Global trend in merger control enforcement, March. <https://www.allenoverly.com/en-gb/global/news-and-insights/global-trends-in-merger-control-enforcement>.
- ARTHI, V.–PARMAN, J. [2020]: Disease, Downturns, and Wellbeing: Economic History and the Long-Run Impacts of COVID-19. NBER Working Paper No. 27805. 31 o. <https://www.nber.org/papers/w27805>.

⁷¹ Az összes hivatkozás utolsó hozzáférése: 2021. december 11.

- BANKS, N. [2021]: Competition policy during pandemics: how to urgently produce healthcare goods and services while avoiding economic disaster. *Journal of Antitrust Enforcement*, Vol. 9. No. 3. 413–435. o. <https://doi.org/10.1093/jaenfo/jnab005>.
- BOTTA, M. [2016]: Competition policy: safeguarding the Commission's competences in State aid control. *Journal of European Integration*, Vol. 38. No.3. 265–278. o. <http://dx.doi.org/10.1080/07036337.2016.1140156>.
- BUHART, J.–HENRY, D. [2020]: Covid-19 and EU merger control: Time to loosen the FFD straitjacket? *Competition law and health crisis. On-topic, Concurrences*, No. 2. 39–43. o. <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-2-2020/on-topic/competition-law-and-health-crisis-en>.
- CABRAL, L.–XU, L. [2021]: Seller reputation and price gouging: Evidence from the COVID-19 pandemic. *Economic Inquiry*, Vol. 59. No. 3. 867–879. o. <https://doi.org/10.1111/ecin.12993>.
- CAMESASCA, P.–HENSCHEN, H.–JUHASZ, M. [2021]: Foreign Direct Investment Review – Recent Developments in Europe. *CPI Antitrust Chronicle*, július 14. <https://www.competitionpolicyinternational.com/foreign-direct-investment-review-recent-developments-in-europe/>.
- CIRERA, X.–CRUZ, M.–DAVIES, E.–GROVER, A.–IACOVONE, L.–CORDOVA, J. E. L.–MEDVEDEV, D.–MADUKO, F. O.–NAYYAR, G.–ORTEGA, S. R.–TORRES, J. [2021]: Policies to Support Businesses through the COVID-19 Shock: A Firm Level Perspective. *World Bank Research Observer*, Vol. 36. No. 1. 41–66. o. <https://doi.org/10.1093/wbro/lkab001>.
- COSTA-CABRAL, F.–HANCHER, L.–MONTI, G.–FEASE, A. R. [2020]: EU Competition Law and COVID-19. *TILEC Discussion Paper DP 2020-007*, 22 o. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3561438>.
- CRANE, D. A. [2020]: Antitrust during (and especially after) a global pandemic. *Competition law and health crisis. On-topic, Concurrences*, No. 2. 54–57. o. <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-2-2020/on-topic/competition-law-and-health-crisis-en>.
- CROS, M.–EPAULARD, A.–MARTIN, P. [2021]: Will Schumpeter catch Covid-19? *Covid Economics*, No. 70. 49–69. o. <https://cepr.org/content/covid-economics-vetted-and-real-time-papers-0>.
- CSORBA GERGELY [2020]: Meg kell-e változnia az európai versenypolitikának a globális kihívásokra reagálva? Tanulmányok a Siemens–Alstom fúzió és annak visszhangjai nyomán. Megjelent: *Valentiny Pál–Nagy Csongor István–Berezvai Zombor* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2019. Budapest, MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 96–115. o. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/03/05_CsorbaG.pdf.
- DANZON, P. M. [2014]: Competition and Antitrust Issues in the Pharmaceutical Industry. Final Report. The Wharton School, University of Pennsylvania, 57 o. <https://faculty.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2017/06/Competition-and-Antitrust-Issues-in-the-Pharmaceutical-IndustryFinal7.2.14.pdf>.
- DoJ [1997]: Horizontal Merger Guidelines. US Department of Justice és Federal Trade Commission, április 8. <https://www.justice.gov/atr/horizontal-merger-guidelines-0#51>.
- DRUEDHAL, L. C.–MINSSEN, T.–PICE, W. N. [2021]: Collaboration in times of crisis: A study on COVID-19 vaccine R&D partnerships. *Vaccine*, Vol. 39. No. 42. 6291–6295 o. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264410X21011634>.
- EB [2020a]: A Bizottság közleménye. Ideiglenes keret az üzleti együttműködéssel kapcsolatos antitröszt kérdések vizsgálatára a jelenlegi COVID-19-járvány miatt kialakuló sürgős helyzetekre válaszul. (2020/C 116 I/02). HL, CI 116, április 8. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC0408\(04\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC0408(04)&from=EN).

- EB [2020b]: A Bizottság közleménye. Iránymutatás a tagállamoknak Közvetlen külföldi tőkebefektetések, a harmadik országokból származó tőke szabad mozgása és Európa stratégiai eszközeinek védelme az (EU) 2019/452 rendelet (a közvetlen külföldi befektetések átvilágításáról szóló rendelet) alkalmazásának megkezdése előtt. (2020/C 99 1/01) HL C99 I, március 26. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XC0326\(03\)&from=HU](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XC0326(03)&from=HU).
- EU [2004]: Iránymutatás a vállalkozások közötti összefonódások ellenőrzéséről szóló tanácsi rendelet szerint a horizontális összefonódások értékeléséről. (2004/C 31/03). HL C31, február 5. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004XC0205\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004XC0205(02)&from=EN).
- EUMSZ [2010]: Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. HL, C 83, március 30. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12010M/TXT&from=EN>.
- FUNG, S. S.–ROBERTS, S. [2021]: Covid-19 and The Role of Competition Authority: The CMA's Response to Price Gouging Complaints. *Journal of European Competition Law & Practice*, lpab054, <https://doi.org/10.1093/jeclap/lpab054>.
- GOURINCHAS, P.-O. –KALEMLI-ÖZCAN, S. –PENCIAKOVA, V.–SANDER, N. [2021]: COVID-19 and Small- and Medium-Sized Enterprises: A 2021 “Time Bomb”? *AEA Papers and Proceedings*, Vol. 111. May, 282–286. o. <https://doi.org/10.1257/pandp.20211109>.
- GÖNCZÖL TÜNDE [2019]: A hipszter antitörzstírányzat és kritikusai. Megjelent: *Valentiny Pál–Nagy Csongor István–Berezvai Zombor* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2018. Budapest, MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 13–43. o. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2019/03/Vesz2018_01_GonczolT_hipszter.pdf.
- GROENEWEGEN, J.–HARDEMAN, S.–STAM, E. [2021]: Does COVID-19 state aid reach the right firms? COVID-19 state aid, turnover expectations, uncertainty and management practices. *Journal of Business Venturing Insights*, Vol. 16. 1–7. o. e00262 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352673421000408>.
- GYÓRFI ANITA [2017]: A túlzó árazás, mint erőfölénnyel való visszaélés az uniós és a magyar joggyakorlatban. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2016. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 33–66. o. <http://econ.core.hu/file/download/vesz2016/erofoleny.pdf>.
- HORNA, P. M. [2020]: A global overview of the impact of Covid-19 on competition policies in key sectors. *Competition law and health crisis. On-topic, Concurrences*, No. 2. 90–93. o. <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-2-2020/on-topic/competition-law-and-health-crisis-en>.
- JENNY, F. [2020]: Introduction. *Competition law and health crisis. On-topic, Concurrences*, No. 2. 4–20. o. <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-2-2020/on-topic/competition-law-and-health-crisis-en>.
- KEYTE, J.–JENNY, F.–FOX, E. [2021]: Buckle Up: The Global Future of Antitrust Enforcement and Regulation. *Antitrust*, Vol. 35. No. 2. 32–40. o. <https://www.brattle.com/wp-content/uploads/2021/08/Buckle-Up-The-Global-Future-of-Antitrust-Enforcement-and-Regulation.pdf>.
- KROHS, C.–HAMILTON, A. L.–KÜTTNER, M. [2020]: Collaboration among competitors & COVID-19: The impact on EU and national case laws. *e-Competitions Competition Law & Covid-19*, Art. No. 94139. <https://www.concurrences.com/en/bulletin/special-issues/competition-law-covid-19-en/collaboration-among-competitors-covid-19-the-impact-on-eu-and-national-case-en>.

- LANCIERI, F.–SAKOWSKI, P. M. [2021]: Competition in Digital Markets: A Review of Expert Reports. *Stanford Journal of Law, Business & Finance*, Vol. 26. No.1. 65–170. o. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3681322>.
- LEE, J. W. [2021]: Government Bailouts of Airlines in the COVID-19 Crisis: Improving Transparency in International Air Transport. *Journal of International Economic Law*, Vol. 24. 1–21. o. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgab035>.
- LOPATKA, A.–FEDOROWICZ, K. [2021]: Evaluation of the effectiveness of state aid offered to enterprises during the COVID-19 pandemic. *Procedia Computer Science*, Vol. 192. 4828–4836. o. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050921020007>.
- MEIER, J.-M.–SMITH, J. [2021]: The COVID-19 bailouts. *Covid Economics*, No. 83. 54–69. o. <https://cepr.org/sites/default/files/CovidEconomics83.pdf>.
- MONTI, G. [2020]: Business Cooperation in Times of Emergency: The Role of Competition Law. *Competition Policy International (CPI)*, május 10. https://www.competitionpolicyinternational.com/business-cooperation-in-times-of-emergency-the-role-of-competition-law/#_edn1.
- MOTTA, M.–PEITZ, M. [2020]: EU state aid policies in the time of COVID-19. Megjelent: *Bénassy-Quéré, A.–Weder di Mauro, B.* (szerk.): *Europe in the Time of Covid-19*. A VoxEU.org Book, CEPR Press, 73–77. o. <https://voxeu.org/content/europe-time-covid-19>.
- OECD [2009]: The Failing Firm Defense. Policy Roundtable. <https://www.oecd.org/competition/mergers/45810821.pdf>.
- OECD [2020a]: Exploitative pricing in the time of COVID-19. <https://www.oecd.org/competition/Exploitative-pricing-in-the-time-of-COVID-19.pdf>.
- OECD [2020b]: Co-operation between competitors in the time of COVID-19. <https://www.oecd.org/competition/Co-operation-between-competitors-in-the-time-of-COVID-19.pdf>.
- OECD [2020c]: Merger control in the time of COVID-19. <https://www.oecd.org/daf/competition/Merger-control-in-the-time-of-COVID-19.pdf>.
- OECD [2021a]: State Support to the Air Transport Sector: Monitoring developments related to the Covid-19 crisis. <https://www.oecd.org/corporate/State-Support-to-the-Air-Transport-Sector-Monitoring-Developments-Related-to-the-COVID-19-Crisis.pdf>.
- OECD [2021b]: COVID-19 emergency government support and ensuring a level playing field on the road to recovery. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1113_1113403-090x2f80uf&title=COVID-19-emergency-government-support-and-ensuring-a-level-playing-field-on-the-road-to-recovery.
- OECD [2021c]: Recommendation of the Council on Competitive Neutrality, OECD/LEGAL/0462. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0462>.
- ORBACH, B. [2020]: Antitrust in the Shadow of Market Disruptions. *Antitrust*, Vol. 34. No. 3. 32–37. o. <https://ssrn.com/abstract=3589823>.
- ORMOSI, P.–STEPHAN, A. [2020]: The dangers of allowing greater coordination between competitors during the COVID-19 crisis. *Journal of Antitrust Enforcement*, Vol 8. No. 2. 299–301. o. <https://doi.org/10.1093/jaenfo/jnaa028>.
- RITZ, C.–SCHLAU, M. [2020]: „Crisis Cartels” in times of Covid-19: Lessons from former crisis teach a cautious approach. *Competition law and health crisis*. On-topic, Concurrences, No. 2. 99–102. o. <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-2-2020/on-topic/competition-law-and-health-crisis-en>.
- SCHINKEL, M. P.–D’AILLY, A. [2002]: Corona crisis cartels: sense and sensibility. Amsterdam Center for Law & Economics Working Paper No. 2020-03. 18 o. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3623154>.

- SIRAGUSA, M.–RIZZA, C. [2020]: Two challenges posed by the Covid-19 to the level playing field in the EU internal market: The current State aid race and the risk of hostile takeovers by state-owned companies from third countries. *Competition law and health crisis. On-topic, Concurrences*, No. 2. 103–106. o. <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-2-2020/on-topic/competition-law-and-health-crisis-en>.
- SNAIL, T.–SAVIO, M. B. [2020]: Price Gouging in a Time of Sea Change. *CPI Anitrust Chronicle*, szeptember, <https://media.crai.com/wp-content/uploads/2020/11/10125730/CPI-Snail-Savio.pdf>.
- TÓTH ANDRÁS [2021]: A technológiai óriások piaci megregulálásának versenyjogi mozgatói és aspektusai különös tekintettel a Digital Markets Act javaslatra. *Versenykör*, Vol. 17. No. 1. 37–54. o.
- VALENTINY PÁL [2012]: Válságban a verseny – válságban a verseny? Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2011. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 102–125. o. http://old.kti.krtk.hu/file/download/vesz2011/valsagban_a_verseny.pdf.
- VALENTINY PÁL [2020]: Piaci és kormányzati kudarcok. Az iparpolitikai és a versenypolitikai beavatkozások változó kapcsolata. Megjelent: *Valentiny Pál–Nagy Csongor István–Berezvai Zombor* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2019. Budapest, MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 116–145. o. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/03/06_ValentinyP.pdf.
- VAN HOVE, J. [2020]: Impact of state aid on competition and competitiveness during the COVID-19 pandemic: an early assessment. Study Requested by the ECON committee, European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2020\)658214](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2020)658214).
- VIALA, F.–KUPKA, D. [2020]: Cooperation between companies in times of health crisis. *Competition law and health crisis. On-topic, Concurrences*, No. 2. 111–114. o. <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-2-2020/on-topic/competition-law-and-health-crisis-en>.

VERSENYJOGI ELŐZMÉNYEK ÉS PIACSZABÁLYOZÁSI ESZKÖZÖK A DIGITÁLIS PIACOKRÓL SZÓLÓ EURÓPAI RENDELET TERVEZETÉBEN

A digitális piacokról szóló, 2020-ban közzétett rendelettervezet sajátos piacszabályozási eszközöket ígér a globális platformszolgáltatók piaci magatartásának alakítására. A tervezetben tükröződnek az Európai Bizottság korábbi, a platformszolgáltatókat érintő versenyjogi döntései is. Egy olyan piacszabályozási megoldásról van szó, amely ex ante eszközökkel igyekszik elkerülni a platformszolgáltatók erőfölényével való visszaéléseket, elsősorban azokon a kapcsolódó piacokon, amelyek szereplői a maguk üzleti modelljeit a platformok igénybevételére alapozzák, és amelyeken maguk a platformszolgáltatók is megjelenhetnek saját szolgáltatásokkal. A tanulmány a rendelettervezet előzményeit, szabályozási koncepcióját és főbb rendelkezéseit elemzi.

BEVEZETÉS

A digitális platformok, mint például a Facebook, a Youtube vagy a Twitter szabályozása a 2010-es évek közepe óta napirenden van az Egyesült Államokban, az Európai Unióban és a világ más régióiban. Míg az Egyesült Államokból és egyes ázsiai országokból érkezik az technológiai innovációk többsége, a szabályozási innovációk fő kiindulópontja az Európai Unió, amely adatvédelmi, szerzői jogi, médiajogi rendeletek és irányelvek alkotásával igyekszik olyan piaci környezetet teremteni, amelyben az európai digitális ipar vállalatainak és fogyasztóinak az érdekei is érvényesülnek.¹ A szabályozási beavatkozások minden formája valamiféle versenyélénkítő vagy éppen piacvédő intézkedés. Az ágazati szabályozási megoldások mellett a platformszolgáltatók szabályozásában óriási szerepe van a versenyjognak. Az Európai Bizottság korábbi versenyjogi döntései már egy rendelettervezetben is tükröződnek. A digitális piacokról szóló, 2020-ban közzétett rendelettervezet sajátos piacszabályozási eszközöket ígér a globális platformszolgáltatók piaci magatartásának alakítására.

Bár a digitális gazdaság bővülése új gazdasági lehetőségeket teremt, az UNCTAD [2019] jelentésből egyértelműen kiderül, hogy a 70 legnagyobb digitális platform piaci tőkeértékének értékének 90 százalékát két ország – az Egyesült Államok és Kína – adja, míg Európa részesedése csupán 4 százalék körüli (17. o.). Még inkább szembetűnő az a tény, hogy a teljes piaci érték kétharmada hét „szuperplatformra”

¹ Mindezekről részletesen lásd Polyák (szerk.) [2020].

koncentrálódik, nevezetesen a következőkre: Microsoft, Apple, Amazon, Google, Facebook, Tencent és az Alibaba. Jelen pillanatban nem látszik esély arra, hogy európai vállalatok vegyék fel a versenyt a globális digitális piac vezető szereplőivel. Hogy ebben mekkora szerepe volt az európai üzleti kultúrának, az eleve szigorúbb adatvédelmi szabályozásnak, a piacméretnek vagy egyéb tényezőnek, azt e tanulmányban meg sem kíséreljük elemezni.

Az Európai Bizottság éberren figyeli a digitális környezet alakulását, és – szabályozási tevékenysége révén is – keresi a módját annak, hogyan hasson a nagy technológiai cégek működésére. A Bizottság először akkor vált nemzetközi trendteremtővé e tekintetben, amikor konszenzust alakított ki az általános adatvédelmi rendelet (GDPR) körül. Ez a rendelet – többek között – kodifikálta az úgynevezett piaci elhelyezkedés elvét (*lex loci solutionis*). A piaci elhelyezkedés elvének óriási hatása gyakorlatilag kiterjeszti az uniós adatvédelmi jogot az EU-n kívüli székhelyű, de az uniós piacon tevékenységet folytató vállalatokra, illetve minden olyan esetre, amikor uniós polgárok adatait dolgozzák fel, vagy digitális termékeket kínálnak az Európai Unió területén. A rendelet modellértékét jelzi az a tény, hogy mára mintegy 120 ország fogadott el átfogó adatvédelmi és magánéletvédelmi jogszabályokat a magán- és közintézmények által tárolt személyes adatokra vonatkozóan (*Schneider* [2020] 13. o.). Bár az Egyesült Államokban nincs szövetségi adatvédelmi szabályozás, azonban Kalifornia állam 2018-ban például elfogadta az úgynevezett kaliforniai fogyasztói adatvédelmi törvényt, amely 2020. január 1-jén lépett hatályba, és nagyon hasonló elveket fogalmaz meg.²

Az Európai Unió folyamatosan vizsgálja a szabályozás lehetséges beavatkozási területeit, hogy mindinkább rászorítsa a technológiai óriáscégeket arra, hogy ők is kivegyék a részüket az európai digitális ipar finanszírozásából. Az ilyen beavatkozások közé tartozhat például az digitális óriáscégek adóelkerülési stratégiái elleni fellépések megtervezése. A globális digitális platformjok üzemeltetői ugyanis alig fizetnek adót az Egyesült Államokon kívül (*Schneider* [2020] 13. o.). Az OECD szintén koordinál nemzetközi kezdeményezéseket e vállalatokra vonatkozó „globális minimum adókulcs” bevezetésének ösztönzésére. Sőt az egyes európai tagállamok is eljátszottak a „digitális adó” bevezetésének gondolatával. Franciaország például 2019-ben nyilvánosságra hozott egy ilyen kezdeményezést, de az amerikai kereskedelmi megtorló intézkedések hatására gyorsan visszavonta erre vonatkozó terveit (*Williams és szerzőtársai* [2020]).

A közösségi versenypolitika tűnik az Európai Bizottság legerősebb szabályozási és beavatkozási hatáskörének.³ A közelmúltban számos európai versenyhatósági eljárás folytatására került sor, amely rekordösszegű bírságok kiszabásához vezetett a nagy

² California Consumer Privacy Act of 2018 [1798.100 – 1798.199.100].

³ „A tőzsdei részvényárfolyamok a digitális vállalatok nagyobb ellenálló képességét mutatták a gazdaság többi részéhez képest. A közelmúltbeli trösztellenes vizsgálatok azonban arra utalnak, hogy ez nagyobb koncentrációval és piaci erővel is jár.” (*Reggiani és szerzőtársai* [2020]).

online platformokkal szemben.⁴ Továbbá az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv kulcsfontosságú alapelveinek sérelme nélkül (*EU* [2000]), az Európai Bizottság a digitális szolgáltatók és különösen az online platformok felelősségét és kötelezettségeit meghatározó horizontális szabályok korszerűsítését is zászlajára tűzte.

Ennek eredményeképpen az Európai Bizottság 2020 végén elfogadott egy ambiciózus csomagot (*Zödi* [2021], *Pataki* [2021]), amely két rendelettervezetet tartalmaz: a digitális szolgáltatásokról (a továbbiakban: *DSA – EB* [2020*b*]) és a digitális piacokról szóló jogszabálytervezeteket (a továbbiakban: *DMA-tervezet – EB* [2020*a*]).

Az a tény, hogy az Európai Bizottság az irányelvek helyett rendeleti formában kíván szabályozni, erős egységesítő szándékot feltételez. A cél tehát olyan, az összes tagállamban alkalmazandó minimumszabályok elfogadása, amely kisebb mozgásteret enged mind a tagállamok jogalkotó szerveinek, mind pedig az ott letelepedett vállalkozásoknak, így végső soron korlátozza a tagállamok jogszabályai által elérhető legkedvezőbb jogi környezet indukálta verseny (úgynevezett *forum shopping*) lehetőségét. Más szóval, a Bizottság a tagállamokban közvetlen hatályú rendeletek elfogadásával garantálni kívánja a fogyasztók jogainak védelmét és a vállalkozások egységes kötelezettségeit az EU teljes belső piacára vonatkozóan.

Ursula von der Leyen, az Európai Bizottság elnöke a 2020-as Web Summiton⁵ elmondta, hogy az Európai Unió 2019-ben megválasztott vezetése sokkal határozottabban igyekszik kontrollálni a nagy technológiai szereplők hatalmát. Ezzel kapcsolatban kiemelte, hogy ezen óriáscégeket nem csupán tartalmi, hanem technológiai oldalról is szabályozni kívánják, és e célt szolgálja a digitális piacokról szóló rendeletjavaslat. Von der Leyen úgy fogalmazott, hogy a nagyobb hatalom nagyobb felelősséggel is jár.⁶

A RENDELETTERVEZET VERSENYJOGI ELŐZMÉNYEI

Ha megvizsgáljuk az Európai Bizottság digitális piaccal kapcsolatos versenyjogi lépéseit, szinte mindegyiknek volt előképe. Bár ahogy arra már a korábbiakban utaltunk, Ursula von der Leyen 2020-ban ismertette a Bizottság célkitűzései között a nagy technológiai szereplők kontrollálását, a folyamat jóval korábbra nyúlik vissza. Ám

⁴ Google Search (Shopping): Case AT.39740, Google Search (AdSense): Case AT.40411 (részletesen lásd *Polyák–Pataki* [2020]). Az Európai Unió Bírósága a Bizottság döntését 2021-ben megerősítette; az ügyben született bírósági döntést lásd Judgment in Case T-612/17, Google and Alphabet v Commission (Google Shopping). <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=T-612/17>.

⁵ Web Summit 2020 – A Europe for everybody with EC president. European Commission, 2020. december 2. <https://www.youtube.com/watch?v=jgOBZv2nHjA>.

⁶ Bár már Lukács 12:48 is használta a kifejezést a Bibliában („És valakinek sokat adtak, sokat követelnek tőle; és a kire sokat bíztak, többet kívánnak tőle”), és a nagy francia forradalom során is található rá hivatkozást – nem is említve az egyesült királyságbeli és amerikai képviselőházban elhangzottakat –, a kifejezés 20–21. századi reneszánsza a popkultúrából (a Pókember-képregényekből és filmekből) ered.

míg a kétezres évek fordulóján és első évtizedében a versenyjogért felelős biztosok (Mario Monti, Neelie Kroes és Joaquín Almunia) előtt a digitális piacokkal kapcsolatosan leginkább a Microsoft volt visszatérő vendég, addig álláspontunk szerint a valódi előzmények 2014-től datálhatók.⁷ Ekkor nevezte ki Jean-Claude Juncker a dán Margrethe Vestagert a versenyjogért felelős biztosnak, aki Ursula von der Leyen Bizottságában is megtartotta szakterületét. Sőt 2019-től immár ő a testület egyik ügyvezető alelnöke, valamint az öt biztost tömörítő „*Europe Fit for the Digital Age*”⁸ biztosi csoport elnöke is. Vestager időszaka bővelkedett a versenyjogilag mérőföldkőnek számító esetekben – igaz ez mind a versenyjogi megállapítások vizsgálata, mind pedig a kirótt bírságok nagyságát tekintve.

A Bizottság Google- és Facebook-ügyei

Ha fentebb azt írtuk, hogy a Microsoft volt a 2000-es évek visszatérő vendége, úgy a 2010-es évek egyértelműen a Google-ről szóltak. Bár a Google Shopping-ügy⁹ még 2010-ben indult, látványos lendületet 2014-től kapott: az erőfölényével visszaélő szolgáltató 2017-ben 2,42 milliárd eurós (akkori árfolyamon számolva mintegy 750 milliárd forintos) pénzbírságot kapott a Bizottságtól.

Ennek az összegnek is mintegy a dupláját, 4,34 milliárd eurós pénzbírságot rótt ki 2018-ban a Bizottság az Android mobileszközökkel kapcsolatos, a Google keresőmotor-erőfölényének megerősítésére irányuló jogellenes gyakorlatok miatt.¹⁰ Az akkori árfolyamon számolva 1393 milliárd forint értékű büntetés az uniós versenyjog valaha volt legnagyobb bírsága.

Ezek mellett már szinte „eltörpül” az 2019-es 1,49 milliárd eurós (492 milliárd forintos) bírság, amellyel a Bizottság az online reklámtevékenységek során alkalmazott visszaélészerű gyakorlatai miatt büntette a céget.¹¹

És hogy minden évre „jusson” egy Google-ügy: 2020-ban a Bizottság zöld utat adott a vállalat számára, hogy 2,1 milliárd dollárért felvásárolja a fitnesszórakkal és -karkötőkkel piacot szerző Fitbit vállalatot,¹² így az amerikai óriás egy olyan területre is betette a lábát, ahol eddig nem volt jelen (ellentétben például az Apple-lel vagy a Huawei-jel).¹³ Ahogy a későbbiekben még kifejtjük, a Fitbit felvásárlása túlmutat

⁷ A digitális piacok versenyjogi kérdéseivel koncepcionálisan már 2010-ben foglalkozott az ügynevezett Monti-jelentés (Monti [2010]).

⁸ A Bizottság honlapján a hivatalos fordítás szerint „A digitális korra felkészült Európa” (https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024_hu#biztosi-csoport).

⁹ AT.39740.

¹⁰ AT.40099.

¹¹ AT.40411.

¹² M.9660.

¹³ Sajtóhírek szerint a piacra tart a Facebook is: a The Verge névtelen belső források alapján megsejtette, hogy Zuckerbergék is okosórát fejlesztenek, amely szintén alkalmas lenne például

a versenyjogi kereteken: az Európai Adatvédelmi Testület (*European Data Protection Board, EDPD*) is aggályát fejezte ki a tranzakció kapcsán.¹⁴ A Bizottság végül ugyan megadta az engedélyt,¹⁵ de olyan feltételekhez kötve azt, amelyek már a múltból is ismerősek lehetnek, és már a rendelettervezetben is megjelentek.

Az engedély megléte természetesen nem jelenti azt, hogy az ügylet ne kerülhetne újra vissza a Bizottság elé: jól tudja ezt a Facebook, amely 2014-ben még az Unió áldását kapta a WhatsApp felvásárlására,¹⁶ ám a téves információközlés miatt újraindított¹⁷ ügy végén 2017-ben¹⁸ 110 millió eurós (34 milliárd forint) bírságot volt kénytelen elkönyvelni.

Időközben a Facebook egy újabb akvizícióját vizsgálja a Bizottság: 2021 augusztusában megindult a Kustomer felvásárlásával kapcsolatos eljárás,¹⁹ az ec.europa.eu-n nyilvánosságra hozottak szerint döntés 2022 januárjára várható.²⁰

Bár a digitális piacokról szóló jogszabály-tervezet (DMA) indokolása hosszan bemutatja a javaslat hátterét, érdemes megvizsgálnunk Margrethe Vestager a konkrét ügyek során tett nyilatkozatait is.

Google Shopping-ügy (2017):

- „A Google (...) visszaélt keresőmotorként fennálló piaci erőfölényével. (...) Megfosztotta a versenytársakat annak esélyétől, hogy érdemben versenyezzenek és innovációt hajtsanak végre. És ami a legfontosabb, megtagadta az európai fogyasztóktól a szolgáltatások valódi választékát és az innováció minden előnyét.”²¹

Google Android-ügy (2018):

- „A Google az Androidot keresőmotorja erőfölénye bebetonozásának eszközeként használta. Ezek a gyakorlatok megvonták a lehetőséget a versenytársaktól arra, hogy érdemek szerint újíthassanak és versenghessenek, továbbá megtagadták az európai fogyasztóktól a jelentőssé vált mobilszférában jelentkező tényleges verseny előnyeit.”²²

.....
fitnessszel kapcsolatos funkciók alkalmazására (<https://www.theverge.com/2021/6/9/22526266/facebook-smartwatch-two-cameras-heart-rate-monitor>).

¹⁴ EDPB: Statement on privacy implications of mergers. (2020. február 19.) https://edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_statement_2020_privacyimplicationsofmergers_en.pdf.

¹⁵ Tanulmányunk szempontjából marginális, ám mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy a Google hardveres üzletágának vezetője, Rick Osterloh 2021. január 14-én egy blogposztban jelentette be, hogy lezárult a felvásárlás – ami annak tükrében legalább is kétséges, hogy az Egyesült Államok igazságügyi minisztériuma azonnal reagált a bejelentésre, miszerint még zajlik a vizsgálata (*Osterloh* [2021]), lásd még *Sisco* [2021].

¹⁶ M.7217.

¹⁷ Illetve helyesebben: immár új ügyszám alatt vizsgálva.

¹⁸ M.8228.

¹⁹ M.10262.

²⁰ https://ec.europa.eu/competition/elojade/isef/case_details.cfm?proc_code=2_M_10262.

²¹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_1784.

²² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_18_4581.

Google weboldal-hirdetési ügy (2019):

- A Google megszilárdította erőfölényét az online keresési hirdetések terén, és bebiztosította magát a versenykényszer ellen. (...) A visszaélés több mint 10 évig tartott, ebben az időszakban a Google nem tette lehetővé a vállalatok számára az érdemi versenyt, megakadályozta az innovációt, és megfosztotta a fogyasztókat a verseny előnyeitől.²³

Mint a nyilatkozatokból kitetszik, a Bizottság fő problémája az érdemi verseny megakadályozása, ami a valódi választás lehetőségét vette el a fogyasztóktól. Ennek a problémának a kezelésére azonban elegendő mozgásteret biztosít az Európai Unió már közel két évtizede létező versenyjogi rendelete (*EU* [2003]), ránézésre ezen ügyek egyedileg közel sem indokolták volna a DMA-tervezet (*EB* [2020a]) megalkotását. Ha azonban egy folyamatként tekintünk a bennük foglaltakra, máris láthatjuk a versenyjogi gondolkodás fejlődését. Már a Google Shopping-ügy kapcsán egyértelművé vált a szakértők számára, hogy – Höppner [2017] megfogalmazásában – a Bizottság megváltoztatta az internetes gazdaságot. Hasonló véleményt fogalmazott meg *Mühle–Weitbrecht* [2018] is akkor, amikor az európai versenyjog fejlődésének egyik kiemelkedő állomásaként aposztrofálta a Bizottság döntését, de mi magunk is „*mind a versenyjog, mind pedig akár az (európai) internet jövőjét is alapjaiban befolyásoló*” döntésnek minősítettük azt egy korábbi tanulmányunkban (*Polyák–Pataki* [2020] 273–274. o.). *Reyna–Martin* [2017] (4. o.) azt is leszögezte, hogy a Google Shopping-ügy hosszú távon nagy segítséget nyújthat általánosságban az online szolgáltatások versenyjogi megítélésének tekintetében. *Surblyte* [2015] véleménye szerint ez az eset közel sem csak a Google-ról szólt: a versenyjognak új, az internet által kitermelt gazdasági modellekre kell reagálnia az online piacok jobb megértésével. Mint írta, a Google Shopping csak egy „impulzus”, amely sokkal inkább egy új fejezet kezdete lesz, mintsem eddigi folyamatok lezárása. Az elemzőknek igazuk lett: a rendelettervezetben olvasható elvárások szinte mindegyike reflektál valamelyik korábbi ügyre, sőt immár a Google Fitbit-felvásárlása kapcsán megfogalmazott feltételeket olvasva is úgy tűnik, már a Bizottság is más szemmel nézi az akvizíciót, mint tette azt a WhatsApp Facebook általi 2014-es megszerzése esetén.

Ehhez természetesen hozzá kell tenni, hogy 2014-ben még egyáltalán nem volt világos, hogy a nagy platformszolgáltatók mekkora gazdasági, társadalmi és politikai szerepre fognak szert tenni. A Google és a Facebook valódi társadalmi jelentőségének felismeréséhez szükség van volt a Cambridge Analytica-ügyre, a Brexit- és a Trump-kampányra, a menekültválság idején elharapózó gyűlöletbeszédre, valamint a személyes adatokkal való folyamatos visszaélésekre. Európa még így is viszonylag hamar felismerte, hogy az európai vállalatok nem tudják megtörni az amerikai székhelyű globális monopóliumok uralmát, de az európai versenyjogi, adatvédelmi és szerzői jogi szabályozás alkalmas lehet a piaci visszaélések kárainak enyhítésére.

²³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_19_1770.

A Google Fitbit-felvásárlása kapcsán megfogalmazott feltételek

2014. október 3-án ugyanis még Almunia egykori versenyjogi biztos által szignózva hagyta jóvá a Bizottság a WhatsApp Facebook általi felvásárlását, miszerint az nem támaszt komoly kétségeket a közös piaccal való összeegyeztethetőségét illetően.²⁴ A Bizottság akkori álláspontja szerint az akvizíció ugyanis egyrészt még abban az esetben sem alkalmas arra, hogy erőfölényes helyzetet teremtsen a Facebook számára, ha a Facebook hirdetései megjelennek a WhatsAppon.²⁵ Másrészt a Bizottság kijelentette, hogy adatvédelmi szempontból nem tartja indokoltnak az összeolvadás vizsgálatát, mert csak annyiban nézte a potenciális adatkoncentrációt, hogy az vajon erősíti-e a Facebook pozícióját az online hirdetési piacon, ám az adatok fokozott koncentrálódásával kapcsolatos adatvédelmi problémák nem az uniós versenyjogi szabályok, hanem az uniós adatvédelmi szabályok hatálya alá tartoznak.²⁶

Annak tükrében, hogy a bírsághoz végül közvetve éppen az vezetett, hogy a Facebook összekapcsolta a WhatsApp-felhasználók adatbázisát a saját adatbázisával, ezek a megállapítások méltán kerülhettek a kritikák keresztútjába. Annál is inkább, mert bár több szerző is amellett foglalt állást, hogy a versenyjog nem vizsgálhatja az adatkezelési kérdéseket (*Clemens–Özcan* [2017]), ám már 2017 körül is sejthető volt, hogy az adatbázisok egyesítése, kiegészítése, összekapcsolása olyan versenyelőnyt jelenthet egyes szolgáltatók oldalán, olyan mélyen érinti a vállalkozások üzleti tevékenységét, hogy annak hatásait egy versenyjogi eljárásban is értékelni kell.²⁷

Márpedig ez a kérdés a Google Fitbit-felvásárlása kapcsán is hatványozottan felmerült. A Google több ízben is kifejtette, hogy az adatok felhasználásával kapcsolatos félelmek megalapozatlanok. A cég hardveres üzletágának vezetője, Rick Osterloh előbb 2019. november 1-i blogbejegyzésében jelentette ki, hogy a Google nem fogja eladni az adatokat, és az egészségügyi és wellnessadatokat nem használják fel a Google-hirdetésekhez (*Osterloh* [2019]), majd a már idézett 2021. január 14-i bejegyzésében erősítette meg, hogy az ügylet sosem az adatokról, hanem az eszközökről szólt (*Osterloh* [2021]). Az Európai Unió döntéshozói azonban már emlékeztek arra, hogy érdemes esetlegesen fenntartásokkal kezelni az ilyen nagyívű kijelentéseket: a Facebook 2014-ben a Bizottság számára írt hivatalos válaszaiban több alkalommal is egyértelműen cáfolta, hogy össze fogja kapcsolni a WhatsApp és a Facebook felhasználói adatbázisait,²⁸ 2016 nyarára ez azonban mégis bekövetkezett.²⁹

.....
²⁴ M.7217 (190) bek.

²⁵ M.7217 (184) bek.

²⁶ M.7217 (164) bek.

²⁷ Ezt támasztja alá több szerző is (lásd *Bagnoli* [2017] vagy *Esayas* [2017]).

²⁸ M.8228 (72)-(76) bekezdések.

²⁹ Regulation (EC) No. 139/2004 Merger Procedure, Case No COMP/M.8228 – Facebook/WhatsApp, (30) bekezdés [a továbbiakban: M.8228].

Nem véletlen, hogy az Európai Adatvédelmi Testület nyilatkozatában a következők olvashatók:

- ♦ „Aggodalomra ad okot, hogy az európai emberekre vonatkozó különleges személyes adatoknak egy nagy technológiai vállalat általi esetleges további egyesítése és felhalmozása nagymértékű kockázatot jelenthet a magánélethez fűződő alapvető jogokra és a személyes adatok védelmére nézve. (...) Minden jelentős fúziós javaslat esetén elengedhetetlen a gazdasági, adatvédelmi és fogyasztói jogok védelmére gyakorolt hosszabb távú hatások értékelése.”³⁰

A Testület nyilatkozatát azzal zárta, hogy mind ebben, mind hasonló esetekben a jövőben is éberem fog figyelni.³¹ Külön izgalmas ezeket a sorokat *Zingales* [2017] álláspontján keresztül vizsgálni: ahogy akkor a Stanford Egyetem munkatársaként fogalmazott, a Facebook–WhatsApp-ügyben találkozott a versenyjog, az adatvédelmi jog és a fogyasztóvédelmi jog, és a felvásárlást pusztán versenyjogi szemlélettel vizsgálva lényeges nézőpontok maradhattak ki. Ma már tudjuk: valóban így történt.

Ezen tapasztalatok tükrében máris sokkal érthetőbb, hogy 2020-ban – többek között³² – milyen elvárásokat fogalmazott meg a Bizottság a Google Fitbit-felvásárlásának az engedélyezéséhez:

- a Google a Fitbit-eszközök által mért adatok (testi adatok, egészségügyi adatok és fitnesztevékenységre vonatkozó adatok) nem kerülhetnek át egy Google-fiókba, nem lehetnek elérhetők a Google Ads számára,³³
- az adatokat a Google köteles minden más adatbázisától elkülönítve tárolni,³⁴
- a Google köteles biztosítani, hogy az Európai Gazdasági Térség felhasználói ténylegesen választhassanak, hogy engedélyezik vagy megtagadják-e a Google-fiókjukban vagy Fitbit-fiókjukban tárolt egészségügyi és wellnessadatok felhasználását más Google-szolgáltatások (például a Google kereső, a Google Maps, a Google Assistant és a YouTube) által,³⁵
- a Google a Fitbit Web alkalmazásprogramozási interfészen (*application programming interface, API*) keresztül továbbra is hozzáférést köteles biztosítani a felhasználók egészségügyi és fitneszadataihoz a szoftveralkalmazások számára, a hozzáférésért nem kell díjat fizetni, mindez a felhasználó hozzájárulásától függ,³⁶

³⁰ EDPB: Statement on privacy implications of mergers. (2020. február 19.) https://edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_statement_2020_privacyimplicationsofmergers_en.pdf.

³¹ Megjegyzendő, hogy 2014-ben még nem létezett az Európai Adatvédelmi Testület, azt a GDPR hozta létre 2018-ra.

³² Csak a jelen tanulmány szempontjából jelentős kötelezettségek kerültek kigyűjtésre.

³³ Case M.9660 – GOOGLE/FITBIT Regulation (EC) No. 139/2004 Merger Procedure [a továbbiakban: M.9660] Commitments A.1 3.a.

³⁴ M.9660 Commitments A.1 3.b.

³⁵ M.9660 Commitments A.1 6.

³⁶ M.9660 Commitments A.2.

- a Google köteles továbbra is ingyenesen licencelni az Android eredeti berendezésgyártók számára azokat a nyilvános API-kat, amelyek lefedik az összes olyan jelenlegi alapvető funkciót, amelyre a csuklón hordott eszközöknek szükségük van az Android okostelefonokkal való együttműködéshez.³⁷

Ezen kötelezettségeket a Google-nek tíz éven keresztül kell betartania.³⁸

A DMA-TERVEZET MINT PIACSZABÁLYOZÁS

Bár a rendelettervezet indokolása egyetlen fenti ügyet és résztvevőt sem nevesít, utal rá, hogy a javaslat háttérében korábbi „uniós versenyjogi szabályok kapcsán nyert végrehajtási tapasztalatok”³⁹ is állnak. Ezek a tapasztalatok egy olyan *ex ante* piacszabályozási eszköztárba épülnek be (Kovács [2012]), amelyek biztosítják, hogy a jogalkalmazók ne csak utólag, a piaci erővel való visszaélések bekövetkezése után tudjanak beavatkozni a piaci folyamatokba, elsősorban versenyjogi, de akár adatvédelmi, fogyasztóvédelmi vagy szerzői jogi eszközökkel, hanem a jellegzetes visszaélések eleve elkerülhetőek legyenek.

A rendelettervezet egyértelműen magán hordozza a piacszabályozás jellegzeteségeit. Ahogyan a hírközlési vagy az energetikai piac liberalizációját megvalósító jogi megoldások, úgy a DMA-tervezet is alapvetően a nagykereskedelmi piacon való verseny feltételeinek biztosításával és valamiféle hozzáférés-szabályozással igyekszik korlátozni a nagy platformszolgáltatók gazdasági erejéből eredő kockázatokat.

A rendelettervezet szerint alapvető platformszolgáltatások az alábbiak lehetnek:

- online közvetítő szolgáltatás (beleértve például a piactereket, alkalmazásáruházakat és egyéb ágazatokban – például a mobilitás, a közlekedés vagy az energia terén – működő online közvetítő szolgáltatásokat);
- online keresőprogram;
- online közösségi hálózati szolgáltatás;
- videómegosztóplatform-szolgáltatás;
- számfüggetlen személyközi hírközlési szolgáltatás;
- operációs rendszer;
- felhőszolgáltatás;
- hirdetési szolgáltatás, beleértve a hirdetési hálózatokat, hirdetési piactereket és bármely egyéb hirdetési közvetítő szolgáltatást, amelyet a fentiek nyújtanak.⁴⁰

³⁷ M.9660 Commitments A.3.

³⁸ M.9660 Section D. 37.

³⁹ EB [2020a] Indoklás 1.

⁴⁰ EB [2020a] 2. cikk (2) bek.

Ezt a sokféle szolgáltatást az köti össze, hogy rajtuk keresztül végfelhasználók egymással, végfelhasználók üzleti felhasználókkal, valamint üzleti felhasználók egymással kommunikációs és üzleti kapcsolatokat alakítanak ki. Általános jellemzője e szolgáltatásoknak továbbá, hogy rengeteg, digitális formában megjelenő személyes adatot kezelnek, így értékes ismeretekkel rendelkeznek a végfelhasználókról. Ráadásul a platformokon nyújtott üzleti szolgáltatások az üzleti felhasználók nem személyes adatairól is számos, az üzleti működést leíró információt tesznek elérhetővé a platformüzemeltetők számára, így a platformszolgáltatók óriási információs fölényrel rendelkeznek más piaci szereplőkhöz képest.

A platformszolgáltatók, hasonlóan a távközlési piac és az energetikai piac inkumbens szereplőihöz, olyan alapvető infrastruktúrát birtokolnak, amely egyszerre szolgál közvetlenül a végfelhasználók elérésére, valamint arra, hogy azon keresztül más szolgáltatók a saját szolgáltatásaikkal szintén elérjék a végfelhasználókat. A távközlési és az energetikai piac esetében a piacsabályozás célja az, hogy a verseny kialakulásához, fenntartásához és hatékonyabbá válásához szükséges strukturális akadályokat lebontsa, mégpedig elsősorban azon a piacon, amelyen az inkumbensek maguk is a fő tevékenységüket végzik. A távközlési piacon ez a tevékenység végső soron a végfelhasználók közötti jeltovábbítás, az energetikai piacon pedig a végfelhasználók ellátása valamely energiahordozóval. A végfelhasználók számára nyújtott szolgáltatások kiskereskedelmi piacán a versenyt ezek a szabályozások a nagykereskedelmi piacon folyó verseny elindításával, illetve élénkítésével igyekezettek – alapvetően sikeresen – elérni. Ennek fő eszköze az inkumbens erőforrásaihoz való hozzáférés biztosítása a versenytársak számára.

A platformok piacán a nagykereskedelmi viszonyok ugyanakkor nem arra irányulnak, hogy az igénybe vevő szolgáltató ugyanazt a szolgáltatást nyújtsa a végfelhasználónak, mint az inkumbens szolgáltató. A közösségi média nagykereskedelmi használatával nem egy alternatív közösségi médiaplatform, a videomegosztó nagykereskedelmi használatával nem egy újabb videomegosztó jön létre. Nagykereskedelmi oldalon az igénybe vevő vállalkozások változatos szolgáltatásokat kínálnak a végfelhasználóknak, amelyek nagy része nem versenyez a platformszolgáltató szolgáltatásaival, sőt növeli annak használati értékét a végfelhasználók számára, más részük viszont versenytársa a platformszolgáltató egyes szolgáltatásainak. Az rendelettervezet ennek megfelelően a nagykereskedelmi viszonyokban üzleti felhasználóról beszél, aki a meghatározás szerint kereskedelmi vagy szakmai minőségében eljárva alapvető platformszolgáltatásokat vesz igénybe áruk vagy szolgáltatások végfelhasználók részére történő értékesítése céljából vagy annak során.

Az alapvető platformok szolgáltatói egyúttal olyan más szolgáltatásokat is nyújtanak a végfelhasználóknak, amelyeket ténylegesen vagy potenciálisan más vállalkozások is nyújthatnak. A platformszolgáltató nem egyszerűen vertikálisan integrált piaci szereplő, hanem potenciális versenytársa gyakorlatilag minden olyan szolgáltatónak, amelyik rajta keresztül éri el a végfelhasználókat. Platformszolgáltatóként egyúttal olyan helyzetben is van, hogy ellehetetlenítse vagy gazdaságilag fenntarthatatlanná

tegye azoknak a szolgáltatóknak a működését, amelyek a platform igénybevételével nyújtanak szolgáltatást a végfelhasználóknak. A meghatározó platformszolgáltatók – a rendelettervezet szerinti kapuőrök⁴¹ – a digitális ökoszisztémában olyan helyzetben vannak, hogy a platformjaik igénybevétele nélkül a végfelhasználók elérése, ha nem is lehetetlenné, de meglehetősen nehézé válik.

Az „alapvető platformszolgáltatás” kifejezés is felidézí a nélkülözhetetlen eszköz versenyjogi doktrínáját. E szerint a *downstream* piaci versenytárs hozzáféréseinek megtagadása a vertikálisan integrált szolgáltató esetében akkor minősül erőfölénnyel való visszaélésnek, ha a verseny kiiktatását eredményezi, az elutasítás objektív okokkal nem indokolható, és az adott hálózat (terjesztési szolgáltatás) elengedhetetlenül szükséges az igénylő tevékenységének gyakorlásához, olyan értelemben, hogy nem létezik semmilyen valós vagy lehetséges helyettesítő megoldás a hálózat használatára.⁴² Természetesen az alapvető platformszolgáltatók túlnyomó többségének esetében elvileg létezik helyettesítő megoldás, de az egyes platformszolgáltatók olyan piaci pozíciókkal rendelkeznek, hogy sikere üzleti modell e platformok megkerülésével aligha alakítható ki. Egyetlen példát kiemelve, a mobil operációs rendszerek piaca – a Google által fejlesztett Android – például a globális piacon 2021 szeptemberében 72,44 százalékos részesedéssel rendelkezett, az Apple iOS operációs rendszere pedig 26,75 százalékos részesedéssel.⁴³ Rajtuk kívül egyetlen operációs rendszer sem érte el az 1 százalékos részesedést. Ez a teljes mobilökoszisztéma fölött ellenőrzési lehetőséget biztosít a Google–Apple duopóliumnak, és ez a két vállalat alakítja a fogyasztók elérésének feltételeit minden más üzleti szereplő számára.

A rendelettervezet preambuluma felsorolja azokat a gazdasági jellemzőket, amelyek gyakorlatilag kizárják a versenyt az egyes platformszolgáltatások piacán:

- ♦ „Az alapvető platformszolgáltatások e jellemzői közé tartoznak például a szélsőséges méretgazdaságosság, amely gyakran abból ered, hogy az üzleti felhasználók vagy végfelhasználók hozzáadása szinte nulla határköltséggel jár. Az alapvető platformszolgáltatások további jellemzői az igen erős hálózati hatás, a szóban forgó szolgáltatások többoldalúságának köszönhetően számos üzleti felhasználót lehet számos végfelhasználóval összekötni, az üzleti felhasználók és a végfelhasználók egyaránt jelentős mértékben függnek a szolgáltatótól, a vevőfogvatartási hatás (*lock-in effects*), a végfelhasználók általi, ugyanazon célra történő többkapcsolatos használat (*multi-homing*) hiánya, a vertikális integráció és az adatvezérelt előnyök (*data driven-advantages*).”⁴⁴

⁴¹ EB [2020a] II. fejezet.

⁴² Az Európai Bíróság gyakorlatában ld. Judgment of the Court (Sixth Chamber) of 26 November 1998. C-7/97. Oscar Bronner GmbH & Co. KG v Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriftenverlag GmbH & Co. KG, Mediaprint Zeitungsvertriebsgesellschaft mbH & Co. KG and Mediaprint Anzeigengesellschaft mbH & Co. KG.

⁴³ <https://gs.statcounter.com/os-market-share/mobile/worldwide>

⁴⁴ EB [2020a] preambulom (2). A vevőfogvatartási hatás (*lock-in effects*) olyan piaci gyakorlat hatása, amellyel egy vállalat rendkívül megnehezíti ügyfelei számára, hogy elhagyják, illetve hogy

Ezek a jellemzők tartós strukturális piaci zavarokhoz vezethetnek, így a rendelettervezet nem más, mint a digitális ökoszisztéma e jellemzőkből fakadó strukturális problémáinak felismerése és a problémák piacsabályozási jellegű megoldására tett kísérlet.

A távközlési és az energetikai piac tapasztalatai alapján a piacsabályozás pillérei a következők:

- az *ex ante* szabályozás alá tartozó piacok meghatározása,
- az *ex ante* beavatkozások küszöbének meghatározása,
- az *ex ante* beavatkozások eszközeinek meghatározása,
- az *ex ante* beavatkozások eszközeinek alkalmazására vonatkozó szabályok.

A DMA-tervezet az alapvető platformszolgáltatások piacait határozza meg *ex ante* szabályozás alá tartozó piacokként. A tervezet indoklása szerint ezek azok a szolgáltatások,

- ◆ „amelyeket az üzleti felhasználók és a végfelhasználók a legszélesebb körben használnak, és ahol a jelenlegi feltételek alapján a korlátozott megtámadhatósággal és a kapuőrök által folytatott tisztességtelen gyakorlatokkal összefüggő aggályok a belső piac szempontjából nyilvánvalóbbak és sürgetőbbek”.⁴⁵

Az indoklás hasonló érveket sorol fel az elektronikus hírközlési jogban három kritériumtesztre⁴⁶ amellet, hogy éppen a nevesített platformszolgáltatások azok, amelyek az *ex ante* szabályozás szükségességét felvetik.

- ◆ „A javaslat tárgyát képező alapvető platformszolgáltatások közé csak azok tartoznak, amelyeknél határozottan bizonyítható 1. a jelentős koncentráció, ahol általában egy vagy csupán néhány nagy online platform a (potenciális) versenytársaktól, ügyfelektől vagy fogyasztóktól nagymértékben függetlenül határozza meg a kereskedelmi feltételeket; 2. néhány nagy online platformtól való függés, amely kapuként szolgál az üzleti felhasználók számára az ügyfelek eléréséhez és a velük való interakcióhoz; továbbá 3. az alapvető platformszolgáltatók gyakran visszaélnék piaci erejükkel, a gazdasági szempontból függő helyzetben lévő üzleti felhasználók és ügyfelek irányába tanúsított tisztességtelen magatartás formájában.”⁴⁷

.....
 új szolgáltatóra váltsanak, akkor is, ha az ügyfél így akarna dönteni. A többkapcsolatos használat (*multi-homing*) esetében egy új platform megjelenik, a platform ügyfelei választhatnak, hogy átállnak-e az új platformra (*single-homing*), vagy a továbbiakban mindkettőt alkalmazzák (*multi-homing*). Lásd *Park és szerzőtársai* [2018].

⁴⁵ EB [2020a] Indoklás 2.

⁴⁶ Hírközlési jogi eszközök alkalmazására csak olyan piacok esetében kerülhet sor, amelyeken
 – jelentős és tartós piacra lépési akadályok állnak fenn; ezek az akadályok valamely piacszerkezeti okra, például a magas beruházási költségekre vagy valamely jogi okra, a piacra való belépést vagy a piaci szereplők helyzetét érintő szabályozásra vezethetők vissza,
 – a piacelemzés időbeli hatálya alatt az adott piac várhatóan nem mozdul el a hatékony verseny felé,
 – a piaci kudarcok nem kezelhetők kizárólag a versenyjog eszközeivel (EB [2007]).

⁴⁷ EB [2020a] Indoklás 2.

Azaz a versenyjog által nem kezelhető versenyproblémákról van szó, amelyeket tartós piacszerkezeti torzulások okoznak.

A rendelettervezet zárt felsorolással határozza meg az alapvető platformszolgáltatásokat. Ennek nyilvánvaló hátránya a rugalmatlanság, ami egy gyorsan változó technológiai környezetben okozhatja a szabályozás gyors avulását. Erre tekintettel a rendelettervezet az Európai Bizottságot hatalmazza fel arra, hogy piaci vizsgálatot végezzen annak felderítésére, hogy a digitális ágazatban egy vagy több szolgáltatást fel kell-e venni az alapvető platformszolgáltatások jegyzékébe, és ez alapján kezdeményezze a rendelet módosítását.⁴⁸

A beavatkozási küszöb meghatározásához a rendelettervezet a kapuőr fogalmát vezeti be. Kapuőrök azok az alapvető platformszolgáltatók, amelyeket az Európai Bizottság a DMA-tervezet szerinti szempontok alapján és eljárás során kapuőrnek minősít. A kapuőrre minősítés legáltalánosabb szempontjai, hogy az adott platformszolgáltató jelentős hatást gyakorol-e a belső piacra, olyan alapvető platformszolgáltatást működtet-e, amely fontos kapuként szolgál az üzleti felhasználók számára a végfelhasználók eléréséhez, és állandósult és tartós pozíciót élvez műveletei során, vagy a közeljövőben várhatóan ilyen pozícióra tesz szert.⁴⁹

E három feltétel mindegyikéhez vélelmeket határoz meg a tervezet. A belső piacra gyakorolt jelentős hatás vélelmezhetően fennáll, ha a vállalkozás, amelyhez tartozik az EGT-ben legalább 6,5 milliárd euró összegű éves forgalmat bonyolított az elmúlt három pénzügyi évben, vagy amennyiben annak a vállalkozásnak az átlagos tőkepiaci értéke vagy ekvivalens valós piaci értéke az elmúlt pénzügyi évben legalább 65 milliárd euró volt, és legalább három tagállamban nyújt alapvető platformszolgáltatást. Vélelmezetten fontos kapuként szolgál az üzleti felhasználók számára a végfelhasználók eléréséhez az a platformszolgáltatás, amely havonta több mint 45 millió, az Európai Unió területén található vagy letelepedett aktív végfelhasználóval, illetve évente több mint 10 ezer aktív, az Unió területén letelepedett üzleti felhasználóval rendelkezett a legutóbbi pénzügyi évben. Állandósult és tartós pozíciót pedig abban az esetben vélelmez a tervezet, ha az előző felhasználói küszöbértékek az elmúlt három pénzügyi év mindegyikében teljesültek.⁵⁰

E vélelmek egyike sem igényel jogalkalmazói mérlegelést. A szabályozás ebben a távközlési liberalizáció korai szakaszával mutat hasonlóságot: a 97/33/EK irányelv (EC [1997]) a hírközlési szolgáltatók jelentős piaci erejét az adott releváns piacon elért 25 százalékos piaci részesedéshez kötötte, amitől ugyan a szabályozhatóságok eltérhettek, de mindenképpen ez volt a beavatkozás fő küszöbértéke. Később az elektronikus hírközlés szabályozása ennél sokkal rugalmasabb, a versenyjogi fogalmakra és módszerekre épülő beavatkozási küszöböt határozott meg, ami minden esetben a szabályozhatóság mérlegelését tette szükségessé. A DMA-tervezet ugyan-

⁴⁸ EB [2020a] 17. cikk.

⁴⁹ EB [2020a] 3. cikk (1) bek.

⁵⁰ EB [2020a] 3. cikk (2) bek.

akkor nem jelöl ki speciális szabályozhatóságot az *ex ante* szabályozás alkalmazására, hanem az érintett szolgáltatók önbevallására alapoz: amennyiben az alapvető platformszolgáltató az összes számszerűsített küszöbértéket teljesíti, a küszöbértékek elérést követő három hónapon belül köteles erről értesíteni a Bizottságot⁵¹. A Bizottság azonban a bejelentés elmulasztása esetén is kapuőrnek minősítheti a platformszolgáltatót (uo.).

A kapuőrré nyilvánítás feltétele alapesetben az, hogy az adott szolgáltató a vélelemként meghatározott mindhárom küszöbértéket teljesíti. Ugyanakkor a szolgáltató bizonyíthatja, hogy a küszöbértékek elérése ellenére sem felel meg a kapuőrré nyilvánítás általános feltételeinek, illetve a Bizottság arra is jogosult, hogy – meghatározott szempontok mérlegelése alapján – olyan platformszolgáltatót is kapuőrnek nyilvánítson, amely az általános feltételeket teljesíti, de nem éri el a küszöbértékek mindegyikét.⁵² A Bizottságnak a rendelet elfogadása után ki kell dolgoznia azokat a módszertanokat, amelyekkel megállapítható, hogy teljesülnek-e a mennyiségi küszöbértékek. Ahogy korábbi munkánkban fogalmaztunk:

- ♦ „ennek módszertani kidolgozása még várat magára, mint ahogy az sem egyértelmű, hogy a DMA 3. cikk (6) bekezdésben foglalt szempontok, amelyeket a Bizottságnak figyelembe kell vennie, milyen arányban és milyen mértékben számítanak a vizsgálat során. Ugyanígy nem egyértelmű az sem, hogy a három fő feltétel között van-e bármiféle prioritási sorrend, ráadásul a meg nem felelés bizonyításának terhe, az eljárás szerint a szolgáltatót terheli.” (Gosztonyi [2021] 416. o.)

A Bizottsággal való együttműködés, illetve a szükséges információszolgáltatás elmulasztása is azzal a következménnyel járhat, hogy a Bizottság az adott szolgáltatót kapuőrnek nyilváníthat. A kapuőri státust legalább két évente felül kell vizsgálni.⁵³

Az *ex ante* piacsabályozás további eleme azoknak az *ex ante* kötelezettségeknek a meghatározása, amelyeket a hatékony versenyt veszélyeztető piaci szereplőkre alkalmazni kell. A DMA-tervezet a kötelezettségek kiszabása tekintetében is az elektronikus hírközlési piac szabályozásának korai megoldását követi, azaz nem bízza jogalkalmazói mérlegelésre a kötelezettségek körének meghatározását, hanem a felsorolt kötelezettségek mindegyikét alkalmazni rendeli minden kapuőrre.

A rendelettervezet összesen 18 kötelezettséget ír elő.⁵⁴ Ezek a platformon megjelenő személyes adatok felhasználásától az üzleti felhasználókkal kötött különböző kizárólagos megállapodások és a végfelhasználókat kizárólagosan az adott platformhoz kötő feltételek alkalmazásának tilalmán, az árukapcsolás tilalmán és a saját szolgáltatások előnyösebb rangsorolásának tilalmán át az interoperabilitás biztosításának,

⁵¹ EB [2020a] 3. cikk (4) bek.

⁵² EB [2020a] 3. cikk (4) és (6) bek.

⁵³ EB [2020a] 4. cikk.

⁵⁴ EB [2020a] 5–6. cikk.

illetve az egyes platformszolgáltatásokhoz való méltányos és diszkriminációmentes hozzáférés biztosításának kötelezettségéig terjednek. A gyakorlatban a szolgáltatások eltérő jellege miatt nem alkalmazható minden egyes kötelezettség minden egyes platformszolgáltatásra, és egyes intézkedések tartalmát a Bizottság az adott kapuőrre vonatkozóan pontosíthatja. A közérkölc, a közegészség és a közbiztonság védelme érdekében a Bizottság a kapuőrt mentesítheti egyes kötelezettségek alól,⁵⁵ és a tervezet az intézkedések időleges felfüggesztésére is lehetőséget biztosít.⁵⁶ Ugyanúgy, ahogy az alapvető platformszolgáltatások körének meghatározásával kapcsolatban lehetősége van a Bizottságnak a rendeletben foglalt lista módosítására, a Bizottság a kötelezettségek taxatív listáját is felülvizsgálhatja.⁵⁷

Talán nem túlzás kijelentenuünk, hogy ezekben a szabályokban van benne a Vestager-éra összes tanulsága: ha a Facebook–WhatsApp-üggyel „útkereszteződéshez” érkeztünk (Zingales [2017]), akkor a rendelettervezet az intermodális csomópont, ahol az eddig önálló vágányon haladó versenyjog, fogyasztóvédelmi és adatvédelmi jog egymást erősítve találkozhat.

A rendelettervezetben előírt kötelezettségek között találunk olyat, amelyik egyértelműen a Facebook–WhatsApp-ügy „hozádéká”, például a különböző szolgáltatásokból származó személyes adatok összevonásának tilalma.⁵⁸ A szabályok között megtalálható a Google weboldalhirdetési-ügyének „kézjegye”, hiszen a rendelettervezet szerint lehetővé kell tenni az üzleti felhasználók számára, hogy az alapvető platformszolgáltatáson keresztül szerzett végfelhasználók részére ajánlatokat reklámozzanak, és szerződést kössenek e végfelhasználókkal, függetlenül attól, hogy e célra a kapuőr alapvető platformszolgáltatásait használták vagy sem.⁵⁹ De a *EB* [2020a] 6. cikk (1) a) pontjának előírásából – a kapuőr tartózkodik attól, hogy az üzleti felhasználókkal való verseny során felhasználja azokat a nyilvánosan nem elérhető adatokat, amelyek az alapvető platformszolgáltatása üzleti felhasználóinak tevékenységein keresztül keletkeznek – egyértelműen kirajzolódik a Google–Shopping-ügy is. Szintén ehhez (valamint részben a weboldalhirdetési-üggyel is) köthető a *EB* [2020a] 6. cikk (1) d)⁶⁰ és j)⁶¹ pontjaiba foglalt kötelezettség is.

⁵⁵ *EB* [2020a], 9. cikk.

⁵⁶ *EB* [2020a], 8. cikk.

⁵⁷ *EB* [2020a] 10. cikk.

⁵⁸ *EB* [2020a] 5. cikk (a) bek.

⁵⁹ *EB* [2020a] 5. cikk (c) bek.

⁶⁰ A kapuőr tartózkodik attól, hogy a rangsorolás során kedvezőbb elbánásban részesítse a maga a kapuőr által vagy ugyanazon vállalkozáshoz tartozó bármely harmadik fél által kínált szolgáltatásokat és termékeket harmadik fél hasonló szolgáltatásaival vagy termékeivel összevetve.

⁶¹ A kapuőr a harmadik fél online keresőprogram-szolgáltatók részére kérésükre méltányos, észszerű és megkülönböztetéstől mentes módon hozzáférést biztosít a rangsorolási, keresési, kattintási és megtekintési adatokhoz a végfelhasználók által a kapuőr online keresőprogram-szolgáltatásain végzett ingyenes és fizetett keresésekkel kapcsolatban, a személyes adatnak minősülő keresési, kattintási és megtekintési adatok anonimizálása mellett.

Ám ha távolabb nézünk a Vestager-érán, akkor a kötelezettségek között visszaköszön több olyan is, amely a Microsoft-ügyekből lehet ismerős: az árukapcsolás és a csomagban értékesítés problematikájával⁶² egyértelmű a *EB* [2020a] 6. cikk (1) b) előírásának⁶³ kapcsolata, míg az interoperábilis megtagadása⁶⁴ kapcsán szerzett tapasztalatok⁶⁵ egyértelműen megjelennek a *EB* [2020a] 6. cikk (1) bek. c) pontjában.⁶⁶

A szabályok között találunk újdonságokat is: a GDPR-ból már érintetti jogként ismert adathordozhatósághoz való jogot a rendelettervezet kiterjeszti a természetes személy végfelhasználók (az adatvédelmi jog szakszóval érintetti körén) túl az üzleti felhasználókra is. Tekintettel arra, hogy az üzleti felhasználó nem minősül óhatatlanul az adatvédelmi jog szerinti érintettnek, ez mindenképpen érdekes jelenség. Arra a kérdésre, hogy vajon mindez miért történt, érdemes 2017-be visszakanyarodnunk: az adathordozhatósághoz való jog versenyélénkítő hatására már ekkor felhívta a figyelmet az Európai Adatvédelmi Testület „elődje”, a 29. cikk szerinti munkacsoport:

- ♦ „Mivel lehetővé teszi személyes adatok adatkezelők közötti közvetlen továbbítását, az adathordozhatósághoz való jog olyan fontos eszköz, amely elősegíti a személyes adatok szabad áramlását az EU-ban és élénkíti a versenyt az adatkezelők között. Megkönnyíti a különböző szolgáltatók közötti váltást, ezért előmozdítja új szolgáltatások kidolgozását a digitális egységes piaci stratégiával összefüggésben.” (29. cikk szerinti munkacsoport [2017] 3. o.)

Ezt a szabályt tehát egyértelműen az adatvédelmi jogból vette át a rendelettervezet, és bővítette ki az ott ezt kérhető személyek körét.

Ha összegezni szeretnénk a rendelettervezet előírásait, lényegében a Bishop–Walker szerzőpáros által *ragadozó magatartásúnak* mondott (*Bishop–Walker* [2011]

.....
⁶² T-201/04 – a Microsoft licenclőírása megkövetelte, hogy a Windows Media Player a Windows operációs rendszer részeként előre legyen telepítve, ezenkívül pedig olyannyira összekapcsolták az operációs rendszer más összetevőivel, hogy a programot lehetetlen volt törölni. (827) és (828) bekezdések, 316. o.

⁶³ A kapuőr lehetővé teszi a végfelhasználók számára, hogy anélkül távolítsanak el az alapvető platformszolgáltatásán előre telepített bármely szoftveralkalmazást, hogy ez sértené a kapuőr azon lehetőségét, hogy az eltávolítást korlátozza olyan szoftveralkalmazásokkal kapcsolatban, amelyek az operációs rendszer vagy az eszköz működéséhez elengedhetetlenek, és amelyek külön, harmadik felek által történő kínálása technikailag nem megoldható.

⁶⁴ Ahogy *Bishop–Walker* [2011] fogalmaz:

„egy szoftverfejlesztő (...) képes lehet arra, hogy kizárjon a versenytársakat a platformján futó programok kapcsolódó piacáról azzal, ha megtagadja tőlük a hozzáférést olyan információkhoz, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a platformra szoftvert írjanak.” (346. o.)

⁶⁵ COMP/C-3/37.792 (2004).

⁶⁶ A kapuőr lehetővé teszi olyan harmadik fél szoftveralkalmazások vagy szoftveralkalmazás-áruházak telepítését és tényleges használatát, amelyek a kapuőr operációs rendszereit használják vagy azzal együttműködnek, és lehetővé teszi e szoftveralkalmazások vagy szoftveralkalmazás-áruházak számára, hogy azokhoz a kapuőr alapvető platformszolgáltatásától eltérő eszközökkel is hozzá lehessen férni.

346. o.) csúcstechnológiai iparágak esetében – azaz a digitális piacon – tapasztalható attitűdöt próbálja egyrészt keretek között tartani, másrészt jóval nagyobb mozgásteret biztosít a Bizottság számára, hiszen a fentebb részletezett ügyekben ezek a magatartásformák csak közvetve voltak levezethetők a versenyjogi rendeletről, míg a rendelettervezet elfogadása után ezek közvetlenül alkalmazandó és hivatkozható előírások és elvárások lesznek.

A RENDELETTERVEZET JÖVŐJE

A rendelettervezethez eddig a véleménynyilvánítási és nyilvános konzultációs⁶⁷ időszakok során közel 250 vélemény érkezett, köztük az Apple⁶⁸, a Facebook⁶⁹, a Google⁷⁰ az IBM⁷¹ és a Microsoft⁷² is (digitális) papírra vetette észrevételeit. Bár ezen technológiai óriások, avagy csúcstechnológiai csúcsragadozók visszajelzései alapvetően diplomáciailag udvarias és támogató, ám ne legyen kétségünk, hogy ha a rendelettervezetből rendelet lesz, úgy e cégek szolgáltatásaik nyújtásában kisebb-nagyobb változtatásokat lesznek kénytelenek eszközölni – vagy újra a Bizottság előtt találják magukat. Az természetesen izgalmas kérdés, hogy ez az új szabályozás alkalmas-e arra, hogy fordított evolúciót hajtson végre, azaz a ragadozókból növényevőt csináljon, de az biztos, hogy ha a DMA-tervezet rendeletté válik, új időszak kezdődik az Európai Unió versenyjogában.

.....
⁶⁷ Több lépcsőben 2020. június 2. és 2021. március 31. között.

⁶⁸ Vélemény hivatkozási száma: F535714.

⁶⁹ Vélemény hivatkozási száma: F535593.

⁷⁰ Vélemény hivatkozási száma: F535584.

⁷¹ Vélemény hivatkozási száma: F2163449.

⁷² Vélemény hivatkozási száma: F2164152.

IRODALOM

29. CIKK SZERINTI MUNKACSOPORT [2017]: Iránymutatás az adatok hordozhatóságáról. WP 242 rev.01, https://www.naih.hu/files/WP242_rev01_hu.pdf.
- BAGNOLI, V. [2017]: The big data relevant market as a tool for a case by case analysis at the digital economy: Could the EU decision at Facebook/WhatsApp merger have been different? Ascola Conference, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3064795>.
- BISHOP, S.–WALKER, M. [2011]: Az európai közösségi versenyjog közgazdaságtana. Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ, Budapest.
- CLEMENS, G.–ÖZCAN, M. [2017]: Obfuscation and Shrouding with Network Effects – The Facebook/WhatsApp Case, <https://ssrn.com/abstract=3023467> p. 2.
- EB [2007]: A Bizottság ajánlása (2007. december 17.) az elektronikus hírközlőhálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról szóló 2002/21/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv alapján előzetes szabályozás alá vonható érintett elektronikus hírközlési ágazatbeli termék- és szolgáltatási piacokról. HL, L 344/65, december 28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007H0879&from=HU>
- EB [2020a] (DMA-tervezet): Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály) (EGT-vonatkozású szöveg) COM(2020) 842 final, 2020/0374(COD). Európai Bizottság Brüsszel, december.15. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0842&from=en>.
- EB [2020b] (DSA-tervezet): Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról. COM(2020) 825 final. Európai Bizottság, Brüsszel, december 15. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0825&from=en>.
- EC [1997]: Directive 97/33/EC of the European Parliament and of the Council of 30 June 1997 on interconnection in Telecommunications with regard to ensuring universal service and interoperability through application of the principles of Open Network Provision (ONP). OJ, L 199, július 26. 32–52. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31997L0033>.
- ESAYAS, S. [2017]: Competition in dissimilarity: lessons in privacy from the Facebook/WhatsApp merger. University of Oslo Faculty of Law Legal Studies, Research Paper Series, 2017/33.
- EU [2000]: Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv). HL, L 178. július 17. o. 1–16. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0031&from=HU>.
- EU [2003]: Tanács 1/2003/EK rendelete (2002. december 16.) a Szerződés 81. és 82. cikkében meghatározott versenyszabályok végrehajtásáról. HL, L 1/1. 2003. január 4. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R0001&from=HU>.
- GOŠTONYI GERGELY [2020]: Az Európai Unió új digitális rendeletcsomagjának irányai Megjelent: *Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor* (szerk.): Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.

- HÖPPNER, T. [2017]: EU vs. Google: Nur was heißt "Gleichbehandlung" im Internet? Kommunikation & Recht, <https://www.ruw.de/suche/kur/E-vs-Google-Nu-wa-heiss-Gleichbehandlun-i-Interne-7a91e1ce9c28aa1d2770f992d7e8fc61>
- KOVÁCS ANDRÁS GYÖRGY [2012]: Piacszabályozás és jogorvoslat: a piacsabályozói döntések bírói gyakorlat, különös tekintettel az elektronikus hírközlésre. HVG-ORAC, Budapest
- MONTI, M. [2010]: Az egységes piac új stratégiája. Az európai gazdaság és társadalom szolgálatában. Jelentés Jose Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke számára. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/15501/attachments/1/translations/hu/renditions/native>.
- MÜHLE, J.–WEITBRECHT, A. [2018]: Die Entwicklung des europäischen Kartellrechts 2017, EuZW 181–188. o.
- OSTERLOH, R. [2019]: Helping more people with wearables: Google to acquire Fitbit. Google-blogbejegyzés, november 1. <https://blog.google/products/devices-services/agreement-with-fitbit>
- OSTERLOH, R. [2021]: Google completes Fitbit acquisition. Google-blogbejegyzés, január 14. <https://blog.google/products/devices-services/fitbit-acquisition/>.
- PARK, F. K.–SEAMANS, R.–ZHU, F. [2018]: Multi-Homing and Platform Strategies: Historical Evidence from the US Newspaper Industry, Harvard Business School, Working Paper, 18-032. https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/18-032_d71914fe-d56c-42ad-ae20-deb5b979fab9.pdf
- PATAKI GÁBOR ZSOLT [2020]: A digitalizáció hatásai az EU jogalkotásra, különös tekintettel a Digitális Egységes Piac jövőjére, Megjelent: *Homicskó, Árpád Olivér* (szerk.): A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken, Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Budapest, 215–224. o.
- POLYÁK GÁBOR (szerk.) [2020]: Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása, HVG-Orac, <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23431>.
- POLYÁK GÁBOR–PATAKI GÁBOR [2020]: Google Shopping: a 2017-es versenyjogi „gigabírság” elemzése, avagy milyen tanulságokkal szolgált a keresőmotorra kiszabott rekordbüntetés. Megjelent: *Polyák Gábor* (szerk.): Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – a forgalomirányító szolgáltatások szabályozása. HVG-Orac, Budapest, 273–288. o.
- REGGIANI, C.–MADIO, L.–MANTOVANI, A. [2020]: How have Big Tech and other digital platforms fared in the crisis? Toulouse School of Economics, <https://www.tse-fr.eu/how-have-big-tech-and-other-digital-platforms-fared-crisis>.
- REYNA, A.–MARTIN, D. [2017]: Online Gatekeeping and the Google Shopping Antitrust Decision: The Beginning of the End or the End of the Beginning? European Competition and Regulatory Law Review, 3. Symposium on Google Search (Shopping) Decision, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3056713>
- SCHNEIDER, I. [2020]: Democratic Governance of Digital Platforms and Artificial Intelligence? Journal of eDemocracy and Open Government, Vol. 12. No. 1. 1–24. o. <https://doi.org/10.29379/jedem.v12i1.604>.
- SISCO, J. [2021]: Google's Fitbit Deal Still Under Antitrust Scrutiny, says Australian Antitrust Chief. The Information, október 15. <https://www.theinformation.com/briefings/76c784>.
- SURBLYTE, G. [2015]: Competition Law at the Crossroads in the Digital Economy: Is it All About Google? EuCML, Vol. 4. No. 5. 170-178. o. Max Planck Institute for Innovation & Competition Research Paper No. 15-13. <https://ssrn.com/abstract=2701847>.

- UNCTAD [2019]: Digital Economy Report. Value creation and capture: implications for developing countries. UNCTAD, New York, https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_en.pdf.
- WILLIAMS, A.–MURPHY, H.–MALLET, V. [2020]: France demands digital tax payments from US tech groups. Financial Times, november 25. <https://www.ft.com/content/2cfe3d07-7e69-4f57-b634-8b6002f967cb>
- ZINGALES, N. [2017]: Between a rock and two hard places: WhatsApp at the crossroad of competition, data protection and consumer law. Computer Law & Security Review, Vol. 33. No. 4. 553–558. o. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2017.05.018>.
- ZÖDI ZSOLT [2021]: Az Európai Unió digitális szolgáltatásokról és digitális piacokról szóló új rendelettervezetei. Gazdaság és Jog, 29. évf. 1. sz. 12–14. o.

RANGSOROLÁS – ÚJ SZABÁLYOZÁSI IGÉNY A PLATFORMOK ÉS AZ INFORMÁCIÓS TÚLTERHELTSÉG KORÁBAN

A technológiai fejlődés tartósan csökkentette a digitalizáció és az adattárolás költségeit. Az összegyűjtött adatok körének és mennyiségének robbanásszerű növekedésével olyan üzleti modellek alakultak ki, amelyek lehetővé tették, hogy az online platformok globális méretűvé nőjék ki magukat, és ezáltal egyfajta szűk átjárót teremtsenek a vállalkozások fogyasztókhöz történő eljutásában. A fogyasztók mindeközben küzdenek a rájuk zúduló információmennyiség feldolgozásával. A Covid-19 világjárvány felgyorsította a piaci folyamatok változását, és a pandémia idejére esik a digitális piacok működését érintő uniós szabályozási csomag kibocsátása is. Nyilvánvalóvá vált, hogy új piaci jelenségek igénylik a szabályozást, ilyen például az online piacokon megvalósuló rangsorolás kérdése, amely ugyan egy szűk szabályozási szegmens, de a megváltozott piaci környezetben aktualitása révén jó alkalmat nyújt arra, hogy betekintést nyerjünk a platformokat érintő fogyasztóvédelmi és antitröszt jellegű problémák, valamint ehhez kapcsolódóan a kialakulóban lévő szabályozás világába és logikájába.

BEVEZETÉS

Napjainkban mindannyian folyamatos információs túlterheltséggel küzdünk életünk szinte minden területén. Különösen igaz ez, ha az online térben mozgunk. Steve Jobs már 1996-ban úgy fogalmazott, hogy az emberek többsége valójában nem azért használja az internetet, hogy onnan több információt szerezzen, hiszen már számára is világos volt, hogy napról napra több információ ér minket, mint amennyit fel tudunk dolgozni.¹ Nem véletlen, hogy ha a felhasználók bármilyen jellegű online felülettel találkoznak, adottnak tekintik, hogy ott elérhető valamilyen keresésre, szűrésre szolgáló funkció, amellyel az információkat érdeklődésüknek vagy szükségleteiknek megfelelően szűkíteni tudják.

Az online információk mennyisége és összetettsége hamar nyilvánvalóvá tette, hogy keresési funkciók nélkül az információk valójában elérhetetlenek és kezelhetetlenek. A keresési funkció beárazása ugyanakkor már a kezdetektől problémát jelentett, hiszen sem az átalányjellegű díjszabás, sem a keresésenkénti díj nem illeszkedett az online felhasználók igényeihez. Mivel valójában enélkül az online felületeken meg-

¹ „I don't see most people using the Web to get more information. We're already in information overload. No matter how much information the Web can dish out, most people get far more information than they can assimilate anyway.” (*Becraft* [2017] 93. o.)

jelenített információk legtöbbször használhatatlanok, így a helyzet jellegénél fogva az online felhasználók egyáltalán nem kívántak pénzt fizetni a keresők használatáért (Kotorov [2020]). A keresési funkcióra úgy tekinthetünk tehát, mint az online felhasználók számára nyújtott első ingyenes szolgáltatások egyikére. A keresési funkció, a keresőrendszerek és különösen a keresésekre adott találatok köre, sorrendje, valamint a rangsorolás egyéb módszerei, így az egyes áruknak és szolgáltatásoknak biztosított viszonylagos kiemelés az online piacok működésében is meghatározó szerepet kapnak mind a felhasználói elégedettség, mind az online felületeken szolgáltatásokat nyújtó, termékeket értékesítő vállalkozások üzleti eredményessége szempontjából.

- ◆ A keresőrendszerek történetének elemzése túlmutat jelen tanulmány tartalmi és területi korlátain, alább csak néhány, a tanulmány szempontjából releváns folyamatot vázolunk fel. A keresőrendszerek korszaka az 1990-es évek elejével indult. Ekkor az internet világa még alapvetően szövegalapú volt, a fájlok fastruktúra alapján összeállított internetkatalógusokban voltak elérhetők, és a keresők első generációja (Archie, Veronica, Gopher) az ezekben történő keresést tette lehetővé. A jól működő szabadsvavas keresések lehetősége a web-korszakban vált lehetővé, amely nem csupán a grafikus felületek és az audiovizuális tartalmak megjelenését hozta magával; a keresőfunkciók szempontjából ennél még fontosabb volt az elérhető tartalmak hiperlinkekkel történő összekapcsolása. 1994 fontos mérföldkő volt, számos új eszköz jelent meg ebben az évben, amelyek közül két új tulajdonság megjelenése tekinthető hosszú távon is jelentősnek a keresők fejlődése szempontjából: 1. a WebCrawler indexelni és így kereshetővé tudta tenni az online dokumentumok teljes szövegét; 2. a Lycos az egyes oldalak relevanciájának meghatározásánál tekintetbe tudta venni az egy oldalra mutató hivatkozások számát. 1995-ben lépett színre az AltaVista, amely az első széles körben elterjedt keresőnek tekinthető. 1998-ban kijött a Google, amely mára a legjelentősebb keresővé nőtte ki magát. Sikerét a *page ranking* algoritmusnak köszönheti, amely nem csupán az oldalak tartalmát, hanem az oldalak közötti kapcsolatokat is képes volt már hatékonyan elemezni, és így valóban releváns találati eredményeket szolgáltatott. A mai keresőrobot-bázisú adatbázisok esetén a keresőeszközök egyrészt folyamatosan monitorozzák az interneten elérhető tartalmakat, és ha új tartalomra bukkannak, akkor letöltik azokat; másrészt pedig az így összeállított adatbázishoz tartozó anyagokat metaadatokkal ruházzák fel, és indexálják őket, így teremtve meg a kereshetőség lehetőségét. Ez nyilvánvalóan hatalmas erőforrásokat igényel, a GoogleSearch indexe jóval meghaladja a százmillió gigabájtot, weboldalak százmillárdjait tárolva (Bóta [2011], <https://www.google.com/intl/hu/search/howsearchworks/>, letöltés időpontja: 2021. július 20.).

A szabályozási kezdeményezések ismertetésénél a tanulmány külön figyelmet szentel a platformjelenség fogalmi megközelítéseinek,² a platformjelenség értelmezése során

² A platform fogalmának az uniós szabályozás terén még hiányzik az egységes és átfogó definíciója. Már a platformszabályozás kiinduló dokumentumai, így az európai digitális egységes piaci stra-

pedig annak átfogó társadalmi-gazdasági megközelítéséből indul ki. A tanulmányban ezért platformnak tekintünk minden olyan működési formát, amely lehetőséget ad arra, hogy digitális technológiákra mint infrastruktúrára építve olyan felületek, terek, közvetítőszolgáltatások jöhessenek létre, amelyek különböző társadalmi vagy gazdasági felhasználó(i csoporto)k között a legváltozatosabb tárgyú és célú kapcsolatteremtést teszik lehetővé. Ez a közvetítő jellegű, interaktivitást biztosító online értékteremtő tevékenység a „tradicionális”, offline gazdaságban is ismert jelenség, azonban a jelenleg vizsgálat középpontjában álló platformok sajátosságaihoz az is hozzátartozik, hogy azok főszabály szerint valamely vállalkozás technológiáján és infrastruktúráján működnek. (Klein és szerzőtársai [2019], Szalay[2020])

A platformok sokféleségének kérdését szellemesen közelíti meg Lobel [2016], amikor a teljesség igénye nélkül ugyan, de megkísérli csokorba szedni a platformgazdaság leírására vonatkozó leggyakoribb kifejezéseket (melyekre vonatkozóan a magyar gazdasági köznyelv is javarészt átvette az angol terminológiát): *sharing economy*; *disaggregated economy*; *peer-to-peer economy*; *H2H – human-to-human economy*; *gig economy*; *mesh economy*.³ Az interakció lényege alapján is megkülönböztethetők – így beazonosíthatók – például a kereskedelemre (webáruházak, online piacterek), a szolgáltatásnyújtásra (szállítás, közlekedés), tartalomra (videók), szoftverekre (app-likációk), befektetésekre, illetve társas érintkezésre irányuló platformtípusok.

A platformok közös tulajdonságai közé tartoznak ugyanakkor, hogy közvetítő szerepük folytán általában többoldalú piacként funkcionálnak, meghatározó jellemzőjük továbbá az adatalapúság. A digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály (*Digital Services Act, DSA*) tervezetéhez (EB [2020] DSA-tervezet) kapcsolódó hatástanulmány (EC [2020] 16. o.) abban látja a platformokhoz kapcsolódó üzleti modellek lényegét, hogy a felhasználókat „összehozza” a számukra legrelevánsabb információkkal, és ezt a találkozást aszerint optimalizálja, hogy azáltal a platformcég maximális profitot érjen el (EB [2020]). A platformok sokszínűségéhez az üzleti modellek változatossága is kapcsolódik, a legfontosabb alapkoncepciók az előfize-

.....
tégiáról szóló EB [2015], valamint az online platformokról és a digitális egységes piacról szóló EB [2016] közlemények is használták az „online/internetes” platform fogalmát, azonban nem nyújtottak e fogalomhoz konkrét meghatározást. Az Európai Parlament Ipari, Kutatási és Energiaügyi Bizottságának és Belső Piaci és Fogyasztóvédelmi Bizottságának az online platformokról és a digitális egységes piacról szóló jelentése is érzékelte ezt a problémát, amikor a platformok meghatározása kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy

„elismeri, hogy uniós szinten igen nehéz lenne az online platformokat egységes, jogilag releváns és időtálló módon meghatározni olyan tényezők miatt, mint a meglévő online platformok és tevékenységi területeik széles skálája, illetve a digitális világ gyorsan változó környezete; úgy véli, hogy az egységes uniós meghatározás, illetve a minden helyzetre egységesen alkalmazható megközelítés mindenesetre nem segítené hozzá az Uniót a platformalapú gazdaság sikeréhez.” (EU [2017])

³ A fogalmak közös magját adó kapacitásmegosztás, hozzáférésbiztosítás nem újkeletű jelenség, gondoljunk itt például az autóbérlésre vagy akár arra, hogy az autóstoppolás egyfajta *peer-to-peer* megosztásként fogható fel. A technológiai fejlődés által hozzáadott közvetítő jelleggel ez új együttműködési és tranzakciós formák kialakulására vezetett, amelyeknek egy-egy dimenzióját ragadják meg a felsorolt kifejezések.

tésre, a hirdetésekre, a hozzáférési díjak megfizetésére és az értékesítési tranzakciókra, illetve ezek kombinációjára épülnek (*Capobianco –Nyeso* [2018]). A modellek többsége esetében valamilyen formában megjelenik a fogyasztói magatartás követése és leképezése, majd a figyelem megragadása és irányítása. *Evans* [2013] megközelítést elfogadva, jelen tanulmányban „figyelem” alatt azt az időt értjük, amelyet a potenciális fogyasztó valamely – az esetek jelentős részében már testreszabottan megjelenített – tartalomra összpontosít.

A rangsorolás fogalma e ponton kapcsolódik szorosan a platformok működéséhez, mivel egy olyan eszköztár leírásul szolgál, amely lehetővé teszi a fogyasztói figyelem befolyásolását. A rangsorolás a platformok világában egyre jelentősebbé váló transzparenciaproblémák egyik alapvető forrásává vált,⁴ amelyre a szabályozás és a joggyakorlat egyaránt reflektálni kényszerült.

A rangsorolás a platformok működésének egésze szempontjából részproblémának tekinthető. Vizsgálatunk számára a jelenség érdekességét és jelentőségét az adja, hogy összekapcsolja – és így példaként jól illusztrálja – a digitális térben zajló kereskedelmi folyamatok két oldalát: egyrészt érzékelteti az „e-fogyasztóvá” válással járó nehézségeket az adatvezérelt marketing világában, másrészt bepillantást enged a platformszabályozás problémájába és nehézségeibe. Tekintve, hogy a világjárvány időszakára estek az online térben megkerülhetetlenné váló piactereket, platformokat érintő európai szabályozás első lépései, így a vizsgált jelenséget ebben a piaci kontextusban helyezük el, mivel a felmérések eredményei arra engednek következtetni, hogy a pandémia a fogyasztói magatartás hosszú távon érzékelhető változásaihoz vezetett.

AZ ÚJ NORMALITÁS – AZ E-FOGYASZTÓI MAGATARTÁS ÉS A PIACI KÖRNYEZET ÁTALAKULÁSA

A pandémia hatásai a fogyasztói magatartásra

Mind több fogyasztó és vállalkozás lép ki és marad is tartósan jelen a digitális piactereken,⁵ még akkor is, ha elsődleges preferenciáik szerint inkább maradnának a megszokott, hagyományos közegben. A pandémia első hónapjai felgyorsították a halo-

⁴ A digitális egységes piacot érintő transzparenciaproblémák feltárására lefolytatott vizsgálat három fő problémaforrást azonosított be: 1. a rangsorolást, ideértve a keresési eredmények megjelenítését is, 2. a szerződő felek kilétének beazonosíthatóságát, 3. a fogyasztói hozzászólások, vélemények megbízhatóságát (*EC* [2013]).

⁵ Az online piactér fogalmával, annak közvetítő jellegénél fogva, számos esetben mint a platformok szinonimájával találkozhatunk. Az online piactérnek ugyanakkor van egy szűkebb értelmezése is, amely azon online platformokat foglalja magában, amelyek fogyasztók és kereskedők/más fogyasztók számára távollevők közötti szerződések létrehozását teszik lehetővé. A tanulmány a továbbiakban az online piactereket ez utóbbi, szűkebb értelemben használja, arra is tekintettel, hogy ez egybeesik az UCP-irányelvbe [irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról (*Unfair Commercial Practices, UPC*)] bevezetett online piac fogalmával (*EU* [2005]).

gatott váltásokat, majd később a világjárvány első éve nyomán az is nyilvánvalóvá vált, hogy a digitális piacterek az otthoni munkavégzés mellett visszavonhatatlanul az „új normalitás” részévé váltak. Egy 2021 tavaszán készült tanulmány alapján világszinten a kiskereskedelmi szektorban az e-kereskedelem útján történő értékesítések aránya a 2019-es 13,9 százalékról kiindulva 2023-ra elérhet akár 22,4 százalékot is (*PwC [2021a]*).

Az e-kereskedelem jelenleg irányadó filozófiája a fogyasztói élményt állítja középpontba, így a sokcsatornás („*omnichannel*”) megközelítésben a vásárló viselkedését egészében, összefüggő rendszerként tekinti, az adatelemzések alapján a lehető legteljesebb képet igyekszik összeállítani róla, és az elérhető összes csatornán nyújtja számára a testreszabott információkat. Az e-kereskedelem fogalma is változik, már általános értelemben sem csupán a tisztán az online térben megvalósuló értékesítést írja le, hanem az e-kereskedelem szempontrendszerének figyelembevételével kialakított úgynevezett *digitális modellek* is ide sorolhatók, melyek a fizikai és a digitális világ elemeit ötvözik az ügyfélművelés teljességének növelése érdekében (*PwC [2021a]*).⁶

Egy másik – szintén 2021 márciusában közrebocsátott – globális felmérés (*PwC [2021b]*) fogyasztói oldalról tekint az aktuális piaci fejleményekre: globális szintről közelítve négy fő törésvonal térképezhető fel a vásárlásaikat az online térben intéző e-fogyasztók körében.

Az *első* törésvonal az úgynevezett „Zoom-hatás” alapján osztja meg a fogyasztókat aszerint, hogy munkájukat otthonról végzik, vagy munkatevékenységük ellátása során továbbra is jelen vannak fizikailag. Nem meglepő, hogy az otthoni munkavégzők körében mintegy tíz százalékkal nagyobb a hajlandóság a napi fogyasztási cikkeket érintő online nagybevásárlásokra.

A generációk szokásai alapján azonosítható a *második* törésvonal: ha a napi fogyasztási cikkeket figyelmen kívül hagyjuk, akkor a legifjabb, milleniumi nemzedék vásárlásainak 43 százalékat, míg a veteránok, azaz a legidősebb vásárlói generáció csupán a beszerzéseinek hat százalékat intézi az online térben.

A pandémia nyomán beazonosítható *harmadik* jelenségként kialakult egy olyan – a válaszadók 23 százalékat magában foglaló – fogyasztói csoport, amely a személyes jelenlétet nem igénylő vásárlás biztonságosságát helyezi előtérbe. E csoportot ugyanakkor egy szélesebb körű tudatosság is jellemzi: tagjai az egészséges, helyi előállítású, környezetbarát csomagolású, illetve fenntartható termelésből származó termékeket részesítik előnyben.

A felmérés globális jellegénél fogva olyan érdekes trendekre is rámutatott, hogy fennmaradt és erősödött a korábbiakban is tapasztalt „kelet–nyugati törésvonal”

⁶ A 2021. május 27. napján a Magyar Marketing Szövetség és a Customer Experience Professionals Association együttes szervezésében megtartott CX@RESEARCH 2021 webináriumon elhangzott előadások (immár a világjárvány harmadik hullámának tapasztalataira is építve) szintén a vásárlásokhoz kapcsolódóan tudatosan kialakított és átfogó („holisztikus”) ügyfélművelés megvalósítását hangsúlyozták, melynek mérése az ún. ügyfélérettégi mutatók alapján történik.

(a *negyedik* törésvonal), az ázsiai-csendes óceáni térségben a fogyasztók online vásárlásainak gyakorisága jóval nagyobb, mint amennyire az Nyugat-Európában, az amerikai és afrikai kontinenseken, vagy akár közel-keleti térségben jellemző.

A döntéshozatali tempó felgyorsult, ez azt is magával vonja, hogy az e-fogyasztó mind szélesebb körben szorul rá a természetes döntéskönnyítő eszközökre, az emberi viselkedést egyébként eredendően jellemző torzításokra, egyszerűsítésekre, heurisztikákra. A folyamatos túlinformáltság, a minden irányból érkező információözön bizonyos fokig ugyan pozitív érzetet kelt a fogyasztóban, mivel az előtte sorakozó választási lehetőségek széles köre a szabad döntés érzését kelti, azonban egy ponton túl a feldolgozási képességet meghaladó, túl sok lehetőség a kiábrándultság és szorongás forrása lehet (*Schwartz* [2011]). A fogyasztói, azaz a keresletoldali döntéshozatali folyamat szempontjából fontos tehát, hogy a fogyasztók rendelkezésére álljanak olyan eligazodást segítő funkciók, amelyek ténylegesen és torzításmentesen segítik az igényeikhez illeszkedő kínálati elemek beazonosítását.

A digitális gazdaság

A világvárvány katalizátorszerepet tölt be azokban a változásokban is, amelyek nyomán a termelés globálissá válásával párhuzamosan megváltozott a nemzetközi kereskedelem szerkezete, és ennek megfelelően átalakult az értéklánc fogalomrendszere is. Az eredeti értéklánc-megközelítés a modell kialakításánál egy termelővállalat fő folyamatainak felépítését és összefüggéseit vette alapul. A globális értéklánc – valójában inkább már globális értékhaló – fogalma pedig a multinacionális vállalatcsoportok működésének megfelelően a különböző helyszíneken lévő hozzáadott érték forrásainak rendszerét írja le egy globálisan integrált termelési hálózatban. A globális értéklánc első lépésében a kiszervezési, illetve a kihelyezési döntések jönnek létre, így az értékláncban megvalósuló vállalatközi („*business-to-business*”, *B2B*) kapcsolatrendszer a hálózati struktúrával ötvözve nagy kihívást jelent a szabályozási struktúra kialakítása szempontjából. Eleve transzparenciahiánnyal fenyeget, hogy az e-kereskedelemben alkalmazott modellekben egyre gyakoribb, hogy a fogyasztó nem azzal köti meg az adásvételi szerződést, akitől az árut vagy a szolgáltatást megkapja, a közvetítő(k)nek – azaz jogi fogalomhasználatlál elve a bevont harmadik fél közreműködőknek – pedig esetenként sem tulajdonába, sem birtokába nem kerül az adott termék (*Gelei* [2017]).⁷

⁷ A rangsorolás mellett az értékesítési lánc szereplőinek transzparenciája is az e-kereskedelem fontos kérdésévé nőtte ki magát. Ennek kapcsán utalunk arra, hogy a platformok szabályozását érintően a P2B-rendelet (*EU* [2019a]) 3. cikke 1. bekezdése hivatott a transzparenciát a platform és üzleti felhasználó viszonylatában biztosítani azáltal, hogy a platformok a létrejövő megállapodások semmisségének terhe mellett kötelesek gondoskodni arról, hogy a szerződések tartalmazzanak információt minden további olyan forgalmazási csatornáról és esetleges kapcsolódó programról, amelyen keresztül az online közvetítő szolgáltató az üzleti felhasználók által kínált árukat és

A digitális gazdaságban számos értékesítési lánc fonódik többszörösen egymásba. A globális értéklálóban az egyes szolgáltatások alkotják az értékláncok kapcsolódási pontjait, a szolgáltatók pedig egyszerre több digitális csatornán is megpróbálják elérni a fogyasztókat. A globális értékláló sajátos csomópontjait alkotják a platformok, amelyek egyrésztől technológiai alapot szolgáltatnak az üzleti felhasználók⁸ szolgáltatásainak összegzett megjelenítésére és nyújtására, másrészt közvetítő szerepet töltenek be az üzleti felhasználók és a végfelhasználók, fogyasztók között (*Van Gorp–Batura* [2015] 8. o., *Belényesi* [2015] 10–13. o.).

A platformok előtérbe kerülése

Az 1. táblázat a legnagyobb piaci kapitalizációjú⁹ cégek sorrendjében a 2009 és 2016 között végbement változásokról ad keresztmetszetet: ebben az időszakban megjelent az az öt legnagyobb amerikai technológiai óriás („Big Tech”, „Big Five”, GAFAM: Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft) az első tíz között, amelyek ma is fenntartják vezető státusukat.

A legnagyobb tőkepiaci értéket képviselő globális cégek között az elmúlt fél évtizedben pedig megjelentek a kínai óriáscégek is: a top100-as lista első tizedében a Tencent és az Alibaba megjelenése egyértelműen jelzi azt a kihívást, amelyet a globális versenyben az úgynevezett BATX (Baidu, Alibaba, Tencent, Xiaomi) térnyerése jelent az amerikai óriások számára. A rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján elmondható, hogy a világjárvány első hullámai után is stabilan tartja helyét az a hét piaci szereplő, amely platformként működik a digitális piacokon [az első

.....
szolgáltatásokat forgalmazhatja. A DSA-tervezet (*EB* [2020b]) 22. cikke alapján, ha a platformok igénybevételével jön létre szerződés a kereskedők és a fogyasztók között, akkor a platformok kötelezettségei körébe tartozik, hogy gondoskodjanak arról, hogy a kereskedők csak akkor használhassák a platform szolgáltatásait üzenetek küldésére vagy az online kínálatra vonatkozó ajánlatadásra, ha a platform a kereskedő beazonosítására szolgáló alapvető információkat beszerezte, azt észszerű mértékig verifikálta, és a fogyasztók számára történő előzetes tájékoztatás feltételeit biztosítja. Az UCP-irányelv (*EU* [2005]) az Új megállapodás a fogyasztói érdekekért elnevezésű stratégia (*EB* [2018]) nyomán történő felülvizsgálata (*EU* [2019b]) pedig bevezette az üzleti felhasználók számára a fogyasztókkal szemben azt a tájékoztatási kötelezettséget, amely a szerződéskötés időpontjában fennálló információs aszimmetriával jellemezhető helyzetben a szerződő felek kilétének tisztázására irányul.

⁸ A továbbiakban *üzleti felhasználóként* hivatkozunk (a P2B-rendelet fogalomhasználatával összhangban) minden olyan kereskedelmi vagy szakmai minőségben eljáró természetes vagy jogi személyre, aki/amely online közvetítő szolgáltatáson keresztül kínál fogyasztóknak árut vagy szolgáltatást üzleti, ipari, kézműipari vagy szakmai tevékenységéhez kapcsolódó célokból. Ahol az az online kereskedelem sajátosságaira tekintettel releváns, az üzleti felhasználó fogalmának szinonimájaként használjuk az *e-kereskedő* fogalmat.

⁹ E mutató a platformszabályozás szempontjából azért is releváns, mivel azt mint lehetséges kvantitatív küszöböt a DMA-tervezet 3. cikke 2. bekezdésének a) pontja (*EB* [2020] DMA-tervezet) is figyelembe veszi a kapuőri szerep meghatározásának körében, amint az lejjebb az 1. és 2. ábrán a kvantitatív mutatók rendszerében is látható.

1. TÁBLÁZAT • A legnagyobb piaci kapitalizációjú cégek sorrendjének átrendeződése az adatforradalom nyomán (milliárd dollár)

Vállalkozás neve	Székhely	2009. március 31.		2016. március 31.		Rangsorban elfoglalt hely változása 2009 márciusához képest
		sorrend	piaci kapitalizáció	sorrend	piaci kapitalizáció	
Apple Inc.	Egyesült Államok	33.	94	1.	604	+32
Alphabet Inc.	Egyesült Államok	22.	110	2.	518	+20
Microsoft Corp.	Egyesült Államok	6.	163	3.	437	+3
Berkshire Hathaway Inc.	Egyesült Államok	12.	134	4.	350	+8
Exxon Mobil	Egyesült Államok	1.	337	5.	347	-4
Facebook Inc.	Egyesült Államok	—	—	6.	325	—
Johnson & Johnson	Egyesült Államok	8.	145	7.	298	+1
General Electric Co.	Egyesült Államok	24.	107	8.	295	+16
Amazon.com	Egyesült Államok	—	31	9.	280	—
Wells Fargo & Co.	Egyesült Államok	55.	60	10.	245	+45

Forrás: PwC [2016].

2. TÁBLÁZAT • A 10 legnagyobb piaci kapitalizációjú cég sorrendjének alakulása a világjárvány első hullámainak hatása után (milliárd dollár)

Vállalkozás	Székhely	2019. december 31.		2020. június 30.		2021. március 31.		
		sorrend	piaci kapitalizáció	rangsorban elfoglalt hely változása 2019 decemberéhez képest	piaci kapitalizáció	sorrend	rangsorban elfoglalt hely változása 2020 júniusához képest	piaci kapitalizáció
Apple Inc.	Egyesült Államok	2.	1305	0	1568	1.	1	2051
Saudi Arabian Oil	Szaúd-Arábia	1.	1879	0	1741	2.	-1	1920
Microsoft Corp.	Egyesült Államok	3.	1203	0	1505	3.	0	1778
Amazon.Com Inc.	Egyesült Államok	5.	916	1	1337	4.	0	1558
Alphabet Inc-A	Egyesült Államok	4.	923	-1	953	5.	0	1393
Facebook Inc-A	Egyesült Államok	6.	585	0	629	6.	0	839
Tencent	Kína	9.	461	2	599	7.	0	753
Tesla Inc.	Egyesült Államok	-	75	36	197	8.	28	641
Alibaba Grp-Adr	Kína	7.	569	-1	577	9.	0	615
Berkshire Hathaway Inc.	Egyesült Államok	8.	554	-1	430	10.	0	588

Forrás: A 2019. december 31-re és 2020. június 30-ra vonatkozó adatsorok forrása a PwC [2020]. A 2021. március 31-re vonatkozó adatsorok forrása a forrása a PwC [2021c].

decilisbe tartozó cégek kétharmada részben vagy egészben adatvezérelt üzleti modelt alkalmazva szerezte meg vezető piaci pozícióját, és platformként (is) működik (2. táblázat).

Az európai integrációnak, amely az egységes piac elve alapján kívánja biztosítani az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad mozgását, ebben a megváltozott gazdasági környezetben és paradigmarendszerben kell megtalálnia az optimális szabályozási megközelítést. E kihívásnak kívánt megfelelni a 2015-ben közrebocsátott európai digitális egységes piaci stratégia (EB [2015]), amely egy összekapcsolt digitalizált egységes piac elérése érdekében megteendő jogalkotási lépések számára három fő irányt jelölt ki:

- az európai fogyasztók és vállalkozások számára az online beszerezhető termékek és szolgáltatások elérhetőbbé tételét, és ennek érdekében az online és a fizikai szegmens közötti legfontosabb különbségek, azaz a tagállamközi online tevékenységek akadályainak felszámolását;
- a digitális hálózatok és szolgáltatások fellendülését elősegítő feltételek, illetve megfelelő infrastruktúra kialakítását, valamint mindezekhez az innovációs, beruházási és versenyfeltételek megteremtését;
- az európai digitális gazdaság növekedési képességének maximalizálását.

A digitális egységes piac koncepciója jól illusztrálja, hogy az európai integrációnak milyen bonyolulttá váló közegben kell megteremtenie a szabályozási egyensúlyt, az összhangot a különböző szakpolitikai célkitűzésekkel és a mögöttes gazdasági ösztönzőkkel. Egy más dimenzióban párhuzamosan megjelenő szabályozási kihívást jelent ugyanakkor az, hogy az európai gazdasági integrációnak az egységes piac fogalmában kifejeződő kereskedelempolitikai és szabályozási hagyományai hogyan ültethetők át, illetve hogyan fejleszthetők tovább az online térbe helyeződött és rendkívül összetetté vált gazdasági folyamatok környezetében. A negatív integrációs lépések, azaz a vám- és egyéb jellegű kereskedelmi akadályok lebontását megvalósító szabályozási irány nyilvánvalóan szükséges további fenntartása mellett a pozitív integrációs lépések terén új intézkedések és új megközelítés válhat szükségessé. Olyan integratív szabályozási eszközök bevezetése merül fel, amelyek proaktív módon képesek az online térbe helyeződött modern gazdaság folyamatait és magát az uniós integrációs folyamatot „egymásra hangolni”. Lianos [2018] szerint az integráció további sikere most jelentős részben attól függ, hogy az EU tagállamaiban működő vállalkozások mennyiben és milyen szinten lesznek képesek bekapcsolódni a globális értékláncok rendszerébe. A világgazdaság strukturális átalakulása ugyanis azt is magával vonta, hogy a globális értékhaló működéséből eredően jelenleg akár jelentősebb kereskedelempolitikai akadályok is keletkezhetnek, mint amilyenek bevezetése állami eszközökkel egyáltalán lehetséges lenne. E „magánjellegű” kereskedelempolitikai akadályok (*private barriers to trade*) keletkezése a globális cégek működési sajátosságainak mintegy szükségszerű következményeként azonosítható be.

Verseny a figyelemért

Más irányból megközelítve úgy is megfogalmazható a változás lényege, hogy egyes vállalati funkciók, így különösen a disztribúció és értékesítés terén teljesen új üzleti modellek alakultak ki, amelyekben olyan funkciók kaptak önálló szerepkört, amelyek korábban a termeléshez képest alárendelt szerepet játszottak az értékláncban. Ennek nyomán adott egyedi funkcióra specializálódott és azt tisztán online technológiai és közvetítő jellegű szolgáltatásként ellátó vállalkozások kerültek stratégiai helyzetbe, amelyek eleinte sem rálátással, sem ráhatással nem rendelkeztek a termelési folyamatokra, azonban idővel, az ezredfordulót követően beindult az a folyamat, amelynek eredményeként a végső fogyasztókra vonatkozó adatgyűjtési és adatelemzési technológiák segítségével korábban nem tapasztalt mélységű ismeretek birtokába jutottak (*Muzellec és szerzőtársai* [2015], *Kopint–Tárki* [2017]).

A platformként magukat technológiai óriásokká kinövő vállalkozások számára ez teszi lehetővé, hogy az adatvezérelt és figyelemalapú üzleti modellek alkalmazásával a platformokon kialakuló többoldalú piacokban¹⁰ rejlő lehetőségeket maximálisan kiaknázzák.¹¹ A platformok működésének meghatározó eleme a felületükön megvalósuló összetett online kommunikációs folyamat, amely egyszerre zajlik a platform és az e-kereskedők/más üzleti felhasználók (*platform-to-business, P2B*), az e-kereskedők/más üzleti felhasználók és a fogyasztók (*business-to-consumer, B2C*), illetve a platform és a fogyasztók (*platform-to-consumer, P2C*) között.

Bevezetőnkben röviden már utaltunk a platformcégek által alkalmazott üzleti modellek sokszínűségére – azzal, hogy az alapkonstrukciók az előfizetésre (például a tartalomszolgáltató oldalak esetében), a hirdetésekre (például a közösségi oldalak, a keresőrendszerek és az ár-összehasonlító oldalak esetében), a hozzáférési díjak megfizetésére (például az online piactereken értékesítők esetében) és az értékesítési tranzakciókra (például a webáruházakban, valamint az online piactereken vásárlók esetében), illetve valójában leginkább ezek különböző kombinációira épülnek. Nyilvánvaló, hogy a rangsorolás szerepe nagyon különböző az egyes esetekben, a fogyasztó keresése nyomán előálló találati listáktól (például a keresőrendszerekben, az ár-összehasonlító oldalakon vagy akár online piactereken) a fogyasztói szokások leképezése alapján felkínált tartalmakon át (például a Netflix testreszabott kínálata esetén) egészen az online vásárlás helyén, a webáruházakban kiemelt tartalmakig.

¹⁰ Két- vagy többoldalú piacként jellemezhető az olyan sajátos piacszerkezet, ahol egy összetett piac egyik (*A*) piacán meghozott stratégiai (így különösen árazási) döntések befolyásolják egy kapcsolódó (*B*) piac keresleti viszonyait, ami viszont visszahat az *A* piac keresletére. *Szilágyi* [2012] megfogalmazásában olyan piacokról van szó, ahol két jól elkülönülő fogyasztói csoport van jelen, és ezek kereslete függ egymástól, és ebből következően legalább az egyik csoport pozitív externáliát generál.

¹¹ *Evans* [2013], valamint az üzleti modellek sajátosságainak összehasonlításához lásd még: *Fox* [2020], *Pereira* [2020], *Cuofano* [2019].

A platformok ugyanakkor az üzleti modelljüktől, illetve az általuk nyújtott termékek vagy szolgáltatások körétől függetlenül egymás versenytársai a fogyasztók figyelméért folytatott küzdelemben.

A figyelem megszerzéséért folyamatos és nagy ütemű innováció zajlik a fogyasztók számára nyújtott kommunikáció, valamint a velük folytatott interakció terén, amelynek egyik fontos területe a rangsorolás. Így könnyen belátható, miért vált a születőben lévő platformjogi szabályozás visszatérő elemévé ez a folyamatos változásban lévő „eszköztár”.

A PLATFORMJOG SZÜLETÉSE

A platformok megkerülhetetlen piaci jelenséggé váltak, működésük mederbe szorítása szintén elodázhatatlan kérdéssé vált az európai szabályozó számára. 2019 júliusában hatályba lépett a P2B-rendelet (*EU [2019a]*), amely tulajdonképpen az uniós platformszabályozás első lépésének is tekinthető. A 2020. december közepén közrebocsátott digitális piacokról szóló jogszabály-tervezetet (*EB [2020a]*) DMA-tervezetet) és a digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály-tervezetet (*EB [2020b]*) DSA-tervezetet) magában foglaló digitális szolgáltatásokról szóló törvénycsomag (*Digital Services Act Package*) pedig egyértelműen további jelentős lépés egy platformspecifikus szabályozáseggyüttes kialakulása irányában.

A digitális platformok szerepének jelentősége általánosan ismert és elismert tény, azonban a platformok fogalmának egységes és átfogó meghatározása jelentős kihívást jelent a jogalkotás számára. A hagyományos, azaz „*offline*” vagy „tégla és habarcs” (*brick-and-mortar*) piacterekhez, illetve többoldalú piacokhoz képest 2016-ban a Bizottság az online térben működő platformok jellemzésére öt fő tulajdonságot emelt ki: 1. képesek új piacokat létrehozni, ugyanakkor folyamatos kihívást jelentenek a hagyományos piacok számára az adatalapú üzleti modellek alkalmazása révén; 2. többoldalú piaci működés jellemzi őket, miközben különböző mértékben képesek ellenőrizni a felhasználói interakciókat; 3. a hálózati hatások révén a platformokon elérhető szolgáltatások értéke a felhasználók számának növekedésével emelkedik; 4. az információs és kommunikációs technológiákkal valós időben és könnyen el tudják érni felhasználóikat; 5. kulcsszerepük van az értékteremtésben (*EB [2016]*). Az alábbiakban egy újonnan kialakuló „szabályozott ágazat” általunk összefoglalóan „platformjogként” hivatkozott jogi keretrendszerének kialakulásához vezető főbb lépéseket tekintjük át.

A P2B-rendelet

A vállalatközi kapcsolatrendszerben a közvetítő funkciót betöltő platformok központi szerephez kerülnek, és e helyzetüknek köszönhetően alkuerejük jelentősen meghaladja a szolgáltatásaikat igénybe vevő vagy igénybe venni szándékozó – fősza-

bály szerint a fogyasztók számára árut vagy szolgáltatást értékesíteni kívánó – üzleti felhasználók alkuerejét. A P2B-rendeletre (EU [2019a]) úgy tekinthetünk, mint a platformszabályozás első lépésére, már csak azért is, mert itt született meg a platformjelenség leírására szolgáló első jogi definíció.

A P2B-rendelet fogalomalkotása abból indult ki, hogy az online piacterek mint „környezetépítő”, azaz az online üzleti környezet kialakítását célzó üzleti modellt alkalmazó szolgáltatók számos különböző jellegű online kapcsolatot közvetítenek mind a B2B (azaz a platform és az e-kereskedők/más üzleti felhasználók közötti), mind pedig a B2C (azaz az e-kereskedők/más üzleti felhasználók és a fogyasztók közötti) viszonyokban. E funkció leírására ezért a P2B-rendelet az „*online közvetítő szolgáltató*” fogalmát vezette be, mely kiterjed minden olyan piaci szereplőre, amely online közvetítő szolgáltatást nyújt vagy kínál üzleti felhasználók számára (EU [2019a] 2. cikk 3. pont). A fogalom értelmezéséhez elengedhetetlen az „*online közvetítő szolgáltatás*” definíciójának ismerete, amelyet közelebbről megvizsgálva rögtön jelentkezik a platformszabályozás értelmezésének egyik nehézsége is. E nehézség a szabályozás mozaikjellegéből adódik, amikor is a fogalmak értelmezéséhez több egymáshoz kapcsolódó szabályozási réteget kell együttesen figyelembe venni. A P2B-rendelet ugyanis az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokhoz nyúl vissza (EU [2015] 1. cikk 1. bekezdés *b*) pont), amikor úgy rendelkezik, hogy az online közvetítő szolgáltatás három együttes feltétel fennállása esetén valósul meg:

1. az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásnak kell minősülnie, azaz olyan (általában ellenérték fejében nyújtott) szolgáltatásnak kell lennie, amely
 - távolról (azaz a felek egyidejű jelenléte nélkül),
 - elektronikus úton (azaz a szolgáltatás kezdőpontjától való elküldése és célállomásán való fogadása adatok feldolgozására – beleértve a digitális tömörítést is – és tárolására szolgáló elektronikus berendezés útján történik, valamint a szolgáltatás elküldése, továbbítása és vétele teljes egészében vezetéken, rádióan, optikai vagy egyéb elektromágneses eszköz útján történik),
 - a szolgáltatást igénybe vevő egyéni kérelmére valósul meg, és
2. lehetővé kell tennie az üzleti felhasználók számára áruk és szolgáltatások fogyasztóknak történő nyújtását azzal a céllal, hogy előmozdítsa az üzleti felhasználók és a fogyasztók közötti közvetlen ügyletek kezdeményezését, tekintet nélkül arra, hogy az ügyletekre végül hol kerül sor; és
3. üzleti felhasználók részére kell nyújtani (az online közvetítő szolgáltató és olyan üzleti felhasználók között létrejött szerződéses jogviszony alapján, akik/amelyek a fogyasztók részére árukat és szolgáltatásokat kínálnak).

A P2B-rendelet 10. preambulumbekzdése szerint az információs társadalom szolgáltatásai képeznek kiindulási alapot, mivel ezeknek jellemzően az üzleti felhasználók és a fogyasztók közötti közvetlen ügyletek kezdeményezésének előmozdítása a célja, tekintet nélkül arra, hogy az ügyletek megkötésére végül online – a szóban forgó online

közvetítő szolgáltatónak vagy az üzleti felhasználónak az online portálján – vagy offline kerül sor, vagy egyáltalán nem kerül rá sor. Ennek lényege, hogy az online közvetítő szolgáltatásnak nem feltétele az üzleti felhasználók és a fogyasztók közötti szerződéses viszony megléte. Az ügyletek kezdeményezésének tényleges megkönnyítése azonban előfeltétel, mivel egy mellékes, marginális jellegű szolgáltatás nyújtása nem tekinthető úgy, hogy ettől önmagában az ügyleteknek az online közvetítő szolgáltatások keretében történő megkönnyítése lenne valamely weboldal vagy szolgáltatás célja.

A platformok globális működésére figyelemmel a P2B-rendelet a személyi hatálya alá tartozó szolgáltatókra nézve arra tekintet nélkül alkalmazandó, hogy azok valamely tagállamban vagy az Európai Unió területén kívül letelepedettek-e, ha egyébként két együttes feltétel teljesül: 1. az üzleti felhasználók és a kereskedelmiweboldal-használók¹² az Európai Unióban letelepedettek; 2. az üzleti felhasználók vagy kereskedelmiweboldal-használók e szolgáltatásokon keresztül legalább az ügylet egy része tekintetében az Európai Unió területén tartózkodó fogyasztóknak kínálják az áruikat vagy szolgáltatásaikat. Annak megállapítása érdekében, hogy az üzleti felhasználók vagy a kereskedelmiweboldal-használók az Európai Unió területén tartózkodó fogyasztók részére kínálnak-e árukat vagy szolgáltatásokat, annak vizsgálata szükséges, hogy az üzleti felhasználók vagy a kereskedelmiweboldal-használók tevékenysége nyilvánvalóan egy vagy több tagállam területén tartózkodó fogyasztók felé irányul-e.

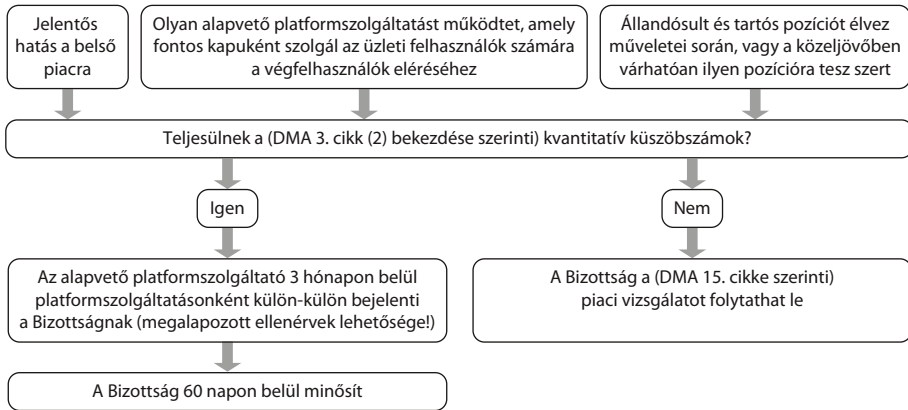
A DMA-tervezet platformmegközelítése

A P2B-rendelet átfogó és általános jellegű megközelítéséhez képest a DMA-tervezet (EB [2020a]) a globális mértékkel is „megkerülhetetlenné” váló platformok, azaz a kapuőrnek minősülő alapvető platformszolgáltatók piaci magatartásának kontrollját kívánja kialakítani (lásd 1. ábra), ugyanakkor sajátos módon szintén nem definiálja közvetlenül a platform fogalmát, jöllehet maga a DMA-tervezet indokolása és a kapcsolódó hatástanulmány is használja azt.

Az EC [2020] hatástanulmány 1.5.4. pontja a DMA-tervezet alapjául szolgáló szabályozási igényt a gazdasági egyenlőtlenségekkel, a kapuőrök által folytatott tisztességtelen üzleti gyakorlatokkal és azok negatív következményeivel (így például a „platformpiacok” beszűkült megtámadhatóságával) indokolja. Az indokolás ennek okai között megjelöli 1. az erősen koncentrált többoldalú platformszolgáltatásokat, amelyek révén egy vagy nagyon kevés számú digitális platform jelentős önállósággal határozhatja meg akár globális szinten is a kereskedelmi feltételeket;

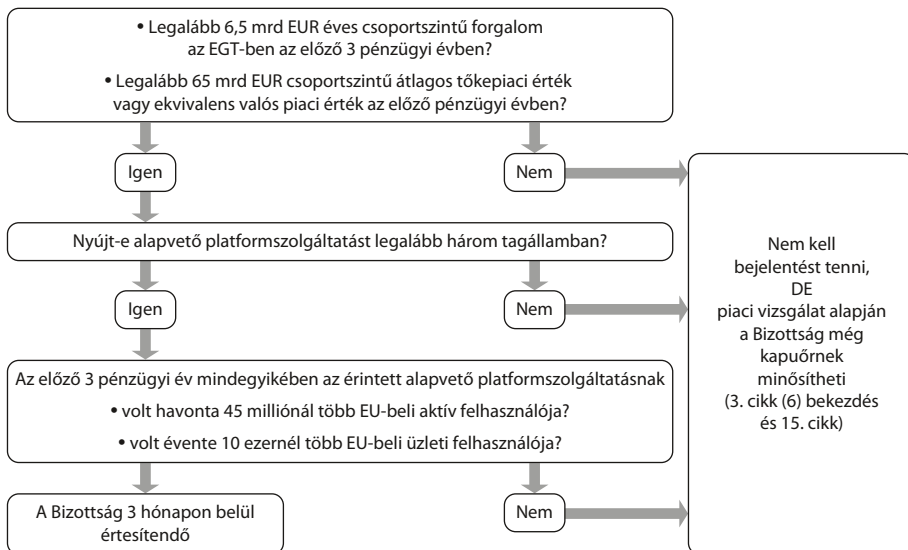
¹² A EU [2019a] 2. cikkének 7. pontja szerint *kereskedelmiweboldal-használónak* minősül bármely természetes vagy jogi személy, aki vagy amely valamely online felületet, azaz bármilyen szoftvert, többek között weboldalt vagy annak egy részét, illetve alkalmazásokat, többek között mobilalkalmazásokat használ annak érdekében, hogy árut vagy szolgáltatást kínáljon fogyasztók részére üzleti, ipari, kézműipari vagy szakmai tevékenységéhez kapcsolódó célokból.

2. a kapufunkció kialakulását, amelynek révén a platformok szűk keresztmetszetet alakítanak ki az e-kereskedők (és más üzleti felhasználók) és vevőik közötti interakciók számára; továbbá 3. a platformoktól függő helyzetben lévő e-kereskedők (és más üzleti felhasználók), valamint a fogyasztók hátrányára a kapuőrök által gyakran

Forrás: a 2021. május 26. napján a Magyar Versenyjogi Egyesület által „A digitális piacokat érintő szabályozási kezdeményezések” címmel szervezett ankétsorozatban a szerző „Digital Markets Act: a platformjog születése?” címmel elhangzott előadása.

1. ÁBRA • A DMA-tervezet szerinti kapuórré minősítés alapsémája

Forrás: a 2021. május 26. napján a Magyar Versenyjogi Egyesület által „A digitális piacokat érintő szabályozási kezdeményezések” címmel szervezett ankétsorozatban a szerző „Digital Markets Act: a platformjog születése?” címmel elhangzott előadása.

2. ÁBRA • A DMA-tervezet szerinti kapuórré minősítés kvantitatív küszöbszámjai

megvalósított visszaélészerű magatartásokat, amelyek a kapuőrök helyzetéből adódó piaci erőn alapulnak (EB [2020a] 6. o., indoklás).

A DMA-tervezet a P2B-rendeletre épül, fogalmi szinten az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások képezik itt is a kezdőpontot, amelyből kiindulva a DMA-tervezet a szabályozás hatókörét végső soron *digitális ágazatként* jelöli ki. Ez a szektor az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások révén vagy azokon keresztül nyújtott termékek és szolgáltatások ágazataként határozható meg, amelynek értelemszerűen részét képezik a platformként működő entitások.

A DMA-tervezet azonban az átfogó fogalomalkotás helyett az alapvető platformszolgáltatások körének tételes kijelölését tekintette elsődleges feladatának. Ez a megközelítés a szabályozási cél tükrében értelmezendő, ugyanis az alapvető platformszolgáltatások révén a DMA-tervezet valójában csak azokra a digitális szolgáltatásokra kívánt összpontosítani, amelyeket az üzleti felhasználók és a végfelhasználók a legszélesebb körben használnak, és ahol a piaci viszonyok alakulása nyomán a „korlátozott megtámadhatósággal és a kapuőrök által folytatott tisztességtelen gyakorlatokkal összefüggő aggályok a belső piac szempontjából nyilvánvalóbbak és sürgetőbbek” (EB [2020a] 6. o., indoklás).

Az alapvető platformszolgáltatások körének meghatározásánál ismét megmutatkozik a fogalom meghatározás mozaikjellege (3. táblázat).

A 3. táblázat alapján látható, hogy a DMA-tervezet az alapvető platformszolgáltatások kettős meghatározása révén igyekszik megragadni a kétoldalú piacok jelenségét: a táblázat első oszlopában szereplő, a platformok jellegét meghatározó „elsődleges” szolgáltatási körre ráépül a szolgáltatók által nyújtott hirdetési szolgáltatások köre (EB [2020a] 2. cikk 2. pont a)–g) alpontok).

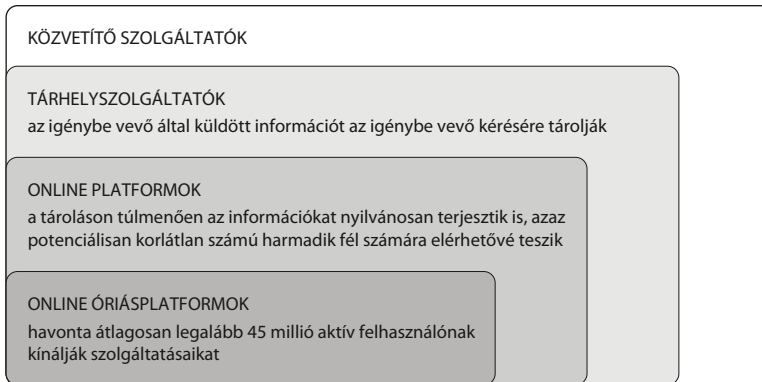
3. TÁBLÁZAT • A DMA-tervezetben foglalt alapvető platformszolgáltatások körébe tartozó szolgáltatások

Alapvető platformszolgáltatások	Meghatározás	
Minden olyan hirdetési szolgáltatás is alapvető platformszolgáltatásnak minősül, amelyet a következő oszlopban felsorolt alapvető platformszolgáltatások bármelyikét nyújtó szolgáltató kínál. A hirdetési szolgáltatás magában foglalja a hirdetési hálózatokat, hirdetési piactereket és bármely egyéb hirdetési közvetítő szolgáltatást is.	<i>Online közvetítő szolgáltatás</i>	<i>P2B-rendelet 2. cikk 2., illetve 5. pontja</i>
	<i>Online keresőprogram</i>	
	Online közösségi hálózati szolgáltatás	olyan platform, amely lehetővé teszi a végfelhasználók számára, hogy több eszközön keresztül kapcsolódjanak, tartalmakat osszanak meg és fedezzenek fel, valamint kommunikáljanak egymással, különösen csevegések, bejegyzések, videók és ajánlások révén (DMA-tervezet, EB [2020a] 2. cikk 7. pontja)
	<i>Videomesztőplatform-szolgáltatás</i>	<i>EU [2010] 1. cikk 1. aa) pont</i>
	<i>Számfüggetlen személyközi hírközlési szolgáltatás</i>	<i>EU [2018] 2. cikk 7. pontja</i>
	Operációs rendszer	Olyan rendszerszoftver, amely a hardver vagy szoftver alapfunkcióit ellenőrzi, és lehetővé teszi a szoftveralkalmazások számára, hogy fussanak rajta (DMA-tervezet, EB [2020a] 2. cikk 10. pontja)
Felhőszolgáltatás	<i>EU [2016] 4. cikk 19. pontja</i>	

Megjegyzés: dőlt betűs kiemelés a DMA-tervezet által a szabályozási környezetből „behívott” fogalmakat jelöli.

A DSA-tervezet által bevezetett platformfogalom

Végző soron az e-kereskedelem jelenlegi szabályozási keretrendszerének frissítését célzó DSA-tervezet (EB [2020b]) az a szabályozási dokumentum,¹³ amely tartalmaz egy átfogó platformdefiníciót: az online platformokra olyan tárhelyszolgáltatókként tekint, amelyek a szolgáltatás igénybe vevőjének kérésére önálló szolgáltatásként információkat tárolnak és nyilvánosan terjesztenek. E körön belül kiemelt szerepet kapnak a digitális egységes belső piac szempontjából is jelentős online óriásplatformok.

3. ÁBRA • Platformfogalom a DSA-tervezet fogalmi rendszerében

A DSA-tervezet is egy méretalapú szemléletet¹⁴ tükröz, az óriásplatformok meghatározásánál szereplő 45 millió aktív felhasználó az uniós népesség 10 százalékának felel meg, és a Bizottság feladatai közé tartozik annak biztosítása, hogy a küszöbszámot mindenkor az aktuálisan irányadó aktív felhasználói létszámhoz igazítsa. Mint az a későbbiekben a magatartási szabályok ismertetése nyomán láthatóvá válik, a jelentős mérethez mind a DMA-tervezet, mind a DSA-tervezet fokozott felelősséget, és így megkülönböztetett magatartási követelményeket kapcsol.

¹³ A DSA-tervezetre szabályozási szempontból frissítésként hivatkozunk, mivel az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv (EU [2000]) szabályozási pillérei fennmaradnak, azokat a DSA-tervezet a megváltozott piaci környezethez adaptálja. E pilléreknek tekintendők: 1. a belső piaci klauzula, amelynek értelmében a letelepedés szerinti tagállam joga irányadó, nem pedig azé a tagállamé, ahol a szolgáltatást igénybe veszik; továbbá előzetes engedélyezés nem tehető tagállami feltétellel; 2. a fogyasztóvédelmi keretek: kötelező tájékoztatások, az online szerződéskötés folyamata, a kereskedelmi tájékoztatás; 3. a felelősségi kivételek: a tartalom vonatkozásában a semleges, kizárólag technikai jellegű szerepet betöltő közvetítő szolgáltatók nem felelnek a továbbított információért.

¹⁴ „With size comes responsibility” – az óriásplatformok meghatározása esetén alkalmazandó küszöbszám is a „mérettel járó felelősség” logikáján alapul, amint arra Margrethe Vestager 2020 szeptemberében a digitális szabályozási csomag kapcsán tartott beszédében rámutatott (Vestager [2020]). A DSA-tervezet indokolása a 10 százalékos küszöbszámmal úgy utal, mint amely „arányos a platformok uniós elérésének kockázatával”.

RANGSOROLÁS – EGY ÚJ SZABÁLYOZÁSI IGÉNY MEGJELENÉSE

Fogyasztói eligazodás az információs túlterheltség világában

A neuromarketingen, a széles körű adatelemzésen és algoritmikus profilalkotáson alapuló marketing korszakában a fogyasztói profilokra épülő, testre szabott üzenetek és ajánlatok igyekeznek a legrövidebb utat megtalálni az információs és reklámzajon át a fogyasztó figyelméhez. A platformok világában egyszerre van könnyű és nehéz helyzetben a fogyasztó, amikor az online elérhető globális választékból választhat. A világválság időszakában szinte mindenkinek meg kellett ismerkednie az online döntéshozattal, hiszen a nyitvatartási korlátozások és a járványügyi kockázatok miatt sokaknak gyakorlatilag az online vásárlás maradt az egyetlen beszerzési forma mind a napi fogyasztási cikkek, mind a járvány miatt előrehozott vagy szükségessé vált tartós fogyasztási cikkeket érintő vásárlások terén.

Egy, az EU-ban 2020-as adatokkal készült felmérés alapján (*EC-Ipsos* [2019/2020]), ha a 27 uniós tagállam átlagát tekintjük, akkor minden tíz fogyasztóból hét könnyűnek találta a termékek, illetve szolgáltatások összehasonlítását. A vizsgált piacok túlnyomó többségénél az összehasonlítás alapjául szolgáló információk ki-tüntetett forrásai között szerepeltek az online keresések eredményeként előálló rangsorok (a korábbi tapasztalatok, a gyártó vagy a kiskereskedő által adott tájékoztatás, a család/baráti kör által adott információk, online vélemények/értékelések, tv/rádió/közösségi média hirdetések mellett). Már a pandémia előtt is a vizsgált 17 termék- és szolgáltatás piac közül néhány kivétellel (a biztosítási és a postai szolgáltatások, az elektromos és gázszolgáltatás, valamint az utazási csomagok piacainak kivételével) az internetes keresés nyomán keletkező rangsor az első három legjelentősebb döntéshozatalt befolyásoló tényező között szerepel, a repülőjegyek piacán pedig egyértelműen az első helyet foglalja el.

Az online elérhető kínálati elemek rangsorolása alapvetően befolyásolja a fogyasztói döntéshozatalt, azaz a platformokon megjelenő e-kereskedők eredményességét, azáltal, hogy az online teret kitöltő információtömegben biztosítja a láthatóságot és a megtalálhatóságot. A rangsorolási módszerek különbözők lehetnek, változhatnak is, és többnyire nem átlátható a működésük, hiszen főszabály szerint üzleti titkot képeznek. A fogyasztók szempontjából a jó, igényeiket megfelelően leképező keresési eredményeket produkáló rangsorolási szolgáltatás akár minőségjelző funkciót is betölthet. A P2B viszonyokban, azaz a platformok és üzleti partnereik között az utóbbiak számára tehát kulcskérdés, hogy tisztában legyenek a rangsorolásban mutatott helyezésük okaival és azzal, hogy tudnának-e, és ha igen, akkor milyen módon jobb helyezést elnyerni, akár fizetett rangsorolás segítségével is.

Rangsorolás az online piacok világában

A P2B-rendelet kapcsán ritkábban vagy kevésbé hangsúlyosan kerül szóba, hogy bizonyos tekintetben annak hatálya a platformokon kívül az online keresőprogramokra¹⁵ is kiterjed, abból kiindulva, hogy ezek is nagyban befolyásolhatják az e-kereskedelem folyamatait. Digitális összehasonlító eszközként az online keresőprogramok is jelentős hatást fejtenek ki a fogyasztók választására és az e-kereskedelmi szolgáltatók üzleti eredményességére. A P2B-rendelet ezért abból indul ki (*EU* [2019a] 4–13. preambulumbekendések), hogy az online keresőprogramok szolgáltatói gyakorlatilag a kereskedelmiweboldal-használókkal, azaz az online értékesítőikkel, webshopokkal¹⁶ szemben – szerződéses jogviszony hiányában is – egyoldalúan léphetnek fel, így bizonyos körben indokolt rájuk a platformokkal egy megítélés alá tartozó szabályokat felállítani.

Két kötelezettséggel kapcsolatban a fenti gondolatmenet alapján a P2B-rendelet azonos feltételrendszert alakít ki a platformokra és az online keresőprogramokra vonatkozóan. Az egyik ilyen kötelezettség a rangsorolással függ össze, amely valójában az adatvezérelt, algoritmusalapú döntéshozatal egyik formája. A szolgáltatóknak előzetes tájékoztatást kell nyújtaniuk az áruk és szolgáltatások rangsorolására használt paraméterekről annak érdekében, hogy az e-kereskedők megértsék, milyen módon tudják optimalizálni jelenlétüket.¹⁷ Átláthatóvá kell tehát tenni számukra a rangsorolással kapcsolatban egyrészt a rangsorolást meghatározó fő paramétereket és e fő paraméterek más paraméterekhez képest meglévő viszonylagos jelentőségének okait, másrészt pedig a rangsorolás befolyásolásának lehetőségeit, és ha van, akkor ennek díját, valamint a díjfizetésnek a rangsorolásra gyakorolt hatásait.

A P2B-rendelet tisztázza és vezeti be a rangsorolás fogalmát a szabályozásba (*EU* [2019a] 2. cikk 8. pont). Ennek alapján egyrésztől úgy tekinthetünk a rang-

.....
¹⁵ A P2B-rendelet (*EU* [2019a]) 2. cikkének 5. pontja szerint online keresőprogramnak minősül minden olyan digitális szolgáltatás, amelynek segítségével a felhasználók kéréseket vihetnek be azzal a céllal, hogy elvileg az összes weboldalon vagy egy adott nyelvhez tartozó összes weboldalon kulcsszó, hangalapú kérés, kifejezés vagy egyéb formában megadott lekérdezés alapján bármilyen témában kereséseket végezzenek, és amely bármilyen formátumban olyan eredményeket ad meg, amelyekben megtalálhatók a keresett tartalommal kapcsolatos információk, továbbá ezzel összefüggésben a 2. cikk 6. pontja szerint onlinekeresőprogram-szolgáltatónak tekintendő minden olyan természetes vagy jogi személy, aki vagy amely online keresőprogramot biztosít vagy kínál igénybevételre fogyasztók részére.

¹⁶ A kereskedelmiweboldal-használónak definícióját lásd a 11. lábjegyzetben.

¹⁷ A P2B-rendelet az előzetes tájékoztatással kapcsolatban némiképpen eltérő szabályokat alakít ki a két szolgáltatói körre: 1. az online közvetítő szolgáltatóknak szerződési feltételeikben kell rögzíteniük a rangsorolást meghatározó fő paramétereket és e fő paraméterek más paraméterekhez képest meglévő viszonylagos jelentőségének okait; 2. az online keresőprogram szolgáltatóknak az online keresőprogramjaik felületén kell elhelyezniük könnyen és nyilvánosan hozzáférhető módon egy világos és érthető, folyamatosan frissítendő leírást, amelyben rögzítik a rangsorolás meghatározásánál külön-külön vagy együttesen a legjelentősebb szerepet játszó fő paramétereket és azok viszonylagos jelentőségét (*EU* [2019a] 5. cikkének 1. és 2. bekezdése).

sorolásra, mint az online közvetítő szolgáltatásokon keresztül kínált áruknak és szolgáltatásoknak biztosított viszonylagos kiemelésre, másrésről pedig az online keresőprogramokkal kapcsolatban a rangsorolás a keresési eredményekhez rendelt relevanciaként értelmezhető. Ez lényegét tekintve az adatvezérelt, algoritmusalapú döntéshozatal egyik sajátos formája, amelynek révén a szolgáltatók az árukra vagy szolgáltatásokra vonatkozó információkat, vagy a keresési eredményeket strukturalják, és megjelenítik a fogyasztók számára.

A P2B-rendelet azt a kiinduló követelményrendszert tartalmazza, hogy a rangsorolásra vonatkozó leírásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy annak alapján átlátható legyen az e-kereskedők számára, hogy a rangsorolási módszer milyen módon és mennyiben veszi figyelembe a fogyasztóknak kínált áruk és szolgáltatások jellemzőit, továbbá e jellemzők jelentőségét a szolgáltatást használó fogyasztók szempontjából. Az onlinekeresőprogram-szolgáltatók tekintetében további elvárás, hogy a kereskedelmiweboldal-használók által használt weboldalak kialakításának jellemzői is megfelelően leképeződjenek.

A „klasszikus” értelemben vett rangsorolás alapvető kérdése a felhasznált paraméterek köre. Emellett aszerint, hogy a rangsorolást befolyásoló paraméterek között a díjazás is meghatározó szerepet játszik-e, megkülönböztethető az organikus, illetve a fizetett rangsorolás. (Az onlinekeresőprogram-szolgáltatók esetében, azok sajátosságaira tekintettel, az e-kereskedők honlapjainak fizetett kiemelésével járó reklámozási lehetőségek és a keresőprogramba integrált digitális alkalmazások is a fizetett rangsorolás körébe sorolhatók.)

A paraméterezés mellett viszont a rangsorolás megjelenítési lehetőségének sokfélesége adja a fogalom kulcselemét. A „viszonylagos kiemelés” fordulat értelmezése során nyilvánvalóvá válik ugyanis, hogy az online kínálatban megtalálható elemek a szekvenciákba, illetve listákba rendezésen túlmenően számtalan különböző módon szervezhetők vagy közölhetők (így csak néhány példát kiemelve: vizuális kiemelésekkel, szalagcímekkel, „vásárlás” gombok elhelyezésével a közösségi médiában, szerkesztői beavatkozásokkal).

A rangsorolás és az önpreferálás problémájának összekapcsolódása

A másik – szintén az előbbieken említett mindkét szolgáltatói kategóriát érintő közös szabályrendszerbe tartozó – kötelezettség egy új dimenziót vezet be. Az önpreferálásra (*self-preferencing*), azaz a saját termékek és szolgáltatások vonatkozásában gyakorolt pozitív diszkriminációra vonatkozó szabályok révén a rangsorolás szabályozásában is megjelenik a vertikálisan integrált vagy más néven hibrid platformok problematikája. Ez azt az esetkört fedi le, amikor például a piacterek saját maguk is e-kereskedők (EC [2015]), vagy pontosabban a P2B-rendelet rendszerében megfogalmazva, az online közvetítő szolgáltatók vagy az onlinekeresőprogram-szolgáltatók

közvetlenül vagy közreműködő bevonásával közvetve maguk is jelen vannak, és így kínálnak vagy hirdetnek árukat vagy szolgáltatásokat a fogyasztóknak.

A P2B-rendelet nem tiltja a vertikálisan integrált működési modellt, de a transzparencia érdekében a szolgáltatóknak ebben az esetben is részletes tájékoztatást kell adniuk az általuk alkalmazott modell lényegéről. Ez minimálisan magában foglalja, hogy 1. élhetnek-e a „*learning effect*” előnyeivel,¹⁸ azaz felhasználják-e a szolgáltatásnyújtás során az üzleti felhasználóikhoz köthető, az utóbbiak által végzett értékesítések kapcsán keletkező adatokat a saját áruik vagy szolgáltatásaik értékesítése, illetve pozicionálása során; 2. alkalmaznak-e olyan rangsorolást vagy egyéb beállításokat, amelyek befolyásolják a fogyasztók hozzáférését az árukhoz vagy szolgáltatásokhoz; 3. felszámítanak-e közvetlen vagy közvetett díjakat az online közvetítő szolgáltatás vagy az online keresőprogram használatáért; 4. milyen egyéb speciális feltételekre, közvetlen vagy közvetett díjfizetési kötelezettségre számíthatnak az üzleti felhasználók a szolgáltatásokhoz vagy az ezekhez kapcsolódó kiegészítő szolgáltatásokhoz, funkciókhoz vagy technikai felületekhez történő hozzáférés, illetve ezek használata során.

Bergqvist [2020] érinti azt a kételyt, hogy a P2B-rendelet tájékoztatási szabályai, illetve az ezek által teremtett transzparencia mennyiben járulhat hozzá ténylegesen a rangsorolással összefüggő antitröszt jellegű problémák megelőzéséhez. A szabályozási háttér további ismertetését megelőzően úgy véljük, hogy a probléma bemutatása érdekében indokolt röviden kitérni a Google rangsorolási gyakorlatával összefüggésben indított ügyekre és azok hátterére.

A Google keresőrendszere maga is az oldalak egyfajta rangsorolására épül, minél nagyobb valamely honlap PageRank indexe,¹⁹ annál jobb helyet foglalhat el a Google által adott találati listán. A PageRank-index ezért a keresőoptimalizálás (*Search Engine Optimization, SEO*) egyik legfontosabb szempontja. A keresőoptimalizálás célja, hogy egy weboldalt a webes keresők megtaláljanak, és a találati listában a lehető legkedvezőbb helyre sorolják. Minél jobb a találati listán elfoglalt hely, annál értékesebbnek tekinthető a találat marketing szempontból is, arra különös tekintettel, hogy a keresést végző személyek ritkán lépnek túl az első öt helyre sorolt találati elemen, így érdemi érték valójában ezekhez a találatokhoz sorolható (*Bergqvist–Rubin* [2019]).

.....
¹⁸ *Learning effect*ként, illetve gyakran *spying*ként is hivatkozzák azt a gyakorlatot, amikor a vertikálisan integrált platformszolgáltató monitorozza az üzleti felhasználók forgalmát, és a saját kínálatának kialakításáról az üzleti felhasználók értékesítési adatainak előzetes elemzése alapján dönt.

¹⁹ A Google alapítói abból indultak ki, hogy a weboldalak kialakítása során olyan linkek kerülnek fel, amelyek az adott oldal szempontjából értékes tartalommal rendelkeznek, és minél több link mutat egy oldalra, az annál fontosabb. A linkek kiinduló oldalának fontossága sem közömbös, ugyanis ha sok fontos oldal mutat valamely oldalra, az tovább növeli annak értékét. A rekurzív módszer alkalmazásával az algoritmus kiszámítja az egyes weboldalak esetében az 1–10-es skálán mozgó PageRank-indexet, amely az oldalak hivatkozási relevanciájának mutatószáma. A PageRank-index 2016 márciusáig nyilvánosan elérhető adat volt, azóta az egyéb mutatók keresőoptimalizálásban betöltött szerepe megnőtt (<https://www.klikkmarketing.hu/blog/mit-jelent-a-pagerank-es-https://elemzeskozpont.hu/vallalkozas/mit-hasznalj-pagerank-mutato-helyett-mire-jo-domain>).

Azáltal, hogy a keresőrendszerek marketing szempontból is jelentős értéket kapcsolnak egyes weboldalakhoz, mind az egyes oldalak, mind a keresőprogramok üzleti jelentősége más dimenzióba került. Ezzel párhuzamosan a 2000-es évek első évtizedének végére egyre gyakoribbá váltak a keresőrendszerek részrehajlására (*search bias*) vonatkozó aggályok (*Wright* [2011]). A platformmá váló keresőrendszerek üzleti modelljét arra a közvetítő szerepre alapozva alakították ki, amely összeköttetést biztosít a (felhasználókat célzó) tartalomszolgáltatók, a (tartalmat kereső) felhasználók és a (szintén a felhasználókat célzó) hirdetőik között. Ezáltal, jóllehet a szolgáltatás ingyenes a felhasználók számára, azonban a felhasználók fókuszált figyelmére rendkívül értékes a hirdetőik számára, arra különös tekintettel, hogy a felhasználók jól jellemezhetők és megismerhetők kereséseik tartalma alapján. Ennél fogva a közvetítői szerepből jelentős hirdetési árbevétel keletkezik, a hirdetőik által fizetett összeg azonban az esetek többségében annak függvénye, hogy a felhasználók hányszor kattintanak rá az általuk fizetett „szponzorált” rangsorelemekre. (*Stucke–Ezrachi* [2016]) Egy idő múltán a keresési szolgáltatások differenciálódtak, elkülönültek az általános keresési szolgáltatások, illetve az ár-összehasonlító szolgáltatások, és a Google az általános keresési szolgáltatásokon túlmenően maga is megjelent – egyebek között – az ár-összehasonlító szolgáltatások terén. Az Európai Bizottság és az Egyesült Államok szövetségi kereskedelmi bizottsága (*Federal Trade Commission, FTC*) egyaránt eljárást indított az üzleti modell működése azon következményeinek vizsgálatára, amelyek az általános keresőszolgáltatások és az ár-összehasonlító szolgáltatások összekapcsolásából, valamint a Google saját ár-összehasonlító szolgáltatásainak részrehajló megjelenítéséből fakadtak.

- ♦ Az általános keresőszolgáltatások körébe tartoznak azok a szolgáltatások, amelyek az egész internetre kiterjedő keresést végeznek a beadott szabadszavas keresésre. Ezek elkülönítendőek egyrészt 1. a tartalomszolgáltató oldalakon (online sajtótermékek, online tudástárak stb.); 2. a közösségi oldalakon (Facebook, LinkedIn stb.) működő szolgáltatásoktól, másrészt 3. a speciális keresőszolgáltatásoktól, amelyek valamilyen egyedi témához, tárgykörhöz kapcsolódnak.

Ár-összehasonlító szolgáltatásnak minősülnek azok a keresési szolgáltatások, amelyek valamely konkrét termékre vagy szolgáltatásra irányuló keresést tesznek lehetővé olyan módon, hogy a találatok a platformon anélkül hasonlíthatók össze, hogy az alapul szolgáló oldalakat fel kellene keresnie a felhasználónak. Az ár-összehasonlító szolgáltatás elkülönítendő a 1. az online piacterektől, 2. az egyedi témához, témakörhöz kapcsolódó speciális keresőszolgáltatásoktól, 3. az online hirdetési szolgáltatásoktól, 4. a kiskereskedelmi entitások webshopjain elérhető keresési funkcióktól, 5. az offline összehasonlító eszközöktől.

A szolgáltatások kategorizálása kapcsán *Bergqvist–Rubin* [2019] úgy véli, hogy a *Google Shopping*-döntés implicit módon megfogalmaz egy harmadik szolgáltatási piacot is, az online vásárláshelyi keresést, amely a közvetlen online vásárlást lehetővé tévő webshopokban és online piactereken valósul meg.

Az Európai Bizottság 2009-ben indított eljárásában, az úgynevezett Google Shopping-ügyben megállapította a Google erőfölényes helyzetét az általános internetes keresőrendszerek nemzeti piacain.²⁰ A döntés végül nyolc év után, 2017-ben született meg, és arra a megállapításra jutott, hogy a Google az ár-összehasonító szolgáltatás forgalmának növelésére kialakított stratégia során visszaélt erőfölényével, amikor 1. kiemelt elhelyezést biztosított saját ár-összehasonlító szolgáltatásának, és ezáltal a Google-keresőben kiadott keresések esetén a Google ár-összehasonlító szolgáltatásából származó találatok a találati lista elejére kerültek, 2. olyan kritériumot épített be algoritmusaiba, amelyek a Google versenytársainak ár-összehasonlító szolgáltatásait kedvezőtlenebb helyre sorolták a találati listán, mintegy fenntartva az első három helyet a Google számára. A Google így jelentős előnyhöz juttatta saját ár-összehasonlító szolgáltatását, ami a mobilkészülöknél, a képernyő méreténél fogva még inkább érvényesült.

Az FTC 2012-ben indította meg eljárását annak vizsgálatára, hogy a Google 1. előnyben részesítette-e saját tartalmait versenytársaival szemben, 2. felhasznált-e harmadik felek weboldalairól ingyenesen összegyűjtött információkat saját szolgáltatásának javítása érdekében (*scraping*), 3. bevezetett-e olyan szerződéses korlátozásokat az AdWords-szolgáltatásba, amelyek arra irányultak, hogy kizárják a hirdetőik számára más keresőmotorok használatát; illetve 4. az online hirdetések terén magához kötötte-e a weboldalak tulajdonosait. Az eljárást ugyan az FTC 2013-ban lezárta, azonban ezzel a történetnek még nincs vége, mivel az utóbb nyilvánosságra került feljegyzések alapján még napjainkban is élénk vita tárgyát képezi az eljárás lezárásának indokoltsága (*Bergqvist* [2021], *Nylen* [2021], *Kendall–McKinnon* [2020]).

Mindkét ügyet számos kritika övezi, így az FTC-vel szemben jelentős aggályként fogalmazódott meg, hogy az ügy lezárásának indokai nem váltak világossá, és az alapul szolgáló bizonyítékok szerint az ügy rekonstrukciójából még további jelentős következtetések lehetnének levonhatók (*Kovacic* [2020]). A Google által megtámadott bizottsági döntéssel kapcsolatban pedig vitákra adott okot,²¹ hogy három egyezségi kísérlet után miért került sor végül rekordméretű bírság kiszabására, továbbá mennyiben tekinthető megalapozottnak az ügyben alkalmazott piacmeghatározás és kárelmélet (*Bergqvist–Rubin* [2019]). Az előbbieket fényében elmondható, hogy ugyan az önpreferálás és a rangsorolás kapcsolódásait érintő kérdések vizsgálatának végére még nem került pont, azonban az eddigi eljárások során szerzett tapasztalatok már becsatornázódnak az időközben megjelenő szabályozási kezdeményezésekbe. A Google Shopping-ügy vizsgálatának időtartama pedig visszatérő érvenként merül fel a szabályozási típusú beavatkozás szükségessége mellett.

²⁰ *Lásd EC* [2017], illetve az eljárási folyamat teljes dokumentációját (https://ec.europa.eu/competition/eojade/isef/case_details.cfm?proc_code=1_39740).

²¹ Jelen tanulmány leadásának időpontjában a Google Shopping ügy Google a Törvényszék (EUB) döntésére vár, T-612/17 úgyszámon.

Kapuőrökre vonatkozó szigorú rangsorolási elvárások

A DMA-tervezet a P2B-rendeletben alkalmazott tájékoztatási kötelezettségekhez képest tovább lép, itt a kapuőrnek minősülő platformokra vonatkozó *ex ante* magatartási szabályok körében már megjelenik a rangsorolás²² terén történő önpreferálás (*self-preferencing*) és a rangsorolás befolyásolásának tilalma (EB [2020a] 6. cikk). A 4. táblázat a DMA-tervezetben felvázolt magatartási szabályokat összegzi: ezek számossága önmagában is jelzi a platformszabályozás előtt álló kihívás nagyságát, és a képet tovább árnyalja, hogy az értelmezés során nem csupán a magatartási elemek jelentős számára, hanem ezek komplex összefüggérendszerére is figyelemmel kell lenni.

4. TÁBLÁZAT • A DMA-tervezetben foglalt magatartási szabályok áttekintése

KAPUŐRÖKRE VONATKOZÓ KÖTELEZETTSÉGEK (EB [2020a] 5. cikk)

Különböző forrásból származó személyes adatok összekapcsolásának korlátozása

A legnagyobb kedvezményre (MFN) vonatkozó kikötések tilalma

Off-platform promóció és szerződés-kötés lehetővé tétele

Hatóságához fordulás korlátozásának tilalma

A kapuőri azonosított szolgáltatás kötelező használatának és összekapcsolásának tilalma

Más alapvető platformszolgáltatás kötelező használatának és összekapcsolásának tilalma

Hirdetési árakkal, szolgáltatási díjakkal kapcsolatos információközlés

KAPUŐRÖKRE VONATKOZÓ, TOVÁBBI PONTOSÍTÁST IGÉNYLŐ KÖTELEZETTSÉGEK (EB [2020a] 6. cikk)

Önpreferálás – a platformon keletkezett/gyűjtött, nem nyilvános adatoknak a felhasználókkal folytatott versenyben történő felhasználásának tilalma

Előzetesen telepített szoftveralkalmazások eltávolításának lehetővé tétele

Szoftveralkalmazások (szoftveralkalmazás-áruházak) telepítésének lehetővé tétele (indokolt korlátozás megengedett!)

Önpreferálás a rangsorolás esetében, illetve a rangsorolás befolyásolásának tilalma

Szoftveralkalmazások és szolgáltatások közötti váltás technikai akadályozásának tilalma

Az interoperabilitás és a kiegészítő szolgáltatásokat nyújtó szolgáltatók hozzáféréseinek lehetővé tétele

Teljesítménymérő eszközökhöz és hirdetésértékeléshez szükséges adatokhoz való ingyenes hozzáférés lehetővé tétele

Adathordozhatóság lehetővé tétele (tényleges adathordozhatóság megkönnyítése, folyamatos és valós idejű hozzáféréssel!)

Üzleti felhasználók hozzáféréseinek lehetővé tétele a tevékenységükkel összefüggésben a platformon keletkezett/gyűjtött adatokhoz (tényleges/hatékony, kiváló minőségű, folyamatos és valós idejű hozzáférés!)

Rangsorolási/keresési/kattintási/megtekintési adatokhoz való hozzáférés lehetővé tétele harmadik fél online keresőprogram-szolgáltatók számára (mértányos, észszerű és megkülönböztetéstől mentes hozzáférés!)

Üzleti felhasználók hozzáféréseinek lehetővé tétele a kapuőrré minősített szoftveralkalmazás-áruházhoz (mértányos és megkülönböztetésmentes hozzáférés!)

²² Az EB [2020a] 2. cikk 18. pontja gyakorlatilag azonos tartalommal megismétli a P2B-rendelet rangsorolás fogalmát. Ennek kapcsán megjegyezzük, hogy a DMA-tervezet egyes pontokon, így a rangsorolás fogalmánál nem követi konzekvensen a mozaikjellegét, így nem utal a más jogszabályban található definícióra, hanem megismétli a meghatározást.

A DMA-tervezetben a rangsorolás terén előírt önpreferálási korlát nyomán a kapuőr minden egyes alapvető platformszolgáltatása vonatkozásában köteles tartózkodni attól, hogy a rangsorolás során a harmadik felekéhez képest kedvezőbb elbánásban részesítse a saját maga által közvetlenül vagy közvetve kínált szolgáltatásokat vagy árukat.

A kapuőrök egy jelentős része vertikálisan integrált modellben működik, azaz részben vagy egészben termékeiket vagy szolgáltatásaikat a fogyasztók, végfelhasználók részére saját alapvető platformszolgáltatásaikon keresztül vagy olyan entitások alapvető platformszolgáltatásain keresztül nyújtják, amelyek felett irányítást gyakorolnak. Ez nyilvánvalóan érdekkonfliktust okoz a rangsorolás terén is, hiszen az általuk üzemeltetett, illetve közvetve irányított alapvető platformszolgáltatás infrastruktúráján működő harmadik felekhez képest jobb pozíciót tudnak biztosítani saját termékeik/szolgáltatásaik számára. Ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a kapuőrök saját javukra eljárva hátrányosan befolyásolják a hibrid platformokon a kiskereskedelmi szinten versenytársként jelenlévő kereskedők által kínált termékek vagy szolgáltatások üzleti feltételeit, és akadályozzák saját szolgáltatásaik megtámadhatóságát. Ennek megelőzésére a DMA-tervezet előírásai nyomán a kapuőr sem közvetlenül, sem közvetve nem alkalmazhat semmiféle megkülönböztetett vagy preferenciális elbánást az alapvető platformszolgáltatáson történő rangsorolás tekintetében, legyen az jogi, kereskedelmi vagy akár műszaki jellegű.

Az előbbi tilalom eredményessége akkor biztosítható, ha a kapuőr ugyanakkor köteles a versenytársak számára a rangsorolásban méltányos és megkülönböztetésmentes feltételeket biztosítani. A generálklauzula jellegű szabály megvalósítása a gyakorlatban számos értelmezési és gyakorlati kérdést felvet, arra is tekintettel, hogy a rangsorolásnak ebben az összefüggésben a relatív kiemelés minden formájára ki kell-e terjednie, beleértve a megjelenítési, minősítési, hivatkozási vagy hangalapú eredményeket is. Annak érdekében, hogy e kötelezettség valóban megkerülhetetlen legyen, a DMA-tervezet rögzíti azt az elvet, hogy a kötelezettséget bármely olyan intézkedésre alkalmazni kell, amely a rangsorolás terén alkalmazott megkülönböztetett vagy preferenciális elbánással egyenértékű hatással járhat (*EB [2020a]* 9. preambulumbekzdés). A rangsorolás az átláthatósági szabályrendszer egyik központi elemét alkotja már a P2B-rendeletben is, így az ott kapott felhatalmazás alapján a Bizottság részletes iránymutatást dolgozott ki a rangsorolási átláthatóságra vonatkozóan, amely a DMA-tervezet értelmezése során is útmutatóként szolgál (*EB [2020c]*).

A DMA-tervezet rangsorolást érintő rendelkezései az antitröszt jogalkalmazási gyakorlat fényében

Az indokolásban foglaltak szerint a DMA-tervezet a kapuőrök azon legsürgősebb beavatkozást igénylő magatartásaival foglalkozik, amelyek vagy nem tartoznak a meglévő uniós versenyjogi szabályok hatálya alá, vagy e szabályok alapján nem

5. TÁBLÁZAT • A DMA-tervezetben foglalt rangsorolási és megjelenítési szabályokkal analóg tényállást tartalmazó antitörzst tárgyú eljárások

Érintett platform	Felmerült aggály	Hatósági beavatkozás
Google	Rangsorolás befolyásolása (Google Shopping-ügy)	Bizottsági eljárás (2010–2017), jelenleg a Törvényszék (EUB) előtt az eljárás folyamatban
Google	Az Android operációs rendszerű telefonoknál a Google Play-alkalmazásbolt telepítésének kötelező összekötése más Google-szolgáltatások, így a Chrome-böngésző telepítésével (Google Android-ügy)	Bizottsági eljárás (2015–2018), jelenleg a Törvényszék (EUB) előtt az eljárás folyamatban
Google	Versenytárs autószoftvertartási applikáció megjelenítésének elutasítása	Az olasz versenyhatóság döntése alapján a Google köteles az Android Autóban megjeleníteni az elektromos autók töltéséhez használt EnelX-applikációt. Az ügyben 100 millió euró összegű bírság kiszabására került sor
Amazon	Az e-kereskedelemmel összefüggő speciális és komplex logisztikai folyamatok ellátását tartalmazó „Fulfillment by Amazon” (FBA) szolgáltatást igénybe vevő kereskedők számára a Marketplace-felületen történő megjelenítés befolyásolása	Olasz versenyhatóság előtt folyamatban lévő ügy
Amazon	Az e-kereskedelemmel összefüggő speciális és komplex logisztikai folyamatok ellátását tartalmazó „Fulfillment by Amazon” (FBA) szolgáltatást igénybe vevő kereskedők, illetve a saját forgalmazású termékek számára a Marketplace-felületen történő megjelenítés befolyásolása (Amazon Buy Box-ügy)	Bizottsági eljárás indult 2020 novemberében

Forrás: az Anderson–Marinello [2021] által a platformspecifikus antitörzst tárgyú ügyek alapján kialakított kategorizálás, valamint a 2021. május 26-án a Magyar Versenyjogi Egyesület által „A digitális piacokat érintő szabályozási kezdeményezések” címmel szervezett ankétsorozaton dr. Orozsi Fanni „A platformok hibrid szerepe, különös tekintettel az Amazonra” című előadásában elhangzottak.

kezelhető hatékonyan (*EB* [2020a] indokolás, 4. o.). Az antitörzst jogi előírások hatékonysága kapcsán a szabályozás *ex post* jellege, illetve az esetről esetre lefolytatott vizsgálatok és az azokat követő bírósági felülvizsgálatok időigényessége merül fel elsődleges kritikaként. *Petit* [2021] érvelése is rávilágít arra, hogy a DMA-tervezet magatartási szabályrendszere ennek megfelelően egyfajta problémakatalógusként is felfogható, amely a platformok magatartására vonatkozóan az uniós és tagállami versenyhatósági eljárások során feltárt problémákat rendszerezi, és kínál rájuk *ex ante* szabályozási megoldást.

Amennyiben a rangsorolás szabályait ebben az összefüggésben tekintjük, belátható, hogy a DMA-tervezet a kapuőrökre specifikálja az EUMSZ 102. cikkének c) pontja szerinti indokolatlan diszkriminációra vonatkozó tilalmat – azzal, hogy a DMA-tervezet alkalmazása során nem kell majd a hátrányos versenyhelyzetre vonatkozó bizonyítást lefolytatni. A rangsorolási szabályok értelmezésénél figyelemmel kell lenni arra is, hogy ezek a DMA-tervezet 6. cikke szerinti, azaz a további pontosítást igénylő kötelezettségek köré tartoznak, amelyek értelmezéséhez a DMA-tervezet 7. cikkében foglalt megfelelési szabályokat kell segítségül hívni. Mindezek értelmében a kapuőrökkel szemben az az elvárás, hogy az előírt kötelezettségeknek való megfelelés biztosítása érdekében az általuk végrehajtott intézkedéseknek

eredményesnek, azaz az érintett kötelezettség célkitűzésének elérésére alkalmasnak kell lenniük. Amennyiben viszont a Bizottság arra a megállapításra jut, hogy a kapuőr által végrehajtani kívánt vagy végrehajtott intézkedések nem megfelelőek vagy nem elégségesek a 6. cikkben megállapított kötelezettségek teljesítésére, akkor határozat útján pontosíthatja azokat a lépéseket, amelyeket a kapuőrnek végre kell hajtania a megfelelés érdekében. Ebből következően, arra a DMA-tervezet gyakorlati alkalmazása ad majd választ, hogy a kapuőrökkel folytatott szabályozói párbeszéd nyomán hogyan lehet a leghatékonyabban elősegíteni a kapuőrök általi megfelelést, és felgyorsítani a jogkövetést.

Nyilvánvalóan a szabályozói párbeszéd érvrendszere számára is fontos adalékot jelentenek azok az esetek és az azokból levonható tapasztalatok és következtetések, melyek tulajdonképpen a DMA-tervezetben megjelenő rangsorolási és megjelenítési szabály „antitröszt jogterületi előzményeinek” tekinthetők:

Rangsorolással összefüggő kérdések kezelése a DSA-tervezet szabályrendszerében

A DSA-tervezet (EB [2020a]) – mint arra a korábbiakban utaltunk – az e-kereskedelem 2000 óta érvényben lévő irányelvi szabályozásának (EU [2000]) továbbfejlesztésére irányul annak érdekében, hogy az az új és megváltozott piaci körülményekhez, valamint az időközben megjelenő új, elsősorban digitális szolgáltatások sajátosságaihoz megfelelően illeszkedni tudjon. Az elmúlt két évtizedben olyan új technológiák jelentek meg, amelyek rendkívül összetett online ökoszisztéma kialakulását tették lehetővé. Ebben a közegben a DSA-tervezet fő szabályozási témái az online közvetítő szolgáltatók harmadik felek tartalmával összefüggő felelőssége, az online felhasználók biztonsága, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokat nyújtó különböző szolgáltatók kellő gondosságra irányuló aszimmetrikus, az adott szolgáltatás jelentette társadalmi és gazdasági kockázatok jellegéből levezethető kötelezettségei köré szervezhetők. A 6. táblázat illusztrálja a korábban a 3. táblázatban bemutatott szolgáltatótípusokra vonatkozó, fokozatosan egymásra épülő magatartási szabályok rétegeit.

A magatartási szabályok két csoportra bonthatók, egyrészt a magatartási kötelezettségekre, melyek elsősorban a jogellenes tartalommal és a transzparencia-elvárásokkal állnak összefüggésben, másrészt a magatartási szabályok betartására irányuló garanciális és adminisztratív jellegű feladatokra. A transzparenciára vonatkozó szabályegyüttes két „rétegből” épül fel. Egyrészt a mérettől függetlenül valamennyi platformra vonatkozóan elvárt kötelezettségekből, melyek körébe tartozik az e-kereskedők nyomon követhetőségének és az online hirdetések átláthatóságának biztosítása, másrészt pedig a kizárólag az óriásplatformokra vonatkozó szabályból, mely az ajánlórendszerek transzparenciáját írja elő.

Az ajánlórendszerek fogalma közeli tartalmi összefüggést mutat a rangsorolási problematikával, itt ugyanis olyan teljes mértékben automatizált rendszerekről van

6. TÁBLÁZAT • A DSA-tervezetben foglalt magatartási szabályok rendszere

	Közvetítő szolgáltatók	Tárhely- szolgáltatók	Online platformok	Online óriásplatformok
Az információszolgáltatási és jogellenes tartalom elleni fellépésre vonatkozó határozatok kapcsán a hatóságokkal történő együttműködés	☞	✗	✗	✗
Kapcsolattartó pontok, EU-n kívüli székhellyel rendelkező szolgáltatók esetében jogi képviselő kijelölése	☞	✗	✗	✗
Szerződési feltételekben nyújtott tájékoztatási kötelezettség az igénybe vevő által adott információkra vonatkozó korlátozásokról (tartalommoderálás!)	☞	✗	✗	✗
Átláthatósági jelentési kötelezettség a tartalommoderálásról, platform működtetőiről	☞	✗	✗ (+többlet- követelmény!)	✗
Bejelentési és cselekvési mechanizmusok		✗	✗	✗
Belső panaszkezelési rendszer és peren kívüli vitarendezés			✗	✗
Megbízható bejelentők			✗	✗
Visszaélések (gyakori jogellenes tartalom, illetve gyakori nyilvánvalóan megalapozatlan bejelentések) esetén alkalmazandó intézkedések			✗	✗
Súlyos bűncselekmények gyanújának bejelentése			✗	✗
Kereskedők nyomon követhetőségének biztosítása			✗	✗
Az online hirdetések átláthatósága			✗	✗ (+többlet- követelmény)
Kockázatkezelés és a megfelelésért felelős tisztviselő				✗
Független ellenőrzés				✗
Az ajánlórendszerek transzparenciája				✗
Adathozzáférés a digitális szolgáltatási koordinátor és a Bizottság számára				✗
+ Magatartási kódexek				✗
+Válságkezelési protokollok				✗

Megjegyzés: a DSA-tervezet az ☞ jellel ellátott szabályokat a közvetítő szolgáltatókra írja elő, és ebből következően valamennyi e körbe tartozó szolgáltatótípusra vonatkozik.

Forrás: a 2021. június 2. napján a Magyar Versenyjogi Egyesület által „A digitális piacokat érintő szabályozási kezdeményezések” címmel szervezett ankétsorozatban „Digital Services Act: Az e-kereskedelem jövője és keretei” címmel, a szerző együttes közreműködésével megtartott előadás.

szó, melyeket az online platformok azzal a céllal használnak, hogy a felhasználói felületükön konkrét információkat javasoljanak a szolgáltatások igénybe vevői számára, így a szolgáltatás igénybe vevője által indított keresések alapján vagy más egyéb módon meghatározva a megjelenített információk relatív sorrendjét vagy fontosságát.²³

²³ DSA-Tervezet, 2. cikk o) pont.

A legtöbb e-kereskedő az értékesítés növelésére használja az ajánlórendszereket, azzal a céllal, hogy az egy alkalommal történő vásárlás során megvásárolt termékek körét és értékét (az ún. kosárértéket) növelje, de ajánlórendszerek állnak – azok megjelenési formájától függetlenül – valamennyi testreszabott ajánlat mögött. Az ajánlórendszerek – a fogyasztói magatartásban megjelenő torzításokra is tekintettel – képesek „testreszabott hiányérzetet” is generálni, azaz a vásárlók döntéseit az ajánlások egyértelműen befolyásolják, és akár igényeket is tudnak generálni, sok esetben anélkül, hogy az érintettek észrevennék azt.²⁴ Az ajánlórendszerek az ügyfélélmény szempontjából is központi szerepet töltenek be, mivel a fogyasztói elégedettség egyik alapeleme lehet egy jól működő ajánlórendszer, amely képes a fogyasztóval folytatott tranzakciók és interakciók során kiismerni a preferenciákat és magatartásmintákat.

Az ajánlórendszerek leggyakrabban a kollaboratív vagy a tartalom alapú szűrés modelljeiből indulnak ki. A kollaboratív modell arra a feltételezésre épül, hogy vannak a fogyasztói magatartásban mintázatok, amelyek arra vezethetők vissza, hogy akik korábban hasonló dolgokat preferáltak, azok a jövőben is hasonló dolgokat fognak kedvelni. Így a rendszer igyekszik a hasonló preferenciákkal rendelkező fogyasztókra profilokat létrehozni, és az adott csoportba tartozó fogyasztók által kedvelt elemeket aztán a csoport többi tagjának is ajánlja. A tartalom alapú modell abból indul ki, hogy a fogyasztó preferenciái a jövőben sem változnak lényegesen, így a korábban kedvelt termékekhez hasonlóakat érdemes számára ajánlani. Ez a modell jóval összetettebb, mivel a különböző potenciálisan ajánlható termékeket meg kell ismerni, karakterizálni és kategóriákba rendezni. Az ajánlórendszerek többsége mára hibrid modelleken alapul, melyek legjobban illeszkednek a célokhoz és az egyes alkalmazott modellek esetleges gyengéit kölcsönösen ellensúlyozni tudják.

Az ajánlórendszerek közös tulajdonsága, hogy működésük feltételezi a megfelelő adatmennyiség rendelkezésre állását, és a működés velejárója az adatvédelmi szempontból is releváns profilalkotás. A DSA-tervezet alapján – döntéshozatali képességre és az inherens profilalkotásra különös tekintettel – az ajánlórendszereket használó online óriásplatformoknak a szerződési feltételeikben közérthetően meg kell határozniuk az ajánlórendszereik fő paramétereit, és választási lehetőségeket kell biztosítaniuk ezek módosítására. A felkínált opciók között legalább egy olyanak is szerepelnie kell, amely nem minősül profilozásnak a hatályos adatvédelmi szabályok alapján. Amennyiben több választási lehetőség áll rendelkezésre, akkor az online óriásplatformoknak arra is könnyen elérhető lehetőséget kell biztosítaniuk, hogy az igénybe vevők minden olyan ajánlórendszerrel kapcsolatban, amely meghatározza a megjelenített információk relatív sorrendjét, ki tudják választani, hogy melyiket részesítik előnyben, illetve utóbb bármikor módosítani tudják választásukat.

²⁴ A szerző ehhez kapcsolódó cikke „FOMO és társai: vásárlásfokozó pszichológiai „fegyverek” címmel jelent meg az *Üzlet és Pszichológia* folyóiratnak az ún. figyelemgazdaságtan viselkedéstudományi, üzleti és jogi kérdéseire vonatkozó tematikus 2020. december-januári számában.

A platformokra vonatkozó rangsorolási szabályok a fogyasztókkal szembeni kereskedelmi gyakorlatok összefüggésében

A korábbiakban a rangsorolásnak az online platformokra irányadó speciális szabályrendszerét tekintettük át. Ennek hátterében azonban ott áll az UCP-irányelv is (EU [2005]), amely a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok mederben tartása révén a B2C viszonyokban a fogyasztói döntéshozatali folyamat torzítatlanságát hivatott védeni, és ilyen módon minden platformra, webshopra és más kevésbé tipikus online értékesítési formára és módszerre egyaránt érvényes.

A döntési folyamat a digitális térben sajátos, számos fogyasztó számára még újszerű közegben zajlik, ahol az e-fogyasztó részéről a megkezdett online kiválasztási folyamatot mind szélesebb körben segítik és/vagy befolyásolják a digitális módszerek. Uniós szinten az e-fogyasztók védelmét célozta az Új megállapodás a fogyasztói érdekekért elnevezésű stratégia 2018-as meghirdetése (EB [2018]), amelynek nyomán sor került a fogyasztóvédelmi jellegű szabályoknak az e-kereskedelem okozta új jelenségek szempontjából történő felülvizsgálatára is.²⁵ A felülvizsgálat nyomán a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatra vonatkozóan megjelenik az online piacok definíciója, amely mindazon szolgáltatások összességét írja le, amelyek a kereskedők által vagy a kereskedők nevében működtetett szoftvert (így weboldalt, valamely weboldal egy részét vagy valamely alkalmazást) használ, és amelynek révén a fogyasztók más kereskedőkkel vagy fogyasztókkal távollevők közötti szerződést köthetnek.

A fogyasztóvédelmi szabályozás is reagál arra, hogy az online piacok sajátossága a rangsorolás és a fogyasztói értékelések megjelenítése,²⁶ amelyek eredendően a nagyszámú kínálati elem közötti választást hivatottak megkönnyíteni. A fizetett rangsorolásra vonatkozóan a felülvizsgálat eredményeként megfogalmazott kötelezettségnek megfelelően egyértelművé kell tenni, hogy a fogyasztó által az oldalon elérhető keresőkkel végzett lekérdezés alapján kapott eredmény fizetett hirdetésnek minősül-e, vagy történt-e olyan fizetés, amelyre egyes termékeknek a keresési eredmények közötti magasabb besorolása érdekében került sor. A fogyasztói értékelések megjelenítésénél pedig arról is tájékoztatni kell az e-fogyasztót, hogy a kereskedő biztosítja-e azt (és ha igen, akkor milyen módon), hogy a közzétett értékelések olyan fogyasztóktól származnak, akik a terméket ténylegesen használták vagy megvásárolták.

- ♦ A hazai joganyagba a változásokat a fogyasztóvédelemmel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi CXXXVI. törvény ülteti át. Ennek nyomán a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII.

²⁵ A felülvizsgálatra az EU [2019b] irányelv kibocsátása révén került sor.

²⁶ Az UCP-irányelv nemzeti jogba átültetett rendelkezéseinek érvényesítésre is hatáskörrel rendelkező versenyhatóságok erre vonatkozó tanulmányai közül kiemeljük a Gazdasági Versenyhivatal tanulmányát (GVH [2020]), illetve a holland versenyhatóság fizetett rangsorolásra vonatkozó elemzését (ACM [2021]).

törvény rendszerében a feketelistán szereplő tilalmazott magatartások között ekként jelennek meg 2022. május 31-i hatállyal:

„34. Annak állítása, hogy a termék értékelését olyan fogyasztók nyújtották be, akik ténylegesen használták vagy megvásárolták a terméket, anélkül hogy észszerű és arányos lépésekre kerülne sor annak ellenőrzésére, hogy az *értékelések ilyen fogyasztóktól származnak*.

35. A termékek népszerűsítése érdekében valótlan fogyasztói értékelések vagy ajánlások benyújtása, illetve más jogi vagy természetes személy megbízása ezzel, vagy fogyasztói értékelések vagy közösségi médiában történő ajánlások valótlan bemutatása.”

KÖVETKEZTETÉSEK

A platformokra vonatkozó rangsorolási szabályozás sarokpontjának számító P2B-rendelet azt a kiinduló követelményrendszert tartalmazza, amely szerint a rangsorolásra vonatkozóan a platform által adott leírásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy annak alapján átlátható legyen az e-kereskedők és más üzleti felhasználók számára, hogy a rangsorolási módszer milyen módon és mennyiben veszi figyelembe a platformon a fogyasztók számára kínált áruk és szolgáltatások jellemzőit, továbbá e jellemzők jelentőségét a fogyasztók szempontjából. A P2B-rendelet előzetes és megfelelő tájékoztatásra vonatkozó elvárásaihoz a DMA-tervezet a kapuőrökre vonatkozóan konkrét tilalmakat és követelményeket illeszt. Ezen felül pedig a DSA-tervezetnek az óriásplatformokra irányadó, az ajánlórendszerekkel kapcsolatos, szintén előzetes tájékoztatási jellegű követelményei egészítik ki a platformokra vonatkozó szabályozási képet. A valamennyi online piaccal, így a platformokkal kapcsolatban is irányadó UCP-irányelv alapján pedig a fogyasztó tudomására kell hozni, ha a döntését befolyásoló keresési eredmény fizetett rangsoroláson alapul.

A rangsorolásra vonatkozó jelenlegi és tervezett tájékoztatási kötelezettségek többszörösen összetettek. Ez felveti azt a kérdést, hogy az egyébként is információs túlterheltség mellett működő kereskedők és fogyasztók képesek lesznek-e feldolgozni a rendelkezésükre bocsátott többletinformációkat, illetve tudnak-e megfelelően élni az ezekből származó előnyökkel és védelemmel. A jövő dönti el, hogy a rangsorolási feltételeket valóban a feljogosított gazdasági aktorok tudatos és informált döntéseire alapuló interakciók sorozatai döntenek-e el, vagy adminisztrációs többletteherként – mintegy holt paragrafusként – jelennek meg az általános szerződési feltételek egy újabb mellékletében, tovább növelve az információs zaj okozta feszültséget az érintett partnerek üzleti viszonyaiban.

Az is a jövő kérdése, hogy az online térben a fogyasztók figyelméért folytatott versenyt, amelyben a rangsorolás kitüntetett szerepet tölt be, az antitröszt jogi, a fogyasztóvédelmi, az adatvédelmi és/vagy a kialakulóban lévő platformjogi szabályozás eszközeivel lehet-e a legjobban megragadni, illetve a jogalkalmazás során ezek a megközelítések átfedésmentesen illeszkednek-e.

A szabályozás jövője és a kapcsolódó jogalkalmazás csomópontjai végül, de nem utolsósorban természetesen jelentős mértékben függenek attól is, hogyan adaptálódnak az e-fogyasztók új generációinak magatartása, milyen ütemben fejlődnek az e-fogyasztóknak az eligazodáshoz, illetve a rendelkezésükre bocsátott kötelező tájékoztatások tartalmának megértéséhez szükséges alapvető (adatvédelmi, informatikai és üzleti) ismeretei.

IRODALOM

- ACM [2021]: Sponsored Ranking an exploration of its effects on consumer welfare. The Netherlands Authority for Consumers and Markets, Hága, <https://www.acm.nl/en/publications/sponsored-ranking-effects-consumer-welfare>.
- ANDERSON, J.–MARINELLO, M. [2021]: Regulating big tech: the Digital Markets Act. Bruegel Blog, február 16. <https://www.bruegel.org/2021/02/regulating-big-tech-the-digital-markets-act/>.
- BECRAFT, M. B. [2017]: Steve Jobs. A Biography. Greenwood Biographies, ABC-CLIO LLC.
- BELÉNYESI PÁL [2015]: A digitális piacok időszerű versenyjogi vonatkozásai. A digitális piacokra vonatkozó joggyakorlat és a kapcsolódó joggazdasági megfontolások összehasonlítása az Egyesült Államokban és az Európai Unióban. Gazdasági Versenyhivatal, Versenykultúra Központ, Budapest, https://www.gvh.hu/data/cms1033315/12_Belenyesi_Pal_a_digitalis_piacok.pdf.
- BERGQVIST, CH. [2020]: Discrimination and Self-favoring in the Digital Economy. An article reflecting the development as of January 2020 following that it was presented at the conference The Challenges of Regulating and Enforcing Competition Law, Bukarest, 2019. november 14–15. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3531688>.
- BERGQVIST, CH. [2021]: Revisiting FTC's 2013 Google Decision. Kluwer Competition Blog, március 28. <http://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2021/03/28/revisiting-ftcs-2013-google-decision/>.
- BERGQVIST, CH.–RUBIN, J. [2019]: Google and the Trans-Atlantic Atitrust Abyss. University of Copenhagen Faculty of Law Legal Studies Research Paper Series, No. 2019-73. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3354766>.
- BÓTA LÁSZLÓ [2011]: Internetes keresőrendszerek működése. Eszterházy Károly Főiskola, Eger.
- CAPOBIANCO, A.–NYESO, A. [2018]: Challenges for Competition Law Enforcement and Policy in the Digital Economy. *Journal of European Competition Law and Practice*, Vol. 9. No. 1. 19–27. o.
- CUOFANO, G. [2019]: How Does Facebook Make Money? Facebook Business Modell In a Nutshell. FourWeekMBA, <https://fourweekmba.com/how-does-facebook-make-money/>.
- EB [2015]: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának Európai digitális egységes piaci stratégia (COM(2015) 192 final), Európai Bizottság, Brüsszel, május 6. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0192&from=HU>
- EB [2016]: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Online platformok és a digitális egységes piac – Lehetőség és kihívás Európa számára (COM(2016)288 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52016DC0288>

- EB [2018]: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak. Új megállapodás a fogyasztói érdekekért. COM(2018) 183 final. Európai Bizottság, Brüsszel, április 11. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0183&from=HU>.
- EB [2020a] (DMA-tervezet): Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály) (EGT-vonatkozású szöveg) COM(2020) 842 final, 2020/0374(COD). Európai Bizottság Brüsszel, december.15. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0842&from=en>.
- EB [2020b] (DSA-tervezet): Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról. COM(2020) 825 final. Európai Bizottság, Brüsszel, december 15. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0825&from=en>.
- EB [2020c]: A Bizottság közleménye. Iránymutatás a rangsorolási átláthatóságról az (EU) 2019/1150 európai parlamenti és tanácsi rendeletnek megfelelően (2020/C 424/01). HL, C 424/1. december 8. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC1208\(01\)&from=HU](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC1208(01)&from=HU).
- EC [2013]: Behavioural study on transparency in online platforms. Study on the coverage, functioning and consumer use of comparison tools and third-party verification schemes for such tools. Final report. EAHC/FWC/2013 85 07. European Commission, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/final_report_study_on_comparison_tools_2013_en.pdf.
- EC [2015]: Synopsis Report on the Public Consultation on the Regulatory environment for platforms, online intermediaries, data and cloud computing. European Commission, Brüsszel, <https://wayback.archive-it.org/12090/20170107084727/https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/synopsis-report-contributions-public-consultation-regulatory-environment-data-and-cloud>
- EC [2017]: Commission decision of 27.6.2017 relating to proceedings under Article 102 of the Treaty on the Functioning of the European Union and Article 54 of the Agreement on the European Economic Area (AT.39740 - Google Search (Shopping)). C(2017) 4444 final. European Commission, Brüsszel, https://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/39740/39740_14996_3.pdf.
- EC [2020]: Commission Staff Working Document – Impact Assessment accompanying the document „Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC” (SWD(2020) 348 final), European Commission, Brüsszel. december 15. https://privacy-web.nl/wp-content/uploads/po_assets/560630.pdf.
- EC–Ipsos [2019/2020]: Market Monitoring Survey. Overview Report, 2019/2020. European Commission–Ipsosm https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/mms-overview-report-19-20_en.pdf.
- EU [2000]: Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól („Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv”). HL, L 178. július 17. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32000L0031&from=HU>.

- EU [2005] (UCP-IRÁNYELV): Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK Irányelve a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról. (Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról.) HL, L 149/22, június 11. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32005L0029>.
- EU [2010]: Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv). HL, L 95/1. április 15. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0013&from=HU>.
- EU [2015]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/1535 irányelve (2015. szeptember 9.) a műszaki szabályokkal és az információs társadalom szolgáltatásaira vonatkozó szabályokkal kapcsolatos információs szolgáltatási eljárás megállapításáról (kodifikált szöveg). HL, L 241/1 szeptember 17. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32015L1535>.
- EU [2016]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1148 irányelve (2016. július 6.) a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről. HL, L 194/1. július 19. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L1148&from=HU>
- EU [2017]: Európai Parlament Ipari, Kutatási és Energiaügyi Bizottságának és Belső Piaci és Fogyasztóvédelmi Bizottságának az online platformokról és a digitális egységes piacról szóló jelentése (2016/2276(INI)), május 31. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0204_HU.html.
- EU [2018]: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1972 irányelve (2018. december 11.) az Európai Elektronikus Hírközlési Kódex létrehozásáról. HL, L 321/36. december 17. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018L1972&from=hu>
- EU [2019a] (P2B-RENDELET): Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1150 rendelete (2019. június 20.) az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról (HL L 186. július 11.) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32019R1150>.
- EU [2019b]: az Európai Parlament és a Tanács 2019/2161 irányelve (2019. november 27.) a 93/13/EGK tanácsi irányelvnek, valamint a 98/6/EK, a 2005/29/EK és a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb végrehajtása és korszerűsítése tekintetében történő módosításáról. HL, L 328/7. december 8. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32019L2161>.
- EVANS, D. S. [2013]: Attention Rivalry Among Online Platforms. University of Chicago Institute for Law and Economics, Olin Research Paper No. 627. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2195340>.
- FOX, G. [2020]: Google Business Model. A Hidden Revenue Model. Gary Fox, <https://www.garyfox.co/google-business-model-explained/>.
- GELEI ANDREA [2017]: Globális értékláncok strukturális kérdései – versenyképességi megfontolások. *Külgazdaság*, 61. évf. 9–10. sz. 30–55. o.
- GVH [2020]: A digitális összehasonlító eszközök fogyasztói döntésekre gyakorolt hatásait bemutató tanulmány. Gazdasági versenyhivatal, Budapest, <https://www.gvh.hu/dontesek/>

- agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/piacelemzes-a-digitalis-osszehasonlito-eszkozok-fogyasztoi-dontesre-gyakorolt-hatasai-feltarasara. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU\(2015\)542235_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU(2015)542235_EN.pdf).
- KENDALL, B.–MCKINNON, J. D. [2020]: Justice Department, State Attorneys General Likely to Bring Antitrust Lawsuits Against Google. *The Wall Street Journal*, május 15. <https://www.wsj.com/articles/justice-department-state-attorneys-general-likely-to-bring-antitrust-lawsuits-against-google-11589573622>.
- KLEIN TAMÁS–SZABÓ ENDRE GYŐZŐ–TÓTH ANDRÁS [2018]: *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest.
- KOPINT–TÁRKI [2017]: *Magyarország elhelyezkedése a globális érték- és termelési láncban*. Kopint–Tárki, Budapest. <https://www.parlament.hu/documents/126660/1249496/Magyarország+elhelyezkedese+a+globalis+erteklancban.pdf>.
- KOTOROV, R. [2020]: *Data-Driven Business Models for the Digital Economy: How Great Companies Run on Data*. Business Expert Press, LLC.
- KOVACIC, W. E. [2020]: *Roads Not Taken: The Federal Trade Commission and Google, Concurrentialiste*, március 9. <https://leconcurrentialiste.com/william-kovacic-ftc-google/>.
- LIANOS, J. [2018]: *Updating the EU Internal Market Concept*. CLES Research Paper series, No. 1. Centre for Law, Economics and Society, UCL Faculty of Laws, London https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10045031/1/Lianos_cles_1-2018_research_paper_v2.pdf.
- LOBEL, O. [2017]: *Platform Market Power*. *Berkeley Technology Law Journal*, Vol. 32. No. 3. 87–166. o. <https://www.minnesotalawreview.org/wp-content/uploads/2019/07/Lobel.pdf>.
- MUZELLEC, L.–RANTEAU, S.–LAMBKIN, M. [2015]: *Two-sided Internet platforms: A business model lifecycle perspective*. *Industrial Marketing Management*. Vol. 45. No. 1. 139–150. o. <http://dx.doi.org/10.1016/j.indmarman.2015.02.012>.
- NYLEN, L. [2021]: *How Washington fumbled the future*. *Politico*, március 19. <https://www.politico.com/news/2021/03/16/google-files-ftc-antitrust-investigation-475573>.
- PEREIRA, D. [2021]: *Amazon Business Model*. *The Business Model Analyst*, július 29. <https://businessmodelanalyst.com/amazon-business-model/>.
- PETIT, N. [2021]: *The Proposed Digital Markets Act (DMA): A Legal and Policy Review*, május 11. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3843497>.
- PwC [2016]: *Global Top 100 companies by market capitalization*. 31 March 2016 update. <https://www.pwc.com/gr/en/publications/assets/global-top-100-companies-by-market-capitalisation.pdf>
- PwC [2020]: *Global Top 100 companies by market capitalization*. Update to 30 June 2020. <https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/global-top-100-companies-june-2020-update.pdf>
- PwC [2021a]: *PwC's Survey on The Future of Consumer Markets*. <https://www.pwc.com/gx/en/consumer-markets/future-of-consumer-markets/future-of-consumer-markets-report-2021.pdf>.
- PwC [2021b]: *Four fault lines show a fracturing among global consumers*. *PwC's March 2021 Global Consumer Insights Pulse Survey*. <https://www.pwc.com/gx/en/consumer-markets/consumer-insights-survey/2021/gcis-2021.pdf>.
- PwC [2021c]: *Global Top 100 companies by market capitalization*. <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/publications/assets/pwc-global-top-100-companies-2021.pdf>
- SCHWARTZ, B. [2011]: *The Paradox of Choice. Why more is less*. Harper Collins Publishers Inc.

- STUCKE, M. E.–EZRACHI, A. [2016]: When Competition Fails to Optimize Quality: A Look at Search Engines. *Yale Journal of Law & Technology*, Vol. 70.No. 18. 70–107. o. <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1120&context=yjolt>.
- SZALAY GÁBOR [2020]: A digitalizációt érintő szabályozási tendenciák az Európai Unió pénzügyi szektorában. Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, doktori értekezés, <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23642/szalay-gabor-phd-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- SZILÁGYI PÁL [2012]: A kétoldalú piacok versenyjogi megítélése a médiapiacokra tekintettel. In *Medias Res*, 1. évf. 1. sz. 80–90. o. <https://ssrn.com/abstract=2203334>.
- VAN GORP, N.–BATURA, O. [2015]: Challenges of competition policy in a digitalised economy. European Parliament, DG Internal Policies, „Policy A” Directorate. Study for the Committee on Economic and Monetary Affairs.
- VESTAGER, M. [2020]: Speech by Executive Vice-President Margrethe Vestager on the Digital Package. European Commission, Brüsszel, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_20_1704.
- WRIGHT, J. D. [2011]: Defining and Measuring Search Bias: Some Preliminary Evidence. International Center for Law and Economics, Portland, OR, <http://laweconcenter.org/images/articles/definingmeasuring.pdf>.

A BIZTOSÍTÁSI PIAC A KORONAVÍRUS- JÁRVÁNY TÜKRÉBEN*

A koronavírus járvány okozta gazdasági sokk heterogén módon érintette a különféle szektorokat. Jelen tanulmány célja a biztosítási szektorra gyakorolt hatások áttekintése, különös tekintettel a hazai lakossági piac helyzetére. Nemzetközi tapasztalatok alapján a járvány negatívan hatott a biztosítási szektor teljesítményére, ezzel szemben a hazai piac megtartotta növekedési pályáját, a legfontosabb alágazatokban a díjbevételek a kárkifizetések megugrása nélkül növekedtek. Ebben a szektor segítségére lehetett a korábbi években kezdett digitalizációra való felkészülés, az alágazatok növekedési potenciálja (alacsonyabb lefedettsége) és a kormányzat egyes családtámogató döntései is.

BEVEZETÉS

A biztosítás intézménye lehetőséget ad a lakosságot és a vállalatokat érintő kockázatok kezelésére, ezen keresztül pedig szorosan összefügg a gazdaság egyéb területeivel. A koronavírus-járvány egy olyan külső sokkot jelentett a gazdaság számára, amelyet lényegében nem lehetett előre látni, viszont hatásai és következményei hosszú távon megmaradnak.

Mivel szakértők valószínűsítik, hogy a jövőben többször alakulhatnak ki hasonló járványok (*Daszak és szerzőtársai [2020]*), ezért különösen érdekes megvizsgálni, hogy mi történt a biztosítási szektorban a koronavírus-járvány kezdete óta. Egy biztosítás megkötése ugyanis egy előre tekintő döntés, a szektor profitabilitását, árazását, ezen keresztül pedig a megkötött biztosítások számát is befolyásolhatja, ha hasonló járványok miatt változnak az egyes káresemények bekövetkezési kockázatai vagy a biztosításokra vonatkozó kereslet. Ha a fogyasztók figyelembe veszik a káresemények bekövetkezési valószínűségeinek változását, a vállalkozások számára új alágazatok kerülhetnek előtérbe, más biztosítási típusok lehetnek üzletileg kifizetődőbbek. Ez a korábban nagyobb arányban piaci alapon működő alágazatok üzleti fenntarthatóságát megváltoztathatja, végső soron egyes alágazatokban a szabályozás és az állam szerepét is átsúlyozhatja a piaci alapon működő konstrukciók mellett.

A járvány komolyra fordulásával nagyon megnövekedett a bizonytalanság a piacokon. A különféle előrejelzések széles spektrumokon szóródtak, bár lényegében minden forgatókönyv gazdasági visszaesést vetített elő Magyarországon és nem-

* Köszönöm *Berezvai Zombornak* és *Valentiny Pálnak* a tanulmányhoz fűzött megjegyzéseiket és tanácsaikat.

zetközi szintéren egyaránt. Másfél évvel a járvány kezdete után, a gazdasági helyzet normalizálódásával azonban már megfigyelhető, hogy a recesszió melyik szektort mennyire érintette súlyosan.

A koronavírus-járvány hatását a pénzügyi piacokra már többen vizsgálták, ám a biztosítási szektorra vonatkozó hatásokat viszonylag kevesen elemezték eddig. *Narayan* [2021] amellet érvel, hogy a pénzügyi piacokon könnyen elérhető adatok ellenére nem csak a tőzsdéhez kapcsolódó témákat kellene a járvány kapcsán kutatni, hiszen a megalapozott közpolitikai tervezés érdekében más területek is fontosak.

Bár a nemzetközi tapasztalatok szerint a bizonytalanság hirtelen növekedésével a biztosítási szektort negatívan érintette a recesszió, a magyar biztosítási szektor megtartotta növekedési pályáját. A díjbevételek a kárkifizetések tartós emelkedése nélkül növekedtek a jelentősebb ágazatokban. Ebben szerepet játszhatott a szektor digitalizációra való felkészültsége, a piac nem telített lefedettségéből eredő növekedési képesség, és a kapcsolódó piacokon zajló folyamatok, amelyek közvetetten a biztosításra is hatottak.

A tanulmány felépítése a következő. Először bemutatjuk a biztosítási szektort, annak főbb ágait és működését. Majd az eddig publikált nemzetközi tapasztalatok alapján a biztosítási szektor teljesítményét foglaljuk össze a koronavírus-járvány okozta sokk tükrében. Ezt követően a magyar piac teljesítményét elemezzük nyilvánosan elérhető adatok alapján. Végül összegzésként a nemzetközi tapasztalatok tükrében is értelmezzük a magyar biztosítási szektor teljesítményét.

A BIZTOSÍTÁSI SZEKTOR

A biztosítás alapvetően kockázatok kezelésére szakosodott szolgáltatás. A biztosítási tevékenység biztosítási szerződésen alapuló kötelezettségvállalás, amely során a tevékenységet végző egy jövőben valamilyen kockázattal bekövetkező eseménytől függően egy előre meghatározott összeg kifizetésére vagy egyéb szolgáltatásra vállal kötelezettséget, amelyért a szerződő biztosítási díjat fizet (*MNB* [2021b]). A díj a biztosítás típusától függően lehet egyszeri vagy rendszeres. A biztosítónak – hogy az átvállalt kockázatokat fedezze – biztosítási tartalékot kell képeznie.

Az üzleti modell elméletben akkor működik, ha a biztosított káresemények egymástól elkülönülve, közel függetlenül következnek be, és a biztosító így szét tudja teríteni a vállalt kockázatot. Az így szétterített kockázat volatilitása kisebb, mint az egyéni kockázatoké, és a károk a biztosítási tartalékból fedezhetők.

A biztosítási szerződések fajtái az azonos vagy hasonló kockázatok szerint rendeződnek csoportokba. Két ágra osztható a szektor: életági (*life*) és nem életági (*non-life*) biztosításokra, amelyek a kockázatok szerint ágazatokra, alágazatokra (termékcsoportokra) oszthatók. Az életágon belül van minden életbiztosítási és azt kiegészítő tevékenység ágazata, az életjáradék, a baleseti halállal és rokkantsággal összefüggő biztosítások (*KSH* [2021]). A nem életág tartalmaz minden mást, bele-

értve például a baleset, betegség, járművek, szállítmányozás, tűz- és elemi kár, egyéb vagyoni kár, hitel- és felelősségbiztosítási ágazatokat.

Az életági biztosításokon belül külön kategóriát képeznek a befektetési egységhez kötött (*unit-linked*) biztosítások. Az ilyen szerződésekben a biztosító a szerződés alapján képzett biztosítástechnikai tartalékot elkülönülten kezeli, önálló befektetési politikával rendelkező eszközalapba fekteti, így lejáratkor a kifizetés mértékét elsősorban ezen alapok hozama határozza meg. Az ilyen konstrukciók az életbiztosítások szolgáltatásait ötvözik a befektetési alapok által kínált lehetőségekkel (*MNB [2021b]*), ám kockázatosabbak, az is előfordulhat, hogy lejáratig csökken a befektetés értéke, ha a befektetések nem hozzák a tőlük elvárt hozamot. A befektetési egységhez kötött életbiztosítások a könyvelés során külön helyet foglalnak el, és a biztosítók pénzügyi jelentéseiben is elkülönülten jelennek meg.

Bár a pénzügyi jelentésekben szereplő ágazatok a kockázatok típusai szerint vannak osztályozva, a biztosítási termékek élethelyzetek szerint csoportosulnak, így egy-egy megvásárolható termék többféle ágazatba tartozó kockázatot fedezhet. Például egy tipikus otthonbiztosítási termék, bár főleg a tűz- és elemi kár biztosítására koncentrál, magában foglalhat lopás elleni és felelősségbiztosítást is, valamint egyéb kiegészítő biztosításokat. Ez a pénzügyi jelentésekben már szétszálazva jelenik meg, tehát a díjbevételek és a kárkifizetések a kockázatok csoportjai szerint vannak szétszálazva.

A természeti katasztrófák, például árvíz, földcsuszamlás biztosítása üzletileg kevésbé érheti meg, hiszen ezek időben és földrajzilag koncentráltan következnek be, így a kockázatok ügyfelek közötti szétterítése nem feltétlenül oldható meg. Országoként változó, hogy piaci úton lehet-e rájuk biztosítást kötni, vagy állami szerepvállalás is szükséges. Az ilyen, jellemzően magas kárral járó események például az Egyesült Államokban nem részei a hagyományos otthonbiztosításoknak. A magas kockázatú területeken fekvő ingatlanokra felvett, állam által támogatott jelzáloghitel mellé viszont kötelező árvízbiztosítási szerződést kötni, amit egy állam által üzemeltetett és pénzügyileg kiegészített program kínál (*National Flood Insurance Program, NFIP*). Ezzel szemben Európában vegyes a helyzet (*Bouwer és Huitema [2007]*), van olyan ország, ahol például az alap tűz- és elemi kár biztosítások részét kell, hogy képezze az árvíz- és vízkárbiztosítás is. Ekkor a kevésbé kockázatos területek keresztfinanszírozzák a kockázatosabb területeket, de vannak olyan országok is, ahol külön szerződést kell kötni a magas kárral járó, alacsony kockázatú természeti károokra. *Bouwer–Huitema [2007]* kutatása szerint a piaci biztosításokban erősebben megjelenik a kockázatkerülő magatartásra való ösztönzés az árazáson keresztül. Egyes országokban azonban a magas kockázatú területek aránya miatt továbbra is állami szerepvállalásra van szükség az árvízbiztosítási rendszer működtetésére és a kockázatkerülés, -csökkentés ösztönzésére.

A klímaváltozás felerősítheti a természeti katasztrófák bekövetkezési valószínűségét és az általuk okozott károk nagyságát. A szakmai közösség már régóta készül erre, a növekvő kárösszegek kimutatása mellett a biztosítók és a kormányzatok erő-

feszítéseket tettek, hogy kezeljék a várható változásokat (*Botzen* [2013], *Pandurics–Szalai* [2017]). Az Európai Bizottság felmérte, hogy várhatóan mely országok viselik nagyobb pénzügyi teherrel a természeti és ember okozta katasztrófákkal járó károkat (*Maccaferri és szerzőtársai* [2012]). Az ilyen nagyobb terhek ugyanis egyensúlytalanságot jelentenek a közösségre nézve, amit nagyobb piaci lefedettségre és nagyobb arányú biztosítási tartalékra ösztönző javaslatokkal kívántak orvosolni. Nemzetközi szervezetek is ajánlásokat fogalmaztak meg (*OECD* [2017]), felismerve a kockázatot, hogy a klímaváltozás felerősítheti és gyakoribbá teheti az extrém természeti eseményeket.

A biztosítási szektor teljesítménye többféle mérőszámmal jellemezhető. A pénzügyi beszámolók, eredménykimutatások alapján a legfontosabb mérőszámok meghatározhatók és megismerhetők. A díjbevételek és a kárkifizetések közvetlenebb képet mutatnak a piaci folyamatokról, a biztosítástechnikai eredmény pedig megmutatja a biztosítási tevékenységhez szorosan kötődő tevékenységek eredményét. A cégek (adózás előtti) eredménye már nem választható el élet- és nem életáganként. Azon cégek esetében, amelyek részvényei megtalálhatók a tőzsdén, a befektetők teljesítményre vonatkozó várakozásai a részvényárak vizsgálatával is elemezhetőek.

A BIZTOSÍTÁSI SZEKTOR A COVID-19 JÁRVÁNY IDEJÉN

A koronavírus-járvány nagy mértékben növelte a globális bizonytalanságot. A globális bizonytalansági index (*World Uncertainty Index – Ahir és szerzőtársai* [2018]) 2020 első negyedévében érte el történelmi csúcspontját, miután az Egyesült Államok és Kína közötti kereskedelmi feszültségek, illetve a brexit miatt eleve is magas értéket vett fel az azt megelőző időszakokban. 2020 második felétől azonban csökkent a globális bizonytalanság (*Ahir és szerzőtársai* [2021]), a mutató visszatért a hosszú távú átlagához, mivel a vírusra adott különböző üzleti és kormányzati válaszok kiszámíthatóbb környezetet teremtettek. Különbségek azonban így is előfordulnak, a fejlett országokban nagyobb mértékű a bizonytalanság csökkenése, mint a fejlődő országokban.

A koronavírus-járvány olyan sokkot okozott a pénzügyi (*Miescu–Rossi* [2021]) és azon belül a biztosítási szektoron belül is, amire nem készült fel a szakmai közösség. Így különösen érdekes megvizsgálni, hogy miként alakult a szektor helyzete a járvány kezdete óta. A pénzügyi világra gyakorolt sokk a biztosítók befektetéseit is érintette, aminek közvetlen hatása volt a tőkekövetelményeknek való megfelelésre. Az illetékes hatóságok és szervezetek aktív párbeszédet¹ folytattak annak érdekében, hogy a kialakult helyzet ne vezessen likviditási problémákhoz, (ahogy a tanácsadó cégek, például *Ceske és szerzőtársai* [2020] is figyelmeztettek) és fennmaradjon a biztosítókkal és felügyelő szerveikkel szembeni bizalom.

¹ Összefoglalóért lásd *Sugimoto–Windsor* [2020].

Elméleti alapon a bevételek és profitabilitás szempontjából többirányú hatások is valószínűsíthetők. Egyrészt, a halálozások, a lebetegedések, a munkahelyek elvesztése okozhattak magasabb kárkifizetéseket az élet- és egészségbiztosítások területein. A hirtelen nehéz helyzetbe került háztartások pedig akár a biztosítási díjon is spórolhattak, szerződések felmondásával a vállalatokhoz beérkező díjak csökkenhettek.

Másrészt, ezzel párhuzamosan nőhetett is a kereslet a biztosítási termékek iránt, ami magasabb árakat, nagyobb várható bevételeket tehetett lehetővé. Az időszakosan leállt, otthoni munkavégzésre átállt gazdaságban a kevesebb közúti baleset pedig kisebb mértékű kárkifizetést eredményezhetett.

A járvány kezdeti fázisában már megállapítható volt, hogy más vírusos betegségekhez, szezonális influenzához képest a SARS-CoV-2 vírus okozta Covid-19 betegség fertőzőbb (*Billah és szerzőtársai* [2020]), és bár sokan tünetmentesen gyógyulnak ki belőle, a súlyos esetek is gyakoriak, magas a halálozási rátája (*Pormohammad és szerzőtársai* [2021]), ami veszélyezteti az általános orvosi ellátás szokásos menetét. A kórházak túltelítettségének elkerülése és a járvány terjedésének megfékezése érdekében a kormányok különböző szigorúságú lezárásokat és korlátozásokat vezettek, és vezetnek be az újabb hullámok során,² amellyel viszont a szokásos üzletmenet szenvedett és szenved károkat számos szektoron belül. Ez olyan kockázatokat jelent, amelyeket a korábbi biztosítási konstrukciók nem fedtek le egyértelműen, a biztosítási szektornak tehát új válaszokat kell találnia a felmerült igényekre.

Életágon a társadalmi és szakmai figyelem az életbiztosításokra koncentrálódott, ahol bizonyos munkakörök és a magasabb életkor nagyobb kockázatot jelentettek, mint korábban. Ez ösztönözhetette a biztosítókat, hogy ezekben a munkakörökben és életkor kohorszokban emeljék a biztosítás díját, vagy ne szolgáltatassanak piaci alapú biztosítást. *Harris és szerzőtársai* [2021] amerikai adatokra támaszkodva úgy találta, a megnövekedett kockázat ellenére általában nem emeltek árat a biztosítók, ám a legidősebbek és a rossz egészségi állapotú dohányzó idősök kevesebb vagy drágább ajánlat közül választhattak a koronavírus-járvány hatására,³ ha új életbiztosítást akartak kötni. Szorosan kapcsolódnak a témakörhöz a nem életági betegségbiztosítások is, amelyek a súlyosabb megbetegedések kórházi kezelési költségeinél játszanak például fontos szerepet. A biztosítóknak állami ellátórendszerekkel is együttműködve (*Frederick–Karl* [2021]) pontosítani kellett, mit fedeznek az érvényben lévő szerződések. Az ausztrál versenyhatóság engedélyezett biztosítók közti koordinációt (*ACCC* [2020]) annak érdekében, hogy az egészségügyben és elengedhetetlen infrastruktúrában dolgozók (*frontline workers*) ne essenek ki az biztosítási szerződések hatálya alól a magasabb fertőződési valószínűség ellenére sem.

² *Hale és szerzőtársai* [2021] kilenc szempont alapján állít össze egy indexet, amely a naponta hatályos intézkedések szigorúságát mutatja 0–100 skálán országonként 2020. január 1. óta folyamatosan.

³ Ezeket a magas kockázatú csoportokat általában sem fedik le a piaci életbiztosítások ajánlatai.

Nem életágon a legfontosabb érintett termékkörök az akadályozott üzleti tevékenységekből származtak. A fokozott biztonsági előírások, karanténkötelezettségek miatt kisebb kapacitással üzemelt és lassult az áruszállítás, több szektor ellátásilánczavarokkal szembesült. Ez különösen erősen sújtotta a szállítmányozást (ZIG [2020]), a kapcsolódó biztosításokat. Az üzletfolytonossági biztosításoknál újszerű probléma volt, hogy a legtöbb szerződés a fizikai károk által okozott veszteségeket fedezte (például ha tűzkár miatt nem lehet biztonságosan kinyitni egy üzletet), a biztosítások azonban nem foglalták magukban a pandémia miatti kötelező leállásokkal járó bevételkiesést. Néhány szektor újraindulását gátolta, hogy kockázatkerülésből egy időszakban a biztosítók a járvány miatt kizáró klauzulákat adtak hozzá szerződéseikhez, ezzel a szektor reputációja is romlott (OECD [2021]). A nagyobb rendezvények biztosításában viszont elterjedtebb gyakorlat volt a szerződésekben fedezni a járványok miatt elmaradó eseményeket, ami nagyobb váratlan kitettséget jelentett a biztosítóknak a járvány kezdetén (KPMG [2020]).

A jelen tanulmány írásáig megjelent tudományos cikkek nagy része a világjárvány első hullámainak időszakát vizsgálta a különböző országokban. Ezekben a tanulmányokban egyértelműen negatív a koronavírus-járvány hatása a biztosítási szektorra. *Babuna és szerzőtársai* [2020] megmutatta, hogy Ghána biztosítási piacán csökkenő profitok és meredeken növekvő kárkifizetések voltak jellemzők 2020 márciusa és júniusa között élet- és nem életágban egyaránt, amelyek közül az utazási, a mezőgazdasági és az olajbiztosításokra vonatkozó sokkot emelték ki a szerzők. Korábbi járványok⁴ tapasztalatai alapján a gazdasági recesszióból való normalizálódást 2021 elejére jósolták, bár ekkor még nem jelentek meg az újabb variánsok, amelyek a világjárvány időszakát kitölték. *Farooq és szerzőtársai* [2021] nyolc ország biztosítóinak részvényhozamait vizsgálva arra jutott, hogy a járvány kezdete negatívan érintette a biztosítókat, és a fejlődő országokban erősebb volt ez a negatív hatás. A befektetők várakozásaiban nagyobb súlyt kapott tehát a természeti katasztrófák idején is tapasztalható várhatóan megnövekedett kárkifizetések kockázata. Negyedéves adatokat használva a kínai biztosítási szektorban is kimutatható a negatív hatás (*Wang és szerzőtársai* [2020]). Az éves növekedés visszaesett mind a díjbevételeket, mind a profitot vizsgálva. Európai biztosítótársaságok pénzügyi jelentései alapján *Puławska* [2021] egyértelmű negatív hatást megállapítva kimutatta, hogy a 2020-as évben a pandémia rontott a cégek tőke megfelelési (szolvencia) és megtérülési mutatóin.

A koronavírus-járvány az utazási korlátozások, a lezárások és az ezekhez kapcsolódó bizonytalanságok miatt az utasbiztosítások kategóriáját különösen negatívan érintette. A kereskedelmi szálláshelyeken töltött vendégéjszakák száma a járvány

⁴ Azokban az országokban, ahol korábbi vírusos járványok, mint a SARS-CoV- vagy a H1N1- okozta betegségek erősebb sokkot jelentettek a gazdasági életre, mint Európában, lehetőség nyílik ezen korábbi példák felhasználásával is előrejelzéseket adni.

hullámai alatt drasztikusan csökkent⁵ a korábbi évek adataihoz viszonyítva. A bizonytalanságot növelte, hogy az érintett utazási cégek nem egységesen kezelték a lemondásokat, visszatérítéseket, annak ellenére, hogy ehhez 2020 májusában az Európai Bizottság kiadott egy nem kötelező érvényű ajánlást⁶ az alkalmazandó lépésekről. *Tan–Caponecchia* [2021] szerint viszont ez hosszabb távon tudatosabb fogyasztói döntésekhez vezet majd, az utazási biztosítás felértékelődését, a kereslet növekedését vonja majd maga után.

Összességében elmondható, hogy a kutatott országokban a biztosítási szektort negatívan érintette a járvány okozta bizonytalanság és a kárkifizetések megnövekedett szintje. A digitális kapcsolattartás (*Wang és szerzőtársai* [2020]) és a stabilitást elősegítő intézkedések segíthetnek enyhíteni ezeket a hatásokat.

A jövőre vonatkozó megállapításaikban a szakmai szervezetek és tanácsadó cégek kiemelik a járvány innovációra, változásra ösztönző hatását. Egyrészt a hagyományos értékesítési és munkavégzési csatornák egy fontos lökést kaptak a digitalizáció, távoli munkavégzés irányába (*IGLN* [2021], *KPMG* [2020], *PwC* [2020]). Másrészt a fogyasztói igények is változnak, élet- és egészségbiztosítás tekintetében tudatosabbak lehetnek a fogyasztók. A szektor átalakulására továbbá az is hat, hogy a természeti katasztrófákhoz hasonlóan a járvány okozta gazdasági sokkot nem lehet tisztán piaci alapon biztosítani: az embereket és vállalkozásokat ért károk időben egyszerre jelennek meg, és szektorok vagy földrajzi régió szerint sem lehet diverzifikálni. Amellett, hogy a koronavírus-járvány alatt szerzett tapasztalatokon alapulva pontosabb kockázati modelleken dolgoznak a biztosítók, az *OECD* [2021] állami és privát biztosítások hibrid rendszerét javasolja a lehetséges jövőbeli járványok kockázatainak kezelésére.

A MAGYAR BIZTOSÍTÁSI SZEKTOR

A szektor áttekintése

Ebben a részben a Magyar Nemzeti Bank (MNB) által publikált felügyeleti statisztikákra támaszkodva megvizsgáljuk a hazai biztosítási szektor helyzetét. Az MNB által felügyelt biztosítók száma 2016 óta valamelyest csökkent, de 2019 harmadik negyedévével változatlan. Az összesen 22 intézményből öt életbiztosító, kilenc nem életbiztosító, és hat kompozit biztosító. Az MNB egyrészt a magyar számviteli szabályoknak megfelelő bontásban publikál adatokat, másrészt a Szolvencia II irány-

⁵ Az EU-27 országok összesített adatai 2020 áprilisában az előző évhez képest 92 százalékos csökkenést mutattak. A nyári hónapokban újraindult a turizmus 2020-ban és 2021-ben is, de a vírus új hullámai nyomán az őszi–téli hónapok vendégéjszakái meg sem közelítették az előző évek átlagos értékeit (forrás: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TOUR_OCC_NIM_custom_1447134/default/table?lang=en)

⁶ A Bizottság (EU) 2020/648 ajánlása (2020. május 13.)

elv⁷ értékelési elvei szerinti bontásban gyűjti és teszi közzé felügyeleti statisztikáit. A Szolvenca II.-ben európai szinten vezettek be egységes tőkekövetelményt és felügyelési szabályrendszert, amelyhez tartozó felügyeleti jelentésben kockázatalapú értékelési elveket alkalmazó adatszolgáltatási rendszer jelenik meg.

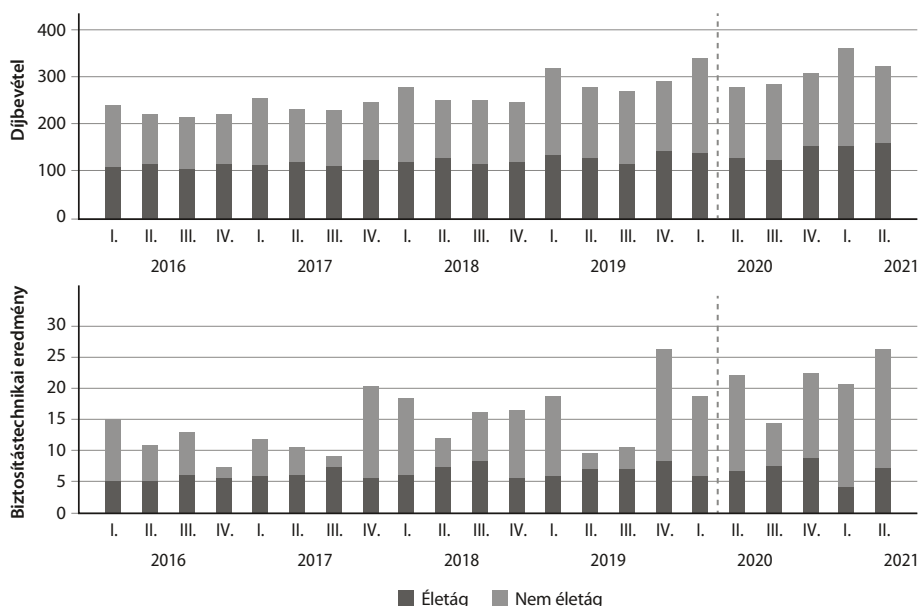
Az MNB 2018-ban adta ki a szektorral kapcsolatos jövőképét bemutató dokumentumát (*Nagy és szerzőtársai* [2018]), amelyben hét szempont szerint írták le a szükséges stratégiai tervet, határozták meg az elérendő célértékeket, hogy a szektor hatékonyan működhessen, és a fejlettebb nyugat-európai piacokhoz felzárkózhasson. A kiadványban megfogalmazott elérendő célértékeket érdemes összevetni a koronavírus-járvány alatt tapasztaltakkal. A pontok az öngondoskodás, a piacméret, a verseny, az értékesítés, a költséghatékonyság, a jövedelmezőség és a tőkefeltöltöttség témáit írják le célváltozókkal.

A koronavírus-járvány első hulláma idején bevezetett korlátozások és a keresleti és kínálati oldali gazdasági zavarok a 2008–2010-es válságnál is súlyosabban érintették a munkaerőpiacot és a cégek árbevételeit (*Köllő–Reizer* [2021]). Ennek ellenére úgy tűnik, a hazai biztosítási szektor egészét nem rázta meg a világiárvány. A negyedéves díjbevételek – a hosszabb távú trendet követve – növekedtek az előző évi adatokhoz viszonyítva a járvány szinte összes eddigi negyedévében,⁸ mind életágon, mind nem életágon (*1. ábra*). Annak ellenére, hogy a halálesetek és a lejárati miatti kárkifizetések és szolgáltatások értékei növekedtek 2020-ban 2019-hez képest, az összes kárkifizetés és szolgáltatás értéke csökkent a szektorban. Ennek megfelelően a biztosítástechnikai eredmény is növekedett a járvány időszaka alatt.

A koronavírus-járvány ellenére sikeres 2020. év a korábbi évek trendjeibe illeszkedik, aminek egyik mozgatórugója lehet a piacméretben rejlő növekedési potenciál. A magyar biztosítási szektor lefedettsége messze van még a teljestől, a lakásbiztosítások 73 százalékos telítettsége nemzetközileg is jó aránynak számít (*Mabisz* [2021]), a többi ágazat lefedettsége viszont jellemzően alacsonyabb. Az MNB 2018-ban publikált jövőképében a GDP-hez mért arányában növekvő piacméretet jelöltek ki optimálisan elérendő célként. A szektor jövedelmezősége magas, a tőkearányos eredménye (ROE) 2017 óta 24 százalék körüli szinten alakult, és a 2020-as érték is 24,3 százalék volt (*MNB* [2021a]), amely a célértéknél (tartósan 10-15 százalék) érdemben magasabb. A szektorszintű tőkefeltöltöttség stabilan a jogszabályi érték kétszerese, 200 százalék felett alakul 2016 óta (*MNB* [2021a]), ami erősítette a szektor stabilitását. A jegybanki ajánlásnak megfelelő elhalasztott osztalékfizetések miatt a 2020-as tőkefeltöltöttség még magasabb, 218 százalék volt.

⁷ A biztosítási és viszontbiztosítási üzleti tevékenység megkezdéséről és gyakorlásáról szóló Európai Parlament és Tanács 2009/138/EK irányelve (2009. november 25.), röviden Szolvenca II. irányelv vagy SII. 2016. január 1-jétől kell alkalmazni valamennyi EU-tagállamban, Magyarországon bevezetése a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvénnyel történt meg.

⁸ Csökkenés egyedül életágon, 2020. II. negyedévben figyelhető meg, ahol az előző évi időszakai érték 98 százaléka volt a díjbevétel.

Megjegyzés: a függőleges szaggatott vonal a koronavírus-járvány kezdetét jelöli.

Forrás: MNB évközi kumulált adatai alapján saját számítás.

1. ÁBRA • A biztosítóintézetek (kivéve kisbiztosító-egyesületek) díjbevétele (felső ábra) és biztosítástechnikai eredménye (alsó ábra) negyedévenként (milliárd forint)

A hazai biztosítási szektorban a koronavírust megelőző években megkezdődött a digitalizáció fejlesztése, ami szintén elősegíthette a járvány hullámainak, a lezárások alatti nehézségek sikeres kezelését. A jövőképpen is fontos az innovatív értékesítési csatornák szerepe,⁹ továbbá a jegybank 2015-ben ajánlást is közzétett a biztosítási termékeket szerepeltető elektronikus felületekről.¹⁰ Így már a világjárvány előtti évekre is széleskörűen elérhetőek voltak a kisebb biztosítók felületein is az online vagy a telefonos szerződési feltételek a kötelező gépjármű-biztosításokon túl utas- vagy lakásbiztosításokhoz is. A háttérfolyamatok szinte teljes mértékben digitalizáltak voltak a járvány előtt (*Mabisz* [2021]), ami segítette a távoli munkavégzésre átállást a cégeknél. A biztosítók tehát korábban bevezetett eszközökre (modern *contact center* szolgáltatások, automata telefonos kezelőrendszerek, elektronikus dokumentumkezelés) (*Deloitte* [2020b]) helyezték át a lezárások idején a hangsúlyt, nem kellett megszakítaniuk üzletmenetüket.

⁹ Innovatív csatornának tekintik a bankbiztosítást, a direkt értékesítést, az online közvetítést. Szemben a hagyományos, ügynöki csatornákkal, mint például a függő ügynök, a többes ügynök, az alkuszt (személyesen). (*Nagy és szerzőtársai* [2018]).

¹⁰ A Magyar Nemzeti Bank 5/2015. (V. 05.) számú ajánlása a biztosítási termékek bemutatását, összehasonlítását szolgáló és a biztosításközvetítés során használt elektronikus felületekről.

A verseny alakulása

A jövőképből értékelt egyik szempont a versengő piac helyzete, amit koncentrációs mutatókkal illusztrálnak. A biztosítási szektorban a verseny szintje enyhén erősödött az elmúlt évtizedben, ám a jelenlegi piaci koncentráció még mindig magasabb a 2018-ban kitűzött célértéknél: a teljes szektorban a TOP5 vállalat részesedése (CR5) 55 százalék alatti értéken lenne hosszú távon optimális, a Herfindahl–Hirschman-index (HHI) pedig valamivel az alacsony koncentrációjú 1000 alatti értéken lenne kívánatos. Bár korábban, 2005 és 2015 között csökkent a szektorban a koncentráció, ez a tendencia megállt. Éves szinten, bruttó díjbevétel alapján (MNB [2021a]) a CR5 mutató 60 százalékot, a HHI 1000 alatti, de a célpályán kijelölnél magasabb értéket mutatott 2020-ban is.

A 2016 óta elérhető negyedéves adatok¹¹ alapján nem látszik, hogy a koronavírus-járvány okozott volna változást, megtorpanást a versenyviszonyok alakulásában. A CR5 mutató életágban a Szolvencia II.-tartalékok alapján számolva lényegében stagnált 61 százalékos értéken, nem életágban pedig a díjbevételek alapján 70 százalék körül ingadozott már 2016 óta. Az intézményi összeolvadások sem okoztak jelentős változást a hazai biztosítási szektorban ebben az időszakban. A korábbi években kisebb vagy közepes szereplők egyesültek, de ez nem befolyásolta érdemben a koncentrációs mutatók alakulását, 2020-ban pedig semmilyen szerkezeti változás nem következett be a szektorban.

Az élet- és nem életágakban ugyanakkor bruttó díjbevételek szerint egymással ellentétes irányú változások figyelhetők meg. A bruttó díjbevételek alapján számított részesedések szerinti HHI az életágban már 2008 óta 1000 alatti, alacsony koncentrációt jelentő értéket vett fel (Nagy és szerzőtársai [2018]), amely azonban növekedett az elmúlt években, és 1100 körüli értéket mutatott 2020-ban. Nem életágban viszont magasabbról indult, és folyamatosan csökkent, 2020-ban alig 1200 feletti értéket felvéve (MNB [2021a]). Ezek az 1000 feletti értékek az MNB értelmezése szerint mérsékelt koncentrációt jelentenek.¹² A nem életágban az évek során csökkenő HHI trendjét főként a legnagyobb súlyú ágazat, a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási piac digitalizációja, a váltás könnyebbé válása és a fogyasztók árérzékenysége vezérelte.

¹¹ MNB, Felügyeleti statisztikák, Biztosítási idősorok, <https://www.mnb.hu/felugyelet/idosorok/iii-biztositasi-piaci-szervezetek/biztositoi-idosorok>.

¹² Ez összhangban van az Európai Bizottság iránymutatásával (Tanács [2004]), de magasabban van a küszöb az Egyesült Államokban, ahol 1500-as HHI szint alatt tekintenek alacsony koncentrátságnak egy piacot (DoJ [2015]).

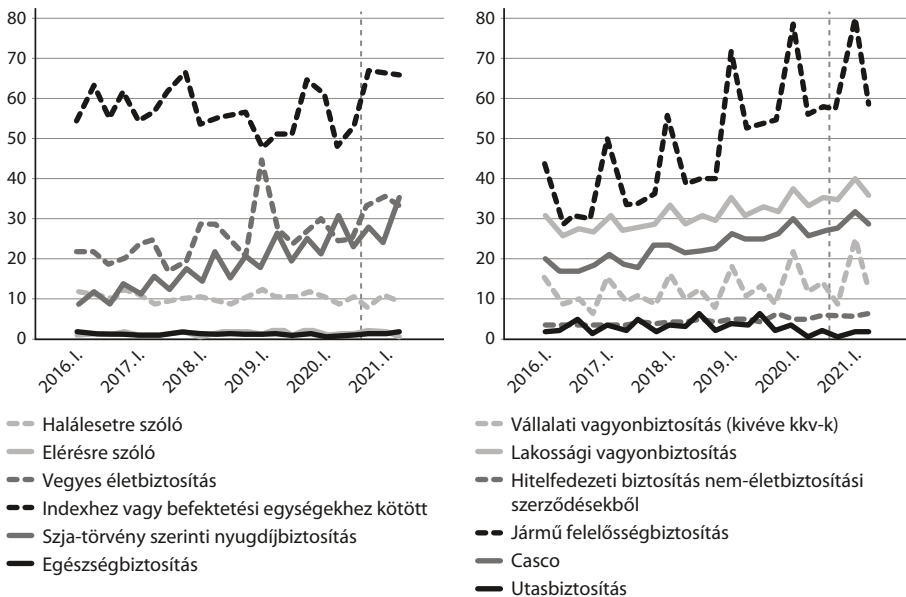
Lakossági termékcsoportok

Az életági ágazatok közül (2. ábra) az indexhez vagy befektetési egységhez kötött (*unit-linked*) életbiztosítás a legjelentősebb ágazat, ennek díjbevétele közel kétszerese a többi fontos termékcsoportnak. A befektetési egységhez kötött életbiztosítási ágazat díjbevételei 2020 II. negyedévéét követően a korábbi években is jellemző volatilitás mellett a járvány előtti szintnél is magasabb értékeket mutattak.

Fontos kategóriák még a vegyes életbiztosítás (időtartam lejárt vagy azelőtt bekövetkező halál esetén fizet) és a nyugdíjbiztosítás, amelyek a szezonálitástól eltekintve töretlenül növekvő díjbevételeket produkáltak a járvány alatt is. Ezek mellett kisebb jelentőségűek a csoportos és egyéb életbiztosítások, amelyeknél szintén nem figyelhető meg jelentős visszaesés a járvánnyal érintett negyedévekben a korábbiakhoz képest.

A nem életági díjbevételek első negyedévi kiugró értékeit főleg a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás szokásos egyszeri díjai okozzák, amikhez hozzájárulnak a lakossági és vállalati vagyonbiztosítások és a Casco első negyedéves adatai (2. ábra).

A legtöbb nem életágon belüli kategórián nem látszik a koronavírus-járvány hatása, ám az utasbiztosítások feltűnően csökkentek, elmaradtak 2020-ban és 2021-ben a díjbevételek szokásos nyári pozitív kiugrásai, feltehetően az utazási korlátozások

Megjegyzés: A függőleges szaggatott vonal a koronavírus-járvány kezdetét jelöli.

Forrás: MNB.

2. ÁBRA • Egyes életági (bal oldal) és nem életági (jobb oldal) termékek, termékcsoportok díjbevételeinek alakulása (milliárd forint)

által okozott nehézségek miatt. Az utasbiztosítások díjbevételei 2021. II. negyed-évére sem tértek vissza szokásos szintjükhez. Az utasbiztosításokban domináns egyszeri díjas szerződések darabszáma¹³ a 2016–2019 közötti átlagos 14 százalékos éves növekedés helyett 2020-ban 68 százalékkal visszaesett. A KSH adatai szerint a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmában – mind a belföldi, mind a külföldi vendégek esetében – a lezárások kezdetétől, azaz 2020 márciusától figyelhető meg a drasztikus csökkenés. Erre a helyzetre a biztosítótársaságok a feltételeknek az ügyfelek számára előnyös változtatásával reagáltak (*Mabisz* [2021]), ami elősegítheti, hogy korábban utasbiztosítást nem kötők is megfontolják ezt a szolgáltatást jövőbeni utazásaik során. *Kelemen–Németh* [2020] összefoglalója alapján ilyen változtatás például a földrajzi területek kibővítése,¹⁴ az olyan konstrukciók szélesebb köre, amelyek a járványügyi intézkedések miatt azonnali hazautazás költségeit vagy a külföldi karanténintézkedések többletköltségeit fedezik, vagy az olyan biztosítások, amelyek a fertőzés esetén a megbetegedés vagy hatósági karantén miatt felmerülő szállás költségeit fedezik.

A csökkenés óta bár javult az adat, az EU átlagos adataihoz hasonlóan még szintén nem érte el a korábbi évek átlagát, azaz – bár az utazók számára az ösztönző valószínűleg meglenne egy kiterjedtebb utazási biztosítás kötésére a jobb feltételek, illetve a hangsúlyosabbá vált megbetegedési kockázatok miatt – kevesebben utaznak ahhoz, hogy az alágazat a járvány kezdete óta tartó visszaesése megforduljon.

Otthonbiztosítások

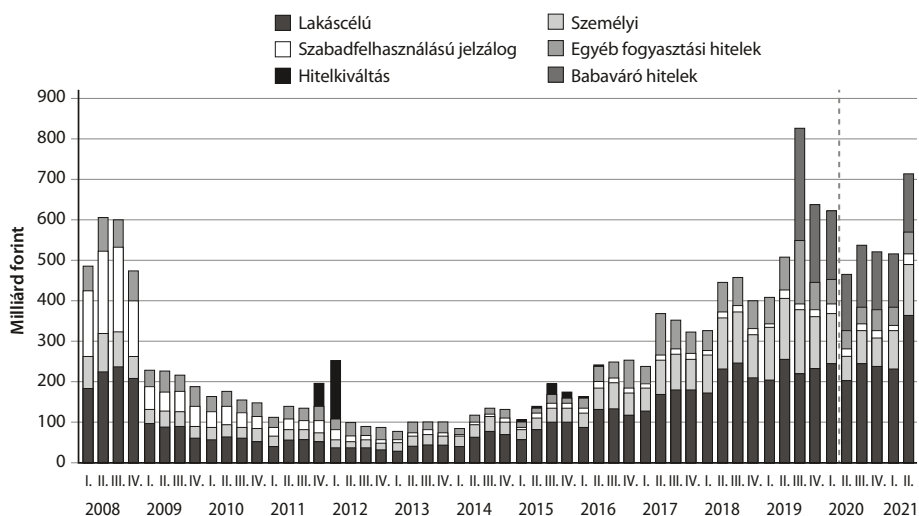
Az otthonbiztosításokra érdemes külön figyelmet szentelni, mert a koronavírus-járvány általános hatásai mellett más események is befolyásolhatták az ágazat teljesítményét. A kormányzati családtámogató intézkedések jelentős része lakáshitelekhez kapcsolódik, amelyek mellé Magyarországon is kötelező vagyonsbiztosítást kötni. A nem életági biztosítások foglalják magukban a lakossági vagyonsbiztosításokat is, ebbe a kategóriába tartoznak az otthonbiztosítások legfontosabb fedezett kockázatai is.

A kormány családpolitikájának évek óta részei a kedvezményes hiteleken keresztül nyújtott támogatások, amelyek a saját otthonhoz jutást, illetve annak felújítását segítik. A családos, gyermeket nevelő vagy tervező háztartásoknak célzott támogatások közé tartozik a családi otthonteremtési kedvezmény (csok)¹⁵ vissza

¹³ MNB, Felügyeleti statisztikák, Biztosítási idősorok, <https://www.mnb.hu/felugyelet/idosorok/iii-biztositasi-piaci-szervezetek/biztositoi-idosorok>.

¹⁴ Általában nem nyújt fedezetet, ha utazásra nem javasolt országba irányul egy utazás, de a járványhelyzet azt eredményezte, hogy az ajánlatokat kibővítették e térségekre is, tekintettel arra, hogy majdnem minden ország ilyen besorolást kapott (*Biztosítás.hu* [2021]). *Kelemen–Németh* [2020] újjáértékelésként említi a külföldi utak mellett a belföldi utak biztosításainak megjelenését.

¹⁵ Lakások vásárlására, bővítésére fordítható támogatásokat szabályozó kormányrendeletek: 16/2016. (II. 10.) kormányrendelet (új lakások); 17/2016. (II.10.) kormányrendelet (használt lakások).

Megjegyzés: az ábra nem tartalmazza az önálló vállalkozóknak nyújtott hiteleket. A függőleges szaggatott vonal a koronavírus-járvány kezdetét jelöli.

Forrás: MNB.

3. ÁBRA • Új háztartási hitelek a hitelintézeti szektorban (milliárd forint)

nem térítendő támogatása, és a hozzá kapcsolódó kamattámogatott hitel. A szabad felhasználású babaváró hitel¹⁶ is sokan ingatlan vásárlásába forgatták (*Fellner és szerzőtársai [2021]*). E források nem apadtak el a pandémia alatt sem, bár 2020 első és második negyedévében a bankok hitelezési feltételeiket szigorították mind a lakás-, mind a fogyasztási hitelek esetében (*MNB [2021c]*), amelyeket lakáshitelek esetében 2020 harmadik negyedévéől, fogyasztási hitelek esetében pedig 2021 első negyedévéől újra enyhítettek.

Bár az MNB adatai szerint 2020 második és harmadik negyedévében visszaesett a hitelezés növekedése, az előzetes várakozásokkal ellentétben a lakossági hitelezés nem esett tartósan vissza Magyarországon a koronavírus-járvány alatt. Míg 2020 őszén a Deloitte felmérésén a válaszadók harmada várt enyhe növekedést a hitelezésben 2021-re, és 43 százalékuk további csökkenést prognosztizált (*Deloitte [2020a]*), addig a lakáscélú hitelek állománya valójában nőtt 2021 első felében (*MNB [2021d]*), és az új lakáscélú hitelek kiutalt összege történelmi csúcst ért el (3. ábra). A tanulmány szempontjából érdekes, hogy ugyanekkor a felújítási és korszerűsítési hitelcélok a lakáshitelek kategóriájában 2021 tavasza óta növekvő arányban szerepelnek, ám ez az otthonbiztosítások számát nem befolyásolja olyan erősen, mint a vásárlásra, építésre felvett új jelzáloghitelek.

Az MNB a 2020. évtől kezdődően elérhetővé tette a Minősített Fogyasztóbarát Otthonbiztosítás (MFO) minősítését. A 2017-es Minősített Fogyasztóbarát Lakáshi-

¹⁶ 44/2019. (III. 12.) kormányrendelet.

tel (MFL) minősítéshez hasonlóan a konstrukció célja, hogy széles körben elérhető, közérthető és áttekinthető feltételrendszerű biztosításokat jelöljön meg, egységes terminológiával, amely segíti az összehasonlítást, a tájékozott fogyasztói döntést. A minősítésre biztosítók pályázhatnak termékeikkel, amelyek pozitív elbírálás esetén a 2021 késő tavaszától funkcionáló összehasonlító oldalon is szerepelnek. Az MFO-alapcsomag elemi károkat és általános, a háztartásokat tipikusan érintő káreseményeket biztosít, emellé pedig kiegészítő biztosítások köthetők. A minősített fogyasztóbarát otthonbiztosítások jelzőhitelekhez is köthetők mint hitelfedezeti lakásbiztosítások.

Ilyen ösztönzők mellett nem meglepő, hogy a lakáshitelekhez köthető biztosítások számának növekedése nem torpant meg jelentősen, a díjbevételek pedig erősen növekedtek. A lakossági vagyonbiztosítások szerződésállománya¹⁷ 2016 óta folyamatosan növekszik, és bár ezek közül a hitelfedezeti záradékkal ellátott biztosítások száma 2020 második és harmadik negyedében alulmúlta a 2019-es azonos időszaki értékeket, év végére újra növekedésnek indult. Az állami támogatásokkal segített kereslet az időszaki visszaesést is kompenzálta. A lakossági vagyonbiztosítások díjbevételei 2020-ban 7,5 százalékkal nőttek az előző évhez képest, ami erősebb növekedés, mint a 2019-es 7 százalék. Hasonlóan, a Szolvencia II. üzletági besorolásai közül a Tűz- és egyéb vagyoni kár biztosítás megszolgált díj adatai 2020-ban 8,4 százalékkal növekedtek 2019-hez képest, ami meghaladja a 2017–2019 közötti években tapasztalt növekedést.¹⁸ A díjbevételek szerződésszámnál erősebb növekedése elsősorban az ingatlanpiacon tapasztalható áremelkedésekkel függ össze (*Ma-bisz* [2021]), a drágább lakásépítési és javítási költségek tükröződnek a biztosítók díjaiban, indexálásában is.

ÖSSZEGZÉS

A koronavírus-járvány olyan sokkot okozott a világon, amelyet szakértők sem láttak előre. A nemzetközi tapasztalatok szerint a bizonytalanság hirtelen növekedésével a pénzügyi piacokat, azon belül a biztosítási szektort is negatívan érintette a recesszió.

A magyar biztosítási szektor a koronavírus-járvány ellenére is növekvő évet zárt 2020-ban, és a 2021-es év eddigi adatai sem mutatnak különösebb visszaesést az élet- és nem életágak egészére vonatkoztatva. A díjbevételek és a biztosítástechnikai eredmény is sikeres évet mutatnak. A jelentősebb lakossági alágazatok közül csupán a lezárásokat megszenvedő utazási biztosítások alágazata nem tért vissza korábbi

¹⁷ A bekezdésben a jegybank felügyeleti statisztikáin alapuló saját számítások szerepelnek. MNB, Felügyeleti statisztikák, Biztosítási idősorok, <https://www.mnb.hu/felugyelet/idosorok/iii-biztositasi-piaci-szervezetek/biztositoi-idosorok>.

¹⁸ Átlagosan 7,6 százalékos éves növekedés a három év alatt, amelynek minden adatpontját meghaladja a 2020-as 8,4 százalékos érték.

trendjéhez, a baleset- és betegségbiztosítás, az otthonbiztosításokat magában foglaló lakossági vagyongbiztosítás és a fontosabb életbiztosítási ágazatok díjbevételei is növekedést mutattak a kárkifizetések megugrása nélkül.

A koronavírus-járvány okozta fennakadásokat, korlátozásokat a szakmai közösség álláspontja szerint is jól kezelte a szektor. Már a vírus kitörése előtt megkezdődött a digitalizációra való felkészülés, így gyorsan lehetett a fizikai üzletkötésről egyéb csatornákra áttérni. A kapcsolattartás, kárrendezés területén már a korábbi években kialakított munkamódszerek segítettek a személyes kapcsolatok beszűkülését sikeresen áthidalni, sőt a helyzet mintegy technológiai katalizátorként hatott a szakma egészére (*Mabisz* [2021]). Ezt az előkészítést valószínűleg a szabályozási környezet is segítette, ahogy például az MFO-minősítés is az online ügyintést ösztönzi. A hazai biztosítási szektor tehát sikeresen alkalmazta a *Wang és szerzőtársai* [2020] által is javasolt módszereket, az innovatív csatornákon keresztüli értékesítés és digitalizáció fontosságát hangsúlyozva, a teljes gazdaságot érintő korai járványkezelés jelentőségén túl.

A hosszabb távú hatásokról még nincs szakmai konszenzus, de meggyőző érvek szerint készülni kell a kereslet változására. A hasonló járványesemények bekövetkezési valószínűségeinek növekedésével és ennek a tudatosulásával a fogyasztói preferenciák változhatnak, például nagyobb lehet az utazási biztosítást keresők aránya, mint korábban.

IRODALOM

- ACCC [2020]: Co-ordination on life insurance for frontline workers during pandemic. Australian Competition & Consumer Commission, <https://www.accc.gov.au/media-release/co-ordination-on-life-insurance-for-frontline-workers-during-pandemic>.
- AHIR, H.–BLOOM, N.–FURCERI, D. [2018]: The World Uncertainty Index. Social Science Research Network, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3275033>.
- AHIR, H.–BLOOM, N.–FURCERI, D. [2021]: Why global uncertainty is declining. VoxEU.org, május 18. <https://voxeu.org/article/why-global-uncertainty-declining>.
- BABUNA, P.–YANG, X.–GYILBAG, A.–AWUDI, D. A.–NGMENBELLE, D.–BIAN, D. [2020]: The Impact of COVID-19 on the Insurance Industry. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol. 17. No. 16. 5766. <https://doi.org/10.3390/ijerph17165766>.
- BILLAH, A.–MIAH, M.–KHAN, N. [2020]: Reproductive number of coronavirus: A systematic review and meta-analysis based on global level evidence. *PLOS ONE*, Vol. 15. No. 11. e0242128. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242128>.
- BIZTOSÍTÁS.HU [2021]: Az utasbiztosítás most még fontosabb, mint korábban. Biztosítás.hu, június 24. <https://www.biztositas.hu/hirek-informaciok/az-utasbiztositas-most-meg-fontosabb-mint-korabban.html>.
- BOTZEN, W. J. W. [2013]: *Managing Extreme Climate Change Risks through Insurance*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139519540>.

- BOUWER, L.–HUITEMA, D. [2007]: Adaptive flood management: The role of insurance and compensation in Europe. Institute for Environmental Studies Vrije Universiteit, Amsterdam, 24–26. o.
- CESKE, R. J.–GALE, B.–PIWCEWICZ, B. [2020]: COVID-19: Could liquidity challenges be on the way for insurers? KPMG Global, <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/05/covid-19-could-liquidity-challenges-be-on-the-way-for-insurers.html>.
- DASZAK, P. ÉS SZERZŐTÁRSAI [2020]: Workshop Report on Biodiversity and Pandemics of the Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES Secretariat, Bonn, <https://doi.org/10.5281/ZENODO.4147317>.
- DELOITTE [2020a]: COVID-19 CEE banking sector impact survey. – First symptoms of the coronavirus outbreak. Deloitte, szeptember. <https://www2.deloitte.com/hu/en/pages/penzugy/articles/a-koronavirus-hatasa-regionk-bankjaira.html>.
- DELOITTE [2020b]: COVID-19: Hogyan enyhíthetők a biztosítók nehézségei? Deloitte. <https://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/deloitterol/articles/covid19/hogyan-enyhithetoek-a-biztositok-nehezsegei.html>.
- DoJ [2015]: Horizontal Merger Guidelines (08/19/2010), US Department of Justice és Federal Trade Commission, június 25. <https://www.justice.gov/atr/horizontal-merger-guidelines-08192010>.
- FAROOQ, U.–NASIR, A.–BILAL–QUDDOOS, M. U. [2021]: The impact of COVID-19 pandemic on abnormal returns of insurance firms: A cross-country evidence. Applied Economics, Vol. 53. No. 31. 3658–3678. o. <https://doi.org/10.1080/00036846.2021.1884839>.
- FELLNER ZITA–MAROSI ANNA–SZABÓ BEÁTA [2021]: A babaváró kölcsön hitelpiaci és reálgazdasági hatásai. Közgazdasági Szemle, 68. évf. 2. sz. 150–177. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.2.150>.
- FREDERICK, J. D.–KARL, J. B. [2021]: The COVID-19 Pandemic and Health Insurance Regulation. Journal of Insurance Regulation, Vol. 40. No. 2. 1–14. o.
- HALE, T.–ANGRIST, N.–GOLDSZMIDT, R.–KIRA, B.–PETHERICK, A.–PHILLIPS, T.–WEBSTER, S.–CAMERON-BLAKE, E.–HALLAS, L.–MAJUMDAR, S.–TATLOW, H. [2021]: A global panel database of pandemic policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker). Nature Human Behaviour, Vol. 5. No. 4. 529–538. o. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01079-8>.
- HARRIS, T. F.–YELOWITZ, A.–COURTEMANCHE, C. [2021]: Did COVID-19 change life insurance offerings? Journal of Risk and Insurance, Vol. 88. No. 4. 831–861. o. <https://doi.org/10.1111/jori.12344>.
- IGLN [2021]: Enabling innovative approaches in insurance. Tapestry Network, Insurance Governance Leadership Network, <https://www.tapestrynetworks.com/publications/enabling-innovative-approaches-in-insurance>.
- KELEMEN KITTI–NÉMETH VIKTÓRIA [2020]: A COVID-19 járvány hatásai a magyar biztosítási piacra. Biztosítás és Kockázat, 7. évf. 3–4. sz. 76–89. o. <https://doi.org/10.18530/BK.2020.3-4.76>.
- KÖLLŐ JÁNOS–REIZER BALÁZS [2021]: A koronavírus-járvány első hullámának hatása a foglalkoztatásra és a vállalatok árbevételére. Közgazdasági Szemle, 68. évf. 4. sz. 345–374. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.4.345>.
- KSH (2021). TEÁOR'08 osztályozás elemeinek tartalmi meghatározása (TEÁOR'08 Tartalom). https://www.ksh.hu/docs/osztalyozasok/teor/teor08_tartalom_2021_06_01.pdf.
- KPMG [2020]: Do insurers have COVID-19 covered? KPMG Global, <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/03/do-insurers-have-covid-19-covered.html>.

- MABISZ [2021]: Magyar Biztosítók Évkönyve. Magyar Biztosítók Szövetsége, Budapest, <https://mabisz.hu/wp-content/uploads/evkonyv/mabisz-evkonyv-2021-V6j4-HU.pdf>.
- MACCAFERRI, S.–CARIBONI, F.–CAMPOLONGO, F. [2012]: Natural Catastrophes: Risk relevance and Insurance Coverage in the EU. Joint Research Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen, Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://doi.org/10.2788/92480>.
- MIESCU, M.–ROSSI, R. [2021]: COVID-19-induced shocks and uncertainty. *European Economic Review*, Vol. 139. 103893. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2021.103893>
- MNB [2021a]: Biztosítási, pénztári, tőkepiaci kockázati és fogyasztóvédelmi jelentés. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/letoltes/kockazati-jelentes-2021-hun-0621.pdf>.
- MNB [2021b]: Biztosítások. Pénzügyi Navigátor. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem/biztositasok>.
- MNB [2021c]: Hitelezési folyamatok – 2021. szeptember. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/hitelezesi-folyamatok/hitelezesi-folyamatok-2021-szeptember>.
- MNB [2021d]: X. Monetáris és egyéb mérlegstatisztikák. A lakáscélú hitelek állománya szektor, lejárat és deviza szerinti bontásban. <https://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/x-monetaris-es-egyeb-merlegstatisztikak>.
- NAGY KOPPÁNY–SZEBELÉDI FERENC–HOLCZINGER NORBERT–G. SZABÓ ANDRÁS–SZAJKÓ KATALIN [2018]: A biztosítási szektor 10 éves jövőképe 7 pontban. Öngondoskodási kitekintéssel. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/letoltes/biztositasi-szektor-jo-vo-je-pst-online.pdf>.
- NARAYAN, P. K. [2021]: COVID-19 research outcomes: An agenda for future research. *Economic Analysis and Policy*, Vol. 71. 439–445. o. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.06.006>
- OECD [2017]: OECD Recommendation on Disaster Risk Financing Strategies. <https://www.oecd.org/daf/fin/insurance/oecd-recommendation-disaster-risk-financing-strategies.htm>.
- OECD [2021]: Addressing the Protection Gap for Pandemic Risk: Finding a Way Forward. <https://www.oecd.org/finance/insurance/addressing-protection-gap-pandemic-risk.htm>.
- PANDURICS ANETT–SZALAI PÉTER (2017): A klímaváltozás hatása a biztosítási szektorra. *Hitelintézet* Szemle, 16. évf. 1. sz. 92–118. o.
- PORMOHAMMAD, A.–GHORBANI, S.–KHATAMI, A.–RAZIZADEH, M. H.–ALBORZI, E.–ZAREI, M.–IDROVO, J.–TURNER, R. J. [2021]: Comparison of influenza type A and B with COVID-19: A global systematic review and meta-analysis on clinical, laboratory and radiographic findings. *Reviews in Medical Virology*, Vol. 31. No. 3. <https://doi.org/10.1002/rmv.2179>.
- PULAWSKA, K. [2021]: Financial Stability of European Insurance Companies during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(6), 266. <https://doi.org/10.3390/jrfm14060266>.
- PwC [2020]: Ready and resilient: Insurance strategy for a COVID-19 world. PricewaterhouseCoopers, <https://www.pwc.com/us/en/industries/insurance/library/plan-for-post-pandemic-future.html>.
- SUGIMOTO, N.–WINDSOR, P. [2020]: Regulatory and Supervisory Response to Deal with Coronavirus Impact: The Insurance Sector (Special Series on COVID-19). International Monetary Fund, <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/covid19-special-notes>.

- TAN, D.–CAPONECCHIA, C. [2021]: COVID-19 and the public perception of travel insurance. *Annals of Tourism Research*, Vol. 90. 103106. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103106>.
- TANÁCS [2004]: A Tanács 139/2004/EK rendelete (2004. január 20.) a vállalkozások közötti összefonódások ellenőrzéséről (az EK összefonódás-ellenőrzési rendelete). HL, L24/1. 08/3. kötet, 40–61. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0139>.
- WANG, Y.–ZHANG, D.–WANG, X.–FU, Q. [2020]: How Does COVID-19 Affect China's Insurance Market? *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol. 56. No. 10. 2350–2362. o. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2020.1791074>.
- ZIG [2020]: 2019 nCoV 'Coronavirus' – affects cargo insurance customers worldwide. Zurich Insurance Group, <https://www.zurich.com/en/knowledge/topics/covid-19/2019-ncov-coronavirus-affects-cargo-insurance-customers-worldwide>.

III. Körbetekintés

A HÁLÓZATOS SZOLGÁLTATÁSOK PIACA ÉS SZABÁLYOZÁSA

• Pápai Zoltán–Nagy Péter •

A MAGYARORSZÁGI MOBILÁRSZÍNVONAL HEDONIKUS REGRESSZIÓS MÓDSZERREL TÖRTÉNŐ VIZSGÁLATA

A tanulmány a magyarországi lakossági előfizetéses (postpaid) mobilárak alakulását vizsgálja 2015 és 2020 között. A sok jellemzőből összeálló mobilcsomagok tartalma jelentősen változott a vizsgált időszakban, különösen az adathasználat esetében. Az árak egyszerű összehasonlítása a szolgáltatás tartalmának, minőségének változása esetén nem ad megfelelő képet a ténylegesen bekövetkezett árváltozásról. Az elemzés – a magyarországi hírközlési árak elemzési gyakorlatában először – az árváltozást a szolgáltatás jellemzőiben bekövetkezett változások hatásának kiszűrésével becsli meg, kétértékű időváltozós hedonikus regressziós módszerrel. Az eredmények alapján egyértelműen látszik, hogy a mobilszolgáltatás minőségváltozást is figyelembe vevő hedonikus ára jelentősen csökkent a hat évet felölelő vizsgált időszakban.

BEVEZETÉS

A hírközlési szolgáltatások árának időbeli változása fontos indikátora a piac működésének. Normál jószágok esetén a termékek és szolgáltatások relatív árának csökkenése általában azt jelzi, hogy azok elérhetőbbé, megfizethetőbbé váltak, s ez a kereslet növekedését is indukálja. A hírközlési szolgáltatások esetében azonban – számos más termékhez és szolgáltatáshoz hasonlóan – a megfigyelhető árak alakulása közvetlenül nem tükrözi egyértelműen az ár–érték arány időbeli változását. Ha a termékért vagy szolgáltatásért fizetett ár nem változik jelentősen, miközben annak műszaki tartalma, minősége, használati értéke jelentős változáson megy át, az ár önmagában nem ad elég információt a fogyasztó számára átadott hasznosság értékéről.

A statisztikai hivatalok által hagyományosan használt indexalapú árelemzések, amelyek egyik alapeleme, hogy az összehasonlításban szereplő jószágok minőségét, illetve egyéb nem vizsgált és nem megfigyelt jellemzőit konstansnak tekintik, nem képesek jól kezelni azt a folyamatos minőségi változást, amely alapvető sajátossága például a technológiai jószágoknak. Egy vezetékes vagy mobil-előfizetés, egy mobiltelefon vagy tévékészülék ára pénzben kifejezett reálértékben évről évre lényegében ugyanannyi is lehet, de a használati érték tíz év múlva egészen más szintű, mivel a műszaki tartalom, komfort, biztonság és más jellemzők tekintetében az eladott termék vagy szolgáltatás már sokkal bővebb és fejlettebb. Jack Triplett, a téma egyik elismert szakértője szerint valójában általános probléma, hogy miként ragadható meg

az árindexben a minőségi változás, amikor a jóságok nem homogének, vagy ahol maga a jóság ugyanaz, de a tranzakciók nem homogének (*Triplett* [2004] 12. o.).

Az árak minőségi változást is figyelembe vevő mérésének egy lehetséges módja a hedonikus árindex módszertan. A hedonikus hipotézis szerint a termékeket és szolgáltatásokat a fogyasztók a számukra hasznos jellemzőik miatt értékelik és vásárolják. A hedonikus árak ezen jellemzők (attribútumok) implicit árai, s ezek határozzák meg a jellemzőkből összeálló, piacon kapható kombinációk árát (*Rosen* [1974] 34–35. o.).

Jelen tanulmány fő célja, hogy a magyarországi hírközlési árak elemzési gyakorlatában eddig még nem alkalmazott hedonikus regressziós módszertan segítségével vizsgálja a lakossági előfizetéses (*postpaid*) mobilszolgáltatások használati értékben történő jelentős fejlődésének hatását 2015 és 2020 között.

A hedonikus regressziós módszertan általános jellemzőit tanulmányunk következő fejezetében mutatjuk be. Majd áttekintjük a mobilszolgáltatások hedonikus árváltozásával foglalkozó nemzetközi szakirodalmat, kiemelt figyelmet szentelve a használt adatbázisok jellemzőinek és a választott módszertani megoldásoknak. A jelenlegi vizsgálathoz használt adatbázis kialakításának szempontjait az ezt követő fejezetben mutatjuk be. Megfigyelési egységeinket a három magyar mobilszolgáltató 2015–2020 között értékesített nyilvánosan elérhető lakossági előfizetéses díjcsomagjai jelentik. Röviden áttekintjük a magyarországi mobilszolgáltatások fejlődésének legfontosabb jellemzőit a vizsgált periódusban, majd bemutatjuk, hogyan alakult a szolgáltatók csomagképzési és árazási gyakorlata. Külön fejezetben tárgyaljuk az elvégzett hedonikus regressziós elemzés módszertani kérdéseit, végül bemutatjuk a vizsgálat eredményeit.

A HEDONIKUS REGRESSZIÓS MÓDSZERTAN ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A hedonikus árindex valamilyen hedonikus függvényt használ, amely a termék különféle változatainak ára és ezen változatokat meghatározó különböző jellemzők mennyiségi mutatói közti viszonyt adja meg (*Triplett* [2004] 41. o.).

Hedonikus index több módon számítható, a kétértékű (*dummy*) változó módszerrel, a termékjellemző árindex segítségével, vagy olyan közvetett megoldások használatával, mint a hedonikus imputált ár vagy a hedonikus minőségkorrekciós módszertan. (Ezekről részletesebben lásd *Triplett* [2004] írását.)

A hedonikus index és hedonikus függvény használata a közgazdasági elemzésben nem újdonság. Már a 20. század első felében is találunk példát hedonikus vizsgálatra (*Triplett* [2004] 87–89. o.). Az elméleti megalapozás szempontjából egy későbbi, de fontos fejlemény volt *Lancaster* [1974] fogyasztói elméletének megjelenése, amelynek fő feltevése, hogy minden termék értelmezhető különböző fogyasztási jellemzők együtteseként. *Rosen* [1974] fogalmazta meg a hedonikus elemzés közgazdasági elméleti interpretációs keretét, összekapcsolva ezt a termék-differenciá-

lás kérdésével. A termékdifferenciálással számos iparágban találkozunk. Ahelyett, hogy a differenciált termékekre sok, egymástól valamilyen mértékben különböző jószágként tekintenénk, ezek értelmezhetők néhány, a terméket meghatározó jellemző kombinációiként. Az ár és a jellemzők összefüggései a hedonikus módszerrel empirikusan is vizsgálhatók.

Bár voltak korábbi empirikus próbálkozások, Zvi Griliches volt az első, aki a hedonikus árváltozás vizsgálatára szisztematikus ökonometriai eszközöket alkalmazott, a használt autók piacán (Griliches [1961], *Ohta–Griliches* [1976]).

Triplett [2004] III. fejezete részletesen tárgyalja a különböző hedonikusindexszámítási lehetőségeket. A hedonikus módszerek közül itt csak a gyakran használt és általunk is választott kétértékű változó (*dummy*) módszer lényegét ismertetjük.

Hedonikus regresszió kétértékű időváltozóval

Az ár- és a termék-, illetve szolgáltatásjellemezők időben változnak. A kétértékű időváltozós módszerben a szolgáltatásjellemezők mellett az időt önálló változóként szerepeltetjük a modellben. Ezt a módszert közvetlen módszernek is nevezik, mivel a kétértékű időváltozó koefficiense közvetlenül méri a bekövetkezett árváltozást. Több egymást követő időszak árváltozását az időszaki együtthatókkal számított láncindex adja meg.

A kétértékű időváltozós módszerben természetesen a középpontban álló változó mellett a releváns termékjellemezők együtthatóit is megbecsüljük, de alapvetően csak abból a célból, hogy a termékjellemezőkben bekövetkező változások hatását kiszűrjük, azaz ezekre kontrollálva az idő változó együtthatója a minőségváltozást figyelembe vevő árváltozást mérje.

A mobiliszolgáltatás esetén a használat szempontjából releváns jellemzőket több csoportba sorolhatjuk. Ezek lehetnek a szolgáltatás valamilyen elemének mennyiségi vagy minőségi jellemzői, például korlátlan adathasználat; a csomagba foglalt lebeszélhető perc és sms; a csomaghoz tartozó adatkorlát; de lehetnek a szolgáltatás fizetésével vagy igénybevételével kapcsolatos szerződéses jellemzők, mint a hűség-idő; s lehetnek olyan tényezők is, amelyek a szolgáltatás nem is feltétlenül választható műszaki paraméterei, mint például a maximális le- és feltöltési sebesség.

A regressziós modell becsült paraméterei a szolgáltatásjellemezők implicit árának tekinthetők. A koefficiensek e tényezők változásának az árra gyakorolt hatását adják meg a többi tényező értékének fixen tartása mellett.

Ha két időpont között a differenciált termék egyéb jellemzői nem változnának, csak az árak, akkor triviális lenne az árváltozás mértéke, s az egyszerű indexszámítás is megfelelő lenne erre a feladatra. Ha a differenciált szolgáltatás tartalmi jellemzői változnak, akkor viszont a szolgáltatásjellemezőkben történt minőségi vagy mennyiségi változások árra gyakorolt hatása összetett, az árváltozás mértékét a meghatározó jellemzőkben bekövetkezett változások hatását kiszűrve kell megbecsülni.

A hedonikus modell kétértékű időváltozójának együtthatója adja meg az árváltozás mértékét, a többi szolgáltatásjellemző értékének fixen tartása mellett.

A modellben használt hedonikus függvény a következő (*de Haan–Diewert* [2013]):

$$p_i^t = f(z_{i,1}^t, \dots, z_{i,K}^t),$$

ahol:

p_i^t az i -edik termék ára a t -edik periódusban, $t = 0, \dots, T$

$z_{i,k}^t$ az i -edik termék k -adik jellemzője a t -edik időpontban, $k = 1, \dots, K$.

A kétértékű időváltozót tartalmazó regressziós egyenlet általános lineáris formája a következő:

$$p_i^t = \alpha + \sum_k \beta_k z_{i,k}^t + \delta^t d^t + \varepsilon_i^t,$$

ahol:

α konstans,

β_k a termék k -adik jellemzőjének együtthatója (implicit ára),

d^t a t -edik időszak kétértékű változó,

δ^t a kétértékű időváltozó együtthatója (az árváltozás mértéke) a t időpontban,

ε_i^t az i -edik termékhez tartozó véletlen hiba.

Az egyenlet paramétereinek becslése standard regressziós módszerekkel elvégezhető. A megfelelő specifikációnál azonban fontos szempont, hogy a kimaradt változó problémájának elkerülése érdekében, az összes releváns termékjellemző szerepeljen az kétértékű időváltozó mellett.

Modellspecifikációs és egyéb módszertani kérdések

A vizsgálathoz többféle modellspecifikáció jöhet szóba. A modell lehet teljesen lineáris, amikor a függő változó és a jellemzők is transzformáció nélkül szerepelnek az egyenletben. Előzetes tesztek vagy más megfontolások alapján indokolt lehet azonban valamilyen változótranszformáció alkalmazása. A loglineáris specifikáció esetében a függő változó logaritmusát használjuk, de a független változók esetén nem történik transzformáció, míg a log-log modellben a folytonos független változókat is logaritmusformában szerepeltetjük. Ez utóbbi specifikáció egyik kedvező tulajdonsága, hogy az együtthatókat – a közgazdasági szempontból jól interpretálható – rugalmasságként lehet értelmezni, azaz a függő változó (esetünkben az ár) logaritmusformában történő szerepeltetésekor a magyarázó változók becsült együtthatói lényegében az ár százalékos változására gyakorolt hatást mutatják. A függő változó normális eloszlásának biztosítására és a heteroszkedaszticitási probléma csökkentésére az általános Box–Cox-transzformáció is alkalmazható.¹

¹ Erről lásd Fox [2016] 12.5.1. pont, A Box–Cox-transzformáció speciális esete a transzformáció nélküli és a logtranszformált változót használó modell. A speciális esetek kivételével a transzformált változó együtthatója nehezen interpretálható.

de Haan–Diewert [2013] megjegyzi, hogy a gyakorlatban nagyon sokszor előfordul, hogy a független változók jó része nem folytonos, hanem olyan kategóriaváltozó, amely kétértékű (*dummy*) változóként jelenik meg a modellben. Ezek esetében, mivel az érték 0 vagy 1 lehet, nem működik a transzformáció. Véleményük szerint az infokommunikációs technológiai (ICT) jószágoknál érdemes általában a loglineáris modellt használni, ami csökkentheti a heteroszkedaszticitás előfordulását is, mivel a függő változó eloszlása általában lognormális (*de Haan–Diewert* [2013]). Ha a függő változó értéke pozitív, a logtranszformáció erre gond nélkül használható.

A modellezés szempontjából fontos kérdés, hogy az együttthatók becslése a több időszakot tartalmazó adatbázis egészéből történjen vagy szomszédos időszakpárokból. Az első megoldás előnye leginkább az, hogy a becsléshez használt megfigyelések nagyobb száma miatt a modell szabadságfoka nagy lesz (ami a becslési paraméterek standard hibáját csökkenti). Hátránya viszont, hogy az egész időszakot lefedő adatbázisból történő becslés esetén a modell eleve kizárja, hogy a különböző változók együttthatói (azaz a jellemzők implicit árai) változzanak az időszak során (*de Haan–Diewert* [2013]).

Olyan termék vagy szolgáltatás esetében, ahol ez a változás nyilvánvalóan érvényesül, a teljes időszak együttes kezelése (az úgynevezett *pooled* modell) túlzott korlátozást jelent, s bizonyos értelemben ugyanaz a probléma merül fel, mint amit a hagyományos indexszámításhoz képest orvosolni szeretnénk.

Az együttthatók időbeli változékonyságát valójában az a specifikáció biztosítja legjobban, amikor az árváltozás mértékét mindig csak két szomszédos időszak között becsüljük (a megfigyelések gyakoriságától függően ez lehet hónap, negyedév vagy év is). Ekkor megengedjük, hogy az együttthatók értéke más legyen az különböző időszakpárokra vonatkozó modellekben. A vizsgálat konzisztenciáját természetesen erősíti, ha ezek az együttthatók önmagukban is interpretálhatók, hasonlóak, és időben értelmezhető tendencia szerint változnak. Az adathalmazunk időszakpárokra bontásával viszont a becsléshez használt adatbázis elemszáma csökken az összevont (*pooled*) modellhez képest, ami növeli a becslési együttthatók standard hibáját. Cserébe azonban az együttthatók a becslése időszakpáronként változhat, tükrözve a szolgáltatás összetevőiben bekövetkező folyamatos változást. A szakirodalom ezért általában az időszakpármodellt ajánlja, hisz ebben kevésbé korlátozzuk be a paraméter becslését (az együtttható mindig csak két évre vonatkozóan azonos), s a szomszédos időszakok esetében még nem valószínű, hogy nagyon jelentős változás történne (lásd például *Triplett* [2004], *de Haan–Diewert* [2013], *Ohta–Griliches* [1976]). A gyakorlatban a vizsgált termék vagy szolgáltatás jellemzőinek időbeli változási sebessége alapján is megítélhető, hogy melyik megoldást célszerűbb alkalmazni. Ha a terméket felépítő jellemzők mennyiségi vagy minőségi értékei nem nagyon változnak, a teljes időtartamot lefedő adatbázison végzett becslés eredménye is megbízható lehet.

Egy másik fontos módszertani kérdés, hogy a jellemzők kombinációiból összeálló termék- és ármelegfigyelések mindegyikét azonos súllyal vegyük-e figyelembe,

vagy valamilyen ettől eltérő súlyozással, például a vásárolt mennyiséggel vagy piaci részesedéssel korrigálva. Amennyiben rendelkezésre áll ezekre megfelelő adat, a súlyozott becslés korrektebb képet ad, mint a súlyozás nélküli modell. Ha nem érhető el olyan megbízható információ, amely a súlyozáshoz használható, akkor e nélkül is el lehet végezni becslést, de az eredmények értékelésénél számolni kell annak hatásával, hogy minden megfigyelés azonos súlyt kapott, miközben a valóságban a fogyasztott mennyiségek nagy valószínűséggel eltérők.²

KORÁBBI HEDONIKUS VIZSGÁLATOK A MOBILSZOLGÁLTATÁSOK ÁRVÁLTOZÁSÁRÓL

Kevés publikus elemzés létezik a mobilszolgáltatás hedonikusár-vizsgálatára, az ismert cikkek 2010-től kezdődően jelentek meg.

◆ A legkorábbi érdemi elemzés *Karamti–Grzybowski* [2010], amelyben a szerzők a franciaországi hedonikus mobilárak alakulását vizsgálják 1996 júniusa és 2002 decembere között. A szerzők a havi előfizetéses (*postpaid*) és a havi előfizetés nélküli (*prepaid*) vagy más néven kártyás ajánlatok adatait a telekommunikációs árakat tartalmazó magazinokból és a francia szabályozó hatóság, az ARCEP éves jelentéseiből állították össze. Az adatbázis 3022 tarifacsomag jellemzőit tartalmazta, három fő csoportban:

– alapjellemzők: a csomag használati intenzitás alapján meghatározott jellege (alacsony, normál vagy intenzív használat), a benne foglalt percek, számlázási egység, érvényességi idő és a szolgáltató neve,

– horizontális vagy értéknövelő szolgáltatásjellemzők: kényelmi szolgáltatások (mint például a híváskorlátozás, átirányítás, de idesorolták a tételes számlát, átvihető perceket is); „multimédia” szolgáltatások (sms, WAP); az ingyenes percek és sms-ek; technikai segítség,

– vertikális szolgáltatásjellemzők: a hálózati szolgáltatás mérhető műszaki paramétereit (mint a lefedettség, hangszolgáltatás minősége, hívásvesztés stb.).

Karamti és Grzybowski hedonikus regressziós modellje havi időszakpárookra becsülte az árváltozás együtthatóját. A modell specifikációja szerint a függő változó az ár logaritmus volt, a független változók esetében – amelyek döntő többségében kétértékű kategóriaváltozók voltak – nem alkalmaztak transzformációt. Mivel a kutatók nem rendelkeztek információval a csomagok fogyasztószámáról, nem tudtak súlyokat rendelni az ármegfigyelésekhez. Az együtthatók becslése sima OLS regresszióval történt.

² A súlyok használata egyértelműen befolyásolja a becslés módját is, mivel a súlyozás esetén a becslés OLS helyett a súlyozott legkisebb négyzetek módszerét (*Weighted Least Squares, WLS*) használtával történik.

Az árváltozás pályáját a havi árváltozások láncindexével számították. Külön vizsgálták az előfizetéses és az előfizetés nélküli ajánlatokat, s bár mindkettő esetében hedonikus árcsökkenés volt mérhető az időszak egészére, időben eltérő módon és mértékben változtak az árak. Az egyes szolgáltatókra külön becslést készítettek, majd azt is tesztelték, hogy az árazás szolgáltatónként eltérő dinamikát követ-e.

Ez az úttörő vizsgálat a mobilpiac viszonylag korai időszakában készült, amikor a penetráció még egyértelműen az intenzív fejlődésről, a mobilparág pedig hangszolgáltatásról szólt, a mobilinternet lényegében nem létezett. Ráadásul sok olyan tényező, amely akkor megkülönböztető szolgáltatásjellemzőként szerepelt a hedonikus függvényben, mára már vagy eltűnt, marginálissá vált, vagy beépült teljesen az alapszolgáltatásba, s már nem játszik szerepet differenciáló tényezőként. A hedonikus elemzés hírközlési árak vizsgálatában való alkalmazásának hasznossága mellett két módszertani tanulságot érdemes kiemelni: 1. kiegyensúlyozatlan pelen a megfigyelt ajánlatok súlyozása nélkül is informatív elemzés készíthető, 2. a multikollinearitás³ problémája az egymással korreláló változók összevonásával, kompozit változók létrehozásával jól kezelhető.

• Majdnem egy évtizeddel később *Nicolle és szerzőtársai* [2018] készített egy újabb franciaországi hedonikus mobilárvizsgálatot. A 2011. május és 2014. december közötti tarifacsomagok árváltozását vizsgáló elemzésre már a beszédszolgáltatást és intenzív adathasználatot együttesen tartalmazó mobilcsomagok időszakában került sor, amikor már jelentőssé vált az okostelefon elterjedtsége.⁴

A szerzők a legnagyobb piaci szereplő, az Orange árait vizsgálták, de úgy vélték, hogy az eredmények alkalmasak arra is, hogy tükrözzék a francia piac árdinamikáját, hiszen a versenytársak árai a piacvezető áraival erősen korrelálnak. A vizsgált közel négyéves periódusban 1112 tarifacsomagot azonosítottak, ami a havi tarifamegfigyelésekből adódó sokszorozás révén egy 7346-elemű adatbázist eredményezett.

A figyelembe vett szolgáltatásjellemzők a következők voltak: az adatkorlátok nagysága, a csomagba foglalt beszéd mennyisége, négy az egyben (*quadruple play*) csomagban történő értékesítés, hűség szerződés, készüléktámogatás, 3G használatához kapcsolódó diszkont (*low-cost plan*), prémium zene (*Deezer*) hozzáférés. A hedonikus egyenletben szereplő változók döntő része kétértékű kategóriaváltozó volt. Az egyes tarifák súlyozásához az Orange több mint 100 ezer előfizetőjének fogyasztására vonatkozó paneladatbázisából becsült havi fogyasztószámokat hasz-

³ A multikollinearitással kapcsolatos problémákat később tárgyaljuk.

⁴ A vizsgálat motivációját a hedonikus elemzés alkalmazásán túl az adta, hogy a korábban háromszereplős francia piacon 2012-ben megjelent egy új belépő, a Free, továbbá a vizsgált időszak vége felé került sor a 4G frekvenciák kiadására. A tanulmány ezeknek a szektorra ható ágazatpolitikai lépéseknek a hatását is próbálta mérni az árváltozás vizsgálatán keresztül.

náltak. A becslést súlyozás nélkül, OLS módszerrel és az egyes ajánlatok fogyasztói választásának arányát használó súlyozott legkisebb négyzetek módszerével (WLS) is elvégezték. Az OLS becslés alacsonyabb árcsökkenést mutatott, mint a valóságot jobban közelítő és illeszkedés szempontjából is jobban szereplő WLS becslés (Nicolle és szerzőtársai [2018] 8–10. o.).

Az elemzéshez használt hedonikus egyenlet függő változója a szolgáltatás euróban kifejezett ára volt. Hedonikus regressziós modell segítségével becsülték meg az árak alakulását magyarázó csomagjellemzők hatását és a minőséggel korrigált árváltozást mérő kétértékű időváltozók együttthatóinak havi nagyságát. A becslést az egyesített (*pooled*) adatbázisra készítették, így a kapott hónap kétértékű változóinak koefficiensei a kezdő időponthoz viszonyított aktuális kumulált árváltozást mérik, s ezekből közvetlenül megrajzolható az árváltozás pályája.

A hedonikus árváltozás vizsgálatának eredményeként még ebben a viszonylag rövid (bár a változások szempontjából kétségtávolan intenzív) időszakban is jelentős (mintegy 42,8 százalékos) csökkenés adódott a minőséggel korrigált árak tekintetében, ami jelentősen meghaladta a csomagjellemzőkben megfigyelt minőségváltozást figyelmen kívül hagyó egyszerűen, számított átlagárcsökkenés mértékét (8,7 százalék).

♦ A brit hírközlési szabályozó hatóság (*Office of Communications, Ofcom*) 2018-ban hedonikus regresszió használatával készített egy elemzést az Egyesült Királyság mobilszolgáltatási árainak alakulásáról 2013 és 2017 között (*Ofcom* [2018]). Az elemzés elkészítését részben a brit mobilárak kedvezőtlen alakulására vonatkozó aggodalmak megalapozottságának tisztázása motiválta. Az Ofcom azért választotta a hedonikus regressziós elemzést, mert a korábban készült (alapvetően kosáralapú) elemzésektől eltérően ez a módszer képes figyelembe venni azt, hogy a több jellemzőből álló mobilszolgáltatás tartalma és minősége, valamint a használati igények is változnak, amire a szolgáltatók a kínálati jellemzők folyamatos változtatásával reagálnak. Markáns változás volt a vizsgált időszakban például a 4G szolgáltatás elindulása és elterjedése, s ennek eredményeként a szolgáltatás minőségi jellemzőinek javulása, valamint a csomagba foglalt adat- és/vagy hívás-, illetve sms-keretek általános növekedése. A mobilszolgáltatáshoz ráadásul gyakran készülékajánlat is párosul, amit a reprezentatívnak gondolt hipotetikus fogyasztási szerkezetet vizsgáló hagyományos kosáralapú elemzések szintén csak nagyon korlátozottan képesek kezelni.

A 2013–2017 közötti szolgáltatói ajánlatok – értelemszerűen jelentős mértékű ismétlődésekkel – havi megfigyeléseit tartalmazó adatbázis több mint 1,2 milliárd adatpontot tartalmazott. Mivel a csomagok választására vonatkozóan nem állt rendelkezésre adat, a különböző ajánlatok súlyozására nem volt lehetőség.

A modell függő változója a havidíj volt, transzformáció nélkül. A hedonikus egyenletben szereplő szolgáltatásjellemzők a következők voltak: készülékkategória; szerződés hossz (hűségidő); csomagba foglalt adat-, beszéd- és sms-korlátok; techno-

lógia (3G vagy 4G) és kétértékű szolgáltatóváltozók. Egyes modellspecifikációkban év \times szolgáltató interakciót használtak.⁵

Az elemzést két modellspecifikáció mellett végezték el. Az egyik modell szigorúan a Box–Cox-teszt eredményeként preferált lineáris specifikációt használt, a másik lineáris-logaritmikus (lin-log) specifikációt, ahol a függő változót nem transzformálták, de a magyarázó változók közül az adatkeret esetén logaritmikus transzformációt alkalmaztak. Összességében az Ofcom-tanulmány szerzői azt találták, hogy a különböző specifikációk használata nem vezet lényeges eltéréshez az eredményben.

A becslést nem évpárokra, hanem a teljes időszakot átfogó (*pooled*) adatbázison készítették el. Az eredmények robusztusságát alternatív változók és változós specifikációk mellett is tesztelték, de az eredményekben ez sem okozott szignifikáns változást.

Az elemzés a különböző szolgáltatáselemek és minőségi jellemzők kontrollálásával megbecsülte a hedonikus mobilárak éves alakulását, s kimutatta, hogy a (20 GB-nál nem nagyobb adatkeretet és készüléket tartalmazó) előfizetéses mobilcsomagok minőséggel korrigált árában 2013–2017 között az éves árváltozások összegeként 6 pont csökkenés történt.⁶ A teljes piacra vonatkozó árváltozás mellett azt is megnevezték, hogy az árváltozások szolgáltatóként hogyan alakultak.

Az eddig bemutatott jelentősebb elemzések mellett további két vizsgálatot érdemes röviden megemlíteni.

♦ *Forenbacher és szerzőtársai* [2016] a horvátországi mobilcsomagok ára és minőségi jellemzői közti összefüggéseket vizsgálta hedonikus módszerrel a 2009–2013 időszak adatai alapján. A publikus információkból összeállított adatbázis az öt évre összesen 249 előfizetéses tarifacsomag havidíj- és szolgáltatásjellemző adatait tartalmazta.⁷ A legtöbb tulajdonságot kétértékű változóként definiálták. A szolgáltatók indikátorváltozóit is használták a szolgáltatói fix hatások megragadására.

A kutatók két modellspecifikációt teszteltek, az egyszerű lineáris és a loglineáris változatot. Úgy találták, hogy a lineáris specifikáció jobban illeszkedik. A kétértékű évváltozókat tartalmazó, hedonikus OLS regressziós becslést először a teljes időszakra vonatkozó (*pooled*) adatbázison végezték el, de készítettek évpárokra vonatkozó

⁵ Két változó interakciója esetén azt feltételezzük, hogy az egyik változó értéke függ a másik változó értékétől. Az Ofcom modelljében az év \times szolgáltató interakció az egyes szolgáltatóknál mért éves árváltozás különbségének identifikálására szolgált, szemben az interakció nélküli korlátozottabb modellel, ahol a modellspecifikáció nem ad lehetőséget a szolgáltatók közti éves árkülönbség becslésére.

⁶ Az adatbázisba robusztus ártrend becslése érdekében nem kerültek be a piaci csomagok közül a 20 GB-nál nagyobb adatkeretet tartalmazó ajánlatok, mert ezeknek az ajánlatoknak a varianciája jóval nagyobb volt. Ezen ajánlatok kihagyásának hatását érzékenységvizsgálattal tesztelték, s arra jutottak, hogy ez nem torzította az eredményeket.

⁷ Magyarázó változóként szerepelt: a csomagba foglalt beszéd és sms, valamint az adatkorlát, a különböző irányú (hálózaton belüli és kívüli mobil, illetve fix) hívások és sms-ek díjai, mms-díj, a korlátlan adat díja és a keretet meghaladó adathasználat díja, a kapcsolási díj. A szerzők használtak számlázási jellemzőkre vonatkozó változót is.

becslést is. Mivel fogyasztási mennyiségi adat nem állt rendelkezésre, a becslés súlyozás nélkül történt. A lineáris modellspecifikáció alapján kapott eredményekből és az induló periódus átlagárából számították a hedonikus árindexet, amelyhez a szolgáltatói tarifacsomagok mintában szereplő arányát használták súlyként.

A kis megfigyelésszám érdemi korlátot szabott a vizsgálatban használható változók száma tekintetében, s a standard hibák nagysága az eredményekből levonható következtetésekre is hatással volt.⁸ Az árváltozásra vonatkozó becslésekből kapott eredményeket a szerzők inkább exploratív jellegűnek értékelték, és a tanulmány fő erényének a hedonikus módszer alkalmazhatóságának demonstrálását tekintették (*Forenbacher és szerzőtársai* [2016] 1066. o.).

• *Kim–Kim* [2018] a dél-koreai mobilpiacról készített egy hedonikus vizsgálatot, amely három szolgáltató tarifacsomagjait vizsgálta 2010–2017 között. A szolgáltatók honlapjáról származó adatokból épített adatbázis az évente megjelenő új ajánlatokból készült azzal a kutatói feltételezéssel, hogy egy új csomag három évig él a piacon, majd eltűnik. A szerzők összesen 209 ajánlatot találtak, amiből az időszak egészére így együttesen 744 megfigyelés adódott. Az ár mellett az adatbázis a csomagok fontos jellemzőire vonatkozó információkat is tartalmazott.⁹

A hedonikus árváltozás becslésére kétértékű időváltozós hedonikus regressziót használtak. A modellspecifikációval való kísérletezés eredményeként, az illeszkedés és a hibatagok vizsgálata alapján a log-lineáris és a log-log specifikációt találták jobbnak a lineáris specifikációhoz képest. A becsléshez számított súlyokat a cégek piaci részesedésének és a mobilkiadásokról készített piackutatás eloszlásának kombinálásával alakították ki. A WLS becslést évpárokra végezték el. Az eredményként kapott hedonikus árváltozás éves átlagos mértéke –8,1 százalék volt, a szolgáltatók árindexei e körül alakultak, de különböztek egymástól. A log-log modellből kapott árváltozás indexet a szerzők összevetették a standard árindex eredményével, s megállapították, hogy a fogyasztói jólét változását hedonikus index jobban tükrözi.

A VIZSGÁLATHOZ HASZNÁLT ELEMZÉSI ADATBÁZIS

A nyers adatbázis összeállítása

Megfigyelési egységeinket a három magyar mobilszolgáltató által, 2015–2020 között az egyes években nyújtott nyilvánosan elérhető lakossági előfizetési szolgáltatáscsomagok jelentik. A szolgáltatáscsomagok jellemzőit a szolgáltatók nyilvános általános

⁸ Az adatpontok számához képest viszonylag sok változó egy jó részének becsült koefficiense nem volt szignifikáns, s a multikollinearitás problémáját sem sikerült teljesen kiküszöbölni.

⁹ A képzett változók a következők voltak: csomagba foglalt adatkeret, hálózaton kívüli hívásperc, internetes hanghívás (VoIP) és videóhívás mennyisége percben, átlagos sebesség, korlátlan adat-, beszéd-, illetve sms-indikátorváltozók.

szervizelési feltételei alapján rögzítettük az adatbázisunkba. Az adatokat az általános szerződési feltételeknek az adott év utolsó (jellemzően decemberi) módosítása alapján vettük fel, azaz az adatok az egyes években az év végi állapotokat tükrözik.

Az összeállított adatbázis az adott évben (illetve év végén) értékesíthető előfizetéses (*postpaid*) díjcsomagok ár- és szolgáltatásjellemzőit tartalmazza. Kétféle csomag jellemzőit vettük fel: 1. alapcsomag, amely önállóan igénybe vehető, 2. kiegészítő csomag (vagy opció), amely valamelyik alapcsomag mellé választható.

Az alapcsomagok közül csak azok szerepelnek az adatbázisban, melyek az adott évben bárki számára elérhetők voltak, azaz igénybevételük nem volt speciális feltételekhez kötve¹⁰. Az alapcsomagok döntő része okostelefonon igénybe vehető, kisképernyős (*small screen*) integrált hang- és adatcsomag. Az adatbázis tartalmazza azokat a nagyképernyős (*large screen*) ajánlatokat is, amelyek egy speciális eszköz (stick vagy mifi, azaz mobil wifi router) segítségével mobilinternet-hozzáférést biztosítanak, de a beszédcélú használatot nem teszik lehetővé.

A Telenor és a Vodafone esetében az alapcsomagok az általános szerződési feltételek alapján egyértelműen beazonosíthatók, azonban Magyar Telekomnál a 2017–2020 közötti években ez nincs teljesen így. 2017-től – vélhetően az internet áfacsökkenése és a szolgáltatások eltérő áfatartalma miatt – a Telekom általános szerződési feltételei nem integrált hang- és adatcsomagokat tartalmaznak, hanem olyan különálló hang- és adatalapcsomagokat, amelyek közül a fogyasztónak kell összeállítania a számára megfelelő kombinációt. A Telekom okostelefonos (*small screen*) csomagjai tehát ezekben az években is alapvetően integrált hang- és adatcsomagok (mivel a hangcsomagok önállóan nem vehetők igénybe, csak valamelyik adatcsomaggal együtt).¹¹ Tehát a 2017–2020 közötti évekre nekünk kellett előállítanunk a hang- és az adatcsomagok együtt választható kombinációiból a Telekom ténylegesen igénybe vehető alapcsomagjait. Ez, mint az 1. táblázatból is látszik, jelentősen megnövelte a szóban forgó években a Telekom alapcsomagjainak a számát.

¹⁰ Az adatbázis nem tartalmaz olyan csomagokat, mint a speciális fogyasztói csoportoknak (idősek, fiatalok, vakok) szánt csomagok, a szolgáltató meglévő (mobil vagy vezetékes) előfizetői számára nyújtott speciális csomagok (például társkártya), a digitális jólét csomagok, a Magyar Telekom otthoni mobilinternet csomagjai (amelyet a szolgáltató csak azok számára nyújt, ahol megfelelő minőségű vezetékes szélessávú hozzáférést nem tud biztosítani). Szintén nem tartalmazza az adatbázis a készülékkel együtt kínált csomagokat, amelyeket jellemzően hűség szerződés keretében értékesítettek. E csomagok előfizetési díjában sokszor keveredik a hűség szerződés díjcsökkentő és a nagyértékű eszköz törlesztésének díjnövelő hatása. További probléma, hogy az általános szerződési feltételek alapján nem határozható meg, hogy a díjcsomagokhoz milyen (illetve mekkora értékű) eszköz értékesítése kapcsolódott.

¹¹ Kivételt képez 2017–2018-ban a legnagyobb, korlátlan beszédet és sms-t tartalmazó hangcsomag, amely önállóan is igénybe vehető volt.

1. TÁBLÁZAT • Az adatbázisban szereplő alapcsomagok megoszlása

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Összesen
TELEKOM	15	12	23*	23*	22*	19*	114
Nagyképernyős	4	4	2	2	2		14
Kisképernyős	11	8	21	21	20	19	100
TELENOR	14	13	13	8	9	9	66
Nagyképernyős	8	8	3	3	3	3	28
Kisképernyős	6	5	10	5	6	6	38
VODAFONE	10	13	10	10	10	12	65
Nagyképernyős	4	8	4	3	3	5	27
Kisképernyős	6	5	6	7	7	7	38
Összesen	39	38	46	41	41	40	245

* Hang- és adatalapcsomagok kombinációival összesen.

Az adatbázisba a szolgáltatáscsomagoknak azokat a jellemzőit rögzítettük, amelyek befolyásolják a csomag előfizetési díját, illetve a szolgáltatástartalmát. A jellemzők a következő csoportokba sorolhatók:

- *Azonosítók: év, szolgáltató, csomag neve.* E három azonosító alapján még nem azonosíthatók a megfigyelési egységeink, mivel sok esetben egy csomagot a szolgáltatók különböző előfizetési díj mellett értékesítettek bizonyos feltételek esetén.
- *Az előfizetési díjat befolyásoló tényezők: hűségidő, e-kedvezmény.* A szolgáltatók az esetek jelentős részében különböző (alacsonyabb) előfizetési díjat határoztak meg a határozott idejű (hűség-) szerződést vállalók számára. A határozott idejű szerződés időtartamát a hónapok száma alapján rögzítettük. A szolgáltatók széles körben alkalmazták az úgynevezett e-kedvezményt (e-pack, e-komfort), amely elektronikus számlaküldés és fizetés vállalása esetén (a számla határidőben történő kiegyenlítését is vállalva) a fogyasztó számára bizonyos összegű kedvezményt nyújt a havi előfizetési díjból.
- *A csomag típusa* esetében azt rögzítettük, hogy a csomag tartalmaz-e hang-, illetve adatszolgáltatást. Ez alapján az adatbázisban szereplő csomagok közül kiszűrhetők a csak hangcsomagok az integrált kisképernyős hang–adat, valamint a csak adatot tartalmazó nagyképernyős csomagok.
- *Havi előfizetési díj,* amelyet az esetek többségében az általános szerződési feltételek díjszabási melléklete alapján vittünk be az adatbázisba. Bizonyos ajánlatoknál (jellemzően hűségi szerződés vállalása esetén) a szolgáltató nem a szerződés teljes időtartamára, hanem csak az első néhány hónapra vonatkozóan adott árkedvezményt. Az ilyen esetekben a szerződés teljes időtartamára vonatkozóan számítottuk ki az átlagos havi előfizetési díjat.
- *Az internethasználat jellemzői* kapcsán rögzítettük a csomagra vonatkozóan a szolgáltató által meghatározott maximális le- és feltöltési sebességet, az adat-

korlát nagyságát, a korlátlan adathasználat tényét, valamint az EU-roaming során felhasználható adatkeret nagyságát.

- *Korlátlan tematikus adathasználat.* Számos csomag tartalmaz úgynevezett tematikus (jellemzően korlátlan) adathasználatot.¹² Ez gyakorlatilag az iparágban *zero rating* néven ismert gyakorlatot jelenti, amelynek során a szolgáltató bizonyos internetes tartalmakhoz, alkalmazásokhoz nyújt hozzáférést úgy, hogy a használathoz kapcsolódó forgalmat nem számítja bele a csomag általános adatkorlátjába. Az adatbázisban rögzítettük a csomagban szereplő tematikus adathasználat tényét, valamint jellegét. A szolgáltatók a tematikus adathasználatot a következő tartalmak esetén nyújtottak: *chat*, közösségi média, navigáció, böngészés, zene, videó.
- *A beszéd- és sms-használat jellemzőit* az adatbázis hálózaton belüli és kívüli bontásban tartalmazza, mivel ez a szolgáltatók ajánlatainál is széles körűen alkalmazott differenciálási szempontot jelent. Az adatbázisban rögzítettük a csomagba foglalt, külön díj nélkül lebeszélhető percek, illetve sms-ek számát vagy a lebeszélhetőség keretösszegét, a korlátlan lebeszélhetőség tényét, valamint a lebeszélhető keret kimerülése után érvényes perc- és sms-díjakat.

A szolgáltatók az alapsomagokhoz számos esetben kínálnak kiegészítő csomagokat, opciókat. Az adatbázisba ezek közül azokat a mindenki számára elérhető kiegészítő csomagokat vettük fel, amelyek szolgáltatástartalma és kondíciói megfeleltethetők az alapsomagoknál rögzített struktúrának. Ez azt jelenti, hogy e csomagok is rendelkeznek havi előfizetési díjjal és az adat- vagy hang- és sms-használati jellemzőik rögzíthetők az alapsomagoknál bemutatott kategóriák szerint.

Négyféle kiegészítő csomagot vettünk fel az adatbázisba:

- *Kiegészítő általános adatcsomag.* Ez (többször) előfizetési díj ellenében meghatározott – az alapsomag adatkorlátjának kimerülése után felhasználható – adatkeretet nyújt.¹³
- *Korlátlan tematikus adatcsomag.* A szolgáltatók nemcsak a bizonyos alapsomagok részeként, hanem külön előfizetési díj ellenében is lehetővé tesznek korlátlan tematikus adathasználatot, alapvetően az alapsomagoknál bemutatott tartalmakhoz, alkalmazásokhoz való hozzáférések esetén. Az adatbázis tartalmazza a kiegészítő korlátlan tematikus adatcsomag előfizetési díját és a tartalom és az alkalmazás jellegét is.

¹² Néhány esetben előfordul, hogy a szolgáltató a csomagban a tematikus adathasználat esetén külön adatkeretet határoz meg az általános adatkorlát felett.

¹³ A fent elmondottak alapján, itt nem vettük figyelembe az eseti (egyszeri) kiegészítő többletadatot biztosító ajánlatokat, csak a havonta megújuló vagy az alapsomag szerződési időtartamának végéig érvényes kiegészítő adatcsomagokat.

- *Kiegészítő hang csomagok.* Az adatbázisba alapvetően azok a csomagok kerültek felvételre, amelyek meghatározott mennyiségű lebeszélhető percet tartalmaznak előfizetési díj megfizetése esetén.¹⁴
- *Kiegészítő sms-csomagok.* Ezek előfizetési díj ellenében meghatározott mennyiségű vagy korlátlan sms-küldést tesznek lehetővé a fogyasztó számára.

Az adatbázisban rögzítettük, hogy az egyes kiegészítő csomagok melyik alapcsomaghoz vehetők igénybe.

Az elemzéshez használt adatbázis kialakítása

A fent bemutatott nyers adatbázis és további kiegészítő adatok alapján készítettük el azt az elemzési adatbázist, amelyen a modellszámításokat elvégeztük. A nyers adatbázis adatain bizonyos számításokat kellett végrehajtanunk, hogy elemzésre alkalmas, egységes adatbázist kapjunk.¹⁵ Erre alapvetően a hang- és sms-jellemzők esetében volt szükség.

Nyers adatbázisunkban külön szerepelnek az alap- és a kiegészítő csomagok, valamint az az információ, hogy az egyes alapsomagokhoz milyen kiegészítő csomagok választhatók. Ez alapján összeállíthatók olyan csomagkombinációk, amelyek különálló csomagokként is értelmezhetők. A kombinált csomagok megoszlását mutatja a 2. táblázat.

2. TÁBLÁZAT • Az adatbázisban szereplő összes csomag megoszlása

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Összesen
Telekom	2 913	1 481	308	224	100	84	5 110
Telenor	2 007	3 308	856	748	952	772	8 643
Vodafone	200	412	2 330	1 495	255	313	5 005
Összesen	5 120	5 201	3 494	2 467	1 307	1 169	18 758

A kombinált csomagokkal együtt az összeállított adatbázis közel 19 ezer megfigyelési egységet tartalmaz. Összességében a három szolgáltató csomagjainak száma azonos nagyságrendű, az egyes években azonban jelentős különbségek fordulnak elő a szolgáltatók között.

¹⁴ Ezenkívül a szolgáltatók számos egyéb beszédcélú kiegészítő csomagot, opciót kínáltak, amelyek nem kerültek be az adatbázisunkba, mivel a szolgáltatás tartalma nem volt megfeleltethető, jellemzően szűkebb volt, mint az alapsomag struktúrája. Ilyen például a forgalmi díj felszámítása nélkül hívható „kedvenc szám”, a családtagok ingyenes hívhatóságát biztosító csomag vagy a vezetékes számok hívására vonatkozó csomagok, kedvezmények.

¹⁵ Például a forintban meghatározott lebeszélhető mennyiségeket a percdíjak alapján átszámítottuk percvolumenre.

Az alapváltozók mellett az elemzés céljára saját változókat is kialakítottunk. Ilyen például az szolgáltatás típusát (nagyképernyős vagy kisképernyős) kódoló indikátorváltozó. A nyers csomaginformációkból képeztük az *egyéb tematikus adat opció száma* változót, amely azt mutatja, hogy hányféle korlátlan tematikus adathasználati lehetőség van a csomagban a videón¹⁶ kívül.

A modellspecifikáció során a legtöbb problémát a csomagokban szereplő, igen sokféle variációban előforduló hang- és sms-változók kezelése jelentette. Mint korábban említettük, már a csomagok kondícióinak a rögzítésekor is látszott, hogy a hang- és az sms-szolgáltatás, illetve ezek hálózaton belüli vagy kívüli használatának árazása a szolgáltatók számára fontos differenciálási szempontot jelent, ami miatt e jellemzőket külön változóként definiáltuk. E változók egy része között azonban viszonylag erős korreláció van (például minél több a hálózaton kívül lebeszélhető perc a csomagban, annál több a hálózaton belül lebeszélhető perc és felhasználható sms is). A magyarázó változók közötti korreláció problémákat okozhat (multikollinearitás) a modellezésnél (például nehezen értelmezhető, nem intuitív paraméter-előjelek jelennek meg, amelyekkel mi is találkozunk). A probléma egyik kezelése lehet az összefüggő változók aggregálása, amit mi is választottunk a csomagba foglalt perc- és sms-keret változók összevonásával. A korlátlan perc- és sms-használatnál hasonló megfontolások miatt alakítottunk ki aggregált változókat.¹⁷ Elemzésünkben ezeket az aggregált változókat használtuk:

- a csomag nem tartalmaz semmilyen korlátlan használatot,
- a csomag korlátlan hálózaton belüli perc- és sms-használatot tartalmaz, de nincs benne semmilyen korlátlan hálózaton kívüli használat,
- a csomag korlátlan perc- és sms-használatot tartalmaz hálózaton belül és azon kívül is.

A MAGYAR MOBILPIAC ÉS A CSOMAGOK FEJLŐDÉSE 2015–2020 KÖZÖTT

A magyar mobilszolgáltatások fejlődése a 2010-es évek második felében

A magyar mobilpenetráció a vizsgált időszak során alapvetően nem változott, 110% körüli értéken stagnált.¹⁸ A hangpiac már a periódus elején is egy érett, telített piac volt, amelynek alapvető jellemzői viszonylag csekély mértékben változtak. Ami a periódus során (és azt megelőzően is) megfigyelhető tendenciának nevezhető, az az

¹⁶ A *korlátlan tematikus videóhasználat* önálló változóként szerepel, mivel ára jelentősen magasabb a többi tematikus használaténál.

¹⁷ Vizsgáltuk a különböző aggregációs alternatívákat, s végül azt választottuk, amelyik a modell jobb illeszkedése mellett a legjobban interpretálható.

¹⁸ Ebben az alfejezetben szereplő adatok forrása, ahol azt másként nem jelöltük, a NMHH által publikált mobilpiaci jelentések. A jelentés elérhető: *NMHH* [2021], az adattáblák elérhetők: https://nmhh.hu/cikk/220115/A_mobilpiaci_jelentes_adattablai__2020_II_felev.

előfizetéses (*postpaid*) vásárlók arányának folyamatos növekedése: arányuk 2015. végi 57 százalékról 2020 végére már 70 százalék közelébe emelkedett.

A sim-kártyák száma alapján számított hangszolgáltatás piaci részesedések alapvetően stabilak voltak a vizsgált időszakban. A Telekom 44–45 százalék körül folyamatosan tartotta a piacvezető pozícióját, de a második helyért zajló küzdelemben a Vodafone 2020 végére ledolgozta a periódus elején meglévő 5 százalékpontos hátrányát, és gyakorlatilag azonos, 27 százalék körüli részesedéssel holtversenyben áll a Telenorral.

A hangszolgáltatással ellentétben, a mobilinternet-piacon igen jelentős változások történtek a vizsgált években. A periódus elején gyors ütemben zajlott a 4G-hálózat kiépítése. 2013-ban a magyar 4G-lefedettség (a lefedett háztartások százalékában mérve) mindössze 40 százalékos volt, jóval elmaradva az EU 60 százalékos értékétől. 2015-ben, a frekvenciaaukciót követő évben azonban a magyar lefedettség már meghaladta az EU átlagát. 2016-ra a 800 MHz-es LTE-hálózat gyors kiépítésének eredményeként szinte teljessé vált a magyar 4G lefedettség (98,6 százalék), amit az EU-átlag csak két évvel később, 2018-ban ért el.¹⁹

A mobilinternet-forgalom egyre nagyobb része nagyon gyorsan a 4G hálózatokra terelődött. A 4G-forgalom aránya már 2015 végén meghaladta a teljes mobilinternet-forgalom felét, 2017 végére pedig elérte a teljes forgalom 90 százalékát. 2018-tól a mobilinternet-forgalom döntő hányada (93–96 százalék) a 4G hálózatokon zajlik.

A mobilinternet-penetráció növekedése egyértelműen a növekvő okostelefonos (*small screen*) használatnak köszönhető. A nagyképernyős (*large screen*) előfizetők száma a periódus során végig 500 ezer körüli értéken stagnált. A fajlagos forgalom jelentős növekedése viszont mindkét szegmensben megfigyelhető. Érdemes megjegyezni, hogy a magas fajlagos forgalomnak köszönhetően az előfizetőszámot tekintve csekély nagyképernyős szegmens még 2020-ban is az összes mobilinternet forgalom közel 30 százalékát adta. A mobilroaming új EU-szabályozásának (*Roam Like Home*) hatálybalépését követően, 2017-től ugrásszerűen megnőtt a külföldi mobilinternet-használat és a -forgalom.

Az internetforgalmat bonyolított sim-kártyák alapján számított piaci részesedések hasonlóak a hangpiacnál bemutatotthoz. A Telekom volt a piacvezető a periódus során 43–45 százalék közt ingadozó részesedéssel. A mobilinternet-piacon a Vodafone már a periódus elején is a Telenorral gyakorlatilag teljesen azonos súlyú szereplő volt. A két szolgáltató a piaci részesedést tekintve néhány tized százalékpontos különbséggel váltogatva előzte egymást a periódus egyes negyedéveiben.

¹⁹ Lásd EU Digital Scoreboard, https://digital-agenda-data.eu/datasets/digital_agenda_scoreboard_key_indicators/visualizations.

A lakossági csomagajánlatok fejlődése a periódus során

A kisképernyős (small screen) alapcsomagok jellemzői • A vizsgált időszak előtti évben még rendkívül változatos csomagajánlatokkal találkozhattak a lakossági okostelefon-előfizetők. A díjcsomagszerkezet 2015-re tisztult le minden szolgáltatónál, s az alapvető jellemzők a periódus során végig megmaradtak. 2015-től a szolgáltatók szinte kizárólag integrált hang- és adatcsomagokat értékesítettek kisképernyős előfizetők számára. Az egyetlen kivételt a Telekom jelenti, amikor 2017–2018-ban a legnagyobb hangcsomagjánál lehetővé tette az önálló igénybevételt, míg a többi hangcsomagnál kötelezően adatcsomagot is kellett választania a fogyasztónak.

A csomagok közti differenciálás fő tényezőit mindhárom szolgáltatónál a lebeszélhető perc- és sms-mennyiség, valamint a csomagba foglalt adatkeret jelentette. A nagyobb (és értelemszerűen drágább) csomagok jellemzően több percet, sms-t és nagyobb adatkeretet tartalmaztak, a csomagba foglalt perc-, sms- és adatvolumenek tehát általában együtt mozogtak.

Ez alól érdekes kivételt jelent a Telenor 2017-ben bevezetett tarifacsaládja (Hello Data, négy különböző méretű díjcsomaggal), ahol minden csomag korlátlan adathasználatot biztosított, így a differenciálás egyedül a csomagokba foglalt lebeszélhető perc- és sms-volumen alapján történt. A következő évben azonban a Telenor e tarifacsalád értékesítését megszüntette, és visszatért a hagyományos hang-sms-adatkeret alapú differenciálásra. A hang-, sms- és adatkeret csomagmérettel való együtt mozgásától a Telekom 2017-től alkalmazott, korábban már említett gyakorlata jelenti a másik jelentős eltérést, amely a fogyasztó számára lehetővé teszi, hogy egy nagy hangcsomaghoz egy kicsi adatcsomagot válasszon, vagy fordítva. Ez utóbbi megoldás ráadásul a periódus végéig kiható változásként jelent meg a piacon.

A csomagba foglalt lebeszélhető percek és sms-ek mennyisége az időszak során végig a csomagok markáns differenciáló tényezőjét jelentette. A csomagok döntő része tartalmaz valamekkora mennyiségű lebeszélhető percet, illetve sms-t. A három szolgáltató a csomagba foglalt lebeszélhető percet és sms-t, illetve a korlátlan használatot a saját hálózaton belül és azon kívül is megkülönböztette a csomagokban. Korlátlan hálózaton kívüli használat jellemzően csak a nagy csomagokhoz járt.

A csomagokba foglalt adathasználat a periódus során jelentős változásokon ment át. 2015-ben az integrált hang- és adatcsomagok 2020-ból visszanezve rendkívül alacsony adatkeretet adtak. A csomagokba foglalt adatkeretek folyamatosan nőttek a periódus során, és 2020-ra már a legkisebb csomagok is 2–4 GB adathasználatot biztosítottak havonta, a közepes adatcentrikus csomagoknál pedig már 40–100 GB adatkeret is elérhetővé vált. A korlátlan belföldi adathasználatot kínáló csomagok 2017-ben jelentek meg mindhárom szolgáltatónál.

2016-ig a csomagba foglalt adatkeret csak belföldi mobilinternet használatot tett lehetővé. 2017-től – az EU mobilroamingra vonatkozó új szabályozásának

bevezetésével – a csomagokban megjelentek az EU-tagországokban is internethasználatot biztosító adatkeretek. A kisebb adatkeretek esetében a szolgáltatók lehetővé tették, hogy a fogyasztó akár a csomagba foglalt teljes adatkeretet felhasználja az EU-roaming során. A nagyobb adatkeretek és különösen a korlátlan adathasználatot biztosító csomagoknál azonban az EU-ban felhasználható keret érdemben kisebb volt a belföldi adatkeretnél. Ez alól kivételt jelentenek a Vodafone ajánlatai, amelyek már 2018-tól korlátlan adathasználatot biztosítanak az EU-ban is.

A csomagok tartalmának időbeli alakulását illusztrálja a 3. táblázat, amelyben a három szolgáltató legkisebb, legnagyobb és egy közepes méretű csomagjának fő jellemzőit mutatjuk be a periódus három időpontjára vonatkozóan.

3. TÁBLÁZAT • Jellemző csomagok tartalmának változása, 2015–2020

	2015			2017			2020		
	Telenor	Telekom	Vodafone	Telenor	Telekom	Vodafone	Telenor	Telekom	Vodafone
<i>Legkisebb csomag</i>									
Előfizetési díj (forint)	2290	2290	3490	2890	3413	3990	4790	2200	3990
Perc, sms	44	50	100	70	80	100	100	0	100
Belföldi adat (GB)	0,05	0,03	0,15	0,05	0,5	0,5	3	4	2
EU adat (GB)	0	0	0	0,05	0,5	0	3	4	2
<i>Közepes csomag</i>									
Előfizetési díj (forint)	8490	10090	5790	7690	7784	6990	10490	8490	8990
Perc, sms (hálózaton belül/ kívül)	korlátlan/ 180	korlátlan/ 160	korlátlan/ 150	korlátlan/ 200	korlátlan/ 0	korlátlan/ 200	120	korlátlan/ 100	100
Belföldi adat (GB)	0,5	0,5	0,5	2	4	1	100	15	40
EU adat (GB)	0	0	0	2	4	0	15	15	40
<i>Legnagyobb csomag</i>									
Előfizetési díj (forint)	18990	30590	17990	20990	23000	16990	19990	20080	16990
Perc, sms	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan
Belföldi adat (GB)	2	3	4	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan	korlátlan
EU adat (GB)	0	0	0	14	7	10	30,8	20	korlátlan

Kiegészítő csomagok, opciók • Az alapsomagok mellé a szolgáltatók kiegészítő csomagokat, opciókat is kínálnak, amelyek egyszeri díj vagy havi előfizetési díj ellenében egy szolgáltatási dimenzióban (beszéd, sms vagy internet) az alapsomagba foglalt volumenhez képest többletfogyasztást tettek lehetővé.

A legváltozatosabb opciók és kiegészítő csomagok a beszédszolgáltatáshoz kapcsolódtak, s néha magukba foglaltak üzenetküldő szolgáltatásokat is. E csomagok többsége csak bizonyos feltételek mellett tette lehetővé a kínált többletvolumen felhasználását vagy a forgalmidíj-kedvezményt. A korlátozó feltétel lehetett időbeli (például esti percek, hétfégi percek), térbeli (például vezetékes körzetre vagy szomszédos országba irányuló hívásokra vonatkozó opció), hálózatalapú (vezetékes hívások, hálózaton belüli hívások) vagy a hívottak körét érintő (kedvenc szám, csa-

ládi) opció.²⁰ A hang- és sms-kiegészítő csomagok száma és jelentősége azonban csökkent a periódus során.

A kiegészítő adatsomagok kínálata a periódus során végig jellemző volt. Ezek egyik típusa az eseti kiegészítő csomag, ahol a fogyasztó egyszeri díj ellenében kap egy meghatározott mennyiségű adatkeretet. A másik típus a havidíjas vagy megújuló kiegészítő adatsomag, ahol a fogyasztó a megrendelést követően az alapsomag szerződési időtartama alatt, illetve a kiegészítő csomag lemondásáig minden hónapban megkapja a választott csomagnak megfelelő többletadatkeretet. Adatbázisunkban csak az utóbbiak szerepelnek.

Tematikus adathasználat az ajánlatokban ♦ Tematikus adathasználatnak nevezzük, amikor bizonyos tartalmakhoz kapcsolódó forgalom nem számít bele az általános adatkorlátba, azaz ezek a forgalmak nem fogyasztják az általános adatkeretet. Ezek a kiegészítők az időszak során fontos szerepet játszottak a szolgáltatók kínálati szerkezetében. A tematikus adathasználat előfordult külön előfizetési díj mellett megvehető kiegészítő opcióként, illetve az alapsomag részeként is.

Mint már említettük, a tematikus adathasználatnak hat típusát azonosítottuk (*chat*, közösségi média, navigáció, böngészés, zene, videó), amelyek közül kiemelhető a videótartalmakra vonatkozó használat. A korlátlan tematikus videóhasználat általában nem képezte részét alapsomagoknak, és kiegészítő csomagként is jelentősen drágább volt,²¹ mint a többi tartalomhoz (*chat*, közösségi média, navigáció, böngészés, zene) nyújtott korlátlan hozzáférés. Ez természetesen érthető a videótartalmakhoz kapcsolódó, a szolgáltató számára is költséges sokkal nagyobb adatforgalom miatt.

Nagyképernyős (*large screen*) ajánlatok ♦ A nagyképernyős mobilszolgáltatások alapvetően laptopos (esetleg asztali számítógépes)²² mobilinternet-használatra vannak kitalálva (általában sms-küldési és -fogadási lehetőséggel együtt), a hagyományos beszédcélú mobilhasználatot azonban kizárják. A nagyképernyős csomagoknak két típusát különböztethetjük meg: a nomád használatot, amely a mobilinternet-használatot helyhez kötöttség nélkül bárhol lehetővé teszi (a továbbiakban nomád mobilnet), valamint a helyhez kötött otthoni mobilinternet-használatot (a továbbiakban otthoni mobilnet).

²⁰ E kiegészítők jelentős része nem került be az adatbázisba, melyben – mint korábban említettük – csak azokat a kiegészítő opciókat szerepeltettük, amelyek szerkezete megfelelt az alapsomagokénak, azaz a volumenek felhasználása legfeljebb a hálózaton belüli/kívüli használatot tekintve volt korlátozott.

²¹ A korlátlan tematikus videó lehetőségének havi előfizetési díja a Telekomnál sokáig 10 ezer forint közelében volt, majd az időszak végére 8 ezer forint közelébe csökkent, a Vodafone ezt az opciót 5 ezer forint körüli áron értékesítette. A többi tartalom/alkalmazás korlátlan használata általában néhány száz vagy egy-két ezer forintért volt elérhető.

²² Nagyképernyős fogyasztásnak tekinthető a tabletes mobilhasználat is, amivel tanulmányunk nem foglalkozik, alapvetően azért, mert ezek a csomagok jellemzően készülékvásárlást is feltételeznek.

A nomád nagyképernyős mobilnet a periódus első felében volt igazán jellemző a szolgáltatók portfóliójában, súlya egyértelműen jelentősen lecsökkent az időszak alatt. Az általános szerződési feltételek szerint 2020-ban a Telekom kínálatában már nincs önállóan előfizethető lakossági adatcsomag, azaz a Telekomnak nincs külön ajánlata nomád mobilnetre. Az időszak végén a Telenor szintén csak otthoni használatra szánt nagyképernyős mobilnet ajánlatokat kínált (amire a „Home” elnevezés utal), azonban a felhasználási feltételek nem zárták ki a nomád jellegű használatot.

Az otthoni mobilnet ezzel szemben nem veszítette el szerepét az időszak végére sem. A szolgáltatók ugyanakkor eltérő módon viszonyultak ehhez a termékhez. Az otthoni mobilnet elég nagy sáv szélesség esetén (amit a 4G-hálózatok már biztosítani tudtak) és kellően nagy adatkeret mellett már komoly helyettesítője lehet a vezeték nélküli internet szolgáltatásnak. Érthető, hogy emiatt a Telekom nem sietett az otthoni mobilnetcsomag bevezetésével (csak 2017-ben jelent meg nála), és egyértelműen csak kiegészítő terméként tette lehetővé az igénybevételét.

A Telenor jelent meg leghamarabb és a legnagyobb választékkal az otthoni mobilnet-szolgáltatások piacán. A Vodafone 2016-ban vezette be az otthoni mobilnet-csomagját, amely változatlan adatkorláttal, némileg csökkenő díjakkal az időszak végéig elérhető volt.²³

A MAGYAR MOBILÁRAK HEDONIKUS VIZSGÁLATÁNAK MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

A modellben használt változók szelekciója

A magyarországi mobilárák jelen tanulmányban bemutatott hedonikus árvizsgálatban a függő változó az alapcsomag és a kiegészítő ajánlatok kombinációjából összeálló, az adott év utolsó negyedében megvásárolható lakossági előfizetéses csomagok havi előfizetési díja volt. A csomag számított ára, az *előfizetési díj* változó az alapcsomag és a megvalósítható kombinációk révén hozzá kapcsolt kiegészítők (forgalmi adót is tartalmazó) árainak összegével egyenlő.

A hedonikus függvény változói a hedonikus hipotézis szerint a termék vagy szolgáltatás használati értékének alapvető összetevőit jelentik. A megfelelő változók kiválasztása a termék releváns műszaki, keresleti, kereskedelmi és használati jellemzőinek ismeretét igényli. Ahogy Jack Triplett nagyon lényegre törően megfogalmazta: „a hedonikus elemzés fő alapelve, hogy ismerd jól a termékedet” (Triplett [2004] 138. o.).

A modellváltozók szelekciója során mi is hangsúlyosan ezt az elvet követtük, amit a magyar mobilpiacpiac általános ismeretén túl az segített, hogy az adatgyűjtéstől kezdve az adatbázis összeállításán át a változók definiálásáig valójában a teljes

²³ 2020-ban a Vodafone egy nagyobb adatkorláttal rendelkező otthoni mobilnetcsomagot vezetett be.

folyamatot kontrolláltuk. A hedonikus egyenletben a mobilszolgáltatás értékét és árát meghatározó szolgáltatásjellemzők, illetve szolgáltatáselemek szerepeltek magyarázó változóként.

A releváns változók szelekciója már az ajánlatok kódolásával elkezdődött, amikor az összes lényeges vagy potenciálisan érdekes termékjellemzőt rögzítettük. A csomagok fő jellemzőit megragadó alapváltozókból, különösen amikor ezek valamilyen módon összefüggtek – mint például a csomagba foglalt hang- és sms-keretek esetében – aggregált, illetve kombinált változókat képeztünk.²⁴ Az *adatkorlát* változó esetében a specifikáció tesztelése során felmerült, hogy az előfizetési díjra vonatkozó hatása nem lineáris, azaz a nagyobb adatkeret nem lineárisan növeli az előfizetési díjat. A becslt egyenletben ezért az *adatkorlát* változó négyzetét is használtuk, ami azon túl, hogy csökkentette a heteroszkedaszticitási problémát, érdemben javította a modell illeszkedését is. Külön változót használtuk az *EU-adatkorlát* mérésére, bár ez nyilvánvalóan összefügg a belföldi *adatkorlát* változóval, hiszen utóbbinak az EU-ban felhasználható részére vonatkozik. Úgy láttuk ugyanakkor, hogy az EU-adatkorlát fontos differenciáló tényezőt jelentett a szolgáltatók csomag- és árképzési gyakorlatában,²⁵ így ezt a változót mindenképpen szerepeltetni akartuk a modellben.²⁶

Az egyenletben törekedtünk az összes empirikusan releváns szolgáltatásjellemző szerepeltetésére, annak érdekében, hogy az idő indikátor változó becslése torzítatlan legyen. Ez különösen fontos a kimaradt változó problémájának elkerülése miatt.²⁷

A becslt modellek a szolgáltatásjellemzők tekintetében ugyanazokat a változókat tartalmazzák, az év párok esetében – azok kivételével, amelyek az adott években nem léteztek. Ilyenek az időszak elején a *korlátlan adat*, az *EU-adatroaming* és a *korlátlan EU-adatroaming* változók.

A változók statisztikája a tanulmány *Függelékében* szerepel.

.....
²⁴ Egyes szolgáltatásjellemzők mérésére ezen felül még alternatív változók (például folytonos helyett kategóriaváltozók) is készültek. Ezekkel a becslés változó formájára vonatkozó választás robusztussága is tesztelhető volt.

²⁵ Az uniós szabályozás biztosított mozgásteret a szolgáltatók számára – elsősorban a nagy (korlátlan) adatkeretek, illetve alacsony fajlagos (1 GB-ra jutó) árak esetén – hogy az EU-ban felhasználható adatkeretet a belföldinél jelentősen szűkebben határozzák meg a csomagban.

²⁶ A négyzetes tag alkalmazása ebben az esetben nem látszott szükségesnek, mivel nem javította érdemben a modell illeszkedését. Az adatkeret nemlinearitása egyébként is alapvetően a nagyképernyős (*large screen*) ajánlatoknál és a magas adatkeretek árazásánál jelentkezett, amelyekhez az időszak elején nem is tartozott európai uniós roamingra használható adatmennyiség, s később is viszonylag alacsony EU-ban felhasználható adatmennyiséget tartalmaztak.

²⁷ A kimaradt változó problémája valamely független változó és a hibatag közötti korreláció formájában jelentkező endogenitás egyik oka lehet. Ez akkor áll elő, ha a kimaradt változó a magyarázó változókkal és a függő változóval is kapcsolatban áll, ilyenkor ugyanis kihagyása esetén a modellben szereplő változók becslt együtthatója torzított lesz.

A becslés alapjául szolgáló időszak

Az kétértékű időváltozót alkalmazó hedonikus regressziós módszer esetén a szakirodalom a teljes (*pooled*) adatbázison végzett becsléssel szemben a szomszédos időszakpárokra vonatkozó becslést ajánlja, mert ekkor kicsi az esélye annak, hogy a jellemzők jelentősen változnak, így hasonlót mérünk össze hasonlóval. Hosszabb időszak esetén az időszak végére már a termékjellemzők tartalma is más lehet, ezért közgazdasági értelemben a becsült együttható is kevésbé megbízható lesz. Az adatbázisunk hat évet fog át, ami a gyorsan változó mobilszolgáltatás esetén valóban hosszú időszak. A becsléseket ezért a szomszédos évpárokra készítettük el. Ezt az évpárokra jutó megfigyelések száma is lehetővé tette. A robusztusság ellenőrzésére elvégeztük a teljes időszakot átfogó adatbázison történt becslést is.

Függvényforma • A hedonikus árváltozás vizsgálatára használt modell specifikációjára mind a lineáris (röviden: lin-lin), mind a loglineáris (röviden log-lin) specifikáció alkalmasnak tűnt. A szolgáltatásjellemzőket lefedő magyarázó változók mellett a modellben a piaci átlagos árváltozást mérő változó az kétértékű évváltozó volt. A lin-lin specifikáció esetén a lineáris regressziós egyenletek a következők:

$$p_i^t = \alpha + \sum_k \beta_k z_{i,k}^t + \delta^t d^t + \varepsilon_i^t \quad (1a)$$

ahol:

p_i^t az i -edik csomagkombináció ára a t -edik időpontban ($t = 0, \dots, T$),

$z_{i,k}^t$ az i -edik csomagkombináció k -adik jellemzője a t -edik időpontban ($k = 1, \dots, K$),

α konstans,

β_k a csomagkombináció k -adik jellemzőjének együtthatója (implicit ára),

d^t a t -edik évhez tartozó kétértékű változó,

δ^t a kétértékű időváltozó együtthatója,

ε_i^t az i -edik termékhez tartozó véletlen hiba a t -edik időpontban.

A log-lin specifikáció abban különbözik az előzőtől, hogy itt a függő változó az ár természetes logaritmus. A becsült együtthatókat természetesen ennek megfelelően kell interpretálni.

$$\ln(p_i^t) = \alpha + \sum_k \beta_k z_{i,k}^t + \delta^t d^t + \varepsilon_i^t \quad (1b)$$

A Box–Cox-tesztel vizsgáltuk, hogy a függő változó milyen transzformációja lenne optimális ahhoz, hogy a függő változó eloszlása jobban közelítsen a normális eloszláshoz, a modellhibák pedig homoszkedasztikusak legyenek. Az időszak elejére vonatkozó modelleknél a kapott λ érték általában 0 közeli volt, ami szerint a függő változó esetén a logaritmus transzformáció tűnt optimálisnak. A későbbi évpárok esetében azonban a λ érték már közelebb volt 1-hez, ami alapján a transzformáció nélküli megoldás tűnt jobbnak. Mivel egyrészt a Box–Cox-teszt a vizsgált összes évpárra nem volt egyértelmű, másrészt az eredmények bemutatása és robusztussági

vizsgálata szempontjából is hasznos, a hedonikus árváltozás becslését mind a lin-lin, mind a log-lin specifikációval elvégeztük. A heteroszkedaszticitás problémáját a később bemutatott módon kezeltük.

A súlyozás kérdése

Fontos modellezési kérdés volt a súlyok alkalmazása. Amikor az ár- és termékjellemző megfigyelések mellett nem áll rendelkezésre a kereslet, illetve a fogyasztás mennyiségére vonatkozó adat, ahogy a korábbi elemzések esetében láttuk, a hedonikus vizsgálatok súlyozatlan becslést használnak. Ez azonban azt az implicit feltevést tartalmazza, hogy a jellemző kombinációk választása közel egyenletes eloszlású. A valóságban ez nagyon ritkán van így. Egyes csomagkombinációkat több, másokat kevesebb fogyasztó választ. Egyes szolgáltatóknál sok ajánlatkombináció hozható létre, míg másoknál szűkebb lehet a választék és annak kombinálhatósága. A kombinált csomagokra vonatkozó megfigyelések száma ráadásul a szolgáltatók kínálatán belül s az egymás közti összehasonlításban is évről évre jelentősen változhat, ahogy az számunkra az adatgyűjtés során kiderült, és a létrehozott adatbázis is mutatja.

Konkrét piaci információk hiányában, tapasztalati alapon is valószínűsíthető, hogy minden kombinációnak azonos súlyt adni nem reális feltételezés. A fogyasztói választásra vonatkozó – legalább közvetett – információk nélkül azonban minden megfigyelt ajánlat azonos súllyal szerepel. Az egyes szolgáltatók piaci részesedésére vonatkozóan lehet azonban találni aggregált információt, amely felhasználható legalább a szolgáltatói ajánlatok egymáshoz viszonyított súlyának kialakításához. Ezzel azt a hibát mindenképpen elkerülhetjük, hogy egy szolgáltató ajánlatai pusztán attól legyenek meghatározóbbak a becslés során, hogy az adott évben sokkal több kombináció állítható elő az alap- és kiegészítő ajánlataiból. Ezért a becslésnél a részesedés alapú súly alkalmazását mindenképpen indokoltnak láttuk.

Az elemzés során a valós piaci viszonyok közelítése érdekében a következő súlyozást használtunk.

- Az egyes szolgáltatók adott évi alapsomagjainak a relatív súlyát az alapsomagok száma alapján határoztuk meg. Egyéb információ hiányában a felosztást egyenlő arányokat feltételezve végeztük el (azaz feltételeztük, hogy a fogyasztók azonos hányada választotta a különböző méretű alapsomagokat).
- Az alapsomagok egyes évekhez tartozó relatív súlyait korrigáltuk a valós piaci viszonyoknak megfelelően egyrészt a szolgáltatók piaci részesedéseinek figyelembevételével, másrészt a nagyképernyős előfizetők külső forrásból becsült arányai alapján.²⁸

²⁸ A súlyozás során a NMHH által publikált mobilpiaci jelentésekben szereplő adatokat használtuk. A jelentés elérhető: NMHH [2021], az adattáblák elérhetők: https://nmhh.hu/cikk/220115/A_mobilpiaci_jelentes_adattablai_2020_II_felev.

- Az alapsomagok a teljes adatbázisnak csak kisebb részét adják, nagyobb részben az adatbázis olyan kombinált csomagokat tartalmaz, melyek egy alapsomag és a kiegészítő csomagok lehetséges kombinációból áll össze. A csomagok előfizetőire vonatkozóan semmilyen információval nem rendelkezünk, így ezek súlyozásánál mindenképpen valamilyen feltételezést kellett használni. Az első szóba jöhető feltételezés az lehetne, hogy az alapsomaghoz kapcsolódó csomagkombinációkat az előfizetők azonos arányban veszik igénybe, ami egyben azt is jelenti, hogy az előfizetők döntő többsége igénybe vesz valamilyen kiegészítő csomagot. Megítélésünk szerint a valós helyzetet ez a feltételezés távolról sem tükrözi. A kiegészítő csomagok ilyen nagy súlya mellett ugyanis a szolgáltatók egy előfizetőre jutó átlagos árbevétele (*Average Revenue per User, ARPU*) jóval magasabbra emelkedne, mint ami az ismert értékek²⁹ alapján feltételezhető. Alapmodellünkben ezért azzal a súlyozási feltételezéssel éltünk, hogy a fogyasztóknak csak kisebb része (10 százaléka) vesz igénybe kiegészítő csomagot.

A súlyozásra vonatkozó eltérő feltételezések eredményekre gyakorolt hatását röviden bemutatjuk a következőkben a robusztussági vizsgálat keretében.

Heteroszkedaszticitás és annak kezelése

Az OLS becslés fontos alapfeltevése, hogy a hibatagok szórása azonos (homoszkedasztikus). A heteroszkedasztikus hiba variancia esetén a t - és F -próbák nem megbízhatók, ezért a statisztikai következtetéseink sem lesznek azok. A heteroszkedaszticitás elkerülésére alternatív modellspecifikációt, változó transzformációt vagy súlyozott becslési módszert lehet használni. Mivel az együttható pontbecslése a heteroszkedaszticitás esetén is torzítatlan, ezért a gyakorlatias megközelítés szerint az is kezeli a problémát, hogyha a standard hibák becslésénél ezt figyelembe vesszük.³⁰ Egyik ilyen lehetőség a heteroszkedaszticitás esetében a variancia-kovariancia mátrix robusztus becslése, ilyenkor általában szükség van arra, hogy a hiba varianciájának jellegéről valamilyen pluszinformációnk vagy feltételezésünk legyen. Ha a megfigyelésekről tudjuk, hogy azok részben összefüggnek, akkor a klaszterrobusztus

²⁹ Kifejezetten a lakossági előfizetőkre vonatkozóan általában nem állnak rendelkezésre bevételi adatok. 2020-ban a Telenornál a teljes ARPU nettó nettó 12 euró, azaz mintegy 4200 forint volt (lásd: <https://www.ppftelecom.eu/hungary>), míg a Telekom szerződéses ügyfelei 2020-ban átlagosan havonta körülbelül nettó 5000 forintot fizettek (lásd Pénzügyi és működési adatcsomag, https://www.telekom.hu/rolunk/befektetoknek/penzugyi_jelentesek). Ezzel szemben a kiegészítő csomaggal kombinált csomagok 50 százalékos súlyának feltételezése mellett az adatbázisunk alapján a Telenor ARPU-jára nettó 8,5, a Telekom ARPU-ra 9,5 ezer forintos érték adódna.

³⁰ Nagy mintaelemszám esetén a heteroszkedaszticitás nem akadályozza meg azt, hogy az OLS becslésből korrekt statisztikai következtetést vonjunk le, ha a standard hiba és a tesztstatisztikák számítása megfelelően történik (Wooldridge [2010]).

variancia-kovariancia mátrix becslés is használható.³¹ Mivel a megfigyeléseink nem véletlen megfigyelések, hanem konkrét szolgáltatók tudatosan kialakított kínálatából származnak, nem is meglepő, hogy szolgáltatóként összefügghetnek. Ezért a standard hibákat ezt az összefüggést figyelembe véve szolgáltatóként klasztereztük. Ennek a következménye általában az, hogy az együtthatók standard hibája nagyobb lesz a sima OLS standard hibánál, ami rontja a *t*-teszt eredményét.

Multikollinearitás

Hedonikus regressziós modellek esetében könnyen találkozhatunk a változók közti erős korreláció miatti multikollinearitással, aminek következményeként a kollineáris változók standard hibája túl nagy lesz. Szerencsére ez a probléma nem okoz torzítást más változók együtthatójának becslésében. Mivel a modell változóiként szereplő szolgáltatásjellemzők gyakran együtt fordulnak elő, vagy ténylegesen is összefüggenek, nem meglepő, hogy ezek együttes szerepeltetésekor multikollinearitás áll elő. Ezt méri a varianciainflációs tényező (*Variance Inflation Factor; VIF*), amely megmutatja, hogy mennyire nő meg a modell varianciája a változó multikollinearitás miatt.³²

Ennek a problémának a kezelésére meg lehet ugyan próbálkozni korreláló változók valamelyikének eliminálásával, alapvetően azonban nem ajánlott semmilyen releváns változó kihagyása a modellből. Sokkal inkább segíthet az összefüggő változók aggregálása vagy ezekből valamilyen kompozit változó létrehozása.

A modellspecifikáció során teszteltük a változó multikollinearitást, és törekedtünk annak elkerülésére, szem előtt tartva, hogy lényeges változó ne maradjon ki. Erre a körülménytől való kezelésre leginkább a csomagba foglalt perc- és sms-keretek esetében volt szükség, amit végül változóaggregálással, azaz hálózaton belül és kívül felhasználható beszéd- és sms-keretek összegzésével valósítottunk meg. Mivel a modellben az adat árazásban érvényesülő nemlineáris hatás kezelésére használtuk az *adatkorlát* változó négyzetes értékét, a két változó magától értetődően korrelál. VIF-teszt elvégzésével meggyőződünk arról, hogy multikollinearitási probléma a specifikációkban használt változókkal kapcsolatban nem merült fel.

³¹ Ha az egyes megfigyelések valamilyen közös háttérrel vagy jellemzővel rendelkeznek, vagy jól meghatározható módon egy csoportba tartoznak, a becslési hibáik csoporton belül korrelálhatnak egymással. A klaszterezett standard hibák számításával figyelembe vesszük ezeket az összefüggéseket, annak érdekében, hogy statisztikailag megalapozott következtetéseket vonhassunk le a regressziós eredményekből.

³² A számított variancia inflációs tényező (VIF) minimumértéke 1. Küszöbérték ugyan nincs, de 10 fölötti szám már jelentős multikollinearitást jelez, a 4 alatti értéket pedig úgy kezelhetjük, hogy nem vet fel semmilyen multikollinearitási problémát.

A HEDONIKUS REGRESSZIÓS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

A modellspecifikáció során, amint ezt az előző fejezetben bemutattuk, számos döntést kellett meghoznunk, amelyeket előzetes tesztek, a szakirodalom ajánlásai, illetve legjobb szakmai meggyőződésünk alapján tettünk meg. Így alakult ki az az alapmodell, amely véleményünk szerint a legmegbízhatóbb képet nyújtja vizsgálatunk tárgyáról, a hedonikus mobilárok alakulásáról.

Regressziós eredmények

Lineáris specifikáció • A 4. táblázat foglalja össze a lineáris specifikációjú regressziós modell eredményeit.

A változókra vonatkozó paraméterbecslések jól értelmezhetők: az adott csomag jellemző implicit árát jelentik forintban. Kétértékű változók esetén a paraméter értéke azt jelenti, hogy az adott jellemzővel rendelkező csomagok előfizetési díja – a többi jellemző értékét fixen tartva – átlagosan mennyivel tér el azon csomagok előfizetési díjától, amelyek az adott jellemzőt nem tartalmazzák. A 2019–2020-as modellben például a *korlátlan adat HU* változó paraméterértéke azt jelzi, hogy a belföldi korlátlan adathasználatot biztosító csomagok havi előfizetési díja átlagosan 6885 forinttal magasabb a korlátlan adathasználatot nem biztosító csomagokhoz képest.

A folytonos változókra becsült paraméter úgy interpretálható, hogy a változó egységnyi növekedése – a többi változó értékének fixen tartása mellett – mekkora előfizetésidő-növekedéssel jár együtt. A 2019–2020-as modellben például azt láthatjuk, hogy az előfizetési díj 19,9 forinttal nő, ha a csomag eggyel több ingyenesen felhasználható percet vagy sms-t tartalmaz.

A hedonikus árváltozás vizsgálata szempontjából a legfontosabb változók az évpármodelleket összefoglaló táblázatban szereplő év indikátorváltozók. Az évpár első éve képezi a bázist, amelyhez viszonyítva a második év átlagos eltérése értelmezhető. A 2018–2019-es modellben tehát azt látjuk, hogy a minőséggel korrigált átlagár 2019-ben a 2018-es árszinthez képest 673 forinttal csökkent. A 2015-től 2020-ig tartó teljes időszakos árváltozás nagyságát az évparamétereknek a segítségével határozhatjuk meg.

A táblázatban látható, hogy nem minden paraméter klaszterbusztus becslése szignifikáns legalább 5 százalékon. A modellek illeszkedése viszonylag jónak mondható, mivel az R^2 -értékek 0,74 és 0,91 között mozognak.

A becsült együttthatók előjele és nagysága alapvetően a várakozásoknak megfelelően alakul.

Az *adatkorlát* változó lineáris együttthatója az adatkeret 1 GB-os növekedésének implicit árát mutatja, ami 2015-től 2020-ra jelentősen csökkent. Ezt az értéket azonban korrigálni kell, mivel az egyenlet az adatkorlát négyzetét is tartalmazza. Az adatkorlátnégyzet együttthatójának negatív előjele azt jelzi, hogy minél na-

4. TÁBLÁZAT • A lineáris (lin-lin) modell regressziós eredményei

	Évpárok					
	2015–2016	2016–2017	2017–2018	2018–2019	2019–2020	
Konstans	2189,0*** (525,3)		3967,5*** (211,1)	2870,9*** (268,5)	2498,7*** (403,2)	2808,6*** (770,7)
Hűségidő	-101,4*** (22,0)		-82,4*** (24,4)	-34,2** (11,7)	-72,1** (22,5)	-84,6** (29,6)
E-kedvezmény	-201,1 (351,7)		-442,2* (176,5)	-635,0*** (95,7)	-530,1*** (118,6)	-458,0*** (113,7)
Összes perc és sms	24,5*** (1,5)		14,5*** (2,3)	10,5*** (0,5)	16,1*** (3,5)	19,9** (7,3)
Korlátlan perc és sms belül	2569,5* (1280,2)		2553,4*** (386,4)	1912,5*** (99,3)	1586,5*** (101,7)	1506,3*** (357,6)
Korlátlan perc és sms minden irányba	14412,8*** (2059,1)		10906,0*** (1333,8)	7193,1*** (285,1)	6870,3*** (744,4)	7280,5*** (929,4)
Adatkorlát (GB)	516,4*** (150,2)		464,0* (190,6)	250,0*** (43,5)	117,6* (55,0)	70,8** (23,1)
Adatkorlát-négyzet	-4,4** (1,5)		-3,9* (1,9)	-1,9*** (0,5)	-0,6 (0,4)	-0,3 (0,1)
Korlátlan adat HU			9144,9*** (1564,9)	6986,2*** (437,6)	6537,7*** (598,7)	6884,5*** (576,0)
Korlátlan adat HU + EU				8380,6*** (124,4)	9983,8*** (79,7)	7546,3*** (377,1)
EU adatkorlát (GB)	-95,3 (222,2)		48,0 (124,3)	224,0*** (40,9)	228,8*** (22,5)	116,5** (42,1)
Nagyképernyő	-1843,2 (1740,3)		-2337,2 (784,7)	-1505,7 (1016,5)	-1187,6 (825,9)	316,7
Videó tematikus adat	-1022,9 (2146,6)		1650,7 (2754,7)	3250,6* (1262,2)	3961,4*** (1182,3)	
Egyéb tematikus alkalmazás száma	1935,6* (888,0)		766,4*** (171,0)	725,4*** (183,5)	355,0*** (106,5)	
2016	95,5 (300,1)					
2017			-2257,4*** (545,4)			
2018				-908,1** (325,5)		
2019					-673,2** (239,7)	
2020						-755,6 (388,5)
N	10 321		5 961	3 774	2 476	
R ²	0,80		0,79	0,91	0,89	
Adj R ²	0,80		0,79	0,91	0,89	
AIC	216 642		120 974	74 372	49 154	
F-statisztika	3507		1556	2572	1440	

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

gyobb adatkeretnél vizsgáljuk az 1 GB-os növekedést, ez annál kisebb forintösszeg növekedést jelent. Az EU-ban felhasználható adatkeret változó, olyan speciális jellemző, amelyet szintén együtt kell kezelni a belföldi adattal, mivel ezzel részben össze is függ.

A 2017-től megjelenő korlátlan belföldi adat először drágább, majd 2018-tól beáll a 7000 forint közeli szintre. A belföldön és az EU-ban is korlátlan adat ára ennél magasabb. Az EU-adatkorlát együttthatója 2017-től szignifikáns és előjele pozitív.

A csomagba foglalt perc és sms implicit egységára 10,3 és 24,5 forint közötti érték, egyértelmű időbeli tendencia nem rajzolódik ki.

A csomagba foglalt belföldi irányba korlátlan perc és sms implicit ára mindig pozitív és csökkenő. A várakozásnak megfelelően a mindkét irányba korlátlan perc és sms ára ennél végig magasabb, de a 2015-ös magas árhoz képest az időszak második felére lecsökken.

A szolgáltatás árát a várakozásoknak megfelelően mindig csökkenti a nagyobb hűségidő és az e-kedvezmény választása.

A tematikus korlátlan adathasználat, ha videóról van szó, jelentősen megnöveli az előfizetési díjat. E szolgáltatáselem implicit árának becslése többnyire nem szignifikáns, ami részben annak a következménye, hogy a korlátlan videóhasználatot tartalmazó kombinált ajánlatokat a modellben kis súllyal vesszük figyelembe.

Az egyéb tematikus korlátlan adathasználat elemenkénti implicit ára folyamatosan csökken (bár nem mindig szignifikáns).

A nagyképernyős ajánlatokat megkülönböztető változó együttthatójának előjével kapcsolatban általánosan érvényes várakozást nem lehet megfogalmazni, az okostelefonos opciókhoz képest lehet pozitív és negatív is. Ez a változó azonban nem szignifikáns.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a viszonylag jó illeszkedés, valamint a piaci és közgazdasági várakozásoknak alapvetően megfelelő és többnyire statisztikailag is szignifikáns együttthatók jelzik, hogy a modell elég jól megragadja az ár és a releváns szolgáltatásjellemzők kapcsolatát. A vizsgálat középpontjában álló éves hedonikus árváltozás 2017-től kezdődően minden évben negatív, 2017 és 2019 között még statisztikailag is szignifikáns.

Loglineáris specifikáció ♦ Mielőtt a kapott eredmény értékelésére térnénk, bemutatjuk a másik modellspecifikációval készült becslés eredményét is, amelyben az előfizetési díj logaritmikus formában szerepel (5. táblázat).

A loglineáris modell illeszkedése kicsivel gyengébb az egyszerű lineáris specifikációhoz képest,³³ de hasonló eredményt hozott a változók szignifikanciája szempontjából.

³³ A becslő modellek illeszkedésének összehasonlításából is a változást forintszintben mérő lin-lin modell bizonyult valamivel jobbnak. Mivel a regressziók R^2 értéke közvetlenül nem hasonlítható össze, ezért a függő változó tényleges és becslült értéke közötti korreláció négyzeteként definiált generalizált

5. TÁBLÁZAT • Loglineáris (log-lin) modell regressziós eredmények

	Évpárok					
	2015–2016	2016–2017	2017–2018	2018–2019	2019–2020	
Konstans	7,760*** (0,188)		8,122*** (0,063)	8,094*** (0,112)	8,126*** (0,024)	8,161*** (0,075)
Hűségidő	-0,010*** (0,002)		-0,008** (0,003)	-0,005 (0,003)	-0,008** (0,002)	-0,008* (0,003)
E-kedvezmény	-0,058* (0,029)		-0,077*** (0,019)	-0,091*** (0,024)	-0,073*** (0,018)	-0,065*** (0,016)
Összes perc és sms	0,005*** (0,001)		0,003*** (0,000)	0,002*** (0,000)	0,002*** (0,000)	0,002** (0,001)
Korlátlan perc és sms belül	0,366*** (0,104)		0,477*** (0,027)	0,375*** (0,051)	0,348*** (0,043)	0,347*** (0,039)
Korlátlan perc és sms minden irányba	1,885*** (0,213)		1,419*** (0,121)	1,034*** (0,059)	0,904*** (0,060)	0,923*** (0,061)
Adatkorlát (GB)	0,052*** (0,013)		0,046** (0,016)	0,033*** (0,004)	0,018* (0,009)	0,012* (0,005)
Adatkorlát-négyzet	-0,000** (0,000)		-0,000* (0,000)	-0,000*** (0,000)	-0,000 (0,000)	-0,000 (0,000)
Korlátlan adat HU			1,080*** (0,061)	0,832*** (0,031)	0,543*** (0,132)	0,639*** (0,099)
Korlátlan adat HU + EU				0,788*** (0,052)	0,979*** (0,013)	0,737*** (0,039)
EU-adatkorlát (GB)	-0,018 (0,020)		0,007* (0,003)	0,027*** (0,001)	0,031*** (0,007)	0,016** (0,005)
Nagyképernyő	0,295 (0,187)		0,058 (0,221)	-0,075 (0,142)	-0,190 (0,178)	-0,030 (0,191)
Videó tematikus adat	-0,118 (0,193)		-0,085 (0,196)	0,131 (0,246)	0,333** (0,112)	0,439*** (0,108)
Egyéb tematikus alkalmazás száma	0,238* (0,098)		0,157* (0,078)	0,113** (0,042)	0,083*** (0,022)	0,021** (0,008)
2016	0,028 (0,030)					
2017			-0,220** (0,069)			
2018				-0,085 (0,055)		
2019					-0,121* (0,056)	
2020						-0,058 (0,054)
N	10 321		8695	5961	3774	2476
R ²	0,87		0,81	0,82	0,89	0,85
Adj R ²	0,87		0,81	0,82	0,88	0,85
AIC	23 831		22 879	13 292	6880	5142
F-statisztika	5878		2921	1924	2072	1008

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

A becsült paraméterek értelmezése a logaritmikus forma miatt nem olyan egyszerű, mint a lineáris regresszió esetében. Kis értékeknél, például 0,05 értékű együttható esetén ugyan alkalmazható az a közelítő becslés, hogy az adott jellemző 5 százalékos árnövekedést jelent a bázisszinthez képest, nagyobb együtthatóértékeknél azonban ez már pontatlan lesz. A pontos értéket a paraméterek transzformációjával kaphatjuk meg, ahol a paraméter értékét kitevőként használva és a természetes logaritmus alapot erre a kitevőre emelve kapjuk meg, hogy indikátórváltozónál annak 1 értéke, illetve folytonos változó esetén, annak egységnyi növekedése a függő változó – azaz az előfizetési díj – értékét hány százalékká változtatja meg. A 2019–2020-as modellben például az 2020-as év változó $-0,058$ értéke azt mutatja, hogy az árszint 2019-hez képest az árszint 5,7 százalékkal, azaz 94,3 százalékká csökkent (mivel $e^{-0,058} = 0,943$). A loglineáris modell eredményei alapján így az időszak során jelentkező hedonikus árváltozás mértékét százalékos formában kifejezett indexként tudjuk interpretálni. A láncindex az éves indexek szorzata.

A változók együtthatóit e specifikáció esetében is hasonlóan értékelhetjük, csak itt a százalékos változásként interpretálhatjuk. Mivel az előjelek és az értékek alapvetően a várakozások szerint, továbbá a lineáris specifikációhoz hasonlóan alakulnak, ezek részletes tárgyalására nem térünk ki. Érdekes talán kiemelni, hogy a csomagba foglalt perc és sms, illetve az adat egységára, s hasonlóan a korlátlan adat implicit ára is csökkent a vizsgált időszakban.

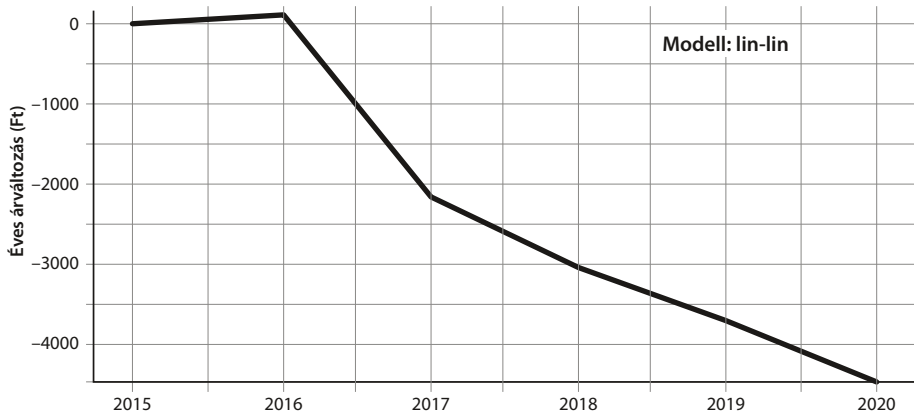
Összességében erről a specifikációról is – a jó illeszkedés, a piaci és közgazdasági várakozásoknak megfelelő és statisztikailag többnyire szignifikáns együtthatók alapján – megállapíthatjuk, hogy a modell jól megragadja az ár és a releváns szolgáltatásjellemzők kapcsolatát.

A teljes időszakra becsült árváltozás

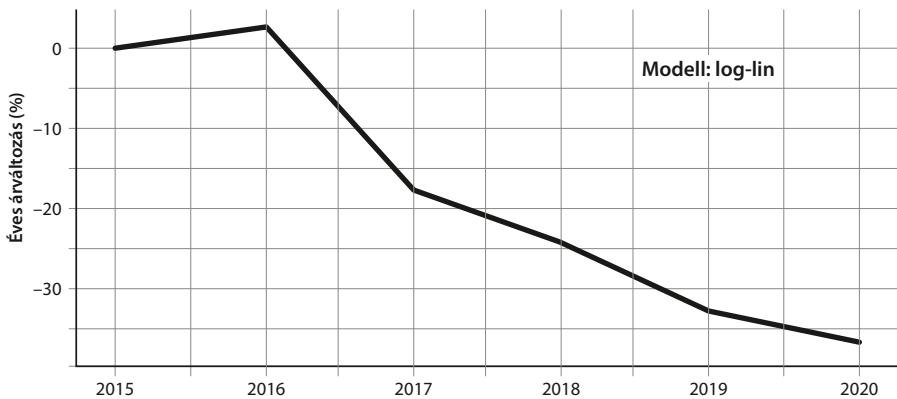
A fenti modellek releváns egyéb tényezőkre kontrollálva, a kétértékű évváltozó becsült együtthatói adják meg a mobilárszint előző évhez viszonyított minőséggel korrigált változását. A teljes időszaki kumulált árváltozás eredményét, amelyet az egyes modellek pontbecsléseinek aggregálásával számítottunk, az 1. és 2. ábrán mutatjuk be.

A vizsgált időszakban a teljes piacot jellemző árszint tekintetében mind a forintban, mind a százalékban kifejezett árváltozás a 2016-os kismértékű emelkedés után egyértelmű csökkenést jelez, amely összességében igen jelentős az időszak végére.

.....
 R^2 mutatót számoltuk ki a két specifikációra. Mivel a log-lin modellből származó érték egyszerű exponenciális torzított és alábecsüli a szintértéket, ezért az exponenciális transzformációt a modell által becsült logaritmizált értékhez a hibatagok szórásnégyzetének felét hozzáadva kapott korrigált értéken végeztük el. (Lásd például Wooldridge [2012] 204. o.)

1. ÁBRA • A hedonikus mobilárok szintjének alakulása a lineáris regressziós modellek alapján, 2015-höz képest

2. ÁBRA • A hedonikus mobilárok szintjének alakulása a loglineáris regressziós modellek alapján, 2015-höz képest

A regressziós táblázatból is kiolvasható részletes számszerű eredményeket a 6. táblázatban mutatjuk be, ahol az egyes értékek mindig a kiinduló értéktől, a 2015-ös árszinttől való kumulált eltéréseket jelzik. A lineáris modell esetében az eltérések forintban, a loglineáris modellnél százalékban értendők.

6. TÁBLÁZAT • A hedonikus mobilárok szintjének kumulált változása (teljes piac, bázis a teljes piac 2015-ös árszintje)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Lineáris specifikáció (forint)	0	+96	-2162	-3070	-3743	-4499
Loglineáris specifikáció (százalék)	0	+2,9	-17,4	-24,2	-32,8	-36,6

Összefoglaló eredményeink a hedonikus mobilárak jelentős csökkenését mutatják az időszak során. A periódus végén 2015-höz képest a teljes piacot tekintve az árcsökkenés 4,5 ezer forint volt.

A loglineáris modell eredménye szerint teljes időszakra becsült hedonikus árcsökkenés mértéke 36,6 százalék volt. A fő specifikációhoz választott súlyozással készült becslés szerint a magyar lakossági nyilvános előfizetési csomagok éves átlagos, minőséggel korrigált árcsökkenése 8,7 százalékos volt a 2015–2020 közötti időszakban.

Fontos megjegyezni, hogy az árcsökkenés mértéke némileg túlbecsült lehet a lakossági mobil-előfizetések összességét tekintve, mivel adatbázisunk csak egy szűkebb halmazz, az adott évben értékesített csomagok összességét vette figyelembe. Tudjuk ugyanakkor azt, hogy a fogyasztók egy jelentős része már lezárt, korábban értékesített csomagokat használ, amelyek esetleg az adott évben értékesítettekhez képest drágábbak lehettek.

A tényleges csomagárak összehasonlítása során nyilván nem látunk ilyen mértékű árcsökkenéseket,³⁴ azt azonban tapasztalhatjuk, hogy a hasonló árú csomagokban a szolgáltatók mennyivel több értéket, mennyivel magasabb szintű szolgáltatást nyújtanak a fogyasztóknak, elsősorban az adathasználat területén. A hedonikus módszertan előnye éppen az, hogy képes figyelembe venni az ár–érték arány egyébként érzékelhető javulását mivel valójában az „egységnyi érték” árában bekövetkező változást ragadja meg. Ezt kell szem előtt tartani az egyes árszintek változásának értékelésénél.

Robusztusság és érzékenységvizsgálat

A következőkben bemutatjuk, hogy eredményeink mennyiben tekinthetők robusztusnak, azaz a vizsgálatunk középpontjában álló mutatókból az időszak egészére számított árváltozások az alternatív modellspecifikációk mellett milyen mértékben térnek el ezen alapmodellek eredményeitől.³⁵

A legtöbb feltételezéssel, illetve korrekcióval a csomagok súlyozásának kialakítása során kellett élnünk, hogy a valósághoz minél közelebbi képet kapjunk. Különösen fontos ezért annak vizsgálata, hogy az eredmények mennyire érzékenyek e feltételezésekre, azaz a súlyozás megváltoztatására, ezért több eltérő súlyozás mellett is megvizsgáltuk, hogyan alakulnak az eredmények, amikor:

- eltekintünk a nagyképernyős/kisképernyős előfizetők arányán alapuló korrekciótól;
- alkalmazzuk a nagyképernyős/kisképernyős súlyozást, de a kombinált csomagokra vonatkozó 10 százalékos előfizetői arány feltételezést nem használjuk;³⁶

³⁴ Lásd például a 3. táblázatban bemutatott összehasonlítást.

³⁵ A robusztusságvizsgálat részletes paramétertáblái külön elérhetők a jelen kötet internetes felületén.

³⁶ Ez az eset amikor a súlyozás csak a lakossági előfizetési (postpaid) csomagok piacán a szolgáltatók piaci részesedéseit használja, s az így adódó előfizetőszámokat egyenlően osztja fel az alapsomag és a ráépülő kombinált csomagok között.

- csak az alapsomagok mintáját vizsgáljuk (azaz a kiegészítővel képezhető kombinált csomagokat nem vesszük figyelembe).

Ezenkívül két további modellspecifikációt is vizsgáltunk:

- ez elsőben a modelleket csak az okostelefonos csomagokat tartalmazó szűkített adatbázison becsültük,³⁷
- a másodikban pedig az év párokon történő becslés helyett egyetlen, az összes év adatát tartalmazó, összevont (*pooled*) modellt alkalmaztunk.

A 7. táblázat tartalmazza az egyes modellekben becsült paraméterek alapján számolt összesített árváltozások mértékét, azaz a 2020-as és a 2015-ös árszint eltérését. Az alternatív modelleket lineáris és loglineáris specifikációval is becsültük.

7. TÁBLÁZAT • A hedonikus mobilárak változása az alternatív modellekben
(teljes piac, bázis a teljes piac 2015-ös árszintje)

	Alapmodell	Nagyképernyős súlykorrekció nélkül	Kombinációk azonos súllyal*	Csak alapsomagok	Csak kisképernyős csomagok	Minden év egyben
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Lineáris specifikáció (forint)	-4499	-4296	-5415	-6040	-4173	-4091
Loglineáris specifikáció (százalék)	-36,6	-34,8	-36,2	-46,0	-33,0	-32,7

* A súlyozás itt nem tesz különbséget az alapsomagok és a ráépülő kombinált csomagok között, nem érvényes az alapsomagokhoz az előfizetőszámból 90 százalékos arányt rendelő szakértői feltételezés.

Az alternatív modellek által becsült árcsökkenés 4091 és 6040 forint, illetve 32,7 százalék és 46 százalék között alakul. Az árcsökkenés mértékét tekintve mindkét specifikáció esetén a teljes időszakot lefedő összevont (6) modell becslése a legalacsonyabb,³⁸ de a kisképernyős csomagokra korlátozott mintából végzett (5) becslés eredménye is közel áll ehhez. A forintban mért és a százalékos árváltozás is a csak alapsomagokat vizsgáló (4) modellben a legnagyobb.³⁹ Az összes kombinációt azonos súllyal kezelő modell forintértékben nagyobb árcsökkenést mér, mint az

³⁷ Az év páros bontásban kis számosságú nagyképernyős csomag hedonikus árait a kis elemszám miatt érdemben nem vizsgáltuk.

³⁸ A minden évet együtt kezelő modell (6) specifikációban a csomagok jellemzőinek összemérhetősége az időszak elején és végén már kevésbé biztosított, ezért a szakirodalom ajánlásaival szemben egyértelműen az év párokból történő modellezést javasolják. Az összevont modelltől kapott eredmények mindezek ellenére interpretálhatók az árváltozás mértékének konzervatív becsléseként.

³⁹ Az év párokból becsült értékek természetesen modellenként eltérők. A (4) modell által mért nagyobb csökkenés döntően az alapsomagok esetén 2017-re becsült jelentősen nagyobb mértékű csökkenés következménye.

alapmodell, ugyanakkor a loglineáris specifikációval becsült százalékos érték kicsit alacsonyabb, mint ami a megfelelő alapmodellnél adódott.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy az alternatív modellspecifikációk is hasonló hedonikus mobilár-változást becsülnek. Az alapmodellből becsült pénzbeli és százalékos árváltozás a megfigyelt szélső értékek között helyezkedik el. A minőséggel korrigált mobilárak jelentős (4 ezer forintot, illetve 33 százalékot meghaladó) csökkenésére vonatkozó megállapításunk ezért robusztusnak tekinthető.

ÖSSZEGZÉS

Jelen elemzésben a magyarországi mobilárak változását vizsgáltuk hedonikus két-értékű időváltozót alkalmazó regressziós módszerrel, a mobilszolgáltatók nyilvános általános szerződési feltételeiben közölt adataiból összeállított adatbázis alapján. Az általunk becsült hedonikus árváltozás ezt a fogyasztói jólétet növelő mennyiségi és minőségi változást próbálja megragadni a hedonikus árcsökkenés formájában. A minden változójában lineáris és a függő változó logaritmikus változatát használó modell is közgazdaságilag és statisztikailag értékelhető eredményt adott. E szerint 2015 és 2020 között a lakossági előfizetéses (*postpaid*) mobilcsomagok hedonikus ára 4,5 ezer forinttal, illetve, közel 37 százalékkal csökkent.

Ez a hedonikus regressziós módszerrel mért csökkenés több tényező együttes hatására következett be. A vizsgált időszakban került sor az előző technológiai generációknál hatékonyabb 4G hálózatok gyors kiépítésére, ami a kínálati oldalon megteremtette a lehetőséget a korábbinál nagyobb adathasználatot biztosító, gyorsabb és megbízhatóbb mobilinternet-szolgáltatás nyújtására. A fogyasztó oldali növekvő igényeket a szolgáltatók a piaci verseny nyomása alatt a különböző csomagjellemzők tekintetében egyre bővebb és magasabb szintű ajánlatokkal próbálták kielégíteni. Jelen elemzés ugyanakkor arra nem tud választ adni, hogy a becsült árcsökkenés mennyiben tulajdonítható a technológia fejlődésnek, és mennyiben a versenynek. E két hatás nem is választható szét könnyen. A gyártók által kínált technológiai újdonságok bevezetése fejlesztési és beruházási döntéseket igényel, de erre nagyobb verseny esetén nagyobb ösztönözöttség is van. A piaci versenyben ugyanakkor nemcsak a hálózati fejlesztésekből adódó lehetőségek, hanem az ezekre épülő, de ettől részben független kereskedelmi ajánlatok kialakítása, árazása is fontos stratégiai tényező. E kérdés vizsgálata azonban más elemzést igényel.

Eredményeink értékelésekor természetesen figyelembe kell venni az adatbázis jellemzőiből és a vizsgálat jellemzőiből fakadó korlátokat. Először is azt, hogy az adatbázisban csak az adott évben értékesíthető csomagok szerepelnek. Ismert ugyanakkor, hogy a fogyasztók egy jelentős része minden időpontban már lezárt, korábban értékesített csomagokat használ, amelyek esetleg az adott évben értékesítettekhez képest drágábbak lehetnek, így az általunk becsült árcsökkenés mértéke valamelyest túlzó lehet. A vizsgálat ugyanakkor elvégezhető egy, a már lezárt cso-

magokat is figyelembe vevő kibővített adatbázison is. Másodsor, az adatbázis nem tartalmaz tényleges fogyasztási adatokat, így a modellekben használt súlyozás publikus aggregált információkon (például piaci részesedések), illetve plauzibilisnek tűnő feltételezéseken alapul. A releváns szakirodalom áttekintése alapján látható, hogy ez korántsem szokatlan megoldás a hasonló vizsgálatok esetén. Megfelelő fogyasztási adatok vagy legalább megalapozott becslések rendelkezésre állása esetén az eredmények tovább pontosíthatók. Harmadszor, vizsgálatunk célja a magyar mobilárak minőséggel korrigált alakulásának meghatározása volt. Eredményeink a lakossági előfizetői (*postpaid*) piac egészére, illetve a piacon elérhető átlagos tarifacsomagokra vonatkozóan érvényesek. Ezen túl azonban számos további releváns kérdés felvethető, például az, hogy mennyiben volt hasonló vagy különböző a minőséggel korrigált árak alakulása az egyes szolgáltatóknál vagy egyes fogyasztói szegmenseket célzó tarifacsomagok esetében. E kérdések hedonikus regressziós módszerrel történő vizsgálata akár nyilvános információkból létrehozott adatbázis alapján is lehetséges.

Összességében, elemzésünk jól demonstrálja, hogy a hedonikus árváltozás vizsgálata az általánosan használt ár-összehasonlító módszerekhez képest egy más, sok tekintetben új kérdések megválaszolásához is jól használható módszertani megoldást kínál. A hírközlési szolgáltatások árainak hedonikus regressziós módszerrel történő vizsgálata nemcsak önmagában érdekes, de hasznos lehet a piaci folyamatok vizsgálata, a verseny szabályozói célú elemzése és a hírközlési ágazati politika értékelése számára is.

IRODALOM

- DE HAAN, J.–DIEWERT, E. [2013]: Hedonic Regression Methods. Megjelent: OECD, Handbook on Residential Property Price Indices. Eurostat, Luxembourg, 5. fejezet.
- FORENBACHER, I.–PERAKOVIC, D.–HUSNJAK, S. [2016]: Hedonic modelling to explore the relationship of cell phone plan price and quality in Croatia. *Telematics and Informatics*, Vol. 33. No. 4. 1057–1070. o. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.03.008>
- FOX, J. [2016]: Applied regression analysis and generalized linear models, Sage Publications.
- GRILICHES, Z. [1961]: Hedonic Price Indexes for Automobiles. *An Econometric of Quality Change*. Megjelent: The Price Statistics of the Federal Government National Bureau of Economic Research, 173–196. o. <http://www.nber.org/chapters/c6492.pdf>.
- KARAMTI, C.–GRZYBOWSKI, L. [2010]: Hedonic study on mobile telephony market in France: pricing–quality strategies. *Netnomics*, Vol. 11. No. 3. 255–289. o.
- KIM, W.– KIM, Y. [2018]: An estimation of quality–adjusted prices for mobile services in Korea. 22nd Biennial Conference of the International Telecommunications Society (ITS): Beyond the Boundaries: Challenges for Business, Policy and Society. Szöul, június 24. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/190346/1/A6_1_Kim-and-Kim.pdf.
- LANCASTER, K. [1971]: Consumer Demand: A New Approach. Columbia University Press, New York.

- NICOLLE, A.–GRZYBOWSKI, L.–ZULEHNER, C. [2018]: Impact of competition and regulation on prices of mobile services: Evidence from France. *Economic Inquiry*, Vol. 56. No. 2. 1322–1345. o.
- NMHH [2021]: A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság mobilpiaci jelentése. 2017. I. – 2020. IV. negyedév. NMHH, Budapest, május 6. https://nmhh.hu/dokumentum/220055/NMHH_mobilpiaci_jelentes_2017Q1_2020Q4.pdf.
- OFCOM [2018]: An econometric analysis of pricing trends in the UK. Október 19. https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0027/123894/Econometric-analysis-of-pricing-trends.pdf
- OHTA, M.–GRILICHES, Z. [1976]: Automobile Prices Revisited. Extensions of the Hedonic Hypothesis. Megjelent: *Terleckyj, N. E.* (szerk.): Household Production and Consumption. National Bureau of Economic Research, 325–398. o. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c3966/c3966.pdf>.
- ROSEN, S. [1974]: Hedonic Prices and Implicit Markets: Product Differentiation in Pure Competition, *Journal of Political Economy*, Vol. 82. No. 1. 34–55. o.
- TRIPLET, J. [2004]: Handbook on Hedonic Indexes and Quality Adjustments in Price Indexes: Special Application to Information Technology Products, OECD Science, Technology and Industry Working Papers, 2004/9.
- WOOLDRIDGE, J. [2010]: Econometric analysis of cross section and panel data. 2. kiadás, MIT Press.
- WOOLDRIDGE, J. [2012]: Introductory Econometrics: A Modern Approach. 5. kiadás, Cengage Learning.

FÜGGELÉK

Az elemzéshez használt változók statisztikai jellemzői

Numerikus változók

F1. TÁBLÁZAT • A vizsgálat során használt numerikus változók statisztikai jellemzői

Változó	Átlag	Szórás	Minimum	Medián	Maximum
Előfizetési díj (forint)	12287	5435	1490	11480	43870
Hűségidő (hónap)	9,7	10,3	0	11	24
Adatkorlát (GB)	9,8	21,1	0	3,5	250
EU-adatkeret (GB)	3,6	6,4	0	0,15	40
Egyéb tematikus adat száma	0,95	0,73	0	1	4
Összes perc és sms száma	114,5	83,3	0	120	500

Kétértékű indikátorváltozók (dummyk)

F2. TÁBLÁZAT • A vizsgálat során használt kétértékű változók statisztikai jellemzői

Változó	Átlag	Szórás
E-kedvezmény	0,46	0,50
Korlátlan adat Magyarországon	0,006	0,076
Korlátlan adat Magyarországon és az EU-ban	0,001	0,033
Videó tematikus adat	0,244	0,430
Csak alapcsomag	0,052	0,222

Kategóriaváltozók

F3. TÁBLÁZAT • A használt kategóriaváltozók értékei és eloszlása

Változó	Kategóriaérték	N	Gyakoriság
Korlátlan perc és sms	egyik irányban sincs	7761	0,414
	hálózaton belül	7034	0,375
	hálózaton belül és kívül	3963	0,211
Szolgáltató	Telekom	5110	0,272
	Telenor	8643	0,461
	Vodafone	5005	0,267
A csomag típusa	okostelefonos	17978	0,958
	nagy képernyős	780	0,042

ENERGIAHATÉKONYSÁGI KÖTELEZETTSÉGI RENDSZER MAGYARORSZÁGON – AZ ELSŐ ÉV TANULSÁGAI

A tanulmány az energiahatékonysági kötelezettségi rendszer (EKR) hazai bevezetésének körülményeit és az első évi működés tapasztalatait mutatja be, elhelyezve a magyarországi szabályozást az európai energiahatékonysági intézkedések sorában. Az energiahatékonysági célok kiemelt helyet foglalnak el az Európai Unió hatályos szabályozási rendszerében. Az energiahatékonysági kötelezettségi rendszerek azon kevés intézkedések közé tartoznak, amelyeknél az Európai Unió belül továbbra is jelentős a tagállami szabadság. A 2012-ben elfogadott energiahatékonysági irányelv főszabályként kötelezővé tette az EKR bevezetését, de megengedte azt is, hogy a tagállamok alternatív eszközökkel érjék el az irányelvben vállalt energiamegtakarításokat. Bár a tagállamok többsége élt az EKR eszközével, a kialakított rendszerek számos tekintetben eltérnek. Magyarország hosszú ideig nem vezetett be kötelezettségi rendszert, inkább központi koordinációra alapuló alternatív szakpolitikákat alkalmazott. A piaci mechanizmusok elsődlegességére építő energiahatékonysági kötelezettségi rendszer így meglehetősen későn, csak 2021-ben indult el Magyarországon. A késői indulás előnye lehet, hogy bevezetésénél Magyarország már támaszkodhatott más tagállamok korábbi tapasztalataira, így remélhetően elkerülhetők lesznek a modell gyermekbetegségei.

BEVEZETÉS

Az energiahatékonyság előmozdítása mind versenyképességi, mind környezeti szempontból régóta kulcsfontosságú eleme az európai energiastratégiai kezdeményezéseknek. Az energiahatékonyság kérdésköre rendkívül komplex, egyfelől érinti a teljes energetikai értékláncot az energiatermeléstől a szállításon át az energiafelhasználás valamennyi területéig. A lehetséges beavatkozási területek komplexitása mellett az azokat ösztönző intézményi megoldások is jelentős változatosságot mutatnak, a közvetlen és közvetett támogatásoktól, a szabályozási keretek kialakításán át a szemléletformálásig. Az energiahordozókban szegény Európában az energiahatékonyság számos szektorban a globális versenyképesség fenntartásának záloga, mivel csak ez ellensúlyozhatja a drágább energiahordozókból származó versenyhátrányokat (EC [2014]). Az energiahatékonyság kiemelt fontosságára tekintettel e területen a közvetlen és közvetett állami szerepvállaláson túl a piaci megoldások is hamar teret kaptak. Az Európai Bizottság által 2005-ben kiadott Zöld könyv az energiahatékonyságról (EB [2005]) szerint a közvetlen állami ösztönzési, támogatási politikák

hátránya, hogy nem feltétlenül a költséghatékony megoldások irányába terelik az energiahatékonysági beruházásokat, míg a piaci szereplők bevonása orvosolhatja a túlzott költségű állami intézkedésekből fakadó társadalmi veszteség mértékét.

Az energiahatékonyságban rejlő üzleti lehetőséget már az 1990-es évektől felismerték az erre szakosodott energiahatékonysági szolgáltató vállalatok (*energy service companies, ESCO*), amelyek az általuk kidolgozott energiahatékonyság-alapú szerződésekben (*energy performance contract, EPC*) átvállalták az energiafelhasználóktól a hatékonysági projektek szervezési, lebonyolítási, üzemeltetési kockázatait, cserében a megvalósult projekt révén elérhető energiamegtakarítás egy részéért. Az ESCO-vállalatok üzleti szerepvállalása és a kockázatok megosztása számos országban teret nyert (*Hansen és szerzőtársai* [2020]). Ez a modell a 2000-es években Magyarországon is dinamikusan terjedt, de a 2010-es évtizedre – részben a válság utóhatásai, részben a megváltozott energiapolitikai prioritások miatt – erőteljesen visszaszorult (*Boza-Kiss–Vadovics* [2015]).

Hasonlóan az ESCO-cégek energiahatékonysági szerepvállalásához, az energiahatékonysági kötelezettségi rendszer (EKR) is egyértelműen piaci koordinációs megközelítést képvisel, elsődlegesen az energiaszolgáltatásban részt vevő piaci szereplőkre – áram- és gázkereskedőkre vagy elosztókra, hőszolgáltatókra, üzemanyag-forgalmazókra – bízva az energiahatékonysági intézkedések koordinációját és jellemzően közvetlen finanszírozását. Míg azonban az ESCO-modell a szabad társulást, az alulról jövő kezdeményezéseket hangsúlyozza, és közvetlen piaci érdekek alapján szerveződik az EPC-szerződést kötő felek között, addig az EKR nevében is utal a kötelező jellegre. Az EKR-be bevont energiaszolgáltatók egy energiamegtakarítási célkitűzést kapnak a szabályozótól, amit teljesíteniük kell, ellenkező esetben büntetéssel szembesülnek. Ez a modell így sokkal inkább egy felülről kényszerített együttműködés, ami ugyan elsődlegesen piaci eszközökkel, de egyben szankciókkal, jogszabályokkal ösztökéli a kötelezetti körbe bevont vállalkozásokat arra, hogy aktív szerepet vállaljanak az energiahatékonysági célkitűzések elérésében. Így az EKR egyfajta átmenetet képez a tisztán piaci és a szabályozott intézményi megoldások között.

A piaci koordináció elsődlegessége mellett lényeges az EKR szakpolitikai hátterének világos kidolgozása. Ennek egyik fontos szakpolitikai kérdése, hogy a lehetséges beavatkozások a legkisebb költség elérésén túl szolgálnak-e egyéb társadalmi, gazdasági célokat. Amennyiben igen (például energiaszegény háztartások kezelése, területi különbségek), akkor ez emelheti a rendszer költségeit, így korlátozottan javasolt ilyen elemek beépítése a kötelezettségi rendszerekbe (*Moser* [2017], *REKK* [2012]). Ugyancsak lényeges eldöntendő kérdés, hogy az energiaszektor mely területeit (áram, gáz, hő és üzemanyag) vonja be a szabályozó a kötelezettségi rendszerbe, illetve hogy az adott szektor valamennyi vállalatára kiterjedjen-e a kötelezettség, vagy csak az energiaszolgáltatók egy szűkebb körére.

Bár nem feltétlen kelléke az EKR-rendszereknek, de már az említett Zöld könyv az energiahatékonyságról is fontos eszközként tekint az energiahatékonysági kötelezettségi rendszer keretein belül nemzeti szinten bevezetendő forgalomképes

energiamegtakarítási igazolásokra, az úgynevezett fehér tanúsítványokra. Ezek az igazolások standard elszámolási egységként segíthetik a kötelezettek által teljesítendő megtakarítások nyomon követését, másodpiaci kereskedelmét és elszámolását. A fehér bizonyítványok bevezetése ugyanakkor önmagában nem garancia az energiahatékonysági célok és a gazdasági hatékonyság együttes elérésére, bár a likviditás bővítésén keresztül hozzájárulhatnak az energiahatékonysági piacok fejlődéséhez (*Mundaca* [2007], *REKK* [2012]). A piaci szereplők bevonásán alapuló rendszereknek egyensúlyozniuk kell a gazdasági hatékonyság követelményei (amely az intézkedések minél szélesebb körének bevonása irányába mutat) és az ezzel együtt járó egyre bonyolultabb ellenőrzési és nyilvántartási rendszerek növekvő tranzakciós költségei között (*Pavan* [2008]). Szükséges a bizonyítványok rendszerének működtetéséhez kapcsolódó tranzakciós költségek részletes elemzése (*Mundaca* [2007]), a tervezés, kibocsátás, mérés, hitelesítés, másodlagos piaci kereskedelem és bevonás teljes folyamatában.

AZ ENERGIAHATÉKONYSÁGI KÖTELEZETTSÉGI RENDSZEREK FEJLŐDÉSE

Az energiahatékonyság ösztönzéséhez kapcsolódó szakpolitikák jellemzően ötvözik a piaci megközelítéseket és központosított, közvetlen vagy közvetett állami beavatkozásokat. Az energiahatékonyság területén alkalmazott piaci megoldások több csoportba oszthatók aszerint, hogy egyes elemeik milyen mértékben kerülnek előzetesen meghatározásra. A megtakarítás mértékének, illetve a rendelkezésre álló forrásoknak előzetes meghatározottsága alapján a programok négy csoportba sorolhatók. *Rosenow és szerzőtársai* [2019] csoportosítása szerint a kapacitáspiaci aukciók esetében jellemzően egyik ismérv sem előzetesen meghatározott, a szabályozott monopóliumokra vonatkozó kötelezettségek esetén mind az elérendő megtakarítás, mind a rendelkezésre álló pénzügyi források mértéke előre definiált. Az energiahatékonysági tenderek esetében a forrás, ezzel szemben az EKR esetében az elérendő megtakarítási cél kerül előzetesen rögzítésre, míg a másik ismérv nem. Az EKR így jellemzően a legkisebb költség elvének érvényesülése irányába hat, a kötelezettek arra ösztönöztek, hogy önérdüküket követve a legkisebb költséggel megvalósítható energiahatékonysági fejlesztéseket hajtsák végre. Ez előnye, de egyben korlátja is az EKR alkalmazhatóságának. A tisztán költség szempontú megközelítés árnyalható, ha például a kötelezettek által elvégzendő energiahatékonysági beruházások egy részét „megcímkézik”, előírva, hogy azokat mely felhasználói csoportban végezzék el az érintett vállalatok.

Az EKR jelenlegi megvalósult modelljei szerves módon fejlődtek az elmúlt évtizedekben. Az európai országok közül legkorábban az Egyesült Királyság 1994-ben és Dánia (előbb az 1990-es években a villamosenergia-, majd 2002-től a gázelosztó társaságok bevonásával) vezetett be energiahatékonysági kötelezettségi rendszereket

(Fawcett és szerzőtársai [2019]). Őket követte Olaszország (2005-ben) és Franciaország (2006-ban). A korai rendszerek számos elemükben eltértek, de egyértelműen bizonyították, hogy a piaci megközelítésnek helye van az energiahatékonyságot elősegítő intézményi megoldások sorában. Ezek a korai nemzeti kötelezettségi rendszerek jelentősen befolyásolták, hogy a megközelítés európai uniós szinten is teret nyerjen.

2006-ban az Európai Bizottság *Energiához való hozzáférési cselekvési terv: a lehetőségek kihasználása* címmel közleményt adott ki az energiahatékonyság kiemelt fontosságáról (EB [2006]). A dokumentum hangsúlyozza, hogy az energiahatékonyság a

- ♦ „leghatékonyabb módja annak, hogy egyidejűleg fokozzuk az energiaellátás biztonságát, csökkentjük a szénkibocsátást, elősegítsük a versenyképességet és ösztönözzük egy nagyméretű fejlett piac kialakítását az energiahatékony technológiák és termékek számára.”

A közlemény még nem tartalmazza az EKR koncepcióját, a tervezett intézkedések finanszírozása tekintetében a bankszektor és a hatékonysági megoldásokat kínáló társaságok bevonása, harmadik fél általi finanszírozás és az energiahatékonysági szerződések szerepelnek. A tagállami szinten bevezetett kötelezettségi rendszerek ugyanakkor tovább fejlődtek, újabb országok döntöttek azok bevezetése mellett, és egyre több tapasztalat halmozódott fel a szakpolitikai célokat legjobban támogató megoldásokról (Mundaca [2007], Bertoldi és szerzőtársai [2010]). A kedvező tapasztalatok hatására a 2012-es energiahatékonysági irányelv már kiemelt intézményi megoldásként önálló cikkelyt szentel az EKR-nek. Az irányelv hatására 2012-től tovább bővült az EKR-t bevezető tagállamok köre, 2019 végéig már 16 EKR-rendszer működött az Európai Unióban (Broc és szerzőtársai [2020]).

A 2012-es energiahatékonysági irányelv

Az EKR fejlődése szempontjából megkülönböztetett helyet foglal el a 2012-ben elfogadott energiahatékonysági irányelv,¹ amely már az energiahatékonysági rendszerek központi elemének tekinti az EKR kérdéskörét. Az irányelv 7. cikke szerint a tagállamok kötelezettségi rendszereket hoznak létre. A megfogalmazott célkitűzés szerint az EKR révén az összes energiaelosztó vagy az összes kiskereskedelmienergia-értékesítő vállalkozás által a végső felhasználók számára évente értékesített energiamennyiség legalább 1,5 százalékanak megfelelő új megtakarítást kell elérni a 2013. január 1-jét megelőző legutóbbi hároméves időszak átlagában. Az irányelv szerint a kötelezettek az energiaelosztók és/vagy kiskereskedelmienergia-értékesítő vállalkozások lehetnek, a tagállamoknak lehetőségük van a kötelezettségi rendszerbe be-

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/27/EU irányelve (2012. október 25.) az energiahatékonyságról.

vont részpiacok (villamos energia, gáz, hő, olajtermékek) meghatározására objektív és megkülönböztetésmentes módon.

Az elfogadott irányelv jelentős lökést adott az európai energiahatékonysági kötelezettségi rendszerek fejlődésének, de egyes tagállamok – így többek között Magyarország – úgy döntött, hogy nem vezet be ilyen rendszert, hanem él azzal a lehetőséggel, hogy annak alternatívájaként más szakpolitikai intézkedésekkel éri el a célkitűzést. Így bár az uniós irányelv 2012-es bevezetésének időszakában jelentősen megélnyült a hazai szakmai közgondolkodás az EKR hazai bevezetési lehetőségéről,² a téma hosszú évekre tetszhalott állapotba került.

A 7. cikk szerinti kötelezettségeket természetesen Magyarországnak is teljesíteni kellett, az irányelvi rendelkezésekhez kapcsolódóan kiadott Nemzeti Energiahatékonysági Cselekvési Terv (NEHCST) 489,08 petajoule-ben határozta meg a 7. cikk alapján teljesítendő kötelezettség alapját, ami szerint éves bontásban 7,34 petajoule/év új megtakarítás elérése vált szükségessé. Magyarország élt az irányelvi lehetőségek között biztosított fokozatosságlehetőségével, a 2014-es 1 százalékról 2016-tól 1,25 százalékra, majd 2018-tól 1,5 százalékra növelve az elvárt energiahatékonyság mértékét, ami így az időszak második felére célozta meg az éves 7,3 petajoule új megtakarítás elérését. A fokozatosság miatt a 2014 és 2020 között elérni tervezett összes megtakarítás 44,02 petajoule-t tett ki. A 2015-ös NEHCST nem tervezte az EKR bevezetést, helyette egy pénzügyi csomag kidolgozását állította a középpontba. A pénzügyi csomag tervezett elemei egy energetikai audit mentorszolgáltatása, zöldhitelprogram és alacsony kamatozású pénzeszközök biztosítása lakossági energiaszolgáltatók számára, az általuk folytatott ESCO-finanszírozási tevékenységhez.

Az irányelv 2018-as módosítása

Bár a hazai szakpolitika kezdetben mellőzte az EKR-t, 2012-től dinamikus fejlődésnek indultak az európai kötelezettségi rendszerek. Négy tagállam, Bulgária, Dánia, Luxemburg és Lengyelország az EKR-t a 7. cikk szerinti kötelezettség kizárólagos intézményes keretévé tette, míg a többi 12 tagállam kombinálta azt egyéb alternatív szakpolitikai intézkedésekkel. Az egyes tagállami rendszerek jelentős mértékben eltértek ugyan, de összességében sikeresen bizonyították a piaci alapú megközelítés létjogosultságát. A sikerek hatására az Európai Unió szervezetei 2018-ban, a korábbi irányelv módosítása során egyértelműen állást foglaltak az EKR további alkalmazása mellett. Az újonnan elfogadott energiahatékonysági irányelv³ hasonlóan elődjéhez nem teszi kötelezővé az EKR bevezetését, és továbbra is jelentős szabadságot enged

² Erre jó példa a REKK által a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium megbízásából és a Brit Nagykövetség finanszírozásában készült 2012. októberi tanulmány (REKK [2012]).

³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/2002 Irányelve (2018. december 11.) az energiahatékonyságról szóló 2012/27/EU irányelv módosításáról.

a tagállamoknak, hogy meghatározzák annak kereteit. Az új 7a. cikk számos részletet szabályoz az elszámolás, mérés, irányítás és ellenőrzés tekintetében, beleértve az egyes megtakarítások évek közötti elszámolását, valamint a tanúsítás szabályait.

Az irányelv alapján a tagállamoknak az új, 2021 és 2030 közötti teljes kötelezettségi időszak során a végsőenergia-fogyasztás legalább 0,8 százalékának megfelelő új éves megtakarítással egyenértékű halmozott végfelhasználási energiamegtakarítást kell elérniük. Ehhez vagy meglévő szakpolitikai intézkedések segítségével érnek el új megtakarításokat, vagy új intézkedéseket vezetnek be.

ÚJABB EURÓPAI SZABÁLYOZÁSI JAVASLATOK

Az Európai zöld megállapodáshoz⁴ kapcsolódóan az Európai Bizottság 2021 júliusában egy komplex intézkedéscsomagra tett javaslatot, amely szerint 2030-ra legalább 55 százalékkal kell csökkenteni az üvegházhatásúgáz-kibocsátást és 2050-re el kell érni az európai klímasemlegeséget. Az „Irány az 55 százalék!” csomagban a számos egyéb terület mellett az energiahatékonysági irányelv átdolgozása⁵ is szerepel. Az átdolgozott irányelv 8. cikke tartalmazza a tagállamok számára elérendő új éves energiamegtakarítás mértékét, amely a tervek szerint 2024-től az éves végsőenergia-fogyasztás 1,5 százalékára emelkedik. Új elemként az energiaszegénység által érintett személyek, a kiszolgáltatott helyzetben lévő felhasználók és adott esetben a szociális bérlakásokban élők prioritása is megjelenik a tervezetben. Az alkalmazható szakpolitikai eszközök között a javaslat továbbra is első helyen említi a kötelezettségi rendszereket, amelyek alternatív intézkedésekkel és nemzeti energiahatékonysági alapról finanszírozott programokkal egészülhet ki. Az EKR új keretszabályait a 9. cikk tartalmazza. Ennek (4) pontja szerint a tagállamok az EKR keretein belül előírhatják a kötelezettek számára, hogy az energiahatékonyság-javító intézkedések egy részét a kiszolgáltatott helyzetben lévő felhasználóknál végezzék el. Ehhez az (5) pont szerint együttműködési kötelezettséget is előírhatnak számukra a helyi hatóságokkal vagy önkormányzatokkal. Összefoglalva tehát az Európai Unió továbbra preferált eszköznek tekinti az EKR-t a megnövelt energiahatékonysági célok elérésében. Ugyanakkor megmarad a tagállamok jelentős szabadsága a rendszer elemeinek kialakításában és működtetésében, nem cél a szén-dioxid-kvóta kereskedeleméhez hasonló kötelező és egységes európai energiahatékonysági kötelezettségi rendszer kialakítása. A védendő felhasználókra vonatkozó új javaslatok ugyanakkor láthatóan hangsúlyozni kívánják, hogy az energiahatékonysági intézkedéseknek nem lehetnek a vesztesei a legkisebb alkuerejű társadalmi csoportok. Ezen új javaslat kapcsán ugyanakkor azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a tagállamok eddig is dönthettek úgy,

⁴ Az európai zöld megállapodás (COM(2019) 640 final).

⁵ Javaslat Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az energiahatékonyságról (átdolgozás) COM(2021) 558 final.

hogyan az EKR kötelezettjei a beavatkozások egy részét célzott felhasználói körben valósítják meg, így az erre vonatkozó új jogszabályelemek inkább az intézkedéscsoport társadalmi támogatását hivatottak elősegíteni, de nem tartalmazzak érdemi újdonságot.

Az európai kötelezettségi rendszerek

2020-ban 16 tagállam⁶ alkalmazta az EKR-t az energiahatékonysági célok elérése érdekében önállóan vagy más intézkedésekkel kombinálva. Az egyes tagállami rendszerek hasonlóságai mellett számos tekintetben eltérnek. Az eltérések hátterében szakmai, társadalmi és politikai megközelítések különbségei húzódnak meg. A legkorábban bevezetett angol és dán rendszerek példája azt mutatja, hogy azok kialakításukat követően számos átalakuláson mentek keresztül, mivel egyfelől a megtakarítási célok egyre ambiciózusabbá váltak, másfelől viszont a fogyasztókra háruló egyre növekvő áthárított költségek politikai és társadalmi feszültségeket váltottak ki, ami az EKR-kötelezettség csökkenéséhez vezetett például az Egyesült Királyság esetében 2013-tól (*Fawcett és szerzőtársai [2019]*).

A tagállami szabadság az egyes nemzeti EKR-ek közötti jelentős különbségekben is tetten érhető. A kötelezeti kört vizsgálva az irányelv mind az energiaszolgáltatók (kereskedők), mind a hálózati engedélyesek (gáz- vagy villamos energia elosztók) bevonását lehetővé teszi. A bevont ágazatok jellemzően az áram- és gázzolgáltatás, a távhő és a kőolajtermékek (üzemanyagok) kiskereskedelmi értékesítése. 2020-ban az EKR-t alkalmazó 16 tagállam közül az áramszektort mindegyik, a gázt döntő részük⁷ bevonta az EKR rendszerébe, míg a távhő és az olajtermékek csupán az országok mintegy felénél jelennek meg a kötelezettséggel érintett ágazatok között. (*Broc és szerzőtársai [2020]*). *Fawcett és szerzőtársai [2019]* kilenc ország összehasonlításával rámutatott arra is, hogy igen jelentősek az eltérések abban is, hogy a teljes energiahatékonysági célkitűzésen belül milyen arányban vonják be az EKR-t az egyes nemzeti programok. Míg Lengyelország és Luxemburg az áltuk elemzett időszakban 100 százalékban az EKR-re számított az energiahatékonysági célkitűzések elérésében, addig a vizsgált tagállamok többsége 50 százalék alatti részarányt célzott meg a kötelezettségi rendszerek számára a nemzeti célokon belül.

A bevont ágazatok körén túl fontos az is, hogy az EKR-kötelezettség kiterjed-e a szektor valamennyi szereplőjére, vagy van-e valamilyen minimális méret, amely alatt a szolgáltatók mentesülnek. A tagállami gyakorlat e tekintetben is eltérő, a 16 tagállam közül kilenc alkalmaz valamilyen küszöbmértéket (*threshold*), amely alatt mentesülnek a szolgáltatók az EKR-kötelezettségek alól, míg további hét országnál nincs ilyen kivétel. A legjellemzőbb, hogy az értékesített energiamennyiséghez kötik

⁶ Ausztria, Bulgária, Ciprus, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Görögország, Horvátország, Írország, Lengyelország, Lettország, Luxemburg, Málta, Olaszország, Spanyolország, Szlovénia.

⁷ Ciprus, Lettország és Málta kivételével valamennyi EKR-t alkalmazó tagállam.

a szolgáltató EKR-be kötelezetté válását,⁸ de egyes országok ügyfélszámban (például Olaszország 50 ezer ügyfél, Egyesült Királyság 150 ezer ügyfél) határozzák meg a kötelezettség alsó korlátját.

A kötelezettségi rendszer működése szempontjából fontos jelzés, hogy a kötelezettek számára van-e lehetőség arra, hogy pénzben váltsák meg kötelezettségeiket, és ha igen, akkor a kivásárlási ár (energiahatékonysági járulék) mértéke inkább a fizikai vagy a pénzügyi teljesítés irányába tereli-e a szolgáltatókat. A kivásárlási ár jelentős szóródást mutat azokban a tagállamokban, amelyek alkalmazzák, Spanyolországban 70 euró/megawattóra, míg Ausztriában 200 euró/megawattóra. Érdekes megváltási lehetőséget tartalmaz a horvát EKR-rendszer, ahol a kivásárlási árat évente határozzák meg azon energiahatékonysági intézkedések átlagköltségeként, amelyeket az erre szakosodott állami alap az előző évben végrehajtott. (*Broc és szerzőtársai* [2020]). Természetesen nemcsak a kivásárlási ár meghatározásával, de büntetéssel, illetve a két intézkedés kombinációjával is ösztönözhetők a kötelezett vállalatok a részükre előírt célok elérésére. Ha nem teljesülnek e célok, akkor a büntetés mértéke jellemzően az előírt kivásárlási ár valamely szorzóval növelt összege (Írországból 1,25, Lettországból 1,5).

Egyes országok EKR-rendszerei tartalmaznak előírásokat arra vonatkozóan is, hogy a kötelezettek milyen felhasználói csoport körében végezzenek beavatkozásokat. Ausztriában a beavatkozások 40 százalékát háztartási körben, Írországból 25 százalékot a háztartásokban, ezen belül 5 százalékot az energiaszegénységgel sújtott háztartásokban kell végrehajtani, míg Franciaországban az elérendő megtakarítás 25 százalékát kell az energiaszegénység által veszélyeztetettek körében végrehajtani. (*KPMG* [2020], *Broc és szerzőtársai* [2020]).

Jelentősek az eltérések az egyes intézkedések hitelesítése (egyedi intézkedések vagy standard katalógusok), valamint a megtakarítások nyilvántartása tekintetében is. Utóbbinál lényeges eltérés, hogy a szabályozó megengedi-e a megtakarítások évek közötti átjárhatóságát – előteljesítés, bankolhatóság, azaz a megtakarítások éven túli átvitele következő évi kötelezettség terhére –, illetve hogy lehetséges-e az elvégzett intézkedéseket igazoló dokumentumokkal (fehér tanúsítványokkal) való másodlagos piaci kereskedelem, és amennyiben igen, akkor az bilaterális formában vagy szervezett platformon történik-e.

Több tanulmány (*Moser* [2017], *Mundaca–Neij* [2009]) is felhívja a figyelmet arra, hogy az EKR nem csodaszer, a rendszer működtetéséhez kapcsolódó adminisztratív költségek (dokumentálás, hitelesítés, monitoring, kontroll) jelentős mértékben csökkenthetik az EKR jóléti hatását. Az adminisztratív költségek csökkenthetők az intézkedések standardizálásával, ami csökkenti az egyedi auditok közvetlen és közvetett költségeit. Utóbbi körbe tartozik az egyedi intézkedés esetében az intézkedéshez kapcsolódó bizonytalansági tényező a remélt megtakarítás elismertethetősége kapcsán. A standardizálás, standard intézkedések közzététele és azok katalógus szerinti értékekkel történő elszámolása jelentősen csökkenti az adminisztratív költségeket,

⁸ A threshold 10 gigawattóra /év és 600 gigawattóra /év között szóródik.

de magában hordozza az egyes beavatkozások valós energiamegtakarításhoz mért túlzott elismerésének kockázatát, amennyiben a katalógus összeállítása során nem állnak rendelkezésre kellő műszaki megalapozottságú adatok és/vagy a kötelezetek erős alkuereje torzítja a katalógusokban szereplő értékeket. Ilyen eset lehet, ha a meglévő (bázis) és a hatékonyságjavítás során elérhető fogyasztás adatai közül a bázist túl magasán vagy az új, hatékonynak tekintett beavatkozás eredményént elérhető energiafelhasználást túl alacsonyan határozzák meg (*Mundaca–Neij* [2009]). *Giraudet* és szerzőtársai [2020] szintén figyelmeztet arra, hogy az EKR-től remélhető megtakarítások korlátozottak – az energiapiacokra általánosan jellemző – nem tökéletes versenyhelyzetekben.

A fenti problémák ellenére az elmúlt évtizedek bizonyították az EKR létjogosultságát az energiahatékonyság területén. A nemzetközi tapasztalatok alapján elmondható, hogy a nemzeti szinten kialakított rendszerek nagy változatosságot mutatnak, így közép-, illetve hosszú távon sem várható, hogy az Európai Unió kibocsátás-kereskedelmi rendszeréhez (*EU Emissions Trading System, EU ETS*) hasonló egységes európai energiahatékonysági kötelezettségi piac alakuljon ki a forgalomképes fehér bizonyítványokra alapozva.

A MAGYARORSZÁGI ENERGIAHATÉKONYSÁGI KÖTELEZETTSÉGI RENDSZER KIALAKÍTÁSA

Magyarország hosszú ideig teljesen mellőzte az energiahatékonysági kötelezettségi rendszer bevezetését, élve a 2012-es irányelv lehetőségeivel. A 2012-ben elfogadott *Nemzeti Energiastratégia, 2030* még említés szintjén sem számolt a hazai szakpolitikák között az EKR bevezetésével. A dokumentum csupán egy rövid bekezdésben utal arra, hogy egyes uniós országok piaci mechanizmusokat vezettek be az energiahatékonyság elősegítésére, de a hazai tervezett intézkedések között nem szerepel hasonló.

Az évtized végére azonban egyre inkább láthatóvá vált, hogy a korábban alkalmazott intézkedések elégtelenek a tervezett célok eléréséhez. A 2020 januárjában kiadott új *Nemzeti Energiastratégia ITM* [2020]) számos kritikával illette az energiahatékonyság korábbi központosított ösztönzőrendszerét (, és gyakorlatilag teljesen új koncepció köré szervezte az energiahatékonyság intézményi hátterét. A dokumentum elégtelennek minősítette a korábban elért eredményeket, és hangsúlyozta, hogy új, hatékony intézkedések nélkül fennáll annak a veszélye, hogy Magyarország megreked a magas energia- és karbonintenzitású fejlődő országok szintjén, és képtelen lesz kihasználni a magas energiahatékonyságban rejlő gazdasági előnyöket. Az új stratégia központi szerepet szánt az energiahatékonyság javításának. Megfogalmazása szerint a következő időszak

- ♦ „egyik legfontosabb intézkedése lesz ... az „első az energiahatékonyság” elvének a mindennapi döntési gyakorlatba való bevezetése.” (*ITM* [2020] 47. o.)

A megnövekedett ambíciókat – és másik oldalról az uniós elvárásokat – mutatja, hogy az energiahatékonyság révén évi 7 petajoule új megtakarítás elérését kívánja elérni Magyarország a 2021–2030-as időszakban, ami közel kétszerese a megelőző időszakban elért megtakarítás mértékének.

Az EKR helye a hazai energiastratégiai célok teljesítésének rendszerében

A 2020-as új Nemzeti Energiastratégia konkrét projekteket is rendelt a célok eléréséhez. Két új eszközt, az energiahatékonysági irányelv szerinti kötelezési rendszert és az ESCO-típusú finanszírozási megoldások használatát emelte ki a következő évtized energiahatékonysági céljainak elérésében. Az EKR melletti érvként jelenik meg az intézkedéseknek a költséghatékonysága a piaci koordináció terén:

- ♦ „A rendszer így piaci alapon tereli az energiahatékonysági beruházásokat azokra a területekre, amelyek esetében a legnagyobb az energiafelhasználás és az energiahatékonysági potenciál. Ilyen keretek között a szétaprózott (részterületekkel foglalkozó) szakpolitikákkal szemben az ellátórendszerek szintjén értelmezett költségoptimum megtalálása is könnyebben biztosítható.” (ITM [2020] 49. o.)

A szemlélet gyökeresen eltér a korábbi energiastratégia központosító, állami szerepvállaláson alapuló megközelítésétől. Az új Nemzeti Energiastratégia az EKR révén a közgazdasági értelmében racionális, leginkább költséghatékony energiahatékonysági projektek megvalósítását várja, jelentős szabadságot adva a kötelezetteknek abban, hogy milyen fogyasztói körben milyen megoldásokat támogatnak.

Az EKR kialakításának folyamata

Az új Nemzeti Energiastratégia 2020. januári elfogadását követően rohamléptekkel kezdődött a hazai EKR részletszabályainak kidolgozása. Az Innovációs és Technológiai Minisztérium – mellőzve az előzetes szakmai egyeztetéseket – 2020. április elején rendkívül rövid, két munkanapos határidővel küldte el társadalmi egyeztetésre az EKR bevezetését kezdeményező előterjesztését a szakmai szervezetek számára. A villamosenergia- és földgázkereskedőket tömörítő szakmai érdekképviseleti szövetség, a Magyar Energiakereskedők Szövetsége (MEKSZ) az előterjesztés visszavonását és érdemi szakmai párbeszéd megkezdését kezdeményezte.⁹ Az iparági észrevételek hiányolták a tervezett intézkedésekhez készült háttér tanulmányokat a kötelezeti kör meghatározása, a kötelezettség mértéke és a nemteljesítés

⁹ A Magyar Energiakereskedők Szövetségének álláspontja az egyes energetikai tárgyú jogszabályok módosításáról szóló előterjesztés kapcsán. 2020. április 7. (belső dokumentum).

esetén fizetendő büntetés mértéke tekintetében. Észrevételezték, hogy a jogszabálytervezet nem tesz különbséget a csak nagykereskedelmet és a kiskereskedelmi tevékenységet is folytató kereskedők között, nem tartalmaz rendelkezéseket a kötelezettek által elvégzendő beruházásokhoz szükséges pénzügyi finanszírozási programokról. A MEKSZ tagvállalatai nem értettek egyet azzal sem, hogy a tervezet szerint a megállapított végsőenergia-megtakarítás 10 százalékat a támogatandó háztartások körében kellene elérni, illetve hogy a szabályozó előírja a kötelezettek számára, hogy azok milyen típusú projekteken keresztül valósítsanak meg energia-megtakarítást, mivel ez a legkisebb költség elvét sértve az EKR-en belüli energiahatékonysági beavatkozásokat szociálpolitikai megfontolásokkal keverné. Az iparági észrevételek a tervezett 1000 gigawattóra/év (villamos energia) és 2000 gigawattóra/év (földgáz) küszöbmértéket is problémásnak látták, ami sértheti a versenysemlegességet.

Az ITM az ágazati szereplőktől érkező kritikus észrevételek hatására 2020 áprilisában újraindította a tervezet szakmai egyeztetését, immár széles körű iparági képviselet mellett. Az ITM energia- és klímapolitikai államtitkárságának irányításával a részletszabályokat kidolgozó munkacsoportokban az ágazati szövetségek mellett a legnagyobb piaci szereplők, valamint a Magyar Nemzeti Bank és a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal is részt vett. A kidolgozás egyes részterületiért – operatív kérdések, finanszírozás, másodlagos piac – felelős munkacsoportok 2020 augusztusának végére készültek el szakmai javaslataikkal.¹⁰ 2020 szeptemberére kialakult a hazai EKR szabályozási keretrendszere, és megkezdődött a javaslatok kodifikációja. Az Országgyűlés 2020. decemberében 2021. januári hatállyal módosította az energiahatékonyságról szóló törvényt,¹¹ és 2021-től elindult a hazai EKR.

A végül elfogadott szabályozásban a kezdeti javaslatok közül kikerült az intézkedések „címkézése”, a beavatkozásokat bármely kötelezettek tetszőleges felhasználói csoportban jogosultak elvégezni. Kikerült a tervezetből a küszöb meghatározása, a szabályozás valamennyi érintett áram- gázkereskedőre és üzemanyag-forgalmazóra mérhető nélkül kiterjed. Ez a MEKH adatai alapján 42 földgáz-, 65 villamosenergia-engedélyest és 842 üzemanyag értékesítő vállalkozást érint, így a kötelezettek száma közel ezerre tehető (Tóth [2021]). Bár az előkészítő szakaszban felmerült a távhőszolgáltatók bevonása is az EKR-be, végül a hatósági áron szolgáltató távhőszektor vállalatai nem kerültek bele a kötelezetti körbe. Ugyanakkor némi meglepetésre nem kaptak mentességet az áram-, illetve földgáz egyetemes szolgáltatók, amelyek szintén hatóságilag szabályozott árak mellett látják el az egye-

¹⁰ A finanszírozási témákat az MNB, az operatív kérdéseket a MEKH, míg a másodlagos piac kialakításának kereteit a MEKSZ által vezetett munkacsoport fogta össze. Utóbbi összefoglaló jelentése a MEKSZ honlapján elérhető: https://meksz.eu/news/masodlagos_piac_ekr_osszefoglo_1599828717.pdf.

¹¹ 2015. évi LVII. törvény az energiahatékonyságról.

temes szolgáltatásra jogosult, jellemzően lakossági, kisvállalati és önkormányzati ügyfeleiket.

A kötelezetteknek lehetőségük van kötelezettségeik pénzügyi megváltására 50 ezer forint/gigajoule energiahatékonysági járulék megfizetésével. Ha egy kötelezett nem végzi el a számára meghatározott megtakarításokat, és a járulékot sem fizeti be, akkor 70 ezer forint/gigajoule büntetést fizet.

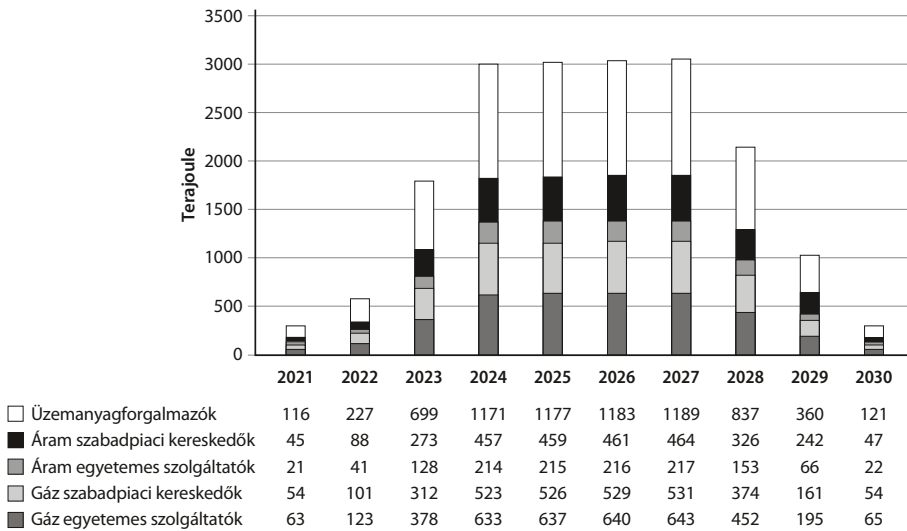
Az EKR megtakarítási célértékei

Az EU-irányelv Magyarországra vonatkozó energiahatékonysági célértéke 2021-2030 között évi 0,8 százalékos éves új végső energiamegtakarítást ír elő a 2016–2018-as évek átlagában. Ez évi 7 petajoule új végső megtakarítást tesz szükségessé, amelyből az EKR tervezett részaránya 25–28 százalékra tehető. Magyarország így a legtöbb EKR-t bevezetett uniós tagállammal együtt továbbra is jelentős szerepet szán az alternatív szakpolitikai intézkedéseknek.

Az egyes kötelezeti csoportok szerinti bontásban az üzemanyag-forgalmazók várható részaránya 39 százalék, a villamosenergia-kereskedőké 23 százalék, míg a gázkereskedőké 38 százalék. Az áram és a gáz tekintetében az egyetemes szolgáltatók által elérendő megtakarításokat is érdemes külön vizsgálni, hiszen ezek a szereplők az árak hatósági megállapítása miatt nem tudják áremeléssel mérsékelni az EKR-hez kapcsolódó költségeiket.

Az 1. ábra adatai mutatják az egyes kötelezeti csoportoktól elvárt megtakarítás mértékét. Ha ezeket az energiahatékonysági járulék mértékével (50 ezer forint/gigajoule) felszorozzuk, akkor elmondható, hogy a kötelezettek elvi költségmaximuma a 2021-es induló évben mintegy 12 milliárd forint, ami fokozatosan emelkedve (2022-ben 24, 2023-ban 72 milliárd) éri el maximumát 2024 és 2027 között évi 120 milliárd forintos elvi maximális EKR-kötelezettség mellett.¹² A jogszabályban meghatározott 50 ezer forint/gigajoule egyfajta költségsapkának tekinthető, hiszen ennél magasabb költségszint mellett nem várható, hogy a kötelezettek végrehajtásának energiahatékonysági intézkedéseket, ehelyett inkább a járulék befizetését fogják választani. Így ha forgalomképesse válnak az auditált megtakarítások (fehér bizonyítványok), akkor azok egyensúlyi ára a 0 és 50 ezer forint/gigajoule közötti tartományban fog ingadozni a tanúsítványok iránti kereslet és kínálat változásának függvényében.

¹² A tanulmány lezárásával egy időben, 2021. december 2-án a kormány a járványhelyzet miatti vészhelyzeti rendeletalkotási jogkörére hivatkozva rendeleti úton módosította az energiahatékonyságról szóló 2015. évi LVII. törvény egyes rendelkezéseit. A 671/2021 (XII. 2.) kormányrendelet szerint a kötelezetteknek 2021-re jutó kötelezettségüket 2022. december 31-ig teljesíthetik a törvényben szereplő 2022. március 31-i határidő helyett. A kormány nem adott indoklást, milyen módon kapcsolódik a határidő meghosszabbítása a vilá járvány elleni védekezéshez.

Forrás: saját szerkesztés Tóth [2021] alapján.

1. ÁBRA • Az EKR-kötelezettség várható alakulása 2030-ig

A MEKH számításai alapján (Tóth [2021]) az elérhető energiahatékonysági potenciál az ipari körben 56,5 petajoule, míg az EKR-től elvárt célszám valamivel 20 petajoule alatti, így elvben rendelkezésre állnak azok a megvalósítható projektek, amelyek a lehetséges ártartományon belül megvalósíthatók az EKR segítségével. A jelenlegi előírások mellett a MEKH nagyjából 30 ezer forint/gigajoule mértékre teszi azt az energiamegtakarítási költség szintet, amely mellett elérhető az EKR által előírt megtakarítás. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az igazolt megtakarítások (fehér bizonyítványok) egyensúlyi ára ezen a szinten stabilizálódik, az ár szempontjából egyéb tényezőket (így a kötelezett által ajánlott egyéb szolgáltatások, pénzügyi, finanszírozási lehetőségek) is figyelembe kell venni.

Az „éles teszt évének”, 2021-nek aránylag alacsony elvárt megtakarítása az induló évben még korlátozta a kötelezettek által támasztott piaci keresletet, de ez már a következő évtől jelentősen nőni fog. Az „Irány az 55 százalék” csomag javaslata szerint az energiahatékonysági irányelvben rögzített éves 0,8 százalékos mérték 2024-től 1,5 százalékra emelkedhet. A javaslat hatályba lépése a 2030-ig tartó időszak második felére akár a jelenlegi EKR-kötelezettség megkétszereződésével is járhat a kötelezettek számára, ami értelemszerűen emelheti a tanúsítványok iránti keresletet, így azok árát is a 2030-ig tartó kötelezettségi időszak második felében.

A magyarországi rendszer sajátosságai

A magyar EKR sajátossága, hogy 2021 januárjában félkész állapotban indult, egyfajta „éles teszt” jelleggel. Számos részletszabály hiányzott, egyesek e tanulmány megírásakor sem állnak még rendelkezésre, ami az első évben jelentősen megnehezítette a kötelezettek feladatainak teljesítését. A katalógust, amely az egyes standard intézkedések révén elszámolható megtakarítások mértékét tartalmazza, csupán 2021 szeptemberének második felében tette közzé rendeletében¹³ a MEKH. Az Országgyűlés 2021. őszi ülészsaka által tárgysorozatba vett törvényjavaslatban olyan horderejű kérdéseket kíván még törvényi szinten szabályozni, mint a hitelesített energiamegtakarítások nyilvántartása, az energiamegtakarítás jogosultjának meghatározása, illetve a jogosult személyében történő változások nyilvántartása.¹⁴ Az igazolt, tanúsított energiamegtakarítások szervezett másodpiaci kereskedelmére vonatkozó részletszabályozás kidolgozása még várat magára, legkorábban 2022 végére várható.

Az EKR hatósági feladatait ellátó Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal az érintettek tájékoztatása érdekében honlapján közzétett egy részletes ismertetőt,¹⁵ de ez nem helyettesíti a jogszabályi szintű szabályozást. Egyelőre olyan fajsúlyú kérdések tekintetében, mint például, hogy mitől tekinthető lényegesnek és addicionálisnak a kötelezett hozzájárulása egy újonnan megvalósuló energiahatékonyági projekthez, csupán a hivatali tájékoztatóra tudnak hagyatkozni a kötelezett vállalatok. A kidolgozatlan szabályozási háttér az első évben gyakorlatilag nem tette lehetővé, hogy a kötelezettek programokat indítsanak az energiahatékonyág területén.

Az EKR-be bevont energiaszolgáltatói kör hasonlít a más uniós tagállamokban alkalmazott megoldásokhoz, de a bevont vállalkozások nagy száma jelentősen növelheti a működtetés tranzakciós költségeit. Az EKR működése során az állami szereplők oldaláról kiemelt helyet tölt be a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal. Ez a szervezet állapítja meg az egyes kötelezettekkel szembeni kötelezettség mértékét, nyilvántartja a bejelentett hitelesített intézkedéseket, ellenőrzéseket végez, és szükség esetén bírságot. A kötelezett vállalatok számára fontos partnerek az energetikai auditáló szervezetek, amelyek jogosultak az egyedi vagy jegyzékben szereplő intézkedések elvégzésének, illetve az azokból származó energiamegtakarítás mértékének hitelesítésére. A kötelezettek számos módon teljesíthetik előírt közreműködésüket az EKR rendszerében, de fontos, hogy beavatkozásuknak lényegesnek és addicionálisnak kell lennie, azaz igazolniuk kell, hogy a fejlesztés megvalósításához történő hozzájárulás által egyértelműen addicionális hatást gyakorolnak a végfel-

¹³ A 17/2020 (XII. 21.) MEKH rendelet 1. mellékletét a 11/2021 (IX.20.) MEKH rendelet iktatta be.

¹⁴ A T/17439. számú, az egyes energetikai és közlekedési tárgyú, valamint kapcsolódó törvények módosításáról szóló törvényjavaslatot 2021. november 3-án nyújtotta be a kormány az Országgyűlés számára. A tanulmány lezárásakor a részletes vita még nem kezdődött meg a tervezetről, amelynek 87–90. §-a érinti az EKR-hez kapcsolódó szabályozást.

¹⁵ A MEKH honlapján a <https://www.enhat.mekh.hu/ekr> menüpontban elérhető az „EKR gyakran ismételt kérdések” című kiadvány.

használó energiahatékonysági beruházással kapcsolatos döntésére és személyesen is közreműködnek abban. Az ITM álláspontja szerint a kötelezeti hozzájárulás akkor haladja meg a minimális hatást, ha az intézkedés dokumentáltan a kötelezett kezdeményezésére jön létre, jelentős mértékben szolgáltatásnyújtással valósul meg, a kötelezettek vagy szakosodott partnereik valósítják meg, és finanszírozásuk részben vagy egészben önkéntes, vissza nem térítendő kötelezeti hozzájárulással történik (Botos [2021]).

KÖTELEZETTEK ÉS AZ EKR – AZ ELSŐ IDŐSZAK TAPASZTALATAI

A szabályozás szerinti lényeges és addicionális hozzájárulás az energiakereskedőket olyan helyzetbe hozza, amelynek saját jövedelmezőségük és finanszírozási képességeik miatt nem, vagy csak igen korlátozottan képesek megfelelni. Az egyes kötelezeti stratégiák ezért – függően az adott piaci szereplők lehetőségeitől (versenypiaci vagy egyetemes szolgáltató), rendelkezésre álló szervezeti erőforrásaitól és az energiahatékonysággal kapcsolatos távlati terveitől – eltérő vállalati stratégiákhoz vezetett.

Jövedelmezőségi korlátok

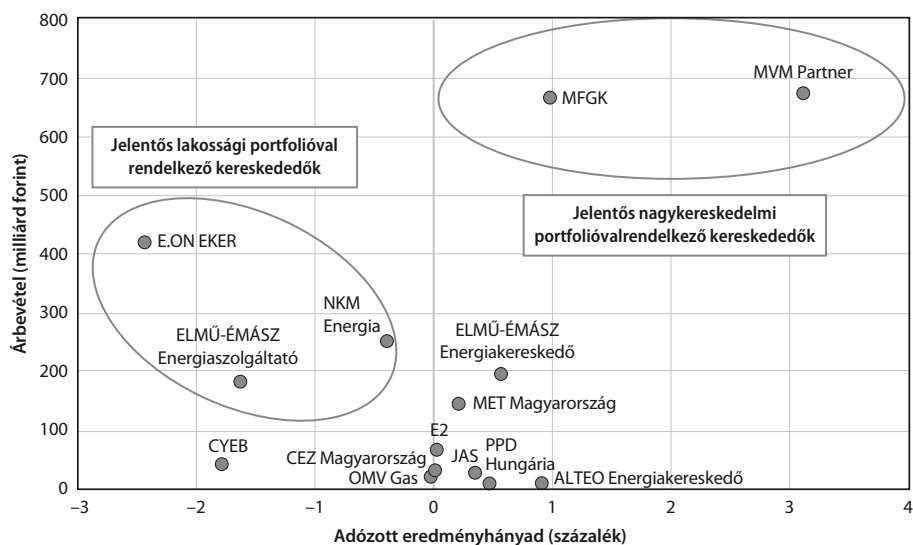
Az energiakereskedelem átlagos üzemi szintű jövedelmezősége 2019-ben 1,7 százalék, adózott eredményhányada 0,5 százalék, a szektor együttesen elért üzemi eredménye 2019-ben 48 milliárd forint, adózott eredménye 14 milliárd forint volt (1. táblázat).

Az energiakereskedelmen belül azonban markánsan különválasztható három csoport, a döntően vagy kizárólagosan nagykereskedelemmel foglalkozó vállalkozások, a jellemzően vagy kizárólagosan lakossági portfólióval rendelkező egyetemes

1. TÁBLÁZAT • Energiakereskedők 2019-es és 2020-as gazdálkodási adatai (milliárd forintban)

	Értékesítés nettó árbevétele	Üzemi eredmény	Adózott eredmény
<i>2019</i>			
TOP 14 hazai energiakereskedő	2759	48	14
MFGK és MVM Partner Zrt. nélkül	1421	16	-13
<i>2020</i>			
TOP 14 hazai energiakereskedő	3008	1	4
MFGK (MVM CEEnergy) és MVM Partner Zrt. nélkül	1820	-4	-4
<i>Változás 2019-ről 2020-ra</i>			
TOP 14 hazai energiakereskedő	248	-47	-10
MFGK (MVM CEEnergy) és MVM Partner Zrt. nélkül	399	-20	9

Forrás: saját gyűjtés a <https://e-beszamolo.im.gov.hu> adatai alapján.

Forrás: saját gyűjtés a <https://e-beszamolo.im.gov.hu> adatai alapján.

2. ÁBRA • Hazai energiakereskedők árbevétele és adózott eredményhányada 2019-ben

szolgáltatók és a szabadpiaci felhasználókat ellátó kereskedők. A 2. ábra jól mutatja, hogy a három csoport jövedelemtermelő képesség és éves árbevétel tekintetében markánsan elkülönül. A döntően nagykereskedelemmel foglalkozó vállalatok – az MVM Partner Zrt. és MFGK (2021-től MVM CEEnergy) csak minimális mértékben alanyai az EKR-nek, mivel a kötelezettség csak a végfelhasználók részére történő energiaértékesítés mértékében terheli a vállalatokat. Így jóval informatívabb e két vállalat nélkül vizsgálni a kereskedelmi szektor szereplőit.

A két döntően nagykereskedelemmel foglalkozó vállalat nélkül a szektor legnagyobb 12 vállalata 2019-ben 16 milliárd, 2020-ban –4 milliárd forintos összesített üzemi eredményt ért el, míg együttes adózott eredményük –13 milliárd forint, illetve –4 milliárd forint volt.

A három jelentős lakossági portfólióval rendelkező kereskedő számai még inkább kedvezőtlenül alakultak: 2019-ben és 2020-ban mindegyikük veszteséges, együttes üzemi eredményük 2019-ben –7,1 milliárd forint, 2020-ban –12,5 milliárd forint, míg adózott eredményük a két évben –7,1, illetve –13,6 milliárd forint volt. A lakossági szolgáltatóknál bekövetkezett eredményromlás szoros összefüggést mutat az egyetemes szolgáltatási árak hatósági rögzítésével,¹⁶ mivel a cégeknek nincs módjuk az emelkedő áram- és gázárakat áthárítaniuk a felhasználókra.

¹⁶ A villamos energia egyetemes szolgáltatásának árszabását a 4/2011. (I. 31.) NFM-rendelet, a földgázét 69/2016. (XII. 29.) NFM-rendelet határozza meg.

Az energiakereskedelem általános jövedelmezőségi adatai alapján elmondható, hogy az EKR várható költségei többszörösen múlják felül a teljes hazai energiakiskereskedelmi szektor jövedelmezőségét, így az elvárt lényeges és addicionális kötelezeti részvétel csak a végfelhasználói árak emelésével biztosítható. Az EKR miatti áremelkedés mértéke a 2024-es évtől kezdődően elérheti a 0,45–0,9 forint/kilowattóra mértéket. Ha fennmarad a lakossági árak jelenlegi rögzítése, akkor az EKR az egyetemes szolgáltatók számára akár a tevékenység ellehetetlenülésével is járhat, éves szinten akár 20–40 milliárd forintos át nem hárítható költséget okozva a vállalatoknak.¹⁷

Kötelezeti stratégiák

A jövedelmezőségi problémákon túl az energiahatékonysági kötelezettségi rendszer kapcsán az érintett vállalatok kapacitás- és kompetenciaproblémákkal is szembesülnek. A kötelezettek közül a három egyetemes szolgáltató együttes létszáma 2020-ban 884 fő, a szabadpiaci kereskedőké 674 fő. Ilyen alacsony létszám mellett a közvetlen kötelezeti jelenlét igen korlátozottan biztosítható a projekteknel. Ráadásul az energiahatékonysági projektekhez más szakmai háttérre és szaktudásra van szükség, mint a kereskedelmi tevékenység ellátásához, így a meglévő személyi állomány csak korlátozottan képes ellátni az EKR-hez kapcsolódó feladatokat. A nagyobb energiaszolgáltató és üzemanyag-forgalmazó vállalatoknál jellemzően vállalatcsoporton belül rendelkezésre áll vagy kiépíthető az a speciális szaktudás, humán és anyagi képesség, ami az energiahatékonysági projektek irányításához szükséges. A szakosodott partnercégek létrehozatala szintén megoldás lehet, de ilyen, kifejezetten energiahatékonysági célú vállalkozás létrehozatala és működtetése is csak az érintett vállalatok egy szűkebb köre – jellemzően a nagyobb piaci szereplők – számára jelenthet megoldást. A több száz, csupán néhány töltőállomást működtető üzemanyag-forgalmazó vagy a minimális létszámmal és tőkeellátottsággal rendelkező energiakereskedők számára speciális kompetenciák önálló kiépítése, illetve saját energiahatékonysági leányvállalat létrehozása nem látszik járható útnak.

A szakértő álláspontja szerint ez a kompetenciaprobléma orvosolható, ha a kisebb kötelezettek együttműködnek.¹⁸ A szereplők közötti együttműködést azonban korlátozhatja, hogy az érintettek egyben versenytársai is egymásnak, ezért nem biztos, hogy készek és képesek társulni az EKR tekintetében. Így az EKR-kötelezettség alacsonyabb költségszinten történő teljesítése akár jelentős versenyelőnyhöz is juttathatja azokat a nagyobb, az energetikai értéklánc több elemében is aktív vállalko-

¹⁷ Az érték a villamos energia és földgáz egyetemes szolgáltatók 2019-es együttes tény értékesítési volumeneiből kiindulva azokat 25 ezer és 50 ezer forint/gigajoule EKR-költséggel szorozva becsültem.

¹⁸ Az együttműködés lehetőségét ösztönzi, hogy az energiahatékonyságról szóló 2015. évi LVII. törvény 15/B. § (1) bekezdése szerint a kötelezettek dönthetnek úgy, hogy egyetemes felelősség mellett közösen tesznek eleget energiamegtakarítási kötelezettségüknek.

zásokat, amelyek rendelkeznek energiahatékonysági menedzsmentképessegekkel. A nagyobb piaci szereplők költségelőnyre tehetnek szert, ha saját kötelezettségeiket alacsonyabb egységköltséggel teljesítik, mint kisebb versenytársaik, amelyek esetleg csak az energiahatékonysági járulék befizetésével tudnak annak megfelelni. Így az EKR akár a piaci koncentráció növekedésével is járhat. A potenciális versenyhátrány mérséklése érdekében a kisebb piaci szereplők számára az egymás közötti kooperáció, illetve távlatilag a fehér tanúsítványok piacának élénkítése, a másodlagos piaci kereskedelem korlátainak mérséklése jelenthet érdemi segítséget.

Az első éles év bizonytalan szabályozási környezete (hiányzó részletszabályok, katalógusintézkedések hiánya szeptember végéig, szervezett másodlagos piac hiánya) nem tették lehetővé, hogy az érintettek részletesen kidolgozott stratégiai terv alapján döntsenek arról, milyen módon tervezik teljesíteni EKR-kötelezettségeiket. Az első évre jellemző volt az *ad hoc*, korábbi üzleti, személyes kapcsolatokra épülő, illetve a saját érdekkörben (például vállalatcsoporton belül felmerülő) energiahatékonysági beruházások preferálása. Azok a vállalatok, amelyek nem rendelkeztek megfelelő emberi erőforrással, illetve kompetenciákkal, igyekeztek árrésükbe beépíteni az EKR-költséget, és azt részben vagy teljes egészében áthárítani a végfelhasználókra.

Mivel az egyetemes szolgáltatóknak nem nyílik arra lehetősége, hogy költségeiket áthárítsák, számukra egyedüli lehetőségként az maradt, ha a vállalatcsoporton belül, erre szakosodott energiahatékonysági leányvállalatuk segítségével igyekeznek „begyűjteni” az előírt mennyiségű tanúsítványt. Ez a stratégia 2021-ben még talán működhet, mivel az egyetemes gáz- és áramszolgáltatókra kirótt 84 terajoule új megtakarítás talán még teljesíthető a fentebb leírt módon, a cégcsoporton belüli lehetőségek kiaknázásával, de az éves megtakarítási kötelezettség 2024-ig megtízszereződik, amit lehetetlen lesz ilyen módon teljesíteni. Ez a – majdani tanúsítványköltség függvényében – 20–40 milliárd forintos tétel alapjaiban feszítheti szét az egyetemes szolgáltatás jelenlegi hatósági áras rendszerét.

A kötelezettek közötti esetleges kooperációra, a közös teljesítés intézményes megoldásainak kidolgozására egyelőre nem lehet látni érdemi törekvéseket. Ez egyrészt összefügg azzal a már említett tényezővel, hogy az EKR-kötelezettség sikeres menedzselése akár megkülönböztető tényező is lehet a kereskedők közötti versenyben, másrészt összefügg azzal a körülménnyel is, hogy a 2021-es emelkedő árkörnyezetben számos kereskedő cég a rövid távú túlélésért küzd, így nem marad kellő figyelem az EKR-rel összefüggő középtávú kihívások kezelésére.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK

A korábbi fejezetek bemutatták, hogy az egyes tagállami EKR-rendszerek számos elemükben eltérnek. A magyar EKR késői indulása révén számos európai előképre támaszkodhatott. Összességében elmondható, hogy a hazai szabályozás főbb elemeiben a leginkább elterjedt európai gyakorlatokat követi. Néhány olyan pont emelhető

ki, ahol a magyar EKR kereteit érdemes lehet a jövőben ismét áttekinteni. Az *első* a bevont energiaszolgáltatások köre. Számos országban (például Ausztria, Bulgária, Horvátország, Lengyelország, Szlovénia) a hőszolgáltatók is alanyai a kötelezettségi rendszernek, míg Magyarországon kimaradtak belőle. Bár a 2020. tavaszi iparági egyeztetéseken egy ideig a távhőszolgáltatók is részt vettek, a végső döntés mentesítette őket az EKR-be való belépés alól. Valószínűsíthetően ennek elsődlegesen nem szakmai okai voltak, hanem a távhőszolgáltatók által alkalmazandó hatósági ár fenntartása. Egy *másik*, későbbi felülvizsgálatra érdemes terület a küszöbmérték beépítésének kérdése. Bár számos érv szól amellett, hogy a kötelezettség legyen egységes, mégis a 16-ból 9 ország alkalmaz alsó küszöböt, amely alatt mentesülnek a szolgáltatók az EKR-kötelezettség alól. A magyar rendszerben van az egyik legnagyobb számú kötelezett, ami növelheti a rendszer koordinációs költségeit. *Harmaidikként* említhető, hogy számos ország alkalmaz „címkézett” kötelezettségeket, jellemzően a háztartások (például Ausztria), illetve az energiaszegény társadalmi csoportok (például Írország, Franciaország) beruházásainak elősegítésére. Mivel Magyarországon a Nemzeti Energiastratégia a 2021–2030-as energiahatékonysági célkitűzés teljesülésének csak mintegy 30 százalékát várja el az EKR-től, 70 százalékot alternatív intézkedésektől, így véleményem szerint helyes, ha ez az eszköz megmarad tisztán piacinak, és a célzott támogatásokat más programokon keresztül juttatja el az állam a kedvezményezett felhasználói csoportoknak.

Az EKR első háromnegyed éve alapján egyelőre nem lehet részletesen értékelni a program eredményeit. Az első érdemi értékelésre a 2021-es év lezárását követően kerülhet sor,¹⁹ amikor láthatóvá válik, hogy az EKR-kötelezettség milyen részaránya valósult meg projekteken keresztül, és mekkora volt az energiahatékonysági járulék megfizetésével történő teljesítés aránya. Az év közben kialakuló részletszabályozás, a későbbi évekhez képest kifejezetten alacsony előírt megtakarítási kötelezettség miatt ugyanakkor valószínűleg csak a következő néhány év adatai alapján lehet majd megítélni, hogy a program beváltotta-e a hozzá fűzött reményeket, vagy szükséges lesz egyfajta újratervezése, ahogyan azt más országok gyakorlata is mutatta (*Rosenow és szerzőtársai* [2020] a lengyelországi, *Blumberga és szerzőtársai* [2020] a lettországi EKR-rendszerek kezdeti problémáit tárgyalva javasolnak jelentős változtatásokat a korábban kialakított rendszerekben.) A még kialakítás fázisában lévő magyar EKR-ben – figyelemmel a nemzetközi tapasztalatokra – három lehetséges terület emelhető ki (finanszírozás, szervezett másodlagos piac, kooperáció lehetősége a kötelezettek között), ahol a jelenlegi szabályozási, intézményi megoldások javítása segítheti a rendszer hosszú távú sikerét.

¹⁹ A 2021. évi EKR-teljesítés határidejét a járvány elleni védekezés miatti veszélyhelyzeti kormányrendelet 2022. december 31-ig meghosszabbította, így várhatóan csak ezt követően fognak rendelkezésre állni az első elemezhető adatok.

Finanszírozás

A kötelezetti kör finanszírozási képessége korlátos, az energiakereskedők jellemzően alacsony saját tőke mellett, jelentős forgótőke-finanszírozási igénnyel működnek, így mérlegben belüli EKR-finanszírozásuk nem, vagy csak nagyon korlátozottan képzelhető el. Bár a szabályozási csomagnak nem része, de a rendszer hatékony működtetéséhez elengedhetetlen, hogy olyan finanszírozási termékek álljanak rendelkezésre, amelyek kiegészítik a kötelezettek által közvetlenül nyújtott szolgáltatásokat. A finanszírozási források köre kiterjedhet a tőke-, illetve a hiteljellegű elemekre, a finanszírozási költség-támogatásra és a hitelbiztosítékok nyújtására (*Botos* [2021]). Az energiahatékonysági projektek finanszírozását biztosító tőkeszükséglet forrása a kedvezményezettek által biztosított önerő mellett a vissza nem térítendő állami források (támogatások) rendszere lehet. Itt azonban kiemelten lényeges az EKR addicionalitásának vizsgálata. Biztosítani kell, hogy egy támogatás ne kerüljön kétszeresen elszámolásra, így az EKR-ben csak a támogatással arányosított (csökkentett) megtakarítás számolható el.²⁰ A pénzügyi szektor szereplői hiteltermékekkel segíthetik a piac élénkítését. A klasszikus hiteltermékek mellett az erre szakosodott energiahatékonysági szolgáltatók (ESCO-vállalatok) által megvalósított és az energiamegtakarítással ellentételezett megoldások, valamint az EU vagy a magyar költségvetés által biztosított visszatérítendő támogatások is a hiteljellegű finanszírozási formák közé sorolható. A bankszektor ezen felül garanciatermékekkel is megjelenhet, akár a kötelezettek, akár a kedvezményezettek által felvett hitelek kockázatának és költségeinek csökkentésére. Végül a hitelek terhei kamattámogatással, kedvezményes refinanszírozási lehetőségek biztosításával is csökkenthetők. Egyes szereplők, így a Magyar Nemzeti Bank már 2021 őszén piacra lépett ilyen finanszírozási eszközzel, az MNB zöldeszköztárának részeként az NHP Zöld Otthon Programban nulla százalékos kamat mellett biztosít a hitelintézeteknek refinanszírozási forrást, amelyet azok maximum 2,5 százalékos kamat mellett hitelezhetik tovább a lakossági ügyfelek részére.²¹

Szervezett másodlagos piac

Elvben a jelenlegi szabályok is lehetővé teszik az igazolt tanúsítványok bilaterális adásvételét a kötelezettek között, de a tanúsítványkereskedelem szervezett piaci megoldása még várat magára. Ha a megtakarítási igazolások (fehér bizonyítványok) életszakaszait tekintjük, akkor elmondható, hogy a projektszintű tervezés, a projekt

²⁰ A 2015. évi LVII. törvény az energiahatékonyságról 15. § (4) bekezdése e tekintetben tesz egy kivételt a kedvezőtlenebb megtérülésű lakóépületek energiahatékonyságát javító intézkedéseknél. Ezeknél a kötelezett az energiamegtakarítás 70 százalékát számolhatja el energiamegtakarításként akkor is, ha a projekthez vissza nem térítendő támogatás társult.

²¹ <https://www.mnb.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2021-evi-sajtokozlemenyek/elindult-az-nhp-zold-otthon-program>.

megvalósítása, a hitelesítés, a tanúsítványkibocsátás, a tanúsítványkereskedelem, végül a bevonás szakaszai (*Mundaca* [2007]) közül még számos kidolgozatlan, ezek nélkül pedig hiányoznak a másodlagos piac elindulásának alapfeltételei. A szervezett másodlagos piacnak számos előnye, de ugyanakkor költségekben megmutató többletterhei is lehetnek – a cél, hogy az előbbiek felülmúlják az utóbbiakat. Kiemelten fontos a másodlagos piaci termékek standardizálása. A kereskedhető minimális megtakarítási egység pontos jellemzőinek meghatározása (mértékegység, megtakarítási időtartam), ami jelentős hatással lesz a másodlagos piaci forgalomra.

A másodlagos piac jellegét jelentősen befolyásolni fogja, hogy azon kik jelenhetnek meg kínálati, illetve keresleti oldalon. A legszűkebb értelmezés szerint csak a kötelezettek lehetnek eladók és vevők is egy ilyen piacon. Középutas megoldás, ha harmadik feleknek (kötelezettektől független energiahatékonysági vállalkozások, kivitelezők, pénzügyesek, felhasználók) is biztosítják a másodlagos piaci kereskedelem lehetőségét, de csak kötelezettek részére történő eladási tranzakciókban. A legtágabb értelmezés szerint harmadik felek akár vevőként is megjelenhetnek a tanúsítványkereskedelmi piacon (*MEKSZ* [2020]). Szintén fontos kérdés, hogy a másodlagos piac szervezett piac formájában vagy OTC piacként jön létre, illetve amennyiben szervezett piac működik, akkor annak használata opcionális vagy kötelező lesz-e. A szervezett piac – különösen amennyiben központi szerződő fél bevonása is társul hozzá – növeli az ügyleti biztonságot, ám működtetése és a biztosítékok nyújtása költségekkel is jár. Tekintettel a magyar EKR éves kötelezettségeinek dinamikus növekedésére 2021 és 2024 között, célszerű lehet a másodpiaci kereskedelem modelljét fokozatosan, a célérték növelésével párhuzamosan fejleszteni.

Kooperáció lehetősége a kötelezettek között

Zárásként az EKR kapcsán egy olyan lehetőség kiaknázásában rejlő lehetőséget szeretnék bemutatni, amely független az állami beavatkozásoktól, a kötelezetti körön kívüli érintettek döntéseitől, és kizárólag az érintett energiakereskedő, illetve üzemanyagforgalmazó vállalatok által követett üzleti stratégiák függvénye. A magyar szabályozás megengedi,²² hogy a kötelezettek együttesen, egyetemleges felelősség vállalása mellett érvélik el a számukra előírt megtakarítási mértéket. A szabályozás így lehetővé teszi a felek közötti kooperatív együttműködési modellek kidolgozását és bevezetését, ami csökkentheti a kisebb vállalkozások kapacitás- és mérethátrányát. Amióta *Brandenburger–Nalebuff* [1996] *Co-opetition* című híres könyvükben megjelentették forradalmi megközelítésüket a versenytársak közötti kooperáció és verseny újraértelmezéséről, számos iparágban vált népszerűvé a versenytársak közötti együttműködés gondolata olyan területeken, ahol a közös fellépés előnye nagyobb, mint az elkülönülésből származó lehetséges versenyből adódó haszon. Mivel

²² 2015. évi LVII. törvény 15/B §. (1) bekezdése.

a közel ezer hazai kötelezett közül a kisebb vállalatok döntő része nem rendelkezik sem humán, sem tárgyi eszközökkel, ami biztosíthatná, hogy megtalálják és képesek legyenek lebonyolítani a legalacsonyabb költségű energiahatékonysági projekteket, ezek a kis szereplők versenyhátrányba kerülhetnek a nagy integrált vállalatokkal szemben. Ezt a versenyhátrányt enyhíthetik, ha közösen hoznak létre olyan szakosított energiahatékonysági szervezeteket, amelyek képesek lesznek felvenni a versenyt a nagyobb, integrált szolgáltatást nyújtó versenytársakkal. Fontos hangsúlyozni, hogy a kisebb kötelezettek közötti kooperáció nem irányulhat az energiahatékonysági megtakarításokért folyó verseny korlátozására, kartell létrehozására, csupán a nagyobb anyagi és emberi tőkével és önálló energiahatékonysági képességekkel rendelkező piaci szereplőkkel szembeni versenyhátrány mérséklésére. A kötelezettek közötti együttműködések és az EKR piaci környezetének elemzése a későbbiekben szükségessé teheti a megfelelő versenyjogi eszközök beépítését a szabályozásba. Amennyiben a magyar szabályozásból továbbra is hiányozni fog a küszöbmérték, azaz valamennyi áram- és gázkereskedő, valamint üzemanyag-forgalmazó alanya marad az EKR-nek, és ez a vállalatközi önkéntes kooperáció nem valósul meg, illetve csak lassú ütemben fejlődik az EKR másodlagos piaca, akkor jelentős a veszélye, hogy a kötelezettségi rendszer bevezetése tovább erősíti a piaci koncentrációt, és a kisebb szereplők le fognak morzsolódn.

*

Összegzésként, az EKR bevezetése kétségtelenül a hazai energiahatékonysági szabályozás legnagyobb horderejű beavatkozása az elmúlt évtizedben. A modell a bürokratikus újraelosztás és központi programok helyett a piaci koordinációs mechanizmusokat állítja középpontba. Az EKR-t alkalmazó 16 uniós tagállam példája igazolja, hogy a piaci szereplők alkalmasak arra, hogy hatékonyan koordinálják az energiahatékonysági fejlesztéseket. Ugyanakkor az EKR részletszabályai alapvetően befolyásolják, hogy milyen irányba fejlődik a hazai energiahatékonysági piac. Éppen a részletszabályok kidolgozatlanúsága és a hiányzó adatok miatt egyelőre korai lenne értékelni a hazai rendszer jövőjét. A magyar szabályozás tanulhat a korábbi EKR-bevezetések tanulságaiból, és az elkövetkező egy-két év adatai megmutathatják, hogy mely elemekben kell esetleg módosítani az induláskori kereteken. Ehhez azonban valamennyi érintett folyamatos együttműködésére, a problémák feltárására és azok közös megoldására lesz szükség.

IRODALOM

- BERTOLDI, P.–REZESSY, S.–LEES, E.–BAUDRY, P.–JEANDEL, A.–LABANCA, N. [2010]: Energy supplier obligations and white certificate schemes: Comparative analysis of experiences in the European Union. *Energy Policy*, Vol. 38. No. 3. 1455–1469. o.
- BLUMBERGA, A.–ÁZIS, R.–REINBERGS, D.–PAKERE, I.–BLUMBERGA, D. [2021]: The Bright and Dark Sides of Energy Efficiency Obligation Scheme: The Case of Latvia. *Energies*, Vol. 14. No. 15. 4467. <https://doi.org/10.3390/en14154467>.
- BOTOS BARBARA [2021]: Energiahatékonysági Kötelezettségi Rendszer. Előadás a KLENEN'21 konferencián, Mátrafüred, 2021. szeptember 8.
- Boza-Kiss Benigna–Vadovics Kristóf [2015]: Az ESCO piac fejlesztése a garantált energia-megtakarítási szerződések iránti bizalom növelésével. *Energiagazdálkodás*, 56. évf. 1–2. sz. 10–13. o.
- BRANDENBURGER, A. M.–NALEBUFF, B. J. [1996]: *Co-opetition*. Currency Doubleday 1540 Broadway, New York.
- BROC, J.-S.–STAŃCZYK, W.–REIDLINGER, B. [2020]: Snapshot of Energy Efficiency Obligation Schemes in Europe (as of end 2019). Provisional version, ENSMOV Report, https://ensmov.eu/wp-content/uploads/2020/06/ENSMOV_Snapshot_EEOS_provisional.pdf.
- EB [2005]: Zöld könyv az energiahatékonyságról, avagy többet kevesebb. COM(2005) 265 végleges, Európai Bizottság, Brüsszel, június 22. <https://op.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/430bbb0a-1741-4184-afca-93b710dce409/language-hu>.
- EB [2006]: A Bizottság Közleménye. Energiahatékonysági cselekvési terv: a lehetőségek kihasználása {SEC(2006)1173} {SEC(2006)1174} {SEC(2006)1175} COM(2006)545 végleges. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52006DC0545>
- EC [2014]: Energy Economic Developments in Europe. *European Economy 1/2014*. European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel, https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee1_en.pdf.
- FAWCETT, T.–ROSENOW, J.–BERTOLDI, P. [2019]: Energy efficiency obligation schemes: their future in the EU. *Energy Efficiency*, Vol. 12. No. 1. 57–71. o.
- GIRAUDET, L. G.–GLACHANT, M.–NICOLAÏ, J. P. [2020]: Selling and saving energy: Energy efficiency obligations in liberalized energy markets. *The Energy Journal*, Vol. 41. (Special Issue). <https://doi.org/10.5547/01956574.41.SI1.lgir>.
- HANSEN, S. J.–LANGLOIS, P.–BERTOLDI, P. (szerk.) [2020]: *ESCOs around the world: lessons learned in 49 countries*. River Publishers, <https://doi.org/10.1201/9781003151494>.
- ITM [2020]: *Nemzeti Energiastratégia 2030, kitekintéssel 2040-ig*. Tiszta, okos, megfizethető energia. Innovációs és Technológiai Minisztérium, Budapest, január. <https://zoldbusz.hu/files/NE2030.pdf>.
- KPMG [2020]: *Tanulmány a magyarországi energiahatékonysági kötelezettségi rendszer (EKR) létrehozásáról*. 2020. augusztus 12.
- MEKSZ [2020]: *A másodlagos piaci almunkacsoport javaslata a másodlagos piac működésére*. Magyar Energiakereskedők szövetsége, Budapest, szeptember 3. https://meksz.eu/news/masodlagos_piac_ekr_osszefoglo_1599828717.pdf.
- MOSER, S. [2017]: Overestimation of savings in energy efficiency obligation schemes. *Energy*, Vol. 121. 599–605. o. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2017.01.034>.

- MUNDACA, L. [2007]: Transaction costs of tradable white certificate schemes. The energy efficiency commitment as case study. *Energy Policy*, Vol. 35. No. 8. 4340–4354. o. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2007.02.029>.
- MUNDACA, L.–NEIJ, L. [2009]: A multi-criteria evaluation framework for tradable white certificate schemes. *Energy Policy*, Vol. 37. No. 11. 4557–4573. o. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.06.011>.
- PAVAN, M. [2008]: Tradable energy efficiency certificates: the Italian experience. *Energy Efficiency*, Vol. 1. No. 4. 257–266. o. <https://doi.org/10.1007/s12053-008-9022-x>.
- REKK [2012]: Energiahatékonysági kötelezettségi rendszerek Európában. Tanulmány az NFM megbízásából. REKK Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapest, https://rekk.hu/downloads/projects/eh_koteleztseg_rekk_final.pdf
- ROSENOW, J.–COWART, R.–THOMAS, S. [2019]: Market-based instruments for energy efficiency: a global review. *Energy Efficiency*, Vol. 12. No. 5. 1379–1398. o. <https://doi.org/10.1007/s12053-018-9766-x>.
- ROSENOW, J.–SKOCZKOWSKI, T.–THOMAS, S.–WĘGLARZ, A.–STAŃCZYK, W.–JĘDRA, M. [2020]: Evaluating the Polish white certificate scheme. *Energy Policy*, 144. 111689. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111689>.
- TÓTH TAMÁS [2021]: Az EKR bevezetésének gyakorlati kérdései. Előadás a KLENEN'21 konferencián. Mátrafüred, 2021. szeptember 8.

A SZERZŐKRŐL

- BEREZVAI ZOMBOR a Gazdasági Versenyhivatal vezető közgazdásza és a Budapesti Corvinus Egyetem oktatója. 2015-ben végzett közgazdászként az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, majd másfél évet dolgozott pénzügyi menedzserként a Procter & Gamble-nél. Doktori fokozatát a Budapesti Corvinus Egyetemen szerezte, disszertációjában az élelmiszer-kiskereskedelmi vállalatok innovációs tevékenységét vizsgálta ökonometriai módszerekkel. Kutatási tevékenysége a kiskereskedelmi vállalatok mellett a mikromobilitásra, a kulturális turizmusra és egyes oktatás-gazdaságtani kérdésekre irányul. Kimagasló kutatási és publikációs tevékenységéért elnyerte az Emerald Publishing Outstanding Paper Literati Award-ot, illetve a Budapesti Corvinus Egyetem Kutatási Kiválósági Díját. 2017-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Tanszéke legjobb vendégoktatójának választották.
- FELSMANN BALÁZS 2016-ban csatlakozott a Regionális Energiagazdasági Kutatóközponthoz kutató főmunkatársként. Közgazdasági diplomáját 1993-ban szerezte a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen, amelynek jogutódján, a Budapesti Corvinus Egyetemen 2018-ban PhD-fokozatot szerzett. 2004-ig a vállalati szektorban dolgozott stratégiai és pénzügyi vezető pozíciókban. 2005-től a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium főosztályvezetője, 2006 júliusától 2008 áprilisáig a tárca energetikáért, hírközlésért és közlekedésért felelős szakállamtikára volt. 2010 óta a Budapesti Corvinus Egyetem oktatási tevékenységében is részt vesz, 2018-tól tanszékvezető, 2021-től a BCE Vezetéstudományi Intézetének vezetője. 2016 óta a Magyar Energiakereskedők Szövetségének elnöke. Fő kutatási területe az energiaszektor stratégiai alkalmazkodása, energetikai beruházások gazdasági értékelése, az innovatív új technológiák és az egyes energiatermelési módok közgazdasági összehasonlító elemzése.
- FIRNIK SZ JUDIT szakmai pályafutását a Gazdasági Versenyhivatalban kezdte, az ott eltöltött közel egy évtized során versenypolitikai elemzőként, vizsgálóként és osztályvezetőként látott el feladatokat. 2006 és 2021 között a Réti, Várszegi és Társai PwC Legal Ügyvédi Iroda szenior ügyvédje, szakterületei közé tartozik a versenyjog, a fogyasztóvédelmi és reklámjog, a kereskedelmi jog, valamint az adatvédelem. Mindemellett jelentős ismeretekre és tapasztalatokra tett szert a gyorsan forgó fogyasztási cikkek (FMCG) ágazatát, valamint a gyógyszeripari vállalkozásokat érintő sajátos szektorális szabályok terén. A Budapesti Közgazdasági Egyetem Európa Tanulmányok szakán MSc-fokozatot, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen társasági jogi LL.M fokozatot szerzett. A közelmúltban – a gyakorlati kihívásokat követve –

figyelme mindinkább a digitális piacok szabályozása felé fordult, jelenleg e témában a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tart kurzust és a PPKE Doktori Iskolájában folytat PhD-tanulmányokat.

- GOSZTONYI GERGELY (PhD) jogász, médiakutató. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán végzett, azóta ezen a helyen különböző médiajogi, alkotmányjogi és jogtörténeti kurzusokat tart alap-, mester- és PhD-szinten. Többek között egyik kutatási területe a cenzúra, az alternatív média és a közvetítő szolgáltatók felelőssége. A European Communication Research and Education Association és a Community Media Forum Europe tagja. 2015 óta a Monroe E. Price Media Law Moot Court Competition csapat felkészítője. Többször volt az Európa Tanács, a Nemzeti Tehetség Program és a Nemzeti Tehetség Központ szakértője. Több jogi folyóirat szerkesztője.
- LESKÓ MARIANN a Gazdasági Versenyhivatal elemző közgazdásza. Közgazdasági egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és az Amszterdami Egyetemen piacelméleti és versenypolitikai, illetve a Portói Egyetemen adattudományi szakirányán végezte. 2018–2020 között kvantitatív modellezőként dolgozott, majd 2020 júliusától a GVH Versenyközgazdasági és Piackutatási Irodájának munkatársa. A versenyfelügyeleti eljárásokat és az ágazati vizsgálatokat közgazdasági elemzésekkel támogatja, emellett az OECD–GVH Budapesti Versenyügyi Regionális Oktatási Központ munkájában is részt vesz.
- NAGY CSONGOR ISTVÁN jogi diplomáját az ELTE jogi karán szerezte, ahol ezt követően sikeresen védte meg PhD-dolgozatát. A Közép-európai Egyetemen (CEU) szerzett mesterfokozatot (LLM), majd jogi doktori fokozatot (SJD). Tanulmányokat folytatott Rotterdamban, Heidelbergben és New Yorkban. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanszékvezető egyetemi tanár, valamint az ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont tudományos tanácsadója. A kolozsvári Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem és a CEU vendégprofesszora. Vendégkutató, illetve vendégprofesszor volt Bécsben, Hágában, Münchenben, Münsterben, Hamburgban, Brnóban, Edinburghban, Londonban, Bloomington (Indiana University, Egyesült Államok), Brisbane-ben (University of Queensland, Ausztrália), Pekingben, Tajpejben, Firenzében és Rómában. Több mint 210 publikációja jelent meg magyar, angol, francia, német, román és (fordításban) horvát és spanyol nyelven.
- NAGY PÉTER a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett diplomát, majd az egyetem vállalat-gazdaságtan tanszékén dolgozott 1998-ig. 1998–2000 között a Matáv Stratégiai Igazgatóságának főmunkatársa volt. 2000 óta az Infrapont Kft. vezető tanácsadója, részt vett a távközlési liberalizációt megalapozó szakértői feladatokban, az elektronikus hírközlésről szóló törvények előkészítésében, a szabályozóhatóság, valamint a hírközlési szolgáltatók számára nyújtott szabályozási és stratégiai tanácsadói tevékenységben. Az utóbbi években az elektronikus hírközlés mellett más hálózatos iparágakkal – energia, posta – is foglalkozik, valamint részt vesz különböző versenyügyekhez kapcsolódó elemzésekben.

- ♦ PÁPAI ZOLTÁN, közgazdász, az Infrapont tanácsadó csapatának vezetője. A kilencvenes évek elejétől piacsabályozási és versenyügyek közgazdasági szakértőjeként dolgozik, különösen a hírközlés, az energiaszektor, a postai szolgáltatások, a média és a közlekedés területén. Szakértőként közreműködött a hírközlési és az energiaszektor liberalizációjában, különböző közgazdasági szabályozási intézkedések előkészítésében és hatásainak vizsgálatában, továbbá versenyügyekben és peres eljárásokban. A tanácsadói tevékenység mellett részt vesz a piacok működésével foglalkozó alkalmazott közgazdasági kutatásokban és ehhez kapcsolódó oktatási programokban is.
- ♦ PATAKI GÁBOR adatvédelmi és egészségügyi szakjogász, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Jogi Továbbképző Intézet adatbiztonsági és adatvédelmi szakjogászképzések kezdete óta oktatója, 2014 óta a képzés vezetőhelyettese. Adatvédelemben több száz szervezet átvilágításában vett részt projektvezetőként vagy auditorként. Jelenleg is több gazdasági társaság adatvédelmi tisztviselője és tanácsadója. 2017 és 2020 között a Pécsi Tudományegyetem Szentágothai János Kutatóközpont tudományos segédmunkatársaként vett részt társszerzőként az Algoritmusok című tanulmánykötet megírásában. Kutatási szakterülete az adatvédelmi jog és a versenyjog területének közös csomópontjai.
- ♦ POLYÁK GÁBOR jogász, kommunikációs szakember. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Média- és Kommunikáció Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. A Mérték Médiaelemző Műhely nevű civil szervezet vezetője. Korábban a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének vezetője volt. 2014 és 2016 között a münsteri Westfälische Wilhelms-Universität kutatójaként dolgozott. Azt megelőzően a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán oktatott. Legutóbbi könyve: Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog. A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása (HVG-Orac, Budapest, 2020).
- ♦ SZALAY KLÁRA a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán angol és magyar szakon szerzett diplomát. Jogi tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Tudományegyetemen végezte, majd a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori iskoláján folytatott PhD-tanulmányokat. Kutatása a kreatív iparágak fenntartható szabályozásával foglalkozik. 2002–2018 között az Országgyűlés Hivatalának Európai ügyek titkárságának jogi munkatársa, majd a Kulturális és Sajtóbizottság titkárságának vezetője volt.
- ♦ TELEKI LÓRÁNT jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának hallgatója. Elsősorban versenyjoggal, valamint adatvédelemmel foglalkozik, amelynek kapcsolódási pontjait jelenleg az Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíjaként vizsgálja. A két jogterület szinergiáival foglalkozó dolgozatával korábban első helyezést ért el a XXXV. OTDK versenyjogi tagozatában, továbbá csapatával első helyezést ért el a londoni King's College digitális piacok versenyjogi problémáit érintő perbeszédversenyén, utóbbiért egyetemi Pro Jurisprudentia

Practica kitüntetésben részesült. Versenyjogi ismereteinek elmélyítése érdekében fél évet töltött a Leuveni Katolikus Egyetemen, ahol tudását a viselkedési-közgazdaságtant érintő tanulmányokkal egészítette ki.

- VALENTINY PÁL emeritus kutató, ny. tudományos főmunkatárs a KRTK Közgazdaság-tudományi Intézetében. Fontosabb kutatási területei: szabályozott piacok elmélete, hálózatos közszolgáltatások szabályozásának és privatizálásának kérdései, valamint a versenyszabályozás közgazdasági problémái. 1980-ban a sussexi, 1991-ben a nottinghami és a cambridge-i egyetem meghívására vendégkutatóként dolgozott Nagy-Britanniában. Több egyetemen és szakkollégiumban oktatott (BME, Budapesti Corvinus Egyetem, ELTE, Pannon Egyetem, Rajk László Kollégium, Láthatatlan Kollégium, Erasmus Kollégium). 2005 és 2019 között a KRTK KTI csoportvezetője volt. Tanácsadóként és szakértőként állami és önkormányzati szervezeteknek, szabályozószervezeteknek, közszolgáltató vállalatoknak és bíróságoknak dolgozott. Tagja volt a Magyar Villamossági Művek Zrt. (1994–1998) és a Fővárosi Gázművek Zrt. (1993–2007) igazgatóságának.